

บทที่ 3

นวนิยายกับพัฒนาการเชิงคุณธรรมในชีวิต

ดังได้กล่าวแล้วในบทที่ 2 ว่า นักเขียนหลายคนในขอบเขตของการวิจัย ประสบความสำเร็จจากผลงานที่เรียกกันว่านวนิยายชีวิตครอบครัว ผู้แต่งส่วนใหญ่ที่เป็นสตรีให้ความสำคัญกับบทบาทของพ่อหรือแม่ หรือทั้งพ่อและแม่ในการเลี้ยงดูลูก โดยผูกเรื่องที่แสดงว่าความทุกข์ในชีวิตลูกในปัญหากร่วมเพศ พ่อหรือแม่หรือทั้งสองฝ่าย ไม่อาจหลีกเลี่ยงความรับผิดชอบได้ คุณค่าทางความคิดในงานเหล่านี้ไม่ได้ขึ้นอยู่กับการยืนยันความรู้อันถูกต้องชัดเจนเกี่ยวกับสาเหตุของความเป็นกร่วมเพศ และถึงแม้ไม่ได้ประสบความสำเร็จเท่าที่ควรในการเสนอสายตาใหม่ต่อผู้ถูกติเตียนว่าเบี่ยงเบนจากบรรทัดฐานของสังคม แต่อย่างน้อยก็พอจะสร้างความตระหนักได้ว่าชีวิตเป็นสิ่งละเอียดอ่อน ดังที่ชีวิตในกำมือของพ่อแม่ถูกทำร้ายด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ไปจนถึงความอ่อนแอทางจริยธรรม เช่น ความเห็นแก่ตัว

เมื่อพิจารณานวนิยายฉายภาพชีวิตในช่วงปี พ.ศ. 2520-2547 ที่เสนอปมปัญหาอื่น ยังมีอีกหลายเรื่องที่แสดงว่าผู้แต่งมิได้มุ่งแต่จะสะท้อนปัญหาสังคมอย่างนักสังคมศาสตร์ สิ่งที่พึงสังเกตก็คือการแฝงทัศนคติต่อปัญหาของมนุษย์ อันเป็นทัศนคติที่สร้างสมขึ้นในประสบการณ์ของผู้แต่ง ผู้แต่งบางคนมีความเอาใจจริงเอาใจที่จะครุ่นคิดอย่างต่อเนื่อง นักประพันธ์นวนิยายร่วมสมัยผู้หนึ่งในขอบเขตของการวิจัยคือกฤษณา อโศกสิน กล่าวถึงผลงานของตนว่าเขียนขึ้นโดยคำนึงถึง“ความเป็นวิชาการของความเป็นมนุษย์...” นักเขียนท่านนี้เห็นว่าความเกี่ยวพันกับกามารมณ์ เป็นส่วนหนึ่งของ“หลักวิชาของความเป็นคนที่ต้องเอามาตีแผ่” (“กฤษณา อโศกสิน คินสังเวียนน้ำหมึก ‘มนุษย์เป็นของตาย’”, 2543ก : 14) จึงกล่าวได้ว่า ผู้แต่งได้อาศัยความรู้ โดยอาศัยประสบการณ์ทางอารมณ์ และการศึกษาพฤติกรรมมนุษย์ ซึ่งตนสามารถสังเคราะห์ขึ้นเป็นข้อคิด โดยหวังว่าจะให้ความเข้าใจต่อมนุษย์โดยทั่วไปที่อยู่ภายนอกตัวงานด้วย ส่วนนักเขียนอีกหลายคน ถึงแม้ไม่ได้แถลงไว้โดยตรง ก็อาจจะวิเคราะห์จากผลงานได้ว่าพยายามให้ความรู้ความเข้าใจต่อที่มาของปัญหา และมักจะแฝงการชี้ทางออกไว้ในพฤติกรรม และการเลือกของตัวละคร

ตั้งแต่หลังสงครามเย็นหรือเข้าสู่โลกาภิวัตน์ นักเขียนจำนวนหนึ่งยังไม่ได้ละทิ้งภารกิจที่จะนำเสนอความซับซ้อนของชีวิต ผู้วิจัยได้กล่าวแล้ว(ในบทนำ)ว่านวนิยายฉายภาพชีวิตในช่วงปี พ.ศ.2520-2547 ยังใส่ใจแสดงตัวตนภายในของมนุษย์ควบคู่กับปฏิสัมพันธ์ของบุคคลกับสังคม น่าสนใจว่าสิ่งที่บุคคลต้องคล้อยตามหรือต่อต้านก็คือบริบททางสังคม ซึ่งกำหนดโลกทัศน์หรือวิถีคิด ในแง่นี้ผู้แต่งสามารถอาศัยการผูกเรื่องสร้างความตระหนักว่าสิ่งใดคือคุณค่าที่แท้จริง สิ่งใดคือความดีหรือความชั่วที่ยึดถือกันตามยุคสมัย ไปจนถึงอาจจะต้องตั้งคำถามต่อกฎเกณฑ์ที่ใช้ประเมินคุณค่าว่ามีความเป็นธรรมพอหรือไม่ โดยเฉพาะเมื่อมีความผันผวนทางคุณค่าซึ่งยังไม่มีข้อยุติ

ความพยายามที่จะยืนยันความสำคัญของคุณธรรมในนวนิยายฉายภาพชีวิต จะเป็นปัจจัยแห่งความสำเร็จเชิงวรรณศิลป์เพียงใดนั้น ไม่ได้อยู่ที่การเลือกนำเสนอคุณธรรมที่ควรมี แต่น่าจะอยู่ที่ความสามารถที่จะสื่อสารว่าชีวิตที่มีปัญหา เป็นชีวิตที่บกพร่อง หรือขาดแคลนคุณธรรมอย่างไรบ้าง หากคำนึงถึงความสอดคล้องกับปัญหาในโลกแห่งความเป็นจริง เป็นสิ่งสมเหตุสมผลหรือไม่ที่บุคคลสามารถดำรงคุณธรรมไว้เป็นที่ยึดเหนี่ยวไม่ให้อำนาจความผิดพลาด งานที่อาจจะจัดเป็นวรรณกรรมคำสอนในสมัยใหม่จึงไม่ใช่งานหลักในชีวิต

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้ศึกษานวนิยายที่เน้นการแสดงจุดอ่อนและคุณธรรมของมนุษย์ของนักเขียน 4 คน ที่พิมพ์รวมเล่มในช่วงปี พ.ศ. 2520-2547 จำนวน 9 เรื่องคือ 1) ผู้หญิงคนนั้นชื่อบุญรอด (พิมพ์รวมเล่มครั้งแรก พ.ศ. 2524) ของโบตัน 2) ปูนปิดทอง (พิมพ์รวมเล่มครั้งแรก พ.ศ. 2525) ของกฤษณา อโศกสิน 3) เลื่อมสลับลาย (พิมพ์รวมเล่มครั้งแรก พ.ศ. 2525) ของกฤษณา อโศกสิน 4) เวลาในขวดแก้ว (พิมพ์รวมเล่มครั้งแรก พ.ศ. 2528) ของประภัสสร เสวิกุล 5) ทองเนื้อเก้า (พิมพ์รวมเล่มครั้งแรก พ.ศ. 2529) ของโบตัน 6) เกิดแต่ตม (พิมพ์รวมเล่มครั้งแรก พ.ศ. 2535) ของโบตัน 7) ข้ามสีหันทร (พิมพ์รวมเล่มครั้งแรก พ.ศ. 2539) ของกฤษณา อโศกสิน 8) ใต้เงาตะวัน (พิมพ์รวมเล่มครั้งแรก พ.ศ. 2542) ของปิยะพร คักดีเกษม 9) ลับแลลายเมฆ (พิมพ์รวมเล่มครั้งแรก พ.ศ. 2546) ของปิยะพร คักดีเกษม

เนื้อหา

นวนิยายเหล่านี้จัดเป็นวรรณกรรมคำสอนในรูปแบบใหม่ ในแง่ที่พยายามให้ความเข้าใจชีวิตทั้งอย่างที่เป็นและพึงเป็น โดยนำเสนอแนวคิดทางคุณธรรมในบริบทสังคมสมัยปัจจุบันผ่านการเผชิญปัญหาของตัวละคร ดังจะจำแนกเนื้อหาเป็นสองส่วนคือ 1) ความขัดแย้งในธรรมชาติมนุษย์และ 2) การแก้ไขด้วยคุณธรรม

1. ความขัดแย้งในธรรมชาติมนุษย์

เมื่อพิจารณานวนิยายในขอบเขตการศึกษา พบว่างานของนักเขียนทั้ง 4 คนมีลักษณะร่วมที่การยืนยันความเชื่อมั่นในคุณค่าของการเรียนรู้“หลักวิชา”ของชีวิตบนพื้นฐานของความใฝ่ดี ตัวเอกมีลักษณะร่วมกันที่เป็นผู้ที่พัฒนาจิตใจให้แข็งแกร่งจนสามารถต่อสู้กับความอ่อนแอภายในของตนและข้อจำกัดภายนอก

ในยุคที่สังคมไทยเน้นความสำคัญของความทันสมัย ควบคู่กับการพัฒนาที่เร่งรัดให้มีการแข่งขันในเศรษฐกิจแบบทุนนิยม นักเขียนจำนวนหนึ่งได้โน้มน้าวว่าบุคคลสามารถปกป้องตนเองจากสิ่งแวดล้อมอันเลวร้ายด้วยความยึดมั่นในคุณธรรม นักเขียนบางคนเน้นการสื่อสารกับผู้เยาว์มากกว่าผู้ใหญ่ที่บรรลุนิติภาวะแล้ว ดังเห็นจากความคิดหลักและการสร้างตัวละครในนวนิยายหลายเรื่องของโบทัน ซึ่งสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของผู้แต่งที่กล่าวว่าหวังผลต่อเยาวชน“ให้มีความหวัง มีความอดทน ตั้งใจดี และตั้งใจจริง ที่สำคัญต้องเข้มแข็ง อย่ายอมแพ้ต่อปัญหาหรืออุปสรรค และต้องมีสติ ไม่หลงไปกับบอบายมุขหรือสิ่งชั่วร้ายในสังคม” (โบทัน, 2550) จึงเห็นได้ว่าแม้ตัวเอกในผู้หญิงคนนั้นชื่อบุญรอด ทองเนื้อเก้าและเกิดแต่ตม ห่างไกลจากพ่อแม่ ทั้งยังเสี่ยงต่อการถูกชักนำไปในทางชั่ว ก็ยังรักษาความดีของตนไว้ได้ และอาศัยความดีนั้นเป็นพาหนะนำพาไปสู่ความสุขตามทางที่ตนเลือกแล้ว

อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่านักเขียนที่ให้ความสำคัญต่ออุดมคติจะปฏิเสธด้านมืดในธรรมชาติมนุษย์ หรือไม่ใส่ใจต่อความรุนแรงของอำนาจสิ่งแวดล้อม ในทองเนื้อเก้าของโบทัน ลายองแม่วงวันเฉลิม เป็นหญิงที่ขาดความรับผิดชอบ กลายเป็นคนล้มเหลวเพราะเลือกทางผิด ส่วนโสฬส เพื่อนสนิทของปริกตัวเอกฝ่ายชาย ในเกิดแต่ตม ก็ใช้ชีวิตฟุ้งเฟ้อ สุดท้ายต้องแสดงภาพยนตร์อนาจาร เมื่อพี่สาวเป็นเอตส์ ก็ทอดทิ้งและรังเกียจ โดยไม่สำนึกบุญคุณว่าเธอเป็นผู้ชายตัวส่งเสียมาตลอด

ในงานของโบตัน ตัวละครหลายตัวตกอยู่ในอำนาจลึกลับด้วยความอ่อนแอหรือหลงผิด แต่ตัวละครบางตัว แม้มีข้อจำกัดด้วยความยากจนและด้อยการศึกษา เช่น โสวรรณพี่สาวของโสฬส หรือบุญล้าพี่สาวของบุญรอด ในผู้หญิงคนนั้นชื่อบุญรอด ก็ไม่ยอมงอมืองอเท้า กลับพยายามดิ้นรนช่วยเหลือแม่และน้อง ๆ ให้พึ่งพาตัวเองได้ ตัวละครเหล่านี้เป็นผู้เสียสละ ยอมกระทำความผิดศีลธรรม ดังที่บุญล้าเป็นเมียเช่าในยุครัฐานท์พออเมริกัน และโสวรรณเลือกอาชีพหมอนวดและนางบำเรอ

ความเข้มแข็งในจิตใจของตัวละคร โดยเฉพาะตัวเอก นอกจากขึ้นอยู่กับลักษณะนิสัยแล้ว ยังมีความสัมพันธ์กับผู้อื่นเป็นแรงเสริม ดังเห็นในงานของกฤษณา อโศกสิน เช่น พาไลในเลื่อมสลับลาย ที่แม่เตลิดจากครอบครัวตั้งแต่วัยรุ่นก็เปลี่ยนเส้นทางได้ด้วยวุฒิภาวะ ที่เติบโตขึ้นตามวัย และความประจักษ์ในคุณค่าของตน เมื่อได้รับความรักของนครินทร์ เทียงวันในข้ามสี่พันตร ตกเป็นทาสยาเสพติดเพราะความอ่อนแอและอยากลอง ก็ตัดใจได้เด็ดขาดด้วยการเรียนรู้ในประสบการณ์ทางอารมณ์ เมื่อเห็นความทุกข์ทรมานของดวล น้องชายของเดือนลิบ อันเนื่องด้วยยาเสพติดอย่างเดียวกับที่เขาเคยประสบมาแล้ว ในปูนปิดทอง แม้สองเมืองและบาลี เคยใช้ความพึงใจทางกามารมณ์ บรรเทาความทุกข์ที่ขาดความรักในวัยเด็ก เมื่อต่าง ก็เห็นใจและเข้าใจกัน ก็ร่วมกันฟื้นความตระหนักในคุณค่าของความรักและความรับผิดชอบในฐานะพ่อและแม่ สร้างครอบครัวของตนขึ้นมา ส่วนเรื่องเวลาในขวดแก้ว ของประภัสสร เสวิกุล การพัฒนาทางวุฒิภาวะของนัต ถึงแม้ช้ากว่าเพื่อนวัยเดียวกัน ก็เกิดขึ้นได้เมื่อเข้าใจคุณค่าของความรักและการให้อภัย จึงคลายความหมกมุ่นกับปัญหา

ข้อด้อยในธรรมชาติมนุษย์ที่ผู้แต่งนำเสนอ มิได้สร้างขึ้นด้วยเจตนาจะประณาม แต่มุ่งแสดงว่าความจริงสองด้านของชีวิตเป็นสิ่งที่คนเราต้องพบเจอและทำความเข้าใจให้ได้ ในนวนิยายใต้เงาตะวัน ของปิยะพร ศักดิ์เกษม ฉายพ่อของปารีณา ตัวเอกฝ่ายหญิง ปิดบังการกระทำผิดที่ลอบเป็นชู้จนมีลูกกับภรรยาของเพื่อน โดยปล่อยให้ความรักความใคร่มีอำนาจเหนือความยับยั้งใจ แต่ก็มีความรักชอบและความรักที่อยู่เหนือกฎเกณฑ์ทางศีลธรรม ต่างกับเกรียง อาของภรรยาตัวเอกฝ่ายชาย ที่เจ้าชู้และทะนงตนว่าเป็นใหญ่ในครอบครัว จนละเลย ไม่ใส่ใจต่อความรู้สึกของภรรยาและลูก การมุ่งสนองความต้องการอย่างเห็นแก่ตัว เป็นความหลงผิดของเกรียงที่เกือบทำลายครอบครัว เมื่อจุกคิดได้ ก็ช้ำจนแทบไม่ทันการณณ์ กฤตในลับแลลายเมฆ แต่งงานกับนภณภางค์ “เพื่อส่งเสริมทั้งภาพลักษณ์และบารมี”ของตน (ปิยะพร ศักดิ์เกษม,

2548 : 407) จึงยุติความสัมพันธ์กับจิรณาหญิงที่ตนรัก เมื่อความจริงเผยว่าภรรยาคนนี้มีประสบการณ์เลวร้ายที่เคยถูกข่มขืน ก็ทำใจยอมรับไม่ได้ โอกาสจะกลับไปรักกับจิรณา ก็หมดไปแล้ว การตัดสินใจของกฤตยงต่างจากจิรณาที่รักษาความนับถือตนเองไว้ได้ด้วยจิตใจที่เข้มแข็ง แม้ในส่วนลึกยังรักกฤต ส่วนภรรยาคนนั้นก็ประสบความสำเร็จในการเยียวยาบาดแผลลึกในอดีต เมื่อกล้ากลับไปเผชิญด้วยความศรัทธาในชีวิตอย่างเดียวกับที่ตนได้พยายามปลุกปลอบแก่เพื่อนทุกครั้งที่ถูกข่มขืน เมื่อมีโอกาสได้ช่วยงานที่โรงพยาบาล ประกอบกับแรงเสริมของความประทับใจในความรักของพ่อแม่ในวัยเด็ก อีกทั้งความรักของหอมั่นตา ซึ่งเธอได้ประจักษ์ว่าเป็นรักที่ปราศจากเงื่อนไข (513-514)

ความขัดแย้งในธรรมชาติมนุษย์ที่ผู้แต่งทั้ง 4 คนเล็งเห็นร่วมกัน เป็นตัวตนในระดับลึกด้านหนึ่ง ที่แม่ไม่สวยงาม ก็เป็นความจริงที่เรียนรู้และแก้ไขได้

ในท่ามกลางสภาวะแวดล้อมของสังคมเมืองที่“แก่งแย่งแข่งขัน ตัวใครตัวมัน” มีข้อสังเกตว่าผู้คนต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด ปัจเจกบุคคลยิ่งรู้สึกโดดเดี่ยวมากขึ้น (วิทยากร เชียงกูล, 2527 : 130) ชีวิตที่แวดล้อมด้วยผู้คนมากมาย ในยุคพัฒนาทางเศรษฐกิจ อาจจะบรรเทาความทุกข์ใจลงได้ ถ้ามีมิตรที่จริงใจและปรารถนาดีอย่างแท้จริง ในนวนิยายที่เน้นปัญหาครอบครัว จะเห็นว่าปัญหาของคนหลายวัย บางเรื่องแสดงความทุกข์ของเยาวชนที่ต้องรับผลกระทบจากความแตกแยกของพ่อแม่ ขณะที่พ่อแม่ก็มีปัญหาหลายระดับ ระดับความเหงาเศร้าที่หมกมุ่นกับความทุกข์ แปรไปตามวัย พันนิสัยและความหนักหน่วงของปัญหา กล่าวได้ว่าปฏิกริยาทางอารมณ์และการครุ่นคิดอย่างฝังใจ ปรากฏทั้งในตัวละครวัยเด็ก หนุ่มสาว ผู้ใหญ่และปัจฉิมวัย ดังจะอภิปรายต่อไป

1.1 ปัญหาในวัยเด็กและวัยรุ่น

ผู้แต่งหลายคนพยายามสร้างความเข้าใจว่าภูมิหลังในวัยเด็กให้ประสบการณ์สำคัญทางอารมณ์ ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรม เมื่อตัวละครเติบโตขึ้นมาโดยมีขาดความใกล้ชิดกับพ่อหรือแม่ หรือทั้งพ่อและแม่ ก็จะมี ความเหงาเศร้าในส่วนลึกของจิตใจแฝงฝังอยู่นาน ดังที่เห็นชัดที่สุดใน *ปูนปิดทอง*¹ สองเมืองและบาลีสั่งสมความเจ็บแค้นเพราะพ่อแม่หย่าร้างกันตั้งแต่เด็ก ความว้าเหวของสองเมืองและบาลีกับสภรรยาพี่ชายต่างมารดา มาจากชะตากรรมอย่างเดียวกัน ถึงแม้ว่าอยู่ต่างครอบครัว เนื่องจากมี

¹ ในงานวิจัยนี้ใช้ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 9 พ.ศ.2547

พ่อที่เจ้าชู้ จนแม่ต้องทิ้งครอบครัวไปมีสามีใหม่ ซ้ำร้ายเด็กเหล่านี้ยังถูกส่งไปอยู่โรงเรียนประจำ ดูเหมือนว่าความอ้างว้างที่สองเมืองต้องเผชิญ ในวัย 7 ขวบจะหนักหน่วงยิ่งกว่าความเหงาของสกรรจ์และบาลี ซึ่งถึงแม้เป็นลูกคนละแม่ แต่ทั้งคู่ก็ยังปรับตัวและเข้าใจกันได้ในฐานะที่“ไม่มีแม่เหมือน ๆ กัน” (49) สองเมืองนั้นผูกพันกับแม่ เขารักแม่มากกว่าพ่อและ“หวังในตัวเธอเปี่ยมล้น” (207) แม่ก็กลับทิ้งขว้าง ไม่เหลียวแลเขา พฤติกรรม“เสือผู้หญิง”ของสองเมืองขณะอายุ 35 ปีที่แท้เป็นเพราะไม่เชื่อในความรัก ส่วนบาลีที่ใช้ชีวิตในต่างประเทศ โดยมีความสัมพันธ์กับคู่ควงหลากหลาย แต่ไม่จริงจังกับใคร เพราะยังหาผู้ที่รักจริงไม่ได้และมักจะเบื่อง่าย ก็ยังอยากจะ“ขอให้ตัวเองเลือกคนที่จะมาร่วมชีวิตได้อย่างดีเท่านั้น” โดยไม่พยายามเรียกร้องสิ่งใด (79) เมื่อเติบโตขึ้นบาลีก็เข้าใจปัญหาของพ่อแม่ได้ กระทั่งรู้สึกสงสารพ่อที่มีปัญหา เพราะหลงไปกับความมีเสน่ห์ของตนกับทะเบียนในความร่ำรวย และมีสกุลสูง ส่วนแม่ก็เป็นคนขี้หึงและเจ้าชู้ ความเข้าใจเหตุผลอย่างนี้บาลีมี สกรรจ์ไม่เคยคิดจะค้นหา เขาเป็นลูกที่พ่อรักเพราะเป็นลูกคนโตและเป็นผู้สืบสกุล แต่สกรรจ์เป็นคนเก็บกดและมีทิฐิมากจนเกิดปฏิกิริยาต่อต้านและเกลียดชังผู้ที่ทอดทิ้งตนให้อยู่กับความว้าเหว จนเมื่อเจริญวัยก็เสพสุราหนีความอ้างว้างและตายด้วยมะเร็งตับ

ในข้ามสี่พันตร¹ ที่ตัวละครมีพ่อแม่อยู่พร้อมหน้า ความไม่พอดีของความรัก การคาดหวังและการแสดงออกต่อลูก ก็สร้างปัญหาได้มากเมื่อพ่อ“ขับเคียวคุด่า”เพื่อ“ให้ลูกชายคนเดียว...เป็นเด็กดีมีอนาคต เรียนหนังสือเก่งและอีกสารพัด ... เพื่อ‘ดำรงวงศ์ตระกูล เทียมหน้าเทียมตาผู้อื่น’”โดยไม่มีภาระลุ่มอล่วย ผ่อนปรน (42) ดวลก็ต่อต้านพ่อเพราะคับอกคับใจ ไม่ต่างจากเที่ยงวันซึ่งรู้สึก“ตึงเครียด”ที่แม่ควบคุมสั่งสอน (381) ขณะที่พ่อของเที่ยงวันนั้นไม่มีบทบาทเป็นผู้นำครอบครัว ส่วนแม่ของดวลก็ได้แต่ตามใจ“ให้ทำ...ทุกเรื่อง นับตั้งแต่เรื่องเรียน เรื่องเงินและการเที่ยวเตร่คบเพื่อน” (365) แม่ของดวลและพ่อของเที่ยงวันอ่อนแอ จนลูกไม่อาจยึดเป็นที่พึ่งได้ เที่ยงวันและดวลเริ่มเสพยาตั้งแต่อายุ 15 ปี เพื่อหนีภาวะกดดัน การบีบบังคับและยื่นคำขาดของพ่อทำให้ดวลที่“เกลียด”พ่อ ถึงกับกล่าวว่าเขาไม่อยากจะไปลูกพ่อ (380) ดวลโดดเดี่ยวเพราะอ่อนกว่าพี่สาวถึง 10 ปี เมื่อเข้าสู่วัยรุ่นจึงติดเพื่อน ดวลเสพยาเพื่อต่อต้านอำนาจของพ่อ โดยมีความ“อยากลอง”เป็นแรงกระตุ้น เขายังสะใจเมื่อพ่อ

¹ ในงานวิจัยนี้ใช้ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 4 พ.ศ.2543

เกรี้ยวกราด เขาคิดว่า“ที่...เป็นอย่างนี้ก็เพราะพ่อ” ทั้งดวลและพ่อก็มีทิว ไม่ยอม
 ทำความเข้าใจกัน โดยเฉพาะดวลนั้นคิดว่า“คนอย่างพ่อไม่เคยมองตัวเอง” (56) ส่วน
 เทียงวันก็รู้สึกขัดแย้งกับความ“เข้มงวดเกินควร”ของแม่และความอ่อนแอของพ่อ ซึ่ง
 ทำให้แม่“มีอำนาจเหนือ...มากเกินไป” การติดยาของเทียงวันจึงเป็นปฏิกิริยาของความ
 ไม่พอใจในส่วนลึก เมื่อขัดแย้ง“ก็หาทางกลั่นแกล้งเพื่อสะใจ โดยทำร้ายแม่ให้เจ็บปวด”
 (381, 388)แม่เทียงวันและดวลจะขัดแย้งกับพ่อแม่ แต่ในส่วนลึกของทั้งคู่ต่างก็โหยหา
 ความรักและต้องการให้พ่อแม่ยอมรับ และเข้าใจในตัวตนของพวกเขา

ปมด้อยของเด็กที่เติบโตขึ้นมาโดยไม่รู้จักพ่อแม่ เป็นปัญหาอีกอย่างหนึ่ง
 มิ่งโกมุทตัวเอกฝ่ายหญิงในเกิดแต่ตม¹ มีตายายเป็นผู้เลี้ยงดูแต่แบบเบา ผู้ใหญ่ทั้งสอง
 ผิดหวังกับลูกสาว และเกรงว่าหลานจะเสียคนเหมือนแม่ที่ใจแตกแต่แรกรุ่ง จึงกำราบไว้
 ไม่ให้เหลิง ไม่ยอมให้เรียกอย่างนับญาติที่แท้จริง ทั้งคอยเตือนให้ระมัดระวังตัว
 เมื่อจำเป็นต้องไปส่งอาหารที่ที่พักของผู้หญิงกลางคืน จนหลายครั้งกลายเป็นจับผิด เมื่อ
 สำนึกว่าเป็นลูกกำพร้า มิ่งโกมุทรู้สึกท้อแท้ตั้งแต่อายุ 5-6 ขวบ ท่ามกลางบรรยากาศของ
 ความเฉยชาของครอบครัวที่ทำมาหากิน จนไม่มีเวลาให้ความสนทนากับเด็ก ตกกับ
 ยายนอกจากไม่แสดงที่ทำว้ายอมรับเป็นหลาน ก็ไม่ค่อยเข้าใจความรู้สึกและความ
 ต้องการของเธอ เช่น อยากมีเสื้อผ้าสวยๆใส่บ้าง ความน้อยใจเมื่อถูกจับผิดเพราะ
 ผู้ใหญ่ระแวงว่าเธอจะออกนอกกลุ่มนอกลู่นอกทาง ไม่ทำให้เธอเติบโตเพราะแรงจูงใจจะประสบ
 ความสำเร็จ มิ่งโกมุทต่อต้านโชคชะตาของตนด้วยการทำทนายตั้งแต่อายุ 6 ขวบ เธอยื่น
 เงื่อนไขว่าหาก“เรียนจบ” ตาจะต้อง“ยอมรับ”เธอในฐานะหลาน (51) การเติมพันโดย
 หวังผลที่การนับญาติตามสถานะที่แท้จริง แสดงว่าเธอมั่นใจในตัวเองว่าเอาชนะการ
 สบประมาทได้

ตัวละครที่รู้สึกตกต่ำ เมื่อรู้ความจริงว่าตนเป็นเด็กกำพร้าที่พ่อแม่“ขอ
 มาเลี้ยง” (39) คือพาไลในเลื่อมสลบหลาย² ความขมขื่นที่ถูก“ญาติ”ซึ่งแย่งชิงคนรักกัน
 ถือโอกาสประจานด้วยความจริง ยังสาหัสไม่น้อยกว่ารู้สึกได้ว่าตัวตนและชีวิตไม่มี
 ความหมาย เมื่อรู้ว่าถูกพ่อแม่ที่แท้จริงทอดทิ้งกับรู้สึกต่ำต้อยและแปลกแยกกับพ่อแม่ที่
 เลี้ยงดูมา จึงหนีออกจากบ้านในวัย 15 ปี อันเป็นช่วงวัยรุ่น ซึ่งมีอารมณ์รักแรงเกลียด
 แรง เธอเติบโตออกมาอยู่กับเพื่อนชาย ครั้นอับจนเพราะไม่มีช่องทางอื่น ก็ต้องขายตัว

¹ ในงานวิจัยนี้ใช้ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ.2544

² ในงานวิจัยนี้ใช้ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ.2540

เป็นคู่นอนของคนมีฐานะ อาศัยการตอบสนองทางกามารมณ์บรรเทาความว้าเหวและ
 ประชดชีวิตที่ขาดความรักเรื่อยไป

ในครอบครัวขยายที่มีฐานะดี เด็กที่มีญาติพี่น้องหลายคนไม่มีปัญหา
 ความว้าเหว แต่ก็มีเด็กบางคนรู้สึกที่ได้รับความรักไม่เท่ากัน ในใต้เงาตะวัน¹ กรณ์
 ลูกชายคนเล็กของเกียรตินักธุรกิจเชื้อสายจีน ภายหลังจากแม่ถึงแก่กรรม มีพฤติกรรม
 ต่อต้านกฎระเบียบตั้งแต่อายุ 7 ขวบ ด้วยสาเหตุส่วนหนึ่งมาจากการเรียกร้องความ
 สนใจ โดยไม่เข้าใจว่าพ่อเสียใจและโทษตัวเองว่าละเลยภรรยา แม่ของกรณ์ตายด้วย
 ไข้เลือดออกเพราะติดโรคนี้เมื่อพยาบาลกรณ์ ทุกครั้งที่เห็นหน้าลูกชายคนเล็ก
 เกียรติรู้สึกเจ็บปวด ถึงแม่ไม่ได้โกรธและโทษลูกชายว่าทำให้แม่ตาย เขาก็พยายาม
 หลีกเหลี่ยงไม่พบกรณ์ (17) เกียรติยังหมกมุ่นกับการงาน โดยลืมนึกถึงว่ากรณ์ก็เสียใจ
 ที่สูญเสียแม่ และยังต้องการความรักความเอาใจใส่ แม้อยู่ท่ามกลางญาติพี่น้อง
 ในครอบครัวใหญ่ กรณ์ต่างจากกานต์พี่ชาย“ที่สามารถเข้าถึงตัว”พ่อได้ (17) ปัญหา
 ของกรณ์เป็นความซับซ้อนที่อธิบายได้ว่าเกิดขึ้นได้ “เมื่อปราศจากมืออ่อนอ่อนโยนของ
 มารดาคอยกล่อมเกลามิหนำซ้ำผู้เป็นบิดาก็ปลิกตัวหนี” การก่อเรื่องที่โรงเรียนทำให้
 พ่ออับอาย และยกหน้าที่ดูแลเขาให้แก่ฉายพนักงานอาวุโสในบริษัทที่ไว้วางใจ (17-
 18) กรณ์ขัดแย้งกันกับพ่อเรื่อยมา เพราะเกียรตินี้ไม่สามารถระงับความฉุนเฉียวต่อ
 ลูกชายคนนี้ได้ และกรณ์ก็ไม่ลดราวาศอกให้พ่อ แม้ทั้งสองมีความรักต่อกัน ก็ไม่
 แสดงออก ด้วยการสนับสนุนของฉาย ซึ่งเข้าใจธรรมชาติของกรณ์ว่าเป็นคนปฏิเสธ
 กฎเกณฑ์และชอบค้นคว้า กรณ์ถูกส่งไปเรียนต่างประเทศตั้งแต่อายุ 15 และถูกเรียกตัว
 กลับมาเมื่ออายุ 28 ปี เพื่อเปิดโอกาสให้กรณ์รับผิดชอบบริหารงานของบริษัท

ส่วนกานต์ผู้เป็นพี่ชายนั้น สามารถรักษา“ภาพลักษณ์ที่งดงาม”ไว้ได้
 ตลอดมา เพื่อสนองความคาดหวังและยึดกุมความรักจากพ่อไว้ ถึงแม้ต้องปล่อยให้
 น้องชายรับผิดชอบ เกียรตินี้ไม่เคยล่วงรู้ว่ากรณ์ช่วยบรรเทาความผิดของพี่ชาย ที่แอบ
 เล่นการพนันเมื่ออยู่ชั้นปีที่ 1 ระดับอุดมศึกษา ขณะอายุ 17 ปี เพราะความรักพ่อ
 ของกรณ์นั่นเอง เมื่อเข้าสู่วัยทำงาน กานต์ก็ยังมัวเมาในการพนัน ปัญหาทวีความ
 ร้ายแรง เมื่อฉายรู้ว่ากานต์ยักยอกเงินของบริษัท กานต์วางยาฆ่าฉาย ซ้ำยังทำให้เข้าใจ
 กันว่าฉายฆ่าตัวตายหนีความผิด

¹ในงานวิจัยนี้ใช้ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 5 พ.ศ.2547

ประสบการณ์ที่เลวร้ายของตัวละครเอกฝ่ายหญิงในนวนิยายหลายเรื่อง คือการถูกข่มขืนในวัยเยาว์ นภนภางค์ในลับแลลายเมฆ¹ ถูกย่ำยีอย่างเลวร้ายที่สุดในเวลาไล่เลี่ยกับการสูญเสียบิดา เมื่อเธออายุยังน้อยมากคือ 11-12 ปี เด็กหญิงตื่นตระหนกเสียขวัญอย่างถึงที่สุด ในเหตุการณ์ที่เห็นแม่ต่อสู้กับคนร้าย ที่เป็นผู้ลอบข่มขืนเธอมาก่อน แม่ถูกทำร้ายเสียชีวิต ภายหลังที่ยังคนร้ายตายเธอตกบันไดสลบไปพร้อมกับแท้งบุตร (ตั้งครรภ์เพราะถูกข่มขืน) เมื่อฟื้นขึ้นมา เธอเก็บกดทุกสิ่งไว้ในจิตใต้สำนึก ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นอาการ “สูญเสียความจำจากการกระทบกระเทือนใจ” (290) แต่ “อาการกลัวความสัมพันธ์ทางเพศ” (283) ก็เผยออกมา จนกระทั่งได้รับการบำบัดทางจิตอย่างถูกวิธี

บาดแผลในชีวิตของบุญรอด ในผู้หญิงคนนั้นชื่อบุญรอด² ระบายความเจ็บปวดใจของเธออยู่บ้าง นายจ้างไม่เพียงกดขี่และโกงค่าแรง ยังล่วงละเมิดทางเพศอย่างต่อเนื่องอีกด้วย แต่บุญรอดก็ยังสร้างคุณค่าของตัวเองขึ้นมาได้ ผู้แต่งได้ผูกเรื่องให้เห็นทั้งด้านลบและบวกของความสัมพันธ์ของตัวละครเอกกับคนนอกครอบครัว การพัฒนาตนเองของบุญรอดเริ่มต้นด้วยการหนีจากการกดขี่ และได้รับความอนุเคราะห์จากครูอรพิน ที่เคยสอนก่อนจบชั้นประถมศึกษา ให้ช่วยทำงานบ้านและเลี้ยงลูกให้ครู ทั้งยังได้เรียนศึกษาผู้ใหญ่จนจบหลักสูตร เกือบ 5 ปี ขณะอาศัยกับครู ได้หัดตัดเย็บเสื้อผ้าและทำอาหาร จึงมีความรู้และวิชาชีพเลี้ยงตัว ที่สำคัญบุญรอดได้รับแรงหนุนจากทัศนคติของครู ให้รู้จักภูมิใจในศักดิ์ศรีของคนไม่ว่ายากดีมีจนอย่างเท่าเทียมกัน

ท่ามกลางปัญหา ผู้อ่านจะเห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์เป็นตัวแปรสำคัญของความทุกข์และความสุขของตัวละคร หลังจากพ่อแม่แยกทางกันตั้งแต่ 2 ขวบ วันเฉลิมตัวละครเอกฝ่ายชายในทองเนื้อเก้า³ ไม่ค่อยรู้สึกอ้างว้างนักเนื่องจากเขาได้รับความเมตตาจากหลวงตาพระภิกษุลุงของแม่ ซึ่งกลับจากรุดงค์มาอยู่ที่วัดและมีความสนิทสนมกับปู่ของเขา ถึงจะพลัดพรากจากพ่อก็ยังได้พบหลวงตาและปู่ เมื่อน้ำชายที่ทำหน้าที่เลี้ยงหลานพาไปเล่นที่วัดเสมอ ได้ฟังนิทานชาดก หัดขีดเขียนและรับคำสอน อีกทั้งการฝึกให้เก็บข้าวของเป็นระเบียบจึงพอทดแทนความขาดที่ห่างพ่อ ขณะที่แม่

¹ ในงานวิจัยนี้ใช้ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2548

² ในงานวิจัยนี้ใช้ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2543

³ ในงานวิจัยนี้ใช้ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2544

ปล่อยปละละเลยและยังสร้างปัญหาหนักขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งติดเหล้า เล่นการพนัน มีลูกที่หาพ่อรับผิดชอบไม่ได้ วันเฉลิมต้องออกจากโรงเรียนเอกชน เพราะแม่ไม่ยอมจ่ายค่าเล่าเรียน ต้องมาอยู่โรงเรียนรัฐบาล แต่เขาก็มาแวะอ่านหนังสือที่กุฏิหลวงตาเสมอ จนเริ่มเข้าสู่วัยรุ่น ภาระหนักก็ตกอยู่กับวันเฉลิมที่ต้องดูแลน้องอีก 4 คนกับแม่ชีเฒ่า เขาต้องจัดการกับตัวเองเพื่อจะไปโรงเรียนได้อย่างปกติเหมือนเด็กอื่นๆ สิ่งที่เขาเผชิญมากกว่าความว่าเหวคือความกลัดกลุ้มทุกซอกทุกใจ แต่วันเฉลิมยังรักและห่วงใยแม่อยู่เสมอ

ในครอบครัวชนชั้นกลางซึ่งเป็นครอบครัวเดี่ยว ความรู้สึกที่ว่าพ่อแม่ไม่รักเป็นความทุกข์ ซึ่งนับและหนึ่งในเวลาในช่วงวัยรุ่น ขณะที่ผู้ให้กำเนิดต่างก็มุ่งเอาชนะกัน และกล่าวโทษซึ่งกันและกัน แต่ไม่ค่อยเอาใจใส่ความรู้สึกของลูก นัตและหญิงไม่สามารถตั้งรับกับประสบการณ์ซึ่งแตกต่างอย่างหน้ามือเป็นหลังมือกับวัยเยาว์ นัตจึงหมกมุ่นกับนาฬิกาทราย เสียงเพลงและความรักต่อจ่อม เพื่อนหญิงที่โตกว่า เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหา จนลืมนิดไปว่าตนมีหน้าที่ให้ความรัก และเป็นพี่พี่แก่หญิงน้องสาวคนเดียวที่ตกอยู่ในสภาพเดียวกัน

1.2 ปัญหาในวัยผู้ใหญ่

ในโครงเรื่องของการขาดความรักในวัยเด็ก และวัยรุ่น ส่งผลต่อพฤติกรรมในวัยหนุ่มสาว ภูมิหลังวัยเด็กของตัวละครเอกหลายเรื่อง มีเพื่ออธิบายที่มาของพฤติกรรมที่เป็นปัญหา และสร้างความเข้าใจต่อแก่นเรื่อง ดึงเห็นได้ว่ากว่าที่สองเมืองและบาลี ในปูนปิดทอง จะเรียนรู้ความหมายของความรักที่แท้จริงก็ต้องผ่านการต่อสู้กับความขัดแย้งภายในของตน ที่สำคัญคือต้องตรวจสอบให้แน่ใจว่า คนที่ตกลงปลงใจกันเป็นคู่ชีวิตนั้น เป็นคนที่ตนรัก และรักตนอย่างแท้จริง

ผู้แต่งได้ผูกเรื่องให้เห็นว่าสองเมืองมีฐานะทางเศรษฐกิจและหน้าที่การงานอยู่ในระดับดีจึงเป็นที่หมายปองของหญิงสาวมากหน้าหลายตา ส่วนบาลีก็มีคู่หมายที่คิดจะปลงใจใช้ชีวิตร่วมกัน ความล้มเหลวเกิดขึ้นเมื่อสองเมืองพบว่าหญิงสาวที่เข้ามาเสนอตัวนั้น ไม่ได้รักและห่วงใยเขาด้วยใจจริง หากพยายามใช้เสน่ห์ทางเพศผูกมัดและยอมเปลืองตัวเพราะหวังจะครอบครองทรัพย์สินเงินทอง เมื่อได้แต่งงานกับเขา ส่วนเพชรเรียงซึ่งอยู่ในครอบครัวระดับสูงของสังคม ที่แท้ก็มีรักอย่างฉาบฉวยและเข้ากับเขาไม่ได้เพราะเอาแต่ใจตนเอง ความแตกร้างของบาลีกับอมรเกิดขึ้นหลังจากที่

¹ ในงานวิจัยนี้ใช้ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 33 พ.ศ. 2547

บาลีรู้ว่าอมรต้องแบกรับภาระเลี้ยงดูแม่และน้องหลายคน และตนไม่อาจทนการแบ่งความรักเช่นนี้ได้ ช้ำยังได้พบตัวตนที่แท้จริงของอมรที่เป็นคนโลกและจิตใจคับแคบ เมื่อถูกบอกเลิกความสัมพันธ์ ก็โกรธและแค้นด้วยการเปิดโปงความหลังของเธอให้สองเมืองได้รู้ ทั้งยังประจานเรื่องของบาลีและสองเมืองลงในหนังสือพิมพ์อย่างสกปรก และไม่มีความเป็นลูกผู้ชาย

ทั้งสองเมืองและบาลีรู้ว่าการหาคุณอนันต์ไม่ยาก ดังที่สองเมืองคิดว่า

ก็เขานั้น ... เคยผ่านผู้หญิงมาเท่าไรแล้ว แต่ก็เลิกราไป เนื่องจากพวกหล่อนกับเขาไม่อาจผสมเป็นเนื้อเดียวกันได้ ไม่ว่าโดยความขาดหรือเกินด้านใด สองเมืองต้องการผู้หญิงซึ่งนอกจากจะเป็นเมียแล้ว ยังเป็นแม่ เป็นญาติ เป็นเพื่อนกับเขาได้ ด้วยว่าความหิวและขาดแคลนทางใจของเขานั้นมีมหาศาล トラบใดที่ผู้หญิงซึ่งเข้ามาสัมพันธ์กับเขาสามารถทำหน้าที่ได้อย่างเดียวคือบำเรอความใคร่ トラบนั้นสายใยที่มีต่อกันอยู่บ้างจะขาดสะบั้นลงในเวลาไม่นาน (181)

สองเมืองยังรู้จักบาลีดีว่า เธอ“ไม่ได้ขาดรักที่หมายถึงเช็ทซ์” (181) ส่วนบาลีนั้นสามารถหยั่งถึงบาดแผลของสองเมือง ที่โหยหาความรักอย่างรุนแรงและเข้าใจตัวตนของเขากระทั่งรู้ว่า “เขาอดทนและยอมรับสิ่งต่างๆ ได้น้อยกว่าหล่อน” (200) บาลียังรู้ดีว่าตัวเอง“ไม่ต้องการผู้ชายที่ให้ได้แต่ความเป็นสามี... แต่ต้องการพ่อแม่พี่น้องและสามีพร้อมกันในคนคนเดียว” (190) ยิ่งกว่านี้เมื่อถูกอมรแค้นอย่างเจ็บแสบ บาลีก็เจ็บช้ำ และหวาดหวั่นกับความรักใคร่ที่รุนแรงของผู้ชายซึ่งยังไม่รู้จักดีพอ ถึงแม้สองเมืองและบาลีรู้ปัญหาของตนเองและเห็นอกเห็นใจกันจนตกลงจะเยียวยาให้แก้กัน โดยใช้ชีวิตร่วมกันก่อนแต่งงาน แต่ทั้งสองคนก็ยังมิซัดขัดแย้ง กล่าวคือ ถึงแม้ว่าสองเมืองโหยหาความรัก แต่ความเป็นชายทำให้เขาคิดว่าการแสดงออกทางกามารมณ์เป็นวิธีแสดงความรัก ส่วนบาลีที่ยังหวาดหวั่นต่อความล้มเหลวในชีวิตสมรสของพ่อแม่ ก็ไม่ยอมให้สองเมืองเกินเลย เพราะห่วงใยว่าจะสร้าง“บาป”ให้ลูกที่จะกลายเป็นเด็กบ้านแตกอย่างที่ตนเคยประสบ บาลีจึง“หมายมั่น”ว่า“หล่อนจะไม่เป็นแม่เหมือนที่แม่ของหล่อนเป็น ! ” อันหมายถึง แม่ที่“ไม่ตั้งมั่นที่จะรับหน้าที่หรือรับผิดชอบอย่างใด” (368)

ปมฝังใจของสกรรจ์ พี่ต่างแม่ของบาลี อีกทั้งความไม่รักดีของยามปลอด และเรื่องรามน้องต่างแม่ของสองเมือง เกิดจากความโกรธแค้นที่ถูกพ่อแม่ทิ้งขว้าง จนรู้สึกไร้ความหมาย แม้สกรรจ์มีงานราชการมั่นคง ส่วนยามปลอดและเรื่องรามสองเมืองก็อนุเคราะห์ให้งานทำ แต่ความว้าเหว่ที่พวกเขาต้องเผชิญตั้งเล็กจนโต ก็ไม่สามารถบรรเทาได้ด้วยการงาน หรือความเมตตาจากผู้อื่นที่ไม่ใช่พ่อแม่ สกรรจ์หนีความเหงาด้วยสุรา ยามปลอดใช้ยาเสพติด ส่วนเรื่องรามซึ่งเกลียดพ่อแม่ ก็ดิ้นรนแก้ไขความขัดสนด้วยการหลอกลวง และคบคิดกับยามปลอดมาปล้นบ้านพี่ชาย โดยไม่เคยรู้สึกผิด (558) ตัวละครเหล่านี้แก้แค้นด้วยการทำตนให้ตกต่ำ ดังที่สกรรจ์เป็นโรคร้าย เพราะดื่มสุราโดยปฏิเสธการรักษา เมื่อมีอาการหนัก สกรรจ์ถึงกับเอ่ยวาจาต่อหน้าพ่อว่า “... ขอให้ผมได้ตายอย่างสงบ ... และขอให้ได้ตั้งจิตอธิษฐานว่า เราย่าได้เกิดมาเป็นพ่อแม่ลูกกันอีกเลยทุก ๆชาติ !” (116)

จนล่วงเข้าสู่ปัจฉิมวัย คุณสายทอง ทวีและบุรี ก็เพิ่งเข้าใจความผิดพลาดของตนว่าอยู่ที่การหมกมุ่นกับการสนองความต้องการอย่างเข้าข้างตัวเอง โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อลูก ในบั้นปลายชีวิตแต่ละคนเผชิญปัญหาอย่างไม่ค่อยมีความหวังนัก คุณสายทองแม่ของสองเมือง ที่มีหน้ามีตาในฐานะลูกสาวทูต ก็“แก้เหงา” ด้วยกิจกรรมในสังคมระดับสูงเกือบ 30 ปี (122) ในฐานะอนุภรรยาที่อาศัยสถานะทางสังคมของตน“ช่วยเหลือ เกื้อกูล”สามีที่เป็นข้าราชการตำแหน่งอธิบดี (296) ดูจะไม่มีใครติฉินและสามีก็ให้เกียรติ แต่เธอก็ยังใส่ใจต่อรูปโฉมถึงขั้นทำศัลยกรรม เหตุผลที่มีมากกว่ารักสวयरักงามเท่านั้น ชี้ว่าในส่วนลึกคุณสายทองมีความหวาดหวั่นต่อความล้มเหลวของชีวิตคู่ โดยเฉพาะเมื่อตกอยู่ใน“สภาพของหญิงสูงวัยผู้ว่าเหว มีแต่เงิน และเกียรติยศปลอม ๆ ในสมาคม” (222) สองเมืองในวัยผู้ใหญ่มองปัญหาของแม่ได้ประูโปรง เขาคิดว่า

... แม่ของเขารนหาที่เดือดร้อนวันวายเอง ... เธอเป็นคนมี
 ตัณหาแรง ... ไม่เคยยอมเหนื่อยพัก เลิกกับคนนี้ก็โผไปหา
 คนนั้นอีก สร้างความเดือดร้อนทุกซทนให้แก่ตนเองไม่รู้จัก
 จบสิ้น ผู้ชายแต่ละคนที่เธอได้มาครอง ล้วนแล้วหมายมุ่งจะ
 เกาะกินประโยชน์สุข ที่เขาหวังว่าต้องกอบโกยเอาจากเธอ
 ได้แน่ ๆ ทั้งสิ้น รวมทั้งผู้ชายคนปัจจุบันที่ดูเหมือนจะมีเกียรติ
 สูงพอสมควรนี้ด้วย (209)

ในขณะที่คุณสายทองก็รู้ตัวว่า บกพร่องในฐานะแม่ที่ไม่เหลียวแลลูก หลงผิด ถือดีและคิดแต่จะประชด เอาชนะสามีเจ้าชู้ที่เลิกร้างกัน กระทั่งคิดได้เมื่อคลาย ความหมกมุ่นและละทิจู จึงหันไปเอาใจใส่สองเมืองจนรับรู้ความปวดร้าวของลูก ซึ่ง“ทำให้เธอเกลียดตัวเองเป็นหนักหนาที่ความเป็นแม่ของตนนั้น มิได้เจือจาน ประโยชน์สุขอย่างใดแก่ความรู้สึกของผู้เป็นลูกมาก่อนเลย” (226) คุณสายทอง ได้เข้าใจความเจ็บปวดของลูกว่าสาหัสถึงขั้น“ไม่เคยรู้สึกว่าตัวเองเป็นสุข ไม่ว่าเวลาไหน หรืออยู่กับใคร” (232) เมื่อได้เข้ามาใกล้ชิดกันเพราะต่างฝ่ายต่างลดทิจู เธอมีบทบาท ช่วยคลี่คลายความสับสนวุ่นของความรู้สึกที่สองเมืองมีต่อบาลี ว่าหลังจากรู้สึกซาบซึ้ง เมื่อได้คุยกันได้เข้าใจกัน ความต้องการจะได้ตัวเธอลงลึกถึงความรักด้วยหรือไม่ ดังที่ เขากล่าวกับแม่ว่า แต่ก่อนรู้ว่าตัวเอง“ไม่สามารถจะรักใคร่จริง ๆ ได้เลยจนคนเดียว” และ“จนกระทั่งถึงวันที่ได้พบบาลี...ผมตั้งใจมากที่ได้เจอเขา...ชั่วโมงแรกที่พูดคุยกัน เราก็อบซึ้งกัน...ผมเกิดความต้องการเขา...แต่ก็ไม่รู้หรอกว่านั่นมันหมายถึงรัก หรืออะไร” (233) ครั้นบาลีถูกอมรประจานอย่างไม่เป็นสุภาพบุรุษ สองเมือง ได้ค้นพบว่า “คนที่จะคุยกับเขาได้แท้จริงคือแม่ของเขาเอง !”(272)

ความเข้าใจลูกทำให้คุณสายทองแน่ใจว่าบาลีจะเป็นภรรยาแบบที่“มี ‘จิตวิญญาณ’ ที่สอดคล้องต้องกัน[กับสองเมือง]อย่างลึกซึ้ง...”(271) คุณสายทองได้สื่อ ความซอมนักสองเมือง จนสองเมืองได้ตรวจสอบความรู้สึกของตัวเอง เขาเกิดความ เข้าใจคุณค่าชีวิตในระดับลึก ขณะที่รู้ว่า“ผู้หญิงที่เขาไขว่คว้า หายากที่จะรวมกองอยู่กับ ประเภทที่สังคมและประเพณีกำหนดไว้ให้เป็นแบบอย่างอันดีงาม” (272) ก็เห็นว่า ชีวิตที่ผ่านประสบการณ์มาเหมือน“สมุดใช้แล้ว”อย่างบาลีหรือคุณสายทองเอง ก็เป็น ชีวิตที่มีค่าได้ ทศนะนี้เกิดขึ้นภายหลังที่คุณสายทองได้แยกแยะให้เจ้าตัวได้เข้าใจว่า ยิ่งอมร“แสดงความเลวร้ายกับบาลี”มากเท่าใด บาลีก็จะมีค่าในความรู้สึกของสองเมือง มากเท่านั้น (269)

ความทุกข์ทรมานของสกรรจ์ ที่ทำให้พ่อของเขา “รู้สึกอับอาย อ่อนแอเป็นอย่างยิ่ง” ที่จะบอกใครๆว่าตนเป็น“บิดาบังเกิดเกล้าของชายหนุ่มที่มี สสภาพเลวร้าย” (86-87) ขณะที่ความสัมพันธ์กับภรรยาคนหลังสุดที่มีลูกเล็กๆ 2 คน ก็ใกล้จะแตกร้าง คุณบุรินทร์ว่าโชคดีที่บาลีพยายามเข้าใจความผิดพลาดของ พ่อแม่ และมีใจเมตตาต่างมารดา เนื่องจาก“ไม่พึงปรารถนาจะเห็นเด็กคนใด

ตะเกียกตะกาย ไชวคว่าหาความรักความอบอุ่น แล้วคว่าน้ำเหลวอย่างหล่อน” (90) จึงยอมช่วยประสานให้บิดากับมารดาเลี้ยงคืนดีกัน

สองเมืองกับคุณทวีได้เข้าใจกัน เมื่อสองเมืองถูกน้องต่างมารดา ขโมยของในบ้าน เขาเข้าไปปรึกษาพ่อ และได้เห็นความเปลี่ยนแปลงของพ่อกับแม่เลี้ยง ที่“ดูแก่และทรุดโทรมลงไปมาก” ทำให้ตื่นตื่นยินดีเมื่อพบสองเมือง ซึ่งพาบาลีมาแนะนำในฐานะลูกสะใภ้ ยิ่งทำให้เขารู้สึก“สงสาร”พ่อ คุณทวีรู้ตัวว่าโยหาคความเอาใจใส่จากสองเมือง ก็ต่อเมื่อยอมรับว่าตนเองเป็นคนล้มเหลว นอกจากสองเมือง ลูกของเขาไม่มีใคร“ได้ดี” คุณทวียังเป็นคนที่ทำลายทรัพย์สินสมบัติของตัวเอง ดังที่คุณสายทองเคยกล่าวกับสองเมืองว่า “คอยดูไปก็แล้วกันเมือง พ่อเราเขาเป็นนักทำลาย ไม่รู้จักสร้าง มรดกเท่าไรก็รอดวายหมด ลูกเต้าก็เลี้ยงกันแบบสุดเหวี่ยง ไม่รู้ค่าของเงิน คอยดูตอนตาย จะไม่เหลือแม่แต่กระถางต้นไม้” (584)

เห็นได้ว่า ปัญหาทางอารมณ์ของตัวละครเอกและตัวประกอบในเรื่องที่อภิปรายไปแล้ว เป็นส่วนสำคัญในโครงเรื่อง ความทุกข์ความสุขของตัวละครหลักๆ ที่มีความสัมพันธ์กัน ได้ก่อความขัดแย้งและการคลี่คลาย เช่นที่ความทุกข์ของลูกกระทบต่อพ่อแม่ให้สำนึกผิด ความทุกข์ของพ่อแม่ช่วยให้ลูกเห็นใจ และให้อภัยไม่ผูกใจเจ็บ ในเลื่อมสลบลาย ยอดและโปรย พ่อแม่ของนครินทร์และปิ่นปัก รู้สึกขมขื่นที่ลูกชาย และลูกสาวทำให้ขายหน้า เมื่อนครินทร์ที่เพิ่งจบจากการศึกษาในต่างประเทศ ไปติดพันพาไล หญิงซึ่งเคยเป็นนางบำเรอ ในเวลาใกล้เคียงกับที่ปิ่นปัก น้องสาวซึ่งแม่ได้เข้าพิธีสมรสกับชายฐานะดีอย่างสมเกียรติ ก็ยังล้มเหลวในชีวิตคู่ กลายเป็นหม้าย และปฏิเสธที่จะแต่งงานตามประเพณีอีกต่อไป ช้ายังยอมเป็นภรรยาลับของชายที่พึงใจ ทั้งสองกรณีนี้ ค่อยๆ เปลี่ยนความคิดของพ่อแม่ จากที่ยึดความถูกต้องตามประเพณี มาเป็นทำใจยอมรับได้ คุณยอด“คลาย”ความ“ชิงชังรังเกียจ”พาไล“ซึ่งมีประวัติไม่สะอาด” เพราะได้พูดคุยกันและรู้ว่าเธอต้องดิ้นรนตั้งแต่วัยรุ่นโดย“ไร้ที่พึ่งพา” เมื่อหวนคิดถึงปิ่นปัก ที่แม่“สูงด้วยวิชาความรู้ ฐานะ และสิ่งแวดล้อมอันดีงาม ยังผิดพลาดไปได้” เขาก็ยิ่งรู้สึกสงสารเห็นใจพาไล (658) การเปิดใจของคุณยอดเกิดขึ้นเร็วกว่าภรรยา เพราะเขา“จำเป็นต้องเข้มแข็งเพื่อเป็นที่พึ่งของตนเอง และเป็นที่พึ่งของภรรยาด้วย” (693) คุณโปรยมาคิดได้เมื่อวางเฉยต่อความผิด และคิดได้ว่าเธอมีหลานชายลูกของปิ่นปัก ที่ถูกพ่อแม่

ทอดทิ้งไว้กับแม่นม และพยาบาลพิเศษที่บ้านของปู่ย่า นอกจากนี้ ก็“ตั้งใจเด็ดเดี่ยวที่จะไม่โศกเศร้า ... จะมีชีวิตปั่นปลายที่เป็นส่วนของเธอเองอย่างแท้จริง” โดย“จะพยายามบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น ทั้งทางตรงทางอ้อม” เริ่มจากบันทึกเสียงเล่านิทานให้คนตาบอดฟัง (776)

พาไลและปิ่นปัก ถึงแม้อยู่ในสถานะทางสังคมต่างระดับกันมาก ก็มีประสบการณ์ทางอารมณ์ร่วมกัน คือ ความรู้สึกด้อยค่าเมื่อถูกปฏิเสธ ปิ่นปักได้พบหลังแต่งงานว่า ศกเป็นคนหลงตัวเอง เบื่อง่ายและไม่ใช้คู่ชีวิตที่จะร่วมทุกข์ร่วมสุขกันได้ ความรักที่มีให้เขาอย่าง“ไม่มีวันที่หล่อนจะรักผู้ชายคนไหนได้มากเท่านี้อีก” (8) จึงเป็นสิ่งไร้ความหมาย ความ“มั่นใจ”ว่าสามี“รัก” ถูกทำลายไปด้วยความจริงที่ว่า ศกอยากเอาชนะเธอด้วย“ความใคร่ ความอยากลอง”เท่านั้น (453) ถึงแม้เคยเคร่งครัดว่า ต้องวางตนในแบบแผนตามที่พ่อแม่ปลูกฝังมา แต่เมื่อชีวิตสมรสล้มเหลว ปิ่นปักก็“หมดศรัทธา”ต่อการแต่งงาน (506) และกระทำตามใจ โดยปฏิเสธกฎเกณฑ์ตามบรรทัดฐานในสังคม โดยไม่หวั่นว่าจะเปลืองตัวกับผู้ชายซึ่งอยู่กับตัวอย่างลับๆ

ขณะที่พาไลมีความสัมพันธ์กับผู้ชายหลากหลาย นอกจากเพราะต้องเลี้ยงตัวให้อยู่รอดได้ เธอยังหวังถึงความรัก และการสร้างครอบครัว จึงปล่อยตนให้ตั้งครรภ์ (27) เพื่อผูกมัดชายที่หวังจะครองคู่กันอย่างยั่งยืน แต่ก็ผิดหวังเพราะถูกปฏิเสธอย่างไม่ไยดี ทั้งยังรู้สึกผิดที่ต้องทำแท้งเป็นครั้งที่ 3 (52,54) เมื่อพบนครินทร์ซึ่งรักและจริงใจต่อเธอ พาไลยังมีปัญหาให้แก่ไข่อีกหลายอย่าง นอกจากต้องเผชิญความเดียดฉันท์ของพ่อแม่นครินทร์ ที่ปักใจกับอดีตที่เธอ“ทำตัวสำส่อน”เป็น“อีตัว” (425,422) พาไลจำเป็นต้องดิ้นรนหางานทำ และยอมอยู่อย่างไม่พุงเพื่อเพื่อไม่ต้องดูถูกตัวเอง พร้อม ๆ กับรอเวลาให้นครินทร์ตัดสินใจเด็ดขาดที่จะร่วมชีวิตกัน พาไลจึงต้องปลูกปลอบตัวเองให้อดทนและมีความหวัง ส่วนปิ่นปักเลือกจะมีชีวิตตามลำพังในห้องชุด ยอมมีความสัมพันธ์กับเพรียวเพื่อนร่วมงาน แต่ก็ไปไม่ตลอด เพราะเพรียวต้องเลือกแม่ซึ่งต่อต้านและดูถูกเธอที่เป็นแม่หม้ายลูกติด (521-522) แม่ได้พบพระพิซึ่งมีความเข้มแข็งและเป็นผู้นำ แต่การที่เขามีครอบครัวแล้ว นอกจากทำให้ปิ่นปักต้องตกอยู่ในฐานะ“เมียน้อย”หรือ“เมียเก็บ” ซึ่ง“ไม่มีวันที่จะเป็นสง่าราศีขึ้นมาได้” (734) เธอก็ยังยอมทน เมื่อเขาไม่ค่อยมีเวลาให้ เพราะต้องอยู่กับครอบครัว แต่นั่นก็เป็นชีวิตที่เธอเลือก

ในเวลาในช่วงแกว การที่พ่อของนัตและหญิงมีชีวิตผูกพัน เปลี่ยนงานบ่อย ไม่ค่อยมีเวลาให้ครอบครัว และกลับบ้านไม่เป็นเวลาอยู่เสมอ ทำให้แม่ต้องว่าแห้ว ยิ่งเมื่อรู้ว่าพ่อมีผู้หญิงอื่น แม่ก็ยิ่งเกรี้ยวกราดอย่างไร้เหตุผล แม่ในช่วงท้ายของชีวิตสมรส แม่จะ“แข่งกร้าวกับพ่อมากขึ้น” และตำหนิให้ลูกๆ ฟังเป็นประจำ แต่นัตก็เข้าใจว่าในส่วนลึกของแม่มยังคง“ปรารถนาความรักใคร่ไยดีจากผู้ชายที่เคยรักและอยู่ร่วมกันมา” นัตรู้ว่าตนกับน้อง“เติบโตมาด้วยความขัดแย้งของคนทั้งคู่” ถึงแม่เห็นพ่อเป็น“ผู้ชายขี้เหล้า สามที่เลวและคู่ทะเลาะวิวาทของแม่” เขาก็ยังจดจำความรักของพ่อ ที่แสดงออกอย่างกล่าวได้ว่าใช้เวลาที่มีให้ลูกไม่มากอย่างคุ้มค่า (15) อย่างไรก็ตาม การไม่พยายามเข้าใจกัน แต่คิดจะเอาชนะกันเท่านั้น ทำให้ความขัดแย้งยิ่งรุนแรงขึ้น พ่อมีข้ออ้างว่าแม่ไม่ยอมเข้าใจ จึงมีผู้หญิงคนใหม่ ส่วนแม่ก็มีแต่ความก้าวร้าว การเลือกของพ่อฟังดูน่าเห็นใจ ดังที่เขาบอกนัตว่า “พ่อปรารถนาลูกยิ่งกว่าสิ่งใด” แต่“พ่อเพียงแต่ขอเวลาของตัวเองบ้าง ขอเวลาให้กับคนที่รักและเข้าใจพ่อ”(45) ไม่ว่าจะฟังดูสมเหตุสมผลอย่างไร พ่อก็เลือกตัวเอง มากกว่าลูกอยู่นั่นเอง ปัญหาทางอารมณ์ที่ซับซ้อน เผยออกมาทางคำพูดไม่กี่คำของพ่อที่บอกนัตว่า “พ่อไม่เคยเลิกรักแม่ ... แต่พ่อรักความรักที่ผู้หญิงคนนั้น [ภรรยาใหม่] มีต่อพ่อ” (47) ถึงแม่นัตและหญิงมีโอกาสได้ใกล้ชิดกับแม่มากกว่าพ่อ แต่ด้วยเหตุที่แม่ขาดความมั่นคงทางจิตใจ ลูกๆ ก็ขาดความอบอุ่นและไร้ที่พึ่งไปด้วย โดยเฉพาะที่ต้องเป็นที่รองรับอารมณ์ขุ่นเคืองอยู่เสมอ ความเกรี้ยวกราด เช่น การทำลายไวโอลินของรักของนัต (69) บ่งบอกความอ่อนแอของแม่ ที่หมกมุ่นกับความทุกข์ของตนเอง ในที่สุดแม่ก็หาทางออกด้วยการมีผู้ชายคนใหม่ ทั้งพ่อและแม่มองข้ามผลกระทบต่อความรู้สึกของลูกๆ ไม่ต่างกัน

ปัญหาของลำยอง ในทองเนื้อเก้า เป็นส่วนประกอบสำคัญของโครงเรื่องที่ก่อปัญหาให้แก่วันเฉลิม นิสัยทะเยอทะยาน แต่เกียจคร้าน มักง่าย ประกอบกับการยั่วยุของแม่ที่เชื่อโชคลางและคำทำนาย ผลักดันให้เธอดิ้นรนยกระดับสถานะของตนเองอย่างเพ้อฝัน เมื่อหมกมุ่นกับลาภยศและหลงลมๆ แล้งๆ ว่าตน“มีวาสนา”เป็น“นางฟ้าจุติลงมา” (38,39) ก็พยายามทำบุญตามคำแนะนำของแม่ชี แต่ไม่สนใจหน้าที่ดูแลบ้าน ขณะที่เริ่มติดยาตองหลังคลอดและละเลยลูก จนเกิดขัดแย้งกับสันต์ เพราะหวังในผลประโยชน์ที่จะได้คู่ใหม่ที่ดีกว่า ต่อมาถึงแม่มีสามีใหม่

เป็นเจ้าของโรงงาน แต่ก็อยู่ในฐานะภรรยาน้อยที่สามี่หวังว่าจะได้ลูกชาย เพราะภรรยาหลวงมีแต่ลูกสาว ล้ายองคลอดลูกชายที่ไม่แข็งแรงนักเพราะการดื่มเหล้าขณะตั้งครรภ์ เสียภรรยาไปเลี้ยงเอง โดยยอมเสียเงินให้สามหมื่นบาทตามที่เรียกร้อง (181) พร้อมทั้งยกบ้านไม้สักพร้อมที่ดินให้ แต่ล้ายองก็ยังไม่คิดจะพึ่งพาตนเอง คิดแต่จะหาสามีใหม่ตามคำทำนาย จนเมื่อแบ่งห้องให้คนเช่า ล้ายองมักดื่มสุราจนเมา จึงปล่อยตัวมีลูกออกมาอีก 4 คน โดยไม่มีพ่อเป็นตัวเป็นตน ล้ายองตกต่ำถึงขนาดเปิดบ่อน ดินเหล้าและสิ้นชีวิตด้วยโรคพิษสุราเรื้อรัง และซิฟิลิสขั้นสมอง

กฤษณา อโศกสินใช้เนื้อที่กว่าครึ่งเรื่องในข้ามสี่พันตร แสดงความขัดแย้งภายในของเที่ยงวัน ภายหลังจากที่ผ่านเวลาเสพและเลิกช้า ๆ กันยาวนานถึง 10 ปี เที่ยงวันก็ยังเผชิญปัญหาทางอารมณ์ในการปรับตัวเข้าสู่สังคม ความวูบไหวที่เกิดขึ้นเสมอเมื่อเผชิญปฏิภริยาของคนรอบข้าง บ่งบอกความไม่มั่นคงทางจิตใจ โดยเฉพาะเมื่อต้องปะทะกับสายตาเยาะหยันและเดียดฉันท์ว่าเป็น“ไอ้ขี้ยา” เขาหวาดหวั่นว่ากำลังถูกจ้องจับผิดและรู้สึกว่าเป็นปมด้อยที่เคยติดยา รู้สึกแปลกแยกที่ต้องฝึกลงสู่สังคม จึงไม่ค่อยพูดคุยและแยกตัวอยู่คนเดียว ระดับความหวั่นไหวของเที่ยงวันที่ระงับได้ด้วยสติเกิดขึ้นเมื่อย้อนนึกถึงคำแนะนำของนักจิตวิทยา ที่ฝึกให้ควบคุมจิตใจ แต่ก็ยังเผยความว้าวุ่นด้วยมุมมองภายในของเขา ปัจจัยที่ทำให้เที่ยงวันระงับความแปรปรวนทางอารมณ์ได้ นอกจากความเข้มแข็งของตนเอง ก็ยังมีแรงเสริมจากความรัก การประคับประคองของแม่ที่เคียงข้างอยู่เสมอ และที่สำคัญคือความพึงใจในหญิงสาวที่ชื่อเดือนลิบ แม้ในช่วงที่ดูเหมือนว่าเที่ยงวันแข็งแกร่ง จนเป็นที่พึ่งและให้คำปรึกษาแก่เดือนลิบในการบำบัดอาการติดยาของดวลได้ แต่กำลังใจของเที่ยงวันก็สร้างสมขึ้นด้วยความหวังที่จะได้รับความรักจากเดือนลิบซึ่งมีคนรักอยู่แล้ว เมื่อผิดหวัง เขาจึงเจ็บปวดจนเกือบกลับไปเสพยาอีกครั้ง ความเข้มแข็งของเที่ยงวันเกิดขึ้นในเหตุการณ์ที่ได้ประสบความสำเร็จของเดือนลิบกับพ่อของเธอที่กอดกันร้องไห้ต่อหน้าดวลที่ถูกจับเข้าห้องขัง ภาพนั้น ทำให้เขา“เห็นภาพของตนเองสิ้นแล้วทุกแง่มุม” (698) นั่นคือภาพที่ตนเป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์ของผู้เป็นที่รัก อันเกิดจากการตกเป็นทาสยาเสพติดอย่างที่ดวลเป็น “ภาพดวลหลังลูกกรง”จึงชำระพิษร้ายในจิตใจเขา ตั้งคำบรรยายว่าเป็น“ดูยานี้ดื่มสุดท้าย ที่ล้างกายล้างใจ ล้างทั้งจิตสำนึกและจิตใต้สำนึก ถ้วนทั่ว” (706)

ปัญหาความสัมพันธ์ของพ่อกับลูกชาย ในข้ามสี่พันตร มีสาเหตุมาจาก อารมณ์ของทั้งสองคนซึ่งมักมีศูนย์กลางอยู่ที่ตัวเอง ดำเนินระบายความฉุนเฉียวใส่ตัว เพราะโกรธเคืองที่ทำให้ผิดหวัง ล่ามโซ่และกักขังเพื่อให้ตัว“อดยา” แม้ทำไปด้วยความรัก แต่ก็มองข้ามความรู้สึกของลูก บาดแผลทางใจที่ทรมาณกว่าการ “หักดิบ” ส่งผลให้ตัวย้อนกลับไปเสพยาอีก ทั้งที่เลิกได้แล้ว ในทางตรงกันข้าม สิ่งสำคัญที่ทำให้เขาตัดสินใจอดยา ไม่ใช่การใช้อำนาจของพ่อ แต่เป็นความเข้าใจด้วยตนเองว่าพ่อรักเขา ความเข้าใจนี้เกิดขึ้นอย่างไม่คาดฝันในตอนท้ายเรื่อง เมื่อตัวซึ่งหนีจากสถานบำบัด แอบเข้าไปขโมยเหล้าของพ่อ เพื่อนำไปขายเอาเงินซื้อยาเสพติด แล้วถูกจับได้ การละทิ้งของนายดำเนินเมื่อถามลูกว่า “แหล่งซื้อขายอยู่ที่ไหน ตัวจะไปซื้อยาให้แก” (724) ได้เผยให้เห็นรักที่ไม่มีเงื่อนไขของพ่อ ตัวตอบซึ่งจน“ไม่เคยรู้สึกมาก่อนเลยว่า ... เขารักพ่อได้เพียงนี้” (728)

นภนภางค์ในลับแลลายเมฆ โหยหา“แหล่งพักพิงอันปลอดภัย” เมื่อถูกแสดงอาการโกรธเกรี้ยวเพราะผิดหวังที่เธอมีอาการผิดปกติ ปฏิเสธความสัมพันธ์ทางเพศกับสามีเมื่อแรกแต่งงาน (236) ขณะเริ่มจะแน่ใจว่าฝันร้ายที่คอยรบกวนเป็นประจำกลับจริงในอดีต เธอก็เข้าใจความรู้สึกของภูกฤตที่เน้นแต่ความสมบูรณ์ครบถ้วน เพราะ“ตัวเธอเองยังขาดแคลนตัวเองขนาดนี้”(240) เพราะรู้ว่า“มี... ยิ่งกว่ารอยตำหนิ”(241) ความเสียใจของนภนภางค์ที่สามีผละหนี ยิ่งน้อยกว่าที่“รู้สึกว่าตนเองไร้ค่าต่ำต้อย ราวกับไม่ใช่มนุษย์” ถึงขั้นคิดว่าต้อง“ชะล้าง”ความ“แปดเปื้อน สกปรก”(242) ที่เคยถูกข่มขืนด้วยการเดินลงทะเลฆ่าตัวตาย ในวัยเยาว์หลังเกิดเหตุร้าย นายแพทย์จิตต์ปูของเธอคลี่คลายความสับสนโดยปลอมว่าเป็นเพียงฝันร้าย แต่นั่นไม่อาจบรรเทาความทุกข์สำหรับเมื่อฟื้นความจริงขึ้นมา สำนักก่อนที่จะตัดสินใจจบชีวิตของเธอ ก็คือเธอ“ไม่อาจให้อภัยตนเองได้ ทั้ง ๆ ที่ตนเองคือผู้ถูกกระทำ!” (242) เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นก่อนหมอมันตาเข้ามาช่วยชีวิตเธอแล้วโน้มน้าวให้คิดถึงคุณค่าของชีวิต แล้วนำเธอไปสัมผัสประสบการณ์ใหม่ด้วยการช่วยทำงานในโรงพยาบาล จนมีโอกาสรับรู้ความทุกข์ของคนอื่น หลังจากนั้นถึงแม้เผชิญความจริงในอดีตได้ชัดเจนขึ้น ความรักของหมันตาก็นำทางเธอไปสู่การผ่านพ้นวิกฤต ดังคำบรรยายว่า

นอกจากมือที่ยึดเธอไว้มันแม้นในยามหลับไหลเช่นนี้แล้ว
ทุกความพยายาม ทุกความตั้งใจ ทุกถ้อยคำ ทุกกำลังใจที่เขา

มอบให้ ล้วนเป็นตั้งแสงสว่างสอดส่องนำทาง และตัวตนของมันตา ก็คือสิ่งตอกย้ำ คือหลักฐานว่าคนดียังมีอยู่...

...พี่ชาย...พี่มันตาคนดี...น้องสาวคนนี้จะไม่ทำให้ความพยายาม กับความปรารถนาดีของพี่ต้องสูญเปล่า...

เธอจะไม่เสียสติ เธอจะไม่คิดสั้น เธอจะพยายามจน สุดกำลัง ... เพื่อเขา !

ห้องฟ้าที่มีตมิตอยู่เมื่อครู่เริ่มสว่างขึ้นด้วยแสงแรกของทิวา ราตรีผ่านไปยามเมื่ออุษาเวียนมาถึง และมันก็จะสลบหลับเปลี่ยน หมุนเวียนกันเช่นนี้ ไม่มีที่สิ้นสุด (334)

ตัวละครที่ผู้เล่าเรียกว่าแป๊ะและซิมในเกิดแต่ตม ผิดหวังกับลูกทั้ง สามคน จึงเข้มงวดกับมิ่งโกมุทซึ่งเป็นหลาน เพราะเกรงว่าจะทำตัวเสื่อมเสียให้ชายหน้า อีกร มาניתลูกชายคนโต แม้มีหน้าที่การงาน การศึกษาในระดับสูง แต่ไม่เคยหันมา เหลียวแลพ่อแม่เกือบ 7 ปี ตั้งแต่แยกไปมีครอบครัว ซ้ำมารุตลูกชายคนรองก็ ติดยาเสพติด หนีออกจากบ้านไปในช่วงวัยรุ่น ความขมขื่นของแป๊ะจึงอัดแน่นยิ่งกว่าซิม ที่ปล่อยวางและทำใจได้มากกว่า แป๊ะยิ่งเข้าใจมากขึ้นภายหลังที่ประสบกับตนเองว่ามานิต ซึ่งทำให้ชื่นใจว่าเรียนดีและมีการงานมั่นคง กลับเห็นแก่ตัวอย่างร้ายกาจ เมื่อพาครอบครัว ย้ายเข้ามาอยู่ที่ตึกแถวกับพ่อแม่ เพราะบ้านถูกถนนตัดผ่าน ยังไม่มีที่อยู่ แต่ไม่เคยให้ ค่าใช้จ่ายสำหรับช่วง 5 ปีที่กินอยู่กับพ่อแม่เลย ซ้ำร้ายยังใจดำ ไม่ใส่ใจดูแลอาการไอ เรื้อรังของพ่อ ทั้ง ๆ ที่มีเงินทอง ต่างกับลูกชายคนรองและลูกสาวคนเล็ก ที่ซัดสนและ ออกจากบ้านพ่อแม่ไปอยู่ตามลำพังเป็นเวลาหลายปี ทั้งยังผิดพลาดในชีวิต แต่มีสำนึก ยิ่งกว่าพี่ชาย มารุตซึ่งเลิกยาได้แล้วมาขนผักในตลาด เป็นคนพาพ่อไปรักษาโรคปอด เมื่อรู้ข่าวจากมาลีน้องสาวที่เป็นห่วงอาการเจ็บป่วยของพ่อ ทั้งนี้มาลีซึ่งไม่กล้าเข้าบ้าน ยังดิ้นรนหางานทำ ไม่อยากรบกวนค่าใช้จ่ายของพ่อแม่ และภายหลังเมื่อกลับเข้ามายัง รับผิดชอบส่งเสียมิ่งโกมุทด้วยตนเอง แป๊ะผิดหวังกับลูกชายคนโตที่ใจดำกับพ่อแม่ จึงบรรเทาความเสียใจด้วยการโหมสูบบุหรี่ยึดติดต่อกันนานนับปี ตั้งแต่ที่ครอบครัวมานิต ย้ายมาอยู่ด้วย กระทั่งร่างกายทรุดโทรม ถึงขั้นเป็นมะเร็งปอด ความเจ็บไข้ของแป๊ะ เป็นแรงผลักดันส่วนหนึ่งที่ทำให้มิ่งโกมุทพยายามมูมานะเรียนแพทย์จนสำเร็จ เพื่อจะได้ มีความรู้มารักษาตาของตน

1.3 พื้นนิสัยและความหนักหน่วงของปัญหา

สังเกตได้จากการศึกษาในหัวข้อที่ผ่านมาว่า ปัญหาและการแก้ปัญหา อันเนื่องมาจากความขัดแย้งภายในของตัวละคร มีตัวแปรสำคัญอย่างหนึ่งคือลักษณะนิสัย ในหัวข้อนี้จะพิจารณาเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มที่มีลักษณะนิสัยอ่อนแอ กับกลุ่มที่มีลักษณะนิสัยเข้มแข็ง

1.3.1 กลุ่มลักษณะนิสัยอ่อนแอ

ตัวละครรุ่นพ่อแม่ ในปูนปิดทอง มีลักษณะนิสัยอ่อนแอ ดังเห็นได้ว่า คุณทวี คุณสายทองและคุณบุรี อีกทั้งแม่ของบาลี ทุกคนมีลักษณะร่วมกันคือยึดถือ การสนองความต้องการของตนเป็นใหญ่ หรือกล่าวได้ว่าดิ้นรนบำบัดความต้องการ ทางอารมณ์อย่างมัวเมาจนละทิ้งสิ่งอื่นๆ อันเป็นคุณค่าไปหมด ดังที่บาลีนึกถึงบิดา ของเธอมว่า

...โดยเนื้อแท้แล้วพ่อของหล่อนไม่ใช่คนชั่วหรือขาดมโนธรรม หากแต่อะไรหลายอย่างในชีวิตเขา...อาจจะเริ่มจากความเป็นหนุ่ม รุปงาม มีเสน่ห์ ร่ำรวย สกุลสูงก็ได้ ที่สถาปนาให้สมปรารถนาต่อการ เสพสมในเรื่องสตรีเพศ แล้วความสำเร็จเรื่องนั้น กลับจุดชกเขาให้ กลายเป็นคนมีปัญหาครอบครัวครั้งแล้วครั้งเล่า แกะไม่หลุดจนถึง วันนี้ (78)

กล่าวได้ว่า ความอ่อนแอของตัวละครเช่นนี้ คือความอ่อนแอที่ ผสมกับความเห็นแก่ตัว ซึ่งลดพลังของความรักและความสำนึกในหน้าที่ ผู้แต่งถึงแม้ แสดงผลกระทบ ที่เลวร้ายต่อชีวิตรุ่นลูกของคนเหล่านี้ ก็แฝงความรู้สึกว่าคนเหล่านี้ เป็นคนที่น่าสงสารด้วย ดังที่บาลีนึกถึงแม่ของตนว่า “ผู้หญิงคนนี้นะหรือคือแม่เรา... เราไม่นึกรักเขาได้ขนาดนี้เชียวหรือ” อย่างไรก็ตาม ถึงแม่บาลีไม่รักแม่ แต่ก็มี ความละเอียดยอ่อนพ้อที่จะ“... สงสาร เห็นใจในบางส่วนบางเสี้ยวที่แม่เคยผจญชีวิตมา” (100) ดังนั้น ชีวิตต่างแดนของบาลีจึงเป็นชีวิตที่สุ่มเสี่ยงต่อความผิดพลาด ถึงแม้มีแม่ อยู่ด้วยกัน ก็กล่าวได้ว่า “มารดาหล่อนกับหล่อนนั้นกุมกันไม่ติด ... และมีใครใคร่ ไยดีต่อกันเป็นพิเศษเหมือนแม่กับลูกคู่อื่น” (156)

ความหมกมุ่นกับความทุกข์จนลืมนึกถึงจิตใจลูก ก็เป็นความอ่อนแอของ คุณสายทอง ดังคำบรรยายมุมมองของเธอเมื่อสำนึกได้ภายหลังว่า

ในกระบวนการความผิดทุกชนิดที่คุณสายทองเคยประพาศมาตั้งแต่เด็กจนแก่ เธอไม่เคยรู้สึกถึงความผิดใดจะร้ายกาจ เข้มเกรี้ยวเท่ากับความผิดที่เธอได้ทำกับบุตรน้อยผู้นี้เลย เธอหลับตาลงเห็นภาพเด็กชายน่ารักน่าเอ็นดูเกาะรั้วกั้นหน้าประตูโรงเรียนร้องไห้โฮ ร่ำเรียกเธอ

แม่ครับ แม่ทำไมไม่มาหาเมือง แม่ทำไมทิ้งลูก เมืองคิดถึงแม่
ทำไมแม่ไปนาน

ขณะนั้นเธอเหมือนคนบ้า คิดแต่จะโจนไปข้างหน้าเพื่อดับกลุ่ม
(233)

ความอ่อนแอเพราะความเจ็บซ้ำแค้นเคืองของตัวละครรุ่นลูก เห็นชัดว่า ยิ่งผนวกกับทิว ก็ยิ่งประชิดชีวิตด้วยการทำตัวตกต่ำ ความบกพร่องของสภรรจำยามปลอดและเรื่องราม จึงเป็นปฏิกิริยาของความโกรธเกลียดพ่อแม่ที่ทอดทิ้งตนให้อยู่อย่างโดดเดี่ยว และเป็นวิธีหนีความอ้างว้างให้ลืมความปวดร้าวที่รู้สึกว่าคุณไม่มี ความหมายต่อพ่อแม่ เป็นชีวิตไร้ค่า ไร้จุดหมาย ดังสภรรจำที่โหมตีเมเหล้าจนเสียชีวิต ด้วยเหตุผลอย่างเดียวกับยามปลอดที่บอกเรื่องรามว่า ไม่เลิกเสพยาและไม่คิดจะรักษาตัวเพราะ“มันก็ทำให้ลืมอะไร ต่ออะไรแหละพี่เอี่ยม ผมมันคนไม่มีจุดหมาย จะหวังอะไร ก็ไม่ได้แล้ว เลยปล่อยมันไปเรื่อย ๆ ” (473) ทั้งนี้ ถึงแม้ว่ายามปลอดและเรื่องรามมีพฤติกรรมชั่วร้ายที่ปล้นบ้านพี่ชายโดยไม่สำนึกผิด สองเมือง บาลีและทองแท้ซึ่งเป็นอาของสองเมืองและน้อง ๆ ต่างก็ไม่ได้ผูกใจโกรธเคือง แต่กลับรู้สึก“สงสาร” ทองแท้เห็นว่า ยามปลอดกับเรื่องรามกระทำไปเพราะ“มันไม่มีที่พึ่ง...ก็ตีแต่จะไหลไปอย่างงี้แหละ ไม่มีหลักมีเกณฑ์ยึดเหนี่ยว ปะทะกับอะไร ก็ติดอยู่กับไอนั้น” (483) ปัจจัยที่อาวิเคราะห์ว่ามีส่วนทำให้ชีวิตของหลานตกต่ำ นอกเหนือจากความอ่อนแอที่ไม่มีหลักยึดถือทางจริยธรรม ก็คือการถูกพ่อแม่ทิ้งขว้าง ขาดผู้ชี้แนะและไรที่พึ่ง แสดงว่าความเลวร้ายในชีวิตลูกประจານความบกพร่องของบุพการีด้วย

ถึงแม้มีพ่อแม่อุ้มชูในวัยเยาว์ นัดและหนังในเวลาในขวดแก้ว ก็ประสบปัญหาเมื่อเข้าสู่วัยรุ่นเพราะครอบครัวแตกแยก การทะเลาะกันด้วยทิวและความถือดีของพ่อแม่ ที่มุ่งเอาชนะกันโดยไม่คำนึงถึงความรู้สึกของลูก ฟ้องความอ่อนแอของผู้ให้กำเนิดที่ไม่ยอมอดกลั้นอดทนต่อสภาวะที่ไม่ได้ตั้งใจ พ่อที่แยกไปอยู่กับภรรยาใหม่

ก็เห็นแก่ตัวไม่น้อยกว่าแม่ที่อาศัยลูกเป็นที่ระบายอารมณ์ขุ่นเคือง เมื่อขาดความรักจากพ่อแม่ ทั้งพี่ชายก็หมกมุ่นกับตัวเอง หนึ่งก็ชดเชยความว่าเหวด้วยความรักฉันคู่สาว ทั้งที่ตนขาดประสบการณ์และอ่อนต่อโลก

ลำยองแม่ของวันเฉลิม ในทองเนื้อเก้า เป็นหญิงที่อ่อนแอทางจริยธรรม เพราะทะเลาะทะเลาะกัน แต่เกียจคร้าน หมกมุ่นกับการยกสถานะของตน โดยใช้เสน่ห์ทางเพศผูกมัดชายที่ร่ำรวย แต่ละเลยหน้าที่ความรับผิดชอบในฐานะภรรยาและแม่ เมื่อขาดสำนึกของความเป็นแม่ ความเห็นแก่ตัวที่มีอยู่แล้วเสริมด้วยความลุ่มหลงมัวเมาจนขาดสติ ก็ทำลายความรักความเมตตาต่อลูกเสียสิ้น เมื่อสันต์ไม่มีเงินพอจ่ายให้สำหรับการรับตัววันเฉลิมกลับไปอยู่ด้วย จึงยอมให้อยู่กับแม่ต่อไป ลำยองก็ยังเรียกร้องเงินสำหรับใช้จ่าย แม่เลิกรักกันไปนานแล้ว มีคำบรรยายของผู้เล่าถึงความคิดของลำยองว่า “ค่อย ๆ เรียกเขาก็ได้ トラบไต่ที่วันเฉลิมยังอยู่กับหล่อน หล่อนเห็นจะไม่มีวันอด แล้วยังได้ใช้งานมันอีกด้วย” (272) ความเห็นแก่ตัวของลำยองที่หาประโยชน์จากความเป็นแม่ แต่ไม่ทำหน้าที่แม่ อธิบายได้ว่า

ลำยองลืมไปแล้วว่าความรู้สึกของแม่เป็นอย่างไร หล่อนรู้แต่ว่าหล่อนชอบเล่นการพนัน หล่อนอยากดื่มเหล้า และบางเวลาหล่อนก็มีความต้องการทางเพศ ยิ่งดื่มก็ยิ่งต้องการ เว้นแต่ว่าจะดื่มจนเมาพับไปนั้นแหละจึงหมดเรื่อง หมดอารมณ์

ส่วนเด็ก ๆ ที่เกิดมาเป็นเพียงผลพลอยได้ ซึ่งแท้จริงแล้วคือ ‘ผลพลอยเสีย’ มีคนเลี้ยงดูให้อยู่หรือก่น่า ไม่พอมันเลี้ยงก็เลี้ยง เจ้าชู้ดน้องเขย หรือยายแล ไม่เห็นจะต้องกังวลอะไร (272)

เมื่อตาสินกับยายแลและกำนันเสื่อ ซึ่งเป็นพ่อเลี้ยง ร่วมมือกันแก้ปัญหาวันเฉลิมได้บวช ก็ต้องให้หมอลอกหลอกลำยองด้วยอุบายว่า วันเฉลิมในชาติที่แล้วมีบุญเป็นพระ หากได้บวชอีกในชาตินี้ จะช่วยปิดเป่าเคราะห์กรรมและส่งเสริมโชคกลางให้แม่ แต่ถ้าลำยองขัดขวางก็จะบาปหนัก เธอจึงกระตือรือร้นยินดีอนุญาติ กล่าวได้ว่าความตกต่ำของลำยองเป็นจุดเด่น ที่ขบขันการเสียสละและความเข้มแข็งของวันเฉลิม ให้เห็นว่าเขาต้องอดกลั้นเพียงใดต่อความโศกเศร้าที่เห็นแม่เดินสู่ความพินาศ

ในข้ามสี่พันดร มุลเหตุของปัญหาการติดยา นอกจากความอยากลองในช่วงวัยรุ่น ก็คือทิวขของตัวละครทั้งพ่อและลูก คือดำเกิงกับดวล ยิ่งขัดแย้ง ก็ยิ่งไม่ยอมทำความเข้าใจกัน คิดแต่จะเอาชนะ และตอบโต้กันเท่านั้น ทิวขและความถือดีว่ามีอำนาจเหนือกว่าในฐานะพ่อ ที่แท้เป็นความอ่อนแอของดำเกิงที่สะกดกั้นตนเองไม่ให้แสดงความรักต่อดวลอย่างเปิดเผย ความอ่อนแออีกแบบหนึ่งของสกาเป็นผู้เป็นแม่ ที่ลำเอียงรักลูกชายและตามใจให้ทำทุกอย่าง โดยไม่สั่งสอน ห้ามปราม แม้ลูกกระทำผิด ก็เป็นความอ่อนแอที่กลับมาทำร้ายลูก และสร้างความเจ็บปวดให้แก่ตนเอง

พินนีสัยที่หลงง่ายเป็นจุดตัดกับภาพลักษณ์ที่ดงามของกานต์ ในใต้เงาตะวัน สิ่งที่กานต์ภาคภูมิใจคือความชื่นชมของคนรอบข้างต่อสถานะของคนดี ที่ประสบความสำเร็จในกรอบทุกด้าน ความสำเร็จเหล่านี้ให้ความสุขแก่เขาจนไม่อาจปล่อยให้มันพังทลายไป แต่ความหลงใหลในอบายมุขที่ก่อตัวขึ้นในวัยรุ่นและขจัดไม่ได้ ก็เป็นเหตุให้กานต์ถลำลึกจนกลายเป็นอาชญากร ยักยอกเงินบริษัท พินนีสัยที่เป็นผลร้ายต่อชีวิตของเขาอีกอย่างหนึ่งคือความซลาดกลัว กานต์ไม่กล้ารับผิดในกรณีใดๆ เลย แม้ปัญหาขยายใหญ่โตขึ้นจนถึงขั้นฆ่าคนตายอย่างโหดเหี้ยม ความรู้สึกเสียใจที่มีอยู่บ้างไม่พอที่จะทำให้กานต์ยอมรับผิด เพราะเกรงว่าจะนำไปสู่การทำลายภาพลักษณ์อันดงาม เขายอมแม่แต่ทำลายจิตใจของปาริณาบุตรสาวของนาย หญิงที่เขารักและรักเขา จึงกล่าวได้ว่ากานต์รักแต่ตัวเองเท่านั้นและรักอย่างผิดพลาดด้วย

1.3.2 กลุ่มลักษณะนิสัยเข้มแข็ง

ในนวนิยายที่เลือกมาศึกษา ความซับซ้อนทางอารมณ์เป็นจุดเด่นของตัวละครที่จัดอยู่ในกลุ่มลักษณะนิสัยเข้มแข็ง ซึ่งเป็นตัวละครหลายมิติ (round character) คือมักจะมีทั้งความอ่อนไหวและความเข้มแข็ง ซึ่งสร้างขึ้นด้วยความใฝ่ดีประกอบกับความมีสติเตือนตัวเองได้อย่างเหมาะสม

ดังกล่าวแล้วว่า สาเหตุส่วนหนึ่งที่ทำให้เที่ยงวันหันไปหายาเสพติดคือ ความไม่พอใจในส่วนลึกที่พ่อไม่มีความเป็นผู้นำ อ่อนแอจนแม่มีอำนาจเหนือกว่า ถึงแม้แม่รักเขามาก แต่ก็เข้มงวดเกินควรกระทั่งเที่ยงวันตั้งเครียดและกดดัน ลักษณะนิสัยเด่นของเที่ยงวันที่เป็นปัจจัยให้เขาล้มเหลว แต่ก็ทำให้กอบกู้ตนเองได้ คือความอ่อนไหวทางอารมณ์ ดังที่เขาเลิกยาได้แล้วกลับไปเสพอีกเกือบ 20 ครั้งในเวลา 10 ปี แต่ความรักแม่ก็เป็นส่วนสำคัญไม่น้อยกว่าความรักตัวเองที่ทำให้เที่ยงวันพยายามมูมานะเอาชนะตัวเองให้ได้ ผู้แต่งแสดงการต่อสู้ดังกล่าวนี้

ซึ่งไม่อาจจะเกิดขึ้นได้กับผู้ที่ขาดความอ่อนไหว ดังที่เที่ยงวันย้อนนึกถึงพัฒนาการทางอารมณ์และปัญญาของตัวเอง ที่เริ่มจากความสับสนว้าวุ่น จนสามารถรู้เท่าทันความอ่อนแอของตน “คืนเอาความเป็นจริงออกมาได้ แยกมันออกจากความสับสนหมกมุ่น แม้ทีละน้อย ทีละนิด ... ก็พยายามเอาชนะมัน” แต่เมื่อรู้รสความเจ็บปวด และรู้ว่าอารมณ์ของตนเป็นดัง “สัตว์ดุที่แสนพยศ” ก็รู้ด้วยว่าการเผชิญความจริงได้ช่วยให้สบายใจ จึงสามารถสร้างความเข้มแข็งขึ้นมาจากความอ่อนไหว เขาพยายามเอาชนะอารมณ์ของตัวเอง “โดยก้าวเข้า ‘ชน’ ” จนรู้ว่าการปะทะกับ “ความเป็นไปและเป็นจริงของชีวิต” ยากกว่าการ “ชน” กับ “กำแพง” เสียอีก เพราะ “เราต้องเดินหน้าแล้วฝ่าเข้าไป เพื่อให้ผ่านไป เพื่อให้ยืนขึ้นมาได้ ... โดยที่เราอาจเจ็บปวดแทบใจขาด” (19) นอกจากนี้ ความอ่อนไหวง่ายของเที่ยงวันยังทำให้เขาต้องอดทนต่อปฏิกริยาในใจเมื่อประสบกับสายตาของคนอื่น เขาจึงต้องต่อสู้ทั้งกับตัวเองและคนที่ไม่มีมิตร ดังที่เขาคิดสนทนาในใจกับนักจิตวิทยาที่ถือเป็น “ครู” ผู้เข้าใจว่า “บางคนทำให้ผมเย็นยะเยือกขึ้นมาอีก ... เหงา ... แล้วก็ว่าเหวขึ้นฉับพลันจนต้องกลืนใจหลายต่อหลายครั้ง ผมต้อง ‘สู้’ กับพวกเขาบ่อยครั้ง” (20)

แม้คลายการ “ติดยา” แล้ว ความอ่อนไหวก็ทำให้เที่ยงวันรู้สึกผูกพันกับเดือนสิบ หญิงสาวซึ่งมอบมิตรภาพให้ด้วยความเห็นใจ เพราะรู้ซึ่งถึงความเจ็บปวดของเขา เนื่องจากเธอก็มีน้องชายติดยา ความอ่อนแอ วูบไหวของเที่ยงวันที่เดือนสิบรับรู้ได้ด้วยจิตใจละเอียดอ่อนและมีเมตตา ใ้ให้เธอใส่ใจเขาและช่วยปลุกปลอบ กระทั่งเที่ยงวันยึดเดือนสิบที่มีความเข้มแข็ง และเข้าใจเขาเป็นกำลังใจให้ตัวเอง ถึงขั้นหลงรักเธอ ขณะที่ความสนใจเที่ยงวันของเดือนสิบก็โยงถึงความคาดหวังว่า เที่ยงวันจะช่วยแนะนำการบำบัดตนของเธอด้วย ทั้งนี้แม้เที่ยงวันรู้ว่าเดือนสิบมีคนรักแล้ว ก็ยังตั้งความหวังจะได้รับความรักจากเธอ ซึ่งเขาถือว่าเป็น “ชัยชนะที่ถือว่าสุดยอด” (511) เมื่อผิดหวังจึงเจ็บปวดสาหัส เขาอ่อนแอจนเกือบกลับไปเสพยาอีก เพราะหมกมุ่นกับความผิดหวังเสียใจ กระทั่งนึกคิด ตัดใจได้เด็ดขาดสุดท้ายจิตใจอ่อนไหวละเอียดอ่อนนั่นเอง ที่ทำให้เขาสะทกสะทอนใจ เห็นภาพความตกต่ำของตัวเองในประสบการณ์เดียวกับดวล

ตัวละครรุ่นลูก ใน **ปูนปิดทอง** ที่เป็นตัวละครเอกคือสองเมืองและบาลี ถึงแม้ได้รับผลกระทบจากความเห็นแก่ตัวของพ่อแม่ ก็สามารถพัฒนาตนเอง

จนแก้ปัญหาของตน และเพื่อแผ่ไปยังการแก้ปัญหา และให้ความสุขแก่พ่อแม่ได้
ในที่สุด

การแก้ไขสภาวะความทุกข์มาเป็นความสุขปรากฏอย่างสมเหตุสมผล เพราะสองเมืองและบาลีมีพื้นฐานที่ดี จึงแปรความปวดร้าว โดดเดี่ยวในฐานะเด็ก บ้านแตก เป็นแรงผลักดันให้ดิ้นรนยืนหยัดด้วยตนเอง เริ่มจากทางรูปธรรม ตั้งความสำเร็จทางเศรษฐกิจของสองเมือง และความสามารถในงานเลขานุการของบาลี ทั้งนี้สองเมืองและบาลี ยังสามารถปลดปล่อยตนเองจากความเจ็บแค้นอย่างฝังใจต่อพ่อแม่ได้ ด้วยการละทิ้ง โดยเฉพาะเมื่อมีความรักอย่างแท้จริง จึงบรรเทาความคับข้องขุนเคืองได้ และพยายามทำความเข้าใจความทุกข์และที่มาของความอับเฉาในชีวิตของพ่อแม่ การเรียนรู้ของบาลีเริ่มขึ้นภายหลังที่มีความรักและพบปัญหาในความสัมพันธ์ ดังที่เธอมองตนเองว่า

... เมื่อก่อน ครั้งก่อนยังไม่มีความรัก ... และยังไม่เคยพบความขัดข้องในความรัก หล่อนนึกถึงคนสูงวัยเหล่านี้อย่างไม่เข้าใจสักเท่าไรเลย มีความแค้น เจ็บใจอยู่ในอกหล่อนเกินขีด แล้วหล่อนก็พยายามทำร้ายพ่อแม่และตัวเองด้วยความกำก้นต่างๆ เพื่อกลั่นแกล้งให้คนทั้งสองเกิดความเจ็บปวด ครั้งกระนั้นหล่อนคิดว่าช่างไม่ยุติธรรมเลยที่หล่อนจะทำความดีเพื่อให้คนเหล่านั้นสมหวังในตัวหล่อน ขณะที่เขาเองยังทำให้หล่อนผิดหวังอย่างร้ายแรง

แต่มาถึงขณะนี้ บาลีเข้าใจซาบซึ้งในความทุกข์ร้อนของมนุษย์ ซึ่งบางครั้งก็เกิดจากพฤติกรรมของตนเอง บางคราวก็เกิดโดยปาฏิหาริย์จุดดั่งว่าบาปหนหลังตามมารังควาน หล่อนก็ได้แต่นึกเสียใจในน้ำใจตน ซึ่งนอกจากจะทำลายผู้ให้กำเนิดแล้ว ยังทำลายตนเองอีกด้วย (447)

ในขณะที่สองเมืองให้อภัยแม่ภายหลังที่ซาบซึ้งในความรักความห่วงใยของคุณสายทอง ที่ช่วยคลี่คลายความสับสนวุ่นของความรู้สึกของตนที่มีต่อบาลี และได้ประจักษ์ว่าคุณสายทองรู้จักเขาอย่างลึกซึ้งที่สุดในความสำนึกต่อแม่ กระตุ้นให้สองเมืองคิดถึงพ่อ และเมื่อเห็นสภาพทรุดโทรมของคุณทวิที่ล้มเหลว

ในชีวิต ก็รู้สึกสงสารเห็นใจพ่อ ความตระหนักในคุณค่าของความรัก กระตุ้นให้สองเมืองและบาลีรู้ตระหนักในค่าของความรับผิดชอบในฐานะพ่อแม่ คิดจะสร้างครอบครัวของตนให้ยั่งยืน เขาทั้งสองยังคิดช่วยเหลือผู้อื่น ดังบาลีที่ห่วงใยความรู้สึกของน้องต่างแม่ จึงช่วยประสานความแตกร้างของพ่อกับแม่เลี้ยง ส่วนสองเมืองก็อนุเคราะห์ยามปลอดภัยและเรื่องรามให้มึงงานทำ แม้น้องทั้งสองจะปล้นบ้านจนถูกจับกุม สองเมืองก็ไม่ผูกใจเจ็บ ทั้งยังรับเลี้ยงดูหลาน และโน้มน้าวให้ยามปลอดภัยบำบัดรักษา การติดยาเสพติด

ความบกพร่องของพ่อแม่ที่เป็นแรงกระตุ้นในทางบวก เห็นได้ในกรณีของตัวละครที่เข้มแข็งพอ และมีความสำนึกต่อหน้าที่รับผิดชอบในครอบครัว สามารถนำตนพ้นจากปัญหาด้วยความสำนึกในคุณค่าของตน ดังบุณรอดในผู้หญิงคนนั้น ชื่อบุณรอด มีจุดเด่นที่ความตระหนักรู้ที่จะเอาชนะความด้อยโอกาสด้วยการสร้างโอกาส บุณรอดยังโต้แย้งค่านิยมเดิม ด้วยความเชื่อมั่นในความคิดของตนเอง ดังที่บอกครูอรพินว่า“...รอดไม่เชื่อหรือกว่าเสน่ห์หญิงจะอยู่ที่ตรงเป็นผู้หญิงตัวมดเต็ม ทำงานบ้านเก่ง ถักเส้นเป็น แต่งตัวสวย ทำท่ากระชดกระช้อยเพียงอย่างเดียวเท่านั้น” และ “หนูเชื่อว่าผู้หญิงกับผู้ชายก็มีสองมือ สองตีนเท่ากันละคะ หนูไม่สวย แต่หนูเอาตัวรอดได้ก็พอใจแล้วละคะ หนูเชื่ออีกด้วยว่าคนที่เก่งจริง นอกจากเอาตัวรอด ตั้งตัวได้แล้ว ยังต้องเป็นที่พึ่งให้คนอื่นได้ด้วย” (29) การประสบความสำเร็จในชีวิต เป็นสิ่งที่สมเหตุสมผลได้ด้วยความพากเพียรและความสามารถของตนเอง แม้บุณรอดกำพร้าพ่อตั้งแต่เด็ก และยากจน เมื่อพอจะช่วยตัวเองได้ก็ต้องช่วยเหลือพี่น้อง อีกทั้งแม่ก็ลำเอียงที่ “รัก”และ“บำเรอ...เฉพาะลูกชาย” (188) บุณรอดก็ไม่หวั่นไหวกับข้อจำกัดของชีวิต กลับคิดว่าเป็นแรงผลักดันให้ยิ่งอดทน ไม่ย่อท้อต่อปัญหา ความยากลำบากในชีวิต เป็นบริบทที่หล่อหลอมความเข้มแข็งให้บุณรอด จึงพยายามสร้างสมคุณค่าของตนเอง ด้วยการศึกษาล่าเรียน บุณรอดเข้าใจธรรมชาติของตนเอง อีกทั้งกำหนดจุดมุ่งหมายของตนอย่างแน่ชัด ดังที่เลือกทำงานทำในร้านอาหารที่ฐานทัพ เมื่อจบมัธยมศึกษาของโรงเรียนศึกษาผู้ใหญ่ ไม่เรียนวิทยาลัยครู เพราะรู้จักตัวเองดีว่ามีบุคลิกภาพขัดแย้งกับอาชีพครู โดยเฉพาะชอบแต่งกายฉูดฉาดไม่เรียบร้อย แต่เธอก็ภูมิใจที่เป็นตัวของตัวเอง (32)

บุณรอดเล็งเห็นว่า คนที่มีคุณค่าต้องพึ่งตัวเองได้ และต้องดำรงอยู่อย่างมีคุณค่าต่อผู้อื่น ความสำนึกดังกล่าวชดเชยความพลาดพลั้งที่เคยถูกล่วงเกิน เมื่อยังช่วยตัวเองไม่ได้ บุณรอดเข้มแข็งขึ้นเพราะภูมิใจที่หาเลี้ยงตนเองและสงเสียด

แม่กับน้องๆได้ ทั้งยังมีฝีมือด้านอาหาร ต่อมาก็ทำขนมเป็นรายได้เสริมแม่เมื่อแต่งงานกับโรเบิร์ตนายช่างที่มีฐานะ บุญรอดยังเป็นคนเด็ดเดี่ยว เมื่อตัดสินใจแล้วไม่ยอมเปลี่ยนโดยง่าย แต่เธอก็เป็นคนอ่อนไหว ไม่ใช่คนจิตใจแข็งแรงแรง ความเข้มแข็งและรู้จักคิด เห็นได้เมื่อเธอแอบรักจิ้นต์ ลูกชายครูอรพิน แต่บุญรอดก็เฉยเมยและตัดใจ เพราะนอกจากคำนึงถึงความต่างทางสถานะ เธอก็รู้ว่าจิ้นต์ด้อยวุฒิภาวะ พี่พ่อแม่เสมอและหลงใหลผู้หญิงที่รูปโฉม นอกจากนี้บุญรอดยังใส่ใจต่อความรู้สึกของครูอรพิน ที่ตั้งความหวังไว้กับลูกชายคนเดียว จึงไม่คิดทำลายความปรารถนาของผู้มีบุญคุณ แต่เลือกรักษามิตรภาพกับจิ้นต์ และความสัมพันธ์อันดีกับครูอรพินไว้ด้วยการข่มใจ

สิ่งที่ควรพิจารณาก็คือ บุญรอดแต่งงานกับชาวตะวันตกในยุคฐานทัพอเมริกา แต่ไม่ยอมเป็นเมียเช่า แลกกับเงินทองและความสะดวกสบายชั่วคราว เพราะหยิ่งในศักดิ์ศรี บุญรอดยังรู้จักคิดการณ์ไกล แม้ไม่ได้มีการศึกษาสูงก็วางแผน“สร้างคน” ด้วยความคิดว่า “ให้เงินแล้วก็กินใช้หมดไป” ต้อง“ให้วิชาไว้ทำมาหากินช่วยตัวเอง” (242) เธอจึงส่งเสริมน้องชายให้มีวิชาชีพเลี้ยงตัว โดยให้บุญสินฝึกงานช่างกลึง ส่วนบุญทำก็เรียนรู้การทำอาหารและขนมกับเธอ ความสำเร็จในการสร้างโรงกลึงให้เป็นธุรกิจของพี่น้องและความสุขในชีวิตของตน จึงเป็นผลของลักษณะนิสัยตั้งใจจริง เชื้อมั่นในตัวเอง และมีน้ำใจอย่างที่ครูอรพินพูดว่า เธอมีหัวใจเป็นทองคำ (7)

วันเฉลิมในทองเนื้อเก้า มีนิสัยเป็นคนละเอียดอ่อน แม้อ่อนไหวก็มีสติ รู้จักควบคุมตัวเอง ความละเอียดอ่อนเมื่อเชื่อมโยงกับความรักรักความผูกพันอย่างแท้จริง ก็เป็นแรงให้วันเฉลิมเอาชนะความทุกข์ได้ ความรักรักความผูกพันเป็นที่มาของความรับผิดชอบ จัดการกับตนเองให้เรียนจบประถมสี่และสอบเรียนต่อมัธยมได้ แม้เขาคิดว่าจะเลิกเรียนมาดูแลแม่กับน้อง แต่ปู่และยายวางแผนให้บวชเป็นสามเณร เพื่อจะได้มีโอกาสศึกษาเรียนรู้ต่อไป ทั้งนี้วันเฉลิมก็ยังเป็นห่วงน้องๆ โดยแบ่งปันอาหารให้เสมอ เมื่อรู้ว่าลำยองป่วยหนัก ก็ไม่รังเกียจแม่ ช่วยพาไปรักษาโดยไม่หวั่นคำนินทาว่าประพฤติน่าสมกับสมณเพศ ในช่วงที่ลำยองใกล้จะถึงจุดจบ วันเฉลิมยังสีกมาดูแลแม่ และหาเลี้ยงน้องตั้งแต่อายุยังไม่ถึง 15 ปี ในช่วงกลางวัน วันเฉลิมทำฝรั่งดอง พุทราเชื่อมและเตรียมผลไม้ให้น้ำปานนำไปขาย ก่อนสว่างก็ไปตลาดกับน้ำลำยอง ช่วยขนกับข้าวนำไปขายที่บ้านปู่สินเป็นประจำโดยไม่ข้องเกี่ยวกับอบายมุข ทั้งที่อยู่ในชุมชนแออัดที่มีบ่อนและวงเหล้ารอบตัว

ซ้ำร้ายในบ้านยังมีน้ำอีก 2 คน ที่เป็นโจรและติดเหล้า เมื่อแม่เสียชีวิตด้วยโรคพิษสุราเรื้อรังและซิฟิลิสขึ้นสมอง วันเฉลิมก็บวชอุทิศส่วนกุศลให้แม่ และเรียนทางธรรมจนจบปริญญาด้วยการช่วยส่งเสี่ยของพ่อ การผจญความทุกข์ยากและความเจ็บปวดในชีวิตตั้งแต่เด็กจนโต หล่อหลอมให้วันเฉลิมมีปัญหา เข้าใจธรรมชาติมนุษย์และมองปัญหาชีวิตอย่างรู้เท่าทัน ดังคำบรรยายว่า

ประสบการณ์อันหนักหนาสาหัสในอดีต มิได้บั่นทอนจิตใจของเขา กลับเป็นบทเรียนล้ำค่าที่ผู้อื่นมิอาจเข้าใจได้ ยามรำลึกถึงความทุกข์ยากที่ผ่านมา ชายหนุ่มรู้สึกเอิบอาบด้วยความยินดีที่ตนเข้มแข็งพอต่อต้านโลกเก่านั้นมาได้ด้วยดี

ประสบการณ์เยี่ยงนั้น มิใครสักก็คนได้ผ่านและต่อสู้เอาชนะมาได้เช่นเขาเล่า แต่เขาก็มิได้ยึดว่าตัวตนของเขานั้นเก่งกาจ หากด้วยเมตตาธรรมของบุคคลรอบข้าง และด้วยพระธรรมคำสอนสูงสุดของพระศาสนา มนุษย์ธรรมดาผู้กำเนิดจากที่ต่ำ เช่นเขาจึงก้าวล่วงพ้นอบาย มาอยู่ ณ ที่ที่เขาดำรงตนอยู่ได้ในขณะนี้ (566-567)

นิสัยทรนงและเอาชนะของมิ่งโกมุทในเกิดแต่ตม ทำให้เธอไม่ย่อท้อที่ตายาย ไม่ยอมแสดงความรักให้เธอสัมผัสได้ แม้ว่าเหวและเจ็บปวดกับปมด้อยที่เป็นลูกกำพร้า มิ่งโกมุทก็ไม่ยอมแพ้ต่อชะตาของตน โดยแปรความต่ำต้อยในชีวิตเป็นแรงผลักดันให้อาชนะข้อจำกัดหรือการสปรมะมาท ความเข้มแข็งของมิ่งโกมุทนอกจากอยู่ที่การรู้จักแยกแยะผิดชอบชั่วดี หากปราศจากความใฝ่ดีและนิสัยรักการอ่านจากแรงจูงใจที่ได้ใกล้ชิดครูชั้นอนุบาล อีกทั้งประทับใจในความสำเร็จของวิสาเพื่อนรุ่นพี่ ก็อาจจะประชิดชีวิตอย่างอรุณี ที่เลิกเรียนและหันไปยึดอาชีพพนักงานเสิร์ฟในร้านอาหารใกล้บ้าน จนเป็น“อีหนู”ของเจ้าของร้าน และขายบริการทางเพศด้วยการพัฒนาตัวเองของมิ่งโกมุทเริ่มจากเรียนดี ความมุ่งมั่นในวัยไม่ถึง 10 ขวบ สะท้อนความเข้มแข็งของจิตใจที่ยึดมั่นในหลักการ แม้ในช่วงมัธยมปลาย เคยท้อถอยที่ต้องทำคะแนนให้สูงมากเพื่อเข้าเรียนแพทย์ และเกือบจะเลิกล้มความหวัง แต่เมื่อได้รับความรักและกำลังใจจากแม่ที่กลับเข้ามาดูแล เธอก็เอาชนะความอ่อนแอได้

ในขณะที่ปะทะกับความเด็ดฉันทันทีรุนแรงของสังคม พาโลในเลื่อมสลับลาย ซึ่งมีพื้นนิสัยชอบเอาชนะ ไม่ยอมแพ้ต่อชะตาที่เป็นลูกไม่มีพ่อแม่ ตั้งใจแก้ไขความเสื่อมเสียในอดีต โดยดิ้นรนทำงานทำ สร้างคุณค่าให้ตนเอง พาโลถูกคิดได้ เมื่อสำนึกในความตกต่ำด้อยค่าของตน ที่ต้องพลีกายไปวัน ๆ โดยไร้ความรัก และถูกเหยียดหยาม จึงคิดจะหาเลี้ยงตัวเองให้ได้ สู้อดทนฝึกฝนทักษะการพูดภาษาอังกฤษ และเรียนรู้งานประชาสัมพันธ์อย่างกระตือรือร้น จนได้เลื่อนตำแหน่งเป็นหัวหน้า ความเมตตาของสามีมีม เพื่อนสนิทที่อนุเคราะห์ให้ พาโลมีงานทำ อีกทั้งมิตรภาพของมีมและฝนเพื่อนอีกคนหนึ่งก็ห่วงใย ก็เป็นกำลังใจในยามหัวเลี้ยวหัวต่อ ความยากลำบากของการปรับวิถีชีวิตตนเอง เป็นบททดสอบความเข้มแข็งของพาโล นอกจากเธอต้องเจ็บปวดที่ถูกพ่อแม่ของนครินทร์เหยียดหยาม พาโลก็ยังยึดติดกับสภาพผิดเคืองในชีวิตใหม่ และต้องเหน็ดเหนื่อย ดิ้นรนทำงานเพื่อลบล้างคำดูถูกของสังคม ซึ่งยังไม่สำคัญเท่ากับที่ได้ภูมิใจในตนเอง ทั้งยังต้องอดทนขมใจ ไม่ให้ออนอ่อนกับเงินทองของผู้ชายที่เข้ามาหวังแค่มีสัมพันธ์ชั่วคราว ความขัดแย้งในการเปลี่ยนทางชีวิตของพาโล เห็นชัดในการบรรยายความรู้สึกของเธอ ว่า

...การเริ่มต้นชีวิตเช่นนี้ ก็ทำให้พาโลลำบากแสนสาหัสจริง ๆ มันทำให้ต้องต่อสู้กับอำนาจฝ่ายต่ำอย่างรุนแรง ชองเงินของผู้ชายที่พาโลเคยรับมาด้วยนัยน์ตาเป็นม่านวาว กลับกลายเป็นของต้องห้าม เป็นสิ่งที่หล่อนจำต้องแลตามไปด้วยดวงตาละห้อยละเหี่ย หล่อนต้องกระหมัดกระหม่อมทุกโมงทุกยาม ต้องมองไปในอนาคตอันไกลแสนไกล ต้องคอยสำนึกอยู่เสมอว่า ย่างก้าวของตนเองในแต่ละวัน จะเปี่ยงเบนไปทิศใด ต้องคอยระวังแม้การแตะโลมของพวกที่เข้ามาแสวงหาความสำราญในโรงแรม เพื่อมิให้จิตใจโน้มน้ำหนักไปกับสิ่งยั่ววนทั้งหลาย (409-410)

ความเข้มแข็งของพาโลที่น่าชื่นชมที่สุดคือ การพยายามยึดมั่นในหลักการของชีวิตที่เลือกแล้ว แม้หวั่นเกรงว่าความสัมพันธ์กับนครินทร์อาจจะไม่ยั่งยืน เธอก็ยังปลุกปลอบตัวเองและอดทนดำเนินชีวิตตามทาง“ผู้หญิงดี”ให้ตลอดรอดฝั่ง

ปิ่นปัก น้องสาวของนครินทร์ เป็นคนตระหนงในตนเอง จนอาจจะถึงขั้นประมาทต่อชีวิต ถึงแม้สังเกตได้บ้างว่าศกเป็นชายที่หลงตัวเอง และจะเอาอะไรต้องได้ ก็ไม่คิดว่าจะนำไปสู่ความขัดแย้งที่ร้ายแรง ยิ่งศกเผยตัวตนมากเท่าใด ชายที่เธอมั่นใจว่าเป็นคู่ครองที่เหมาะสม ที่แท้คือคนอ่อนแอทางจริยธรรมที่เห็นผู้หญิงเป็นเพียงสิ่งบำบัดความใคร่ ปิ่นปักเปลี่ยนจากความภูมิใจในคุณค่าตามจารีตประเพณี จนขัดแย้งกับคุณยอดและคุณไพบรย พ่อแม่ของตน จนไม่ยอมอยู่ในบ้าน ผู้แต่งแสดงให้เห็นว่าน่าเห็นใจทั้งสองฝ่าย เมื่อโยงกับแก่นเรื่องที่ต่อต้านความคิดตายตัวทางศีลธรรม ปัญหาของปิ่นปัก เป็นส่วนประกอบที่ใช้เทียบเคียงกับปัญหาของพาไลและนครินทร์ และเรียกร้องความเห็นใจแก่คนรุ่นใหม่ที่มีปัญหา ซึ่งไม่สามารถใช้ไม้วัดทางศีลธรรม ทาบได้เสมอไป ผู้แต่งยังแฝงการวิจารณ์ค่านิยมความยึดมั่นในความสำเร็จตามบรรทัดฐานอย่างผิวเผิน ดังที่ปิ่นปักตัดพ้อคุณยอดว่า “ลูกไม่มีวันจะกลับบ้านก็เพราะพ่อเสือกใสลูกเอง พ่อไม่เป็นที่อบอุ่นสำหรับลูกที่มีปัญหา พ่อจะปลื้มก็ต่อเมื่อชีวิตนี้ไม่รู้จักผิดพลาด เพราะงั้นพ่อย่ามาหวังอะไรกับลูกอีกต่อไป” (622) เมื่อล้มเหลวในชีวิตสมรส ปิ่นปักพยายามรักษาความตระหนงของตนไว้ แม้จำเป็นต้องละทิ้งกฎเกณฑ์ ที่เคยเชิดชูหนุนส่งคุณค่าของตน และเหวี่ยงชีวิตไปอีกด้านด้วยการอยู่กับชายที่พึงใจ มิใช่เพื่อบรรเทาความโดดเดี่ยวเท่านั้น แต่เพื่อยืนยันว่าสิทธิในการเลือกของตนมีอยู่จริง ดังคำบรรยายว่า

ความจริง ปิ่นปักสนใจสังคมน้อยลงมาก เมื่อถึงวันที่หล่อนบอบช้ำและต้องวุ่นวายอยู่กับการช่วยตัวเอง หล่อนตัดแวตตาลและสู่มเสี่ยงของสังคมรอบตัวออกไปได้มากกว่าครึ่ง แล้วหันกลับมาเพ่งเล็งถึงความสุขส่วนที่ตนปรารถนา เพราะคิดว่าหล่อนมีสิทธิที่จะเสี่ยงหรือลองด้วยตนเอง ในเมื่อรสหวานหรือขมที่อยู่บนลิ้นหล่อนนั้น จะไม่ไปหวานหรือขมอยู่บนลิ้นผู้ใด (722)

บาดแผลลึกในชีวิตของนภนภางค์ ในลับแลลายเมฆ บรรเทาหลงภายหลังที่มีโอกาสช่วยงานโรงพยาบาล ได้รับความทุกข์ของเหยื่อที่ถูกข่มขืน การผูกเรื่องเช่นนี้แสดงว่าพื้นนิสัยของเธอเป็นคนมีเมตตา จึงมีใจเพื่อแผ่ปลุกปลอบเพื่อนทุกข์ กระทั่งยินดีเผยแพร่ข้อมูลของตนเองเป็นกรณีศึกษาแก่สถานฟื้นฟู นภนภางค์สามารถคลายความหมกมุ่นกับปัญหาของตนเอง พร้อม ๆ กับช่วยเหลือผู้อื่นด้วย

จนสามารถลดความหวั่นไหว และยอมรับความเลวร้ายที่เคยเก็บกด ผังแฝงในจิตสำนึก จึงกลักรับไปเผชิญเหตุการณ์โหดร้ายในวัยเยาว์ โดยเข้าไปที่บ้านหลังเดิม ซึ่งเป็นสถานที่ที่เธอได้ประสบทั้งความสุขและความทุกข์ เมื่อบำบัดรักษาได้แล้ว นภนภางค์ก็ไม่หวั่นกับปฏิกิริยาในทางลบของสังคมเมื่อรู้ว่าเธอเคยถูกข่มขืนจนมีอาการทางจิต เธอได้บอกความจริงกับภักดีด้วยตนเอง และตัดสินใจหย่าเพราะค้นพบว่าตนเองและสามีไม่ได้มีใจรักกันอย่างแท้จริง การที่เธอไม่หวั่นไหวกับสถานภาพหญิงหม้าย บ่งชี้ความเข้มแข็งของนภนภางค์ว่าสร้างสมขึ้นด้วยความตระหนักในคุณค่าของชีวิต ที่ยังไม่ได้ถูกกฎเกณฑ์สมมติทำลายไป ความรักที่ปราศจากเงื่อนไขของหม่อมมันตาผู้เจียมตัวที่ทำให้เธอซาบซึ้งและได้ร่วมชีวิตกัน เป็นปัจจัยเสริมให้เธอมีทัศนคติกว้างขวาง จนเห็นคุณค่าของชีวิตด้วยความเข้าใจต่อความจริง

ความละเอียดอ่อนของกรณี ในใต้เงาตะวัน ซ่อนอยู่ภายใต้บุคลิกที่แข็งข้อต่อระบบจนถึงขั้นปฏิเสธกฎเกณฑ์ จึงมักถูกมองว่าไร้มารยาทและไม่แยแสกับความรู้สึกของผู้อื่น ทั้งที่เขามีความลึกซึ้ง ดังที่เขา“เป็นคนเดียว”ในครอบครัวที่“เข้าใจ”ความว้าวุ่น ซุ่นเคื่องของเด็กวัยรุ่นอย่างกลิกา (21) ลูกสาวคนเดียวของอาเกรียง ที่ไว้ใจปรับทุกข์กับเขาถึงความขัดแย้งกับพ่อ จิตใจละเอียดอ่อนของกรณีนั่นเอง ที่ทำให้เขาห่วงใยความรู้สึกของกลิกา และหาทางช่วยเหลือกรณีเป็นคนนึกถึงคนอื่นมากกว่าตัวเอง เขาจึงกลายเป็นผู้เสียสละ ดังที่ตั้งแต่วัยรุ่น ก็ยอมรับผิดว่าตนเป็นคนชักนำกานต์ไปเล่นการพนัน (ทั้ง ๆ ที่ไม่จริง) เพราะเกรงว่าพ่อที่ตั้งความหวังไว้กับพี่ชายจะเสียใจ แม้ใส่ใจกับความรู้สึกของผู้อื่น กรณีก็ยังมีความเป็นตัวของตัวเอง เข้าใจเป้าหมายในชีวิตอย่างแจ่มชัด และรู้จักตัวเองเป็นอย่างดี เขาจึงเลือกเรียนวิศวกรรมเครื่องยนต์ ครั้นกลับมาเมืองไทยก็“มุ่งหน้าเข้าทำงานในโรงงานประกอบรถยนต์” โดย“ปฏิเสธไม่ยอมทดลองงานชนิดอื่น ๆ” (10) ความสำเร็จทางการศึกษา ที่ต้องใช้ชีวิตในต่างประเทศตั้งแต่เป็นวัยรุ่นอายุ 15 ปี เป็นเพราะความใฝ่ดีและควบคุมตนเองได้ โดยมีได้คิดจะทำดีเพื่อให้ใครชื่นชมหรือให้ผลประโยชน์ ทั้งนี้ความเข้มแข็งของกรณีก็ยังได้รับแรงเสริมจากการประคับประคองของนายที่เข้าใจเขาอย่างลึกซึ้ง

ถึงแม้กรณีจะแข็งแรงแรง แต่ก็อ่อนไหวต่อความรัก เพียงแต่ไม่แสดงออกเมื่อหลงรักปารีณา กรณีก็เก็บงำ เพราะเข้าใจว่ากานต์และปารีณามีความรักต่อกัน ปารีณาเองก็มองกรณีในแง่ลบ เขากับเธอจึงดูเหมือนขัดแย้งกันเสมอ เมื่อฉายพ่อของปารีณาถูกลงความเห็นว่าฆ่าตัวตายหนีความผิดที่ยักยอกเงินบริษัท กานต์ก็ห่างเหิน

จากปรีณา ทั้ง ๆ ที่เขาเป็นฆาตกร เขาเลือกรักภรรยาลักษณะของคนดีมากกว่าปลอมโยนหญิงที่มีใจต่อกัน ซึ่งกำลังเสียใจและต้องเผชิญสายตาดิฉันของผู้คน ความเฉยเมยของกานต์ต่างจากกรณีที่เต็มใจช่วยเหลือปรีณาเสาะหาสาเหตุการตายที่แท้จริงของฉายด้วยความเห็นอกเห็นใจ เมื่อปรีณาต้องเผชิญปัญหาอย่างโดดเดี่ยว พฤติกรรมของกรณีบ่งชี้ความมั่นคงทางความคิด และความเชื่อมั่นต่อความรู้สึกของตนเอง เมื่อกรณีมีโอกาสช่วยเหลือปรีณาในขณะร่วมค้นหาหลักฐานเกี่ยวกับฉายในต่างประเทศ เธอจึงซาบซึ้งและสำนึกว่าเคยมองกรณีผิดไป

พื้นฐานจิตใจความเป็นคนไม่ฉาบฉวยของฉาย เป็นลักษณะเด่นที่เมื่อผนวกกับความอ่อนไหวทางอารมณ์ ก็เป็นทั้งจุดดีและด้อยของตัวละครนี้ ฉายเป็นลูกน้องที่ทำงานร่วมทุกข์ร่วมสุขกับเกียรติ นานกว่าสามสิบปีด้วยความซื่อสัตย์ ในฐานะผู้รับผิดชอบด้านบัญชี การที่นายจ้างให้ความเชื่อใจ ยอมรับเสมือนญาติ ยินยัความประจักษ์ในน้ำใจไมตรีและความรับผิดชอบในหน้าที่ของฉาย แม้เมื่อเกียรติหันไปหมกมุ่นกับการงาน ภายหลังภรรยาถึงแก่กรรม ความละเอียดอ่อนของฉาย ก็เป็นปัจจัยให้เขาเข้าใจความเจ็บปวดของนายจ้าง ทั้งยังรับหน้าที่ดูแลกรณีที่เกิดการเรียนตกต่ำ มิใช่เพียงทำตามคำสั่งของเกียรติ แต่เพราะเมตตาและเห็นใจกรณีที่ถูกกละเลย ความลึกซึ้งของฉายทำให้เขาเข้าใจศักยภาพของกรณี จึงไม่คัดค้านการส่งกรณีไปเรียนต่างประเทศ อย่างไรก็ตาม ความรู้สึกที่ละเอียดอ่อนของฉายนั่นเอง ทำให้เขาฝังใจกับความรักที่พลัดพรากในอดีต เพราะถูกแม่ฝ่ายหญิงขัดขวาง เมื่อพบคนรักเก่าอย่างไม่คาดคิด แม้มีสถานะเป็นภรรยาเพื่อนสนิท ก็ลอบมีความสัมพันธ์กัน ถึงกระนั้นก็ตาม ฉายไม่อาจหักห้ามความสะท้อใจกับพฤติกรรมผิดศีลธรรมของตน จึงแสดงความรับผิดชอบด้วยการเลี้ยงดูลูกสาวอีกคนหนึ่งอย่างลับ ๆ ในฐานะ“พ่อทูนหัว” ที่ใส่ใจให้ความรักอย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะเมื่อเพื่อนของฉายซึ่งเป็นบิดาในนามของเธอ ประสบอุบัติเหตุทางรถยนต์เสียชีวิต ความละเอียดลึกซึ้งของฉายยังเห็นชัดที่พยายามเจรจากับกานต์เมื่อรู้เรื่องทุจริต เพื่อไม่ให้กระทบต่อความรู้สึกของเกียรติ การที่ฉายโน้มน้ำหนักกานต์กลับตัวและยอมรับผิด ก็ไร้ผล เพราะกานต์ฉวยโอกาสโยนบาป และวางยาฆาตกรรมฉายเพื่อปกปิดความผิดของตนเอง

ปรีณา ลูกสาวของฉาย เป็นคนเชื่อมั่นในตนเอง ยิ่งศรัทธาในความดีงามของพ่อ ก็ยิ่งเจ็บปวดที่ใคร ๆ ก็เห็นว่าบิดาฆ่าตัวตายหนีความผิดที่ยักยอกเงินบริษัท ความมั่นใจในตัวพ่อ เป็นแรงผลักดันให้เธอสืบเสาะความจริงด้วยตนเอง โดยเฉพาะเมื่อ

มีความเด็ดเดี่ยวหนุ่ส่ง ปารีณาจึงไม่หวาดหวั่นกับความยากลำบาก แม้เกียรติกับกานต์ ไม่แสดงท่าทีโจ่งแจ้งว่าปรักปรำฉาย แต่ความห่างเหินของคนทั้งสองถึงขนาดไม่ไปงานศพ ก็ทำให้เธอเสียใจ ปารีณาเข้าใจความรู้สึกของเกียรติและกานต์ จึงลาออกจากงานที่บริษัท เพื่อระงับความอึดอัดใจต่อกัน ซึ่งเชื่อว่าเธอใส่ใจต่อความรู้สึกของผู้อื่นด้วย ขณะสืบหาหลักฐาน ปารีณาค้นพบความจริงที่ซ่อนเร้นไว้ที่ต่างประเทศ แม้เจ็บปวดสาหัสและผิดหวังอย่างหนัก ปารีณาก็ยังระมัดระวังที่จะไม่ทำร้ายจิตใจเจนภรรยาลับ และวิกก็ลูกอีกคนหนึ่งของพ่อ นี่คือการเข้มแข็งของเธอที่แยกแยะและควบคุมสติได้ จึงใส่ใจกับความรู้สึกของผู้ที่ได้รับผลกระทบอย่างน่าเห็นใจ ความทุกข์เพราะเสียใจที่พ่อถูกกล่าวหา ผลักดันให้ปารีณาพยายามพิสูจน์ความจริง ที่สำคัญจิตใจอันละเอียดอ่อนของเธอนั้นเอง ที่ทำให้เข้าใจและไม่ตระหนกต่อความจริงที่เผยความผิดพลาดของพ่อ โดยเฉพาะเมื่อได้ประจักษ์ว่าชีวิตมีทั้งด้านมืดและสว่าง (739)

ปารีณาได้เรียนรู้ที่จะให้อภัย เมื่อรู้ว่ากานต์เป็นฆาตกร เธอต้องต่อสู้กับความขัดแย้งภายใน ทั้งนี้ความละเอียดอ่อน และเยื่อใยที่มีต่อกันมานาน ทำให้เธอเห็นใจเกียรติที่ขมขื่น เพราะผิดหวังในตัวลูกชายที่เคยภูมิใจ เธอคิดได้ว่า ถ้าชายยังอยู่ก็คงให้อภัยคนเหล่านี้ การแก้แค้นทดแทนเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของพ่อ ในสายตาของคนนอก จึงไม่จำเป็น หากมันจะสร้างความพินาศแก่ครอบครัวของเกียรติ ซึ่งชายมีความรักผูกพันอย่างลึกซึ้ง ถึงกระนั้นการช่วยปิดงำความลับที่ปารีณากระทำก็ชนะใจเกียรติที่จัดการดำเนินคดีกับกานต์ด้วยตนเอง ถึงแม้ว่าความเสียใจเมื่อรู้ความจริงจะทำให้เขาป่วยหนัก ทั้งเกียรติและกรณีมีนิสัยตรงกันอย่งน่าทึ่ง เหมือนที่วิลาวัณย์ภรรยาของเกรียง น้องชายเกียรติ บอกปารีณาว่า “ทั้งสองคนทนไม่ได้กับการกลบเกลื่อน ปิดบังความผิด ... ขอให้ทุกเรื่องในชีวิตเปิดเผยสว่างงาม จะต้องเชือดเนื้อตัวเองก็ยอม” (731)

กล่าวโดยสรุป ความขัดแย้งในธรรมชาติของมนุษย์ซึ่งปรากฏในนวนิยายทั้ง 9 เรื่อง มีจุดเด่นร่วมกันที่สภาวะทางอารมณ์ของตัวละคร ทั้งส่วนซึ่งเป็นที่มาของปัญหา และส่วนที่นำไปสู่การคลี่คลายปัญหา ความขัดแย้งดังกล่าวนี้ เป็นส่วนสำคัญของโครงเรื่อง ดังที่ความคับข้องใจเพราะความเหงา และการขาดความรัก ตั้งแต่วัยเยาว์ บั่นทอนความสุขและความมั่นใจที่จะมีคู่ครองอย่างยั่งยืนของตัวละครเอกทั้งฝ่ายชายและหญิง ในเรื่องปูนปิดทอง แต่ความทุกข์ที่รบกวนจิตใจ ก็ผลักดันให้สองเมืองและบาลีครุ่นคิด ไตร่ตรองหาคำตอบจนพบรักแท้

ด้วยคำแนะนำของแม่ของสองเมือง ให้สองเมืองรู้จักจุดอ่อน และความต้องการที่แท้จริงของตัวเอง ส่วนในเรื่องที่ตัวละครผ่านความผิดพลาดมาแล้วอย่างซ้ำสั้ทันตร การแก้ไขความขัดแย้ง เป็นจุดเน้นมากกว่าการแสดงผลเหตุของความขัดแย้ง ตัวละครเอกได้เกิดการเรียนรู้ บนพื้นฐานของการหันหน้าเข้าเผชิญความขัดแย้งของตน จนมีวิจรรย์ญาณแยกแยะความผิดพลาดและความถูกต้องในพฤติกรรมมนุษย์ การต่อสู้ดังกล่าวนี้เห็นชัดในโครงเรื่องเกิดแต่ตม ผู้หญิงคนนั้นชื่อ บัญรอด เวลาในขวดแก้ว ทองเนื้อแก้ว เลื่อมสลัปลายและใต้เงาตะวัน แม้แต่ในลับแลลายเมฆ ซึ่งการแก้ปัญหาของตัวละครเอกฝ่ายหญิงไม่อาจเป็นไปได้ หากปราศจากการอนุเคราะห์ของผู้หวังดีอย่างแท้จริง ก็ยังเห็นได้ว่าต้องแก้ปัญหาที่ปมของความขัดแย้งในสภาวะทางอารมณ์ของปัจจุบัน จึงจะลบล้างรอยต่างของความฝังใจในอดีตได้

ความหนักหน่วงของปัญหา ที่แปรตามความขัดแย้งในสภาวะทางอารมณ์นี้ ยังขึ้นอยู่กับลักษณะนิสัยของแต่ละบุคคล เห็นชัดว่าตัวละครมิติเดี่ยว (flat character) มักมีการต่อสู้ในจิตใจน้อยไปด้วย เช่น ล่ายอง ศก กานต์ หรือกฤต รวมทั้งตัวละครรุ่นพ่อแม่ ในปูนปิดทอง ยกเว้นคุณสายทอง ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ ในกรณีของตัวละครที่มีจิตใจละเอียดอ่อนและมีความซับซ้อน ซึ่งเป็นตัวละครหลายมิติ (round character) แม้หวั่นไหวก็พัฒนาตัวเองจนเข้มแข็ง สามารถแปรความปวดร้าวเป็นแรงกระตุ้นให้ไฝหาความรัก และพยายามยื่นหยัดแก้ปัญหาความบกพร่องทางใจด้วยตนเอง ดังสองเมืองและบาลี ส่วนบุญรอด วันเฉลิม มิ่งโกมุท หรือแม่แต่พาไล ก็ไม่ยอมจำนนต่อข้อจำกัดของชีวิต ทั้งสภาวะทางเศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมที่เหยี่ยว เพราะมีนิสัยทะนงจึงยึดมั่นในหลักการของตนด้วยความไฝดี และไม่ย่อท้อจนเกิดความเชื่อมั่นในคุณค่าของชีวิตตนเอง และไม่หวั่นต่อสายตาของสังคมที่มองความผิดพลาดล้มเหลว ด้วยทัศนคติในแง่ลบ ลักษณะนิสัยที่เด็ดเดี่ยวใจนักเลงของบุญรอด รู้จักตัวเอง เจียมตนและกตัญญูรู้คุณ เป็นที่มาของการเลือกกระทำและไม่กระทำ เช่นการเลือกทำงานในร้านอาหารแทนการศึกษาต่อ หรือการอยู่กับชายชาวตะวันตก การสวนกระแส“คุณค่า”ของสังคม เป็นความจงใจของผู้แต่งที่กระตุ้นให้คิดถึงคุณค่าในระดับลึกมากกว่าคุณค่าตามประเพณี แม้ปิ่นปักที่เคยดูถูกพาไลเพราะเห็นว่าด้อยกว่าทั้งสถานะทางสังคมและจริยธรรม ก็ยังพบว่าไม่สามารถตัดสินความดีชั่วด้วยกฎเกณฑ์ที่ตายตัว

ตรงกันข้ามกับตัวละครหลายมิติ ตัวละครมิติเดียวที่อ่อนแอ เมื่อพ่ายแพ้ต่อจุดอ่อนในธรรมชาติของตน ก็ถูกค่านิยมสังคมครอบงำ ล้าลงในท้องเนื้อเก่า ขาดสำนึกของความเป็นแม่ เพราะพะวงที่จะร่ำรวยและสุขสบาย จึงอาศัยการแต่งงานกับชายที่คาดว่าจะให้เงินทองใช้จ่ายฟุ้งเฟ้อ เมื่อผิดหวังก็หาทางออกอย่างขาดสติ โดยไม่เคยยังคิดว่า ยิ่งพยายามดิ้นรน ก็ยิ่งล้มเหลว ส่วนตัวละครรุ่นพ่อแม่ ในปูนปิดทองเมื่อเป็นหนุ่มสาว ก็หมกมุ่นกับการสนองความต้องการทางกามารมณ์ โดยมีแรงหนุนจากการหลงทะนงในความร่ำรวยและมีสกุลสูง สิ่งปรุงแต่งชีวิตที่น่าจะเป็นคุณก็กลายเป็นโทษ อย่างไรก็ตาม หายนะในชีวิตถูก ตั้งสัจจะที่ติดเหล้าจนเสียชีวิต หรือยามปลอดภัยและเรื่องราวที่ถูกคุมขังดำเนินคดี ยังพอเตือนสติผู้ให้กำเนิดให้ละอายใจได้ แม้ออกจะสายเกินไป ความอ่อนแอและทริฐิของพ่อแม่ ยังส่งผลกระทบต่ออารมณ์เศร้าและว้าเหวของนิตในเวลาในขวิดแก้ว ที่ถ่วงรั้งพัฒนาการทางวุฒิภาวะกว่าจะได้เรียนรู้ นายดำเกิงและดวล ในข้ามสี่พันตร แม้มีความรักต่อกัน ก็ขัดแย้งกันเพราะทริฐิ ความว้าวุ่นหวั่นไหว สลับกับการเผชิญความจริงของเที่ยงวัน อาจจะไม่ผลดีเลย หากไม่ใช่ผู้มีจิตใจละเอียดอ่อนและมุ่งมั่นอยู่ลึก ๆ และได้รับการฝึกให้ควบคุมตนด้วยสติ

ในหัวข้อต่อไปจะได้ประมวลว่าตัวละครสำคัญ ๆ ในนวนิยายทั้ง 9 เรื่องนี้มีคุณธรรมหลักในการแก้ไขปัญหาวางไรบ้าง

2. การแก้ไขด้วยคุณธรรม

แม้ผู้แต่งได้แสดงความอ่อนแอภายในและข้อจำกัดภายนอกของตัวละคร แต่ก็ยังเชื่อว่าปัญหาดังกล่าวสามารถแก้ไขให้ลุล่วงได้ด้วยคุณธรรม ดังจะพิจารณาคุณธรรมที่ตัวเอกพัฒนาขึ้นในการเผชิญปัญหา 4 ประการ โดยจำแนกตามความเด่นในแต่ละเรื่อง

2.1 ความรัก

ในบรรดาอารมณ์หลัก ๆ ของมนุษย์ ความรักและความซึ้งเป็นอารมณ์ต่างชั่วที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน อย่างไรก็ตาม นักประพันธ์ผลงานที่ได้ศึกษามานี้ได้แสดงความรักและความซึ้งอาจเป็นเหตุเป็นผลกัน หรือสลับสับเปลี่ยน อีกทั้งต่อสู้กันก็ได้ เมื่อตัวละครประสบความทุกข์ โดยเฉพาะเมื่อผิดหวัง ไม่ได้ได้รับความรักที่คาดหวัง มักเกิดปฏิกิริยาต่อต้านต่อตัวบุคคลที่ตนรัก และหวังจะได้รับความรักตอบ ยิ่งผิดหวัง

ก็ยังเจ็บแค้นจนแปรเป็นความขัง อย่างไรก็ตาม การต่อสู้ของอารมณ์ดังกล่าวนี้ เมื่อประกอบด้วยความทุกข์ที่ทำให้เจ้าตัวลุ่มคิด จนเข้าใจเหตุและผลอันเป็นที่มาของความทุกข์ของตนอย่างถ่องแท้ ก็เกิดการเรียนรู้ที่จะไม่กระทำซ้ำพฤติกรรมอันเป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์ของตน กลับมีใจเพื่อแผ่เป็นความเมตตากรุณาได้ด้วยความรักในจุดตั้งต้นแห่งความเห็นแก่ตัว จึงแปรเป็นคุณธรรมที่คลี่คลายปัญหาและเป็นปัจจัยของความสุขออย่างลุ่มลึก ดังในกรณีตัวละครเอกทั้งฝ่ายชายและหญิงในปูนปิดทอง ที่พัฒนาความรักตัวเองกับความรักใคร่และความเมตตา ให้มีคุณภาพได้อย่างกลมกลืน เห็นชัดว่า บาลีและสองเมืองก่อนประจักษ์ค่าความรัก ต่างก็หมกมุ่นอยู่กับความเจ็บแค้นต่อพ่อแม่ของตน และวนเวียนอยู่ในความทุกข์ที่หาทางออกไม่ได้ สิ่งกระตุ้นเตือนคนทั้งสองให้ลุ่มคิดในลำดับแรก คือ ความตายของสกรรจ์ ในลำดับถัดมาสองเมืองยังได้รู้ว่าเขากับคุณสายทอง มีความหวังใฝ่ผูกพันกันอยู่ในส่วนลึก ส่วนบาลีก็ได้รู้ว่าคุณทวิ บิดาของตนมีปัญหาเกี่ยวกับมารดาเลี้ยง ซึ่งมีบุตรสาวเล็ก ๆ สองคน ผู้ไม่ควรต้องมาช้ำรอยความทุกข์อย่างเดียวกับตน การได้ประสบความร้ายกาจของอมร ก็ทำให้บาลีและสองเมืองเห็นด้านมืดของความรักแบบเห็นแก่ตัว ที่แปรเป็นความพยายบาท

ความผูกพันของบาลีกับสองเมือง ปรากฏหลังจากที่คนทั้งสองผ่านคู่ควงที่เข้ากันไม่ได้มาหลายคนแล้ว เขาทั้งสองเข้าใจกันมากกว่าคนอื่นเพราะมีปมปัญหาอย่างเดียวกัน ถึงจะรู้ว่าบาลีไม่ใช่หญิงพรหมจารี แต่สองเมืองก็ยังซาบซึ้งในความเสียสละของบาลี ที่ยอมเข้ามาอยู่ร่วมบ้านก่อนแต่งงาน โดยไม่หวั่นไหวต่อการถูกติฉิน เหตุที่นำมาสู่การตัดสินใจนี้ ไม่ใช่การเลิกรากับกำไลวงและอมร แต่คือความเข้าใจว่าทั้งสองมีความพร้อมในใจ และจะให้ส่วนเติมเต็มแก่กันได้ เมื่อทั้งคู่ได้พูดคุยกันอย่างเปิดอกขณะสองเมืองมีอาการป่วย ก่อนหน้านั้นในส่วนของบาลีมีคำบรรยายว่า “บาลีเข้าใจ หล่อนเองก็ปรารถนาสิ่งนั้น ... เหนือกว่ารัก กว่าใคร ... กว่าพูดคุยหยอกเฮินชั่วครู ... สิ่งที่ยิ่งใหญ่โอฬาร ดับหิว ดับโหย และดับความหนาวเหน็บที่เกาะกินมาตลอดชีวิต” (190) ส่วนสองเมืองบอกบาลีว่าเขาอิจฉาอมร จน“ซ็อก”ในอกและรู้ว่าความต้องการบาลีนั้น“มากไปกว่ารัก” แต่ความสัมพันธ์ของสองเมืองกับบาลีก็ยังคลุมเครือ โดยเฉพาะในสายตาคนภายนอก เพชรเรียงลูกสาวคุณหญิงวารุณีจึงเข้ามาพัวพันกับสองเมือง ในขณะที่สองเมืองน้อยใจที่บาลีไม่ยอมมีความสัมพันธ์ลึกซึ้งด้วย ส่วนบาลีก็ไม่อยากให้สองเมืองดูถูกว่า“ง่าย” อย่างไรก็ตามเพชรเรียงเป็นฝ่ายถอยออกไปเพราะนิสัยเข้ากันไม่ได้ ด้วยความ“เอาแต่ใจตนเอง ... [และ] สำนึกใน

ความสำคัญของตัวเองมากกว่าความสำคัญของคนอื่น” (537) จึงขุ่นเคืองเมื่อสองเมืองขัดใจ เมื่อบาลีแน่ใจว่าตนทวงแหวนสองเมือง และ“ต้องการเขามาเป็นสามี เป็นพี่ชาย เป็นเพื่อน และเป็นทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิต” (528) จึงยอมปลงใจด้วย แต่ยังมีความสัมพันธ์กัน ก็ยิ่งสำนึกว่า “ความใคร่คลุกคลีกระสันสวาทระหว่างเพศ ดุจะน้อยกว่าความรู้สึกที่ต่างก็ตระหนักรู้ว่าตนนั้นได้เพื่อนแท้” (546) ตัวตนภายในของตัวละครเช่นนี้ แสดงว่าความใคร่ของบาลีกับสองเมืองเชื่อมโยงกับความรัก ซึ่งบำบัดความโหยหาเพราะความขาดรัก

ในช่วงนั้นสองเมืองเผชิญปัญหาขาดทุนในธุรกิจทางการเกษตร เรื่องรามน้องสาวต่างแม่ที่เข้ามาขอพึ่งพิง สัมคบกับยามปลอดน้องชายติดยา แอบขโมยของมีค่าที่สะสมไว้ในบ้าน บาลีก็อยู่เคียงข้างช่วยสองเมืองแก้ปัญหา ความสัมพันธ์นั้นสามภรรยาอย่างเต็มใจเกิดขึ้นเมื่อบาลีและสองเมืองสำนึกในภาระหน้าที่ของพ่อแม่ ซึ่งจะส่งผลต่อลูกที่จะเกิดมา บาลียิ่งสะท้อนใจในความตกต่ำของเรื่องรามและยามปลอดที่ถูกตราหน้าว่าชั่ว และเข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงมูลเหตุของปัญหาอันไม่น่าเชื่อ ที่“พ่อซึ่งก็เป็นลูกผู้ดีมีสกุล ... ทอดทิ้งลูกเขาสองคนจนกลายเป็นโจร !” (553) เธอรู้ชัดว่าพ่อแม่ที่ตัดขาดลูกเป็นพ่อแม่ที่ไม่รับผิดชอบ เมื่อจดทะเบียนสมรสแล้ว บาลีได้เขียนจดหมายขอบคุณแม่ซึ่งเคยทักท้วง ดุว่า จนถึงขั้นขัดขวางความประพฤติทางเพศของตน และสุดท้ายก็ทะเลาะกันรุนแรง เพราะบาลีเคยชินกับการที่พ่อตามใจ โดยเฉพาะเรื่องการใช้เงิน เมื่อคิดได้บาลีจึงเห็นว่าประสบการณ์เมื่ออยู่กับแม่ที่อเมริกา มีคุณค่าให้ได้เรียนรู้ความเหมาะสม ดังบอกแม่ว่า

บาขอขอบคุณแม่มาด้วยที่ช่วยให้เรามีโอกาสพบโลกสองซีก และนำมาเปรียบเทียบกันหาผลลัพธ์ที่ดีงาม บาประยุกต์ตัวเองได้แล้ว โดยเก็บเอาความที่เคยลำบาก เคยสบาย เคยโง่ เคยฉลาด เคยคิด เคยปราศจากความคิดมาผสมกัน แล้วถอดออกมาเป็นคำตอบ (616)

ส่วนสองเมืองก็หันไปเอาใจใส่พ่อที่ห่างเหินมานาน ความสัมพันธ์กับคุณสายทองก็แน่นแฟ้นขึ้น เหตุร้ายเกิดขึ้นอีกเมื่อยามปลอดยกพวกมาปล้นบ้าน ถูกจับดำเนินคดีพร้อมกับเรื่องรามที่ยังไม่เช็ดหลาบ สองเมืองรับอุปการะอันและอามลูกของเรื่องราม ซึ่งถูกตัดสินจำคุก ภายหลังที่ลูกชายถือกำเนิด บาลีและสองเมืองมีพลังใจ

ยิ่งขึ้นเมื่อได้รู้ค่าของความสุขอันเกิดขึ้นด้วยความรัก และ“รู้ดีว่าคุณค่าของความสุข
ให้อะไรแก่ชีวิต” (755) การค้นพบในประสบการณ์ดังกล่าวนี้ สร้างความมั่นใจในการ
เผชิญปัญหา และเอื้อให้แผ่ความรักแก่โลก ดังคำบรรยายจบเรื่องว่า

ในความมืด หนุ่มสาวทั้งคู่อบอุ่นอยู่ในวงแขนของกันและกัน
ต่างรู้สึกเป็นโชคอันพิเศษที่ได้หลุดพ้นความอ้างว้างเหล่านั้นมาได้
โดยอัศจรรย์ ปัญหาอื่นใดก็ตามที่พานพบระหว่างนี้ กลับกลายเป็น
ปัญหาปลีกย่อยที่ทั้งสองเมืองและบาลีไม่เคยนี้กระย่อท้อแท้เลย
แม้สักน้อย ต่างรู้สึกอย่างเดียวกันคือมีพลังชุ่มชื้นเอิบอิม เบิกบาน
ต่อการที่จะมีชีวิตอยู่ต่อไปด้วยความรักโลกนี้เป็นที่สุด (768-
769)

เลื่อมสลับลาย เป็นนวนิยายของกฤษณา อโศกสินอีกเรื่องหนึ่งที่เผยแพร่
ประสบการณ์ทางอารมณ์ของตัวละครเอก ซึ่งเป็นผู้มีปัญหาเกี่ยวกับความรักใคร่ พาไล
พัฒนาความรักตัวเองที่ผสมกับความโกรธแค้น มาเป็นความรักที่ดีด้วยความสำนึกว่า
ตนไม่ได้รับความรักที่แท้จริงจากชายที่เกี่ยวข้องด้วย แต่ก็ต้องโทษตัวเองเพราะตนก็รู้อยู่ก่อนแล้วว่าผู้ชายเช่นนี้

... ใช้‘ความรัก’บังหน้า ใช้ความดูดีเต็มเป็นบ่วงบาศ หลอกล่อให้
ผู้หญิงเหล่านั้นหลงไหลเคลิบเคลิ้ม บางรายเทิดทูนบูชา บางราย
หวังจะฝากชีวิตไว้กับเขา ส่วนกับหญิงเจนสังเวียน ... ที่แต่้มคู
ทันกัน ... ก็ยอมอยู่กันแบบพริกจิ้มเกลือ ได้แต่เผ็ดกับเค็ม ...
(55)

ในยามที่หัวใจให้สงบได้ ความรักตัวเองอย่างแท้จริงทำให้พาโลกล้ำ
ยอมรับความผิดพลาดของตนในอดีต หลังจากที่ใช้ชีวิตตกต่ำมากกว่า 10 ปี ว่า“เกิดจาก
ความโง่แต่หยิ่ง เกิดจากความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ และเกิดจากอารมณ์หุนหัน
พลันแล่น” (138) ต่อมายังกล้ารับกับบนครินทร์ว่าตน “มีแต่ความโง่ ... ความบาป ...
ทั้งโง่ ทั้งบาป” (295) นั้นหมายความว่าพาไลจะไม่ย้อนไปเดินทางเดิมที่น่าละอายใจ

หลังจากที่เธอคิดว่าจะกำจัดชีวิตในครรภ์เป็นครั้งสุดท้าย พร้อม ๆ กับที่สำนึกว่า “การปล่อยตัวปล่อยใจให้ระเหิงไปตามอารมณ์ปรารถนา” ครั้งแล้วครั้งเล่า นั้น ก็ดูราวกับชีวิตของตน “มิได้มีคุณค่าอื่นใด” นอกจากเกิดมาเพื่อกามารมณ์ (52) เมื่อได้พบนครินทร์ พาไลได้ตรวจสอบหัวใจของตน จนรู้ความต่างของรักที่มีใคร่ นำหน้า กับรักที่นำหน้าความใคร่

ความรักซึ่งพาไลมีต่อนครินทร์ มีที่มาจากความซาบซึ้งที่เขาเปิดโอกาสให้ “คนมีชีวิตผิดพลาด” ได้ “แก้ตัว” โดยให้ “กำลังใจ” (376) และไม่ตัดสินค่าของคนอย่างฉาบฉวย (378) ทั้งนี้เป็นเพราะนครินทร์มีใจเปิดกว้าง ถึงแม้จะรู้ว่าตนเป็นความหวังของพ่อแม่ แต่นครินทร์ก็ไม่คิดว่าการคบหากับพาไลจะเป็นความตกต่ำ และบ่งบอกความอ่อนแออย่างที่ถูกระมาทหน้า เขากล้าขัดแย้งกับแม่ โดยขอไม่ให้คุณแม่รู้สึกว่าเขาไม่สามารถจะโตได้ (423) เขาเห็นว่าคุณโพรยมีค่านิยมผิด ๆ ที่ประณามผู้หญิงอย่างพาไล ดังที่ถามเธอว่า

“ แม่จะทำให้คนผิดต้องผิดหนักลงไปอีกนั่นหรืออะ จะไม่สงสารเขา ให้โอกาสเขาแลเห็นแสงสว่างมั่งเลยหรือ ทำไมแม่ใจร้ายยังงั้น ทำไมแม่ขยันสะสมค่านิยมผิด ๆ ไว้ในใจแม่มากมายขนาดนี้ แม่จะไม่ยินดีให้สัตว์โลกอื่นได้ผิดได้เกิดเลยเชียวหรือ ถ้าเขาเป็นลูกของแม่ แม่จะคิดยังไง หากว่าเขาพลาดไปแล้ว ... จะเพราะอะไรก็ตามที ” (424)

ความปรารถนาดีของนครินทร์นอกจากเป็นแรงเสริมให้พาไลอดทนต่อความยากลำบากที่ต้องทำงานด้วยน้ำพักน้ำแรงและสติปัญญา ยังเตือนให้เธอรู้จักข่มอารมณ์ใคร่ ไม่ปล่อยตนให้มีความสัมพันธ์เกินเลย กระทั่งถึงจุดที่นครินทร์แยกตัวออกห่างเพราะห่วงใยความทุกข์ของพ่อแม่ จนพาไลหวาดหวั่นว่าอาจสูญเสียเขา จึงใช้ความสัมพันธ์ทางเพศผูกมัด แต่ก็มิได้เร่งรัดการตัดสินใจที่จะใช้ชีวิตร่วมกันอย่างคู่หัวตัวเมีย

ในส่วนของนครินทร์นั้น ความพึงใจต่อพาไลเริ่มที่รูปสมบัติก็จริง แต่พาไลก็ทำให้เขาถูกชะตาด้วยกิริยามารยาทและรสนิยม อันเป็นผลของการอบรมในวัยเยาว์ เมื่อคบหากันพาไลก็สร้างความประทับใจแก่เขามากขึ้น ว่าเธอไม่ใช่หญิงลำส่วนอย่างที่เคยถูกประณาม พาไลรู้ดีว่า “เขาเป็นชายคนแรกที่ก้าวเข้ามาอย่างบริสุทธิ์ใจต่อหล่อน และหล่อนก็คอยระมัดระวังตัวกับเขา ประการแรกและสำคัญก็คือหล่อนไม่

ประสงค์จะเพาะความดีถูกดูแลให้เกิดขึ้นในใจเขา”(413)นครินทร์ก็เชื่อตรงต่อตนเอง เขาจึงบอกคุณโปรยว่า “ผมจะไม่แต่งงานกับใครที่ผมรักไม่พอ” นอกจากนี้ความดีของผู้หญิงก็ยังไม่ใช่เหตุผลที่เขาจะแต่งงานด้วย (545) ความเห็นอกเห็นใจพาไลยังทำให้เขา“เดือดแค้น”แทนเธอที่ถูกประณามด้วยใจคับแคบ (640) การสนองตอบต่อพาไลทางกามารมณ์ของนครินทร์ เป็นสิ่งที่เขาอดกลั้นอยู่นาน เมื่อถึงขั้นที่“แพ้ใจตัวเอง” (560) แม้เป็นเหตุให้เขาล้มลุก ล้ม เพราะเป็นทุกข์กับความผิดหวังของพ่อแม่ และหวังพาไล แต่ความสัมพันธ์ลึกซึ้งนั้น ก็เป็นจุดตั้งต้นให้นครินทร์ค้นหาความรู้สึกในส่วนลึกของจิตใจตน จนพบว่ารักพาไลอย่างแท้จริง มิใช่เพียงเมตตาอย่างที่เคยทักท้วงเข้าใจผิด ความเห็นใจที่ขยายเป็นกรุณาต่อพาไลนั้น เป็นพื้นฐานของความรักนั่นเอง แรงใจของนครินทร์ที่สร้างสมขึ้นด้วยความรัก นอกจากหนุนให้เขากล้าตัดสินใจยอมรับพาไลเป็นภรรยา ยังกระตุ้นให้ตระหนักถึงการครอบงำของชนบประเพณีของสังคมไทย โดยเฉพาะทัศนคติในแง่ลบที่ทำให้คนมองกันด้วยสูตรตายตัว จนเข้าไม่ถึงคุณค่าภายใน นครินทร์กับพาไลจึงใช้โอกาสที่นครินทร์ได้รับทุนไปเรียนต่อในระดับปริญญาเอก เริ่มชีวิตคู่ที่ต่างประเทศ และพาไลก็ได้พัฒนาความรู้และปัญญา “ความดี”ของเธอให้พ่อแม่เขาได้ประจักษ์

2.2 ความใฝ่ดี

ในบทประพันธ์สะท้อนสังคมในแนววรรณกรรมเพื่อชีวิต มีความคิดว่าระบบสังคมที่อยู่ศีลธรรมเป็นต้นตอของปัญหา อย่างไรก็ตาม ตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2520 ภายหลังจากต่อสู้ของความคิดทางการเมืองผ่อนคลายลง ถึงแม้ปัญหาความยากจนยังดำรงอยู่ แต่นักเขียนก็เห็นว่าปัญหามีความซับซ้อนเกินกว่าจะกล่าวโทษชนชั้นอภิสิทธิ์ชนเท่านั้น นักเขียนแนวฉายภาพชีวิตจำนวนหนึ่ง หันมาแสดงความพากเพียรของตัวละครที่ด้อยโอกาส ให้เห็นว่าประคองตัวรอดพ้นปัญหามาได้ด้วยความใฝ่ดี ตัวละครเอกในผู้หญิงคนนั้นชื่อบุญรอดและเกิดแต่ตม เป็นตัวอย่างบุคคลที่สามารถสร้างสมคุณสมบัติของชีวิตขึ้นได้ด้วยความใฝ่ดี ที่เริ่มต้นด้วยความรักตัวเอง จุดเด่นที่สุดของบุญรอดคือ การพัฒนาตนเองด้วยความรู้จักคิด ความขาดแคลนเพราะด้อยโอกาสจึงกลายเป็นแรงผลักดันให้มุ่งเอาชนะ โดยไม่ตีโพยตีพายกล่าวโทษเคราะห์กรรม เมื่อนาล่มติด ๆ กัน ไม่ได้เรียนต่อ ต้องทำงานตั้งแต่เด็กเพื่อช่วยเหลือครอบครัว แม้เคราะห์ร้ายถูกนายจ้างข่มขืน ก็ดิ้นรนให้รอดพ้นมาได้ด้วยตนเอง นอกจากรู้จักพึ่งตัวเองเป็นลำดับแรก บุญรอดยังยึดถือหลักการที่จะให้ความยุติธรรมต่อผู้อื่น ดังที่บอกกับครูอรพินเมื่อแรกมาขออยู่ด้วยในวัย 17 ปีว่า “กลับไปบ้านเมื่อไหร่หนูจะต้องบอกกล่าว

พวกเรา อาย่ายอมให้ใครเขาเอาเปรียบแบบนี้ ถ้าหนูรวยขึ้น หนูจ้างใครไม่เอาเปรียบแบบนี้หรอก ต้องพอให้สมน้ำสมเนื้อ” (17) บุญรอดพูดประโยคนี้ขณะที่ยังสิ้นไร้มืดอก คำพูดนี้บ่งชี้ความหวังบนพื้นฐานของการเห็นค่าความถูกต้องในประสบการณ์ตรงของตัวเอง

สิ่งที่พิสูจน์ความสำคัญดังกล่าวนี้ของบุญรอด ก็คือ ความใฝ่ดีที่พากเพียร จะบรรลุเป้าหมาย เริ่มจากการเล่าเรียนโดยไม่ละเลยที่จะแบ่งเงินค่าจ้างช่วยเหลือครอบครัวมาตลอด ขณะที่บุญล้ำพี่สาวคนโตเจ็บป่วยไปหลังจากเปลี่ยนอาชีพเมียเช่าที่ไม่ยั่งยืนมาเป็นโสเภณี ไม่สามารถหารายได้ให้มากอย่างเดิมเมื่อวัยล่วงไป บุญรอดเจือจุนแม่กับน้องชาย 3 คนและหลานเล็ก ๆ ลูกครึ่งอีก 2 คนซึ่งไม่มีพ่อเลี้ยงดู โดยรับเป็นบุตรบุญธรรมของตนกับโรเบิร์ต หลังแต่งงาน ทั้งยังอุปการะส่งเสียจนเติบโตให้ติดตามไปเรียนต่อที่ต่างประเทศ บุญรอดเป็นคนตั้งมั่นในหลักการ ดังที่เมื่อแต่งงานก็ไม่ทิ้งอาชีพทำขนม และยังสอนน้องชายให้รู้จักพึ่งตัวเองได้อย่างมีศักดิ์ศรี

นอกจากรู้จักตัวเอง บุญรอดยังรู้จักอ่อนและจุดเด่นของบุญสินและบุญทำน้องชายวัยรุ่น ซึ่งอายุไล่เลี่ยกับตน แต่“ใกล้ชิดสนิทสนมเหมือนแม่กับลูก”(234) วางแผนให้น้องเรียนตามความถนัดพร้อมกับปลูกฝังให้เห็นค่าของการทำงาน และให้เรียนรู้การปฏิบัติด้วย บุญสินจึงได้ไปฝึกงานที่โรงกลึงกับเจ้าแก ส่วนบุญทำก็ฝึกงานบัญชีและทำขนม ต่อมาบุญรอดสามารถสร้างโรงกลึงให้เป็นธุรกิจเลี้ยงครอบครัว ใช้ความเข้มแข็งและสำนึกขบถของตน ปลูกปลอบใจบุญล้ำจนยอมมาอยู่ด้วยกัน โดยอ้างถึงบุญคุณที่พี่สาวชายตัวเลี้ยงแม่และน้อง ๆ มาร่วม 10 ปี ปลดเปลื้องความน้อยเนื้อต่ำใจของบุญล้ำที่คิดว่าเป็นผู้หญิงที่ทำตัวตกต่ำ ไม่ได้แต่งงานให้พ่อแม่ได้ค่าสินสอด ต่างจากลูกชายที่ได้บวชทดแทนคุณ อุทิศบุญกุศลให้พ่อแม่ บุญรอดกล่าวแกว่าบุญล้ำดีกว่าบุญรอดเองเสียอีก เพราะเธอยัง“เห็นแก่ตัว”ที่“ช่วยตัวเองก่อนจะช่วยคนอื่น” ขณะที่พี่“ทุ่มเทชีวิต... ทั้งชีวิต”ส่งเสียเลี้ยงดูครอบครัว เธอจึง“ยังนึกเสียใจมาจนทุกวันนี้”ที่“เอาเปรียบ”พี่สาว (263-264)

เหตุการณ์ที่พิสูจน์ความรักของบุญรอดต่อพี่น้องอย่างชัดเจนที่สุดเกิดขึ้นเมื่อจะไปอยู่อินโดนีเซียกับโรเบิร์ต บุญสินต้องเลือกระหว่างความรับผิดชอบในกิจการโรงกลึงของครอบครัว ที่ตัวเองเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงกับการแต่งงาน เนื่องจากหมยคนรักลูกสาวเจ้าแกไม่ยอมเข้ามาเป็นหุ้นส่วนของโรงงาน แต่จะดึงตัวเขาไปอยู่โรงงานของบิดา ภายหลังที่บุญสินได้คุยกับบุญล้ำ เขาได้พบว่าผู้ที่เขาควรจะยึดถือเป็นแบบอย่างคือบุญรอด (304-306) เขาจึงตัดสินใจที่จะไม่แต่งงานกับผู้หญิงที่มีฐานะสูงกว่าและ

ยอมรับครอบครัวเขาไม่ได้ มีหน้าซ้ำ“จะต้องอยู่กับความสำนึกผิดไปจนถึงวันตาย” (309) บุญรอดจึงเผยความตั้งใจแต่เดิมที่จะยกแทนกลิ้งให้แก่บุญสินเป็นของขวัญแต่งงาน เพื่อไม่ให้น้องชายถูก“เหยียบย่ำได้ว่ามีไปแต่ตัว” (310) โดยไม่เกรงว่าโรงงานของตนจะต้องยุติกิจการเพราะบุญทำคงคุมงานไม่ได้ เมื่อบุญสินล้มเลิกการแต่งงาน บุญรอดจึงยกโรงงานให้ ความกตัญญูของบุญสินมีที่มาจากความสำนึกในความดีของพี่สาว ดังที่เขากล่าวว่

“... ฉันไม่ใช่ลูกชายพี่ ... พี่จะไม่เลี้ยง ไม่ให้อะไรฉันเลยก็ได้ แต่พี่ก็ให้ฉันทุกอย่าง พี่เลี้ยงฉันจนเป็นตัวเป็นตนมาอย่างนี้ แล้วฉันจะหนีไปหาความสุขของฉันคนเดียว ฉันทำไม่ได้หรอก ฉันจะต้องรับภาระหน้าที่ทุกอย่างแทนพี่ เป็นหลักให้ครอบครัว ให้ญาติพี่น้อง และพวกลูกบ้านเดียวกันได้พึ่งพาบ้าง” (310-311)

นอกเหนือจากความตระหนักในหน้าที่รับผิดชอบต่อครอบครัว บุญรอดมีความยังคิด ตั้งแต่เป็นสาวแรกรุ่น ก็ยังรู้จักเก็บงำความรู้สึกหลงรักลูกชายครูอรพิน ทั้งนี้ไม่ใช่เพียงเพราะบุญรอดคำนึงถึงสถานะที่ต่างกัน และรู้ว่าชายหนุ่มมีคนรักอยู่แล้ว แต่ที่สำคัญคือ เธอห่วงใยความรู้สึกของครูอรพินจึงไม่ทำให้ผู้มีคุณลำบากใจ ซึ่งนอกจากชี้ว่าบุญรอดรักและสำนึกในบุญคุณครูที่ช่วยเหลือในยามอับจน เธอก็ยังรักษาความนับถือตนเองไว้ได้

เมื่อมีใจตอบโรเบิร์ต นายช่างสนามบินที่มีอายุมากกว่าหลายปี แม้บุญรอดรู้สึกเคลิ้มคล้อยไปตามความใคร่ที่ผสมกับความรัก โดยปล่อยตัวให้โรเบิร์ต“ลวงล้ากำเกิน”จน“เกือบควบคุมตัวเองไม่ได้” ขณะไปเที่ยวด้วยกันตามลำพัง (118-120) แต่เธอก็ข่มใจระงับจิตใจที่ไหวไปตามอารมณ์ใคร่ได้ ไม่ยอมมีความสัมพันธ์ลึกซึ้ง ทั้งที่ตนก็ไม่ใช่หญิงพรหมจารี นั่นเป็นเพราะว่าบุญรอดยังใฝ่ดี จึงดำรงตนอย่างมีศักดิ์ศรี กระทั่งอยู่กินกันอย่างเปิดเผยและได้จดทะเบียนสมรส แม้โรเบิร์ตรู้ว่าบุญรอดเคยเสียตัวมาก่อน ต่อมาเมื่อมีเรื่องให้กังวลกับความทุกข์ร้อนของจินต์ที่เผชิญความแตกร้างในชีวิตคู่กับวิชชุตตา บุญรอดก็เป็นคนช่วยเหลือคลายปัญหาให้ โรเบิร์ตซาบซึ้งในน้ำใจของบุญรอดและไว้วางใจเธอ (183) เขาอยากให้บุญรอดปรึกษาหารือกับเขาบ้าง ไม่ควรเก็บไว้แก่งเองโดยลำพัง โรเบิร์ตยังได้ช่วยปลอมใบนภรรยา เมื่อบุญทิ้งน้องชายคนเล็กขโมยของมีค่าและเงินไปหมด เขาบอกเธอว่า“ต้องไม่

เสียใจจนกระทบกระเทือนตัวเอง” ทั้งยังให้กำลังใจโดยชี้ว่าบุญรอด“ทำดีที่สุดแล้ว” ที่“สอนให้พี่น้องพึ่งตัวเองให้ได้” แต่เมื่อ“มีบุญทั้งคนเดียวที่สอนไม่ได้ดี เราก็ต้องปลงเสีย” แม้“เสียตาย”ทรัพย์สินที่สูญเสียนั้น ก็ให้คิดว่า“สิ่งที่สำคัญที่สุดคือความเข้าใจกันระหว่างเรายังอยู่ นี่แหละที่สำคัญ” (247-248)

ในธรรมชาติของมนุษย์ ความใฝ่ดีและสัญชาตญาณฝ่ายต่ำมักต่อสู้กันอยู่เสมอ หากจัดตัวละครเป็นตัวเอกและฝ่ายปฏิปักษ์ ก็จะทำให้เห็นว่าคุณลักษณะนิสัยของตัวละครเป็นจุดตั้งต้นที่นำไปสู่พฤติกรรมที่ต่างกัน ในเกิดแต่ตม มิ่งโกมุทและปริกใฝ่ดีที่จะหาความรู้ใส่ตัวเพื่อจะได้ภูมิใจในตัวเอง ในขณะที่โสฬสมุ่งสนองความต้องการของตนอย่างเห็นแก่ตัว โดยเรียกร่องเอาจากโสวรรณ ทั้งยังไม่ละอายที่ขโมยเงินบัตรเอทีเอ็ม รถยนต์ อีกทั้งสร้อยทองและแหวนเพชรเครื่องประดับราคามันแสนไปในยามที่เธอตกอับเมื่อล้มป่วยเป็นเอดส์ ขาดรายได้เพราะเลิกอาชีพ โสฬสพยายามยกสถานะทางสังคมของตน โดยฉวยโอกาสจะรวบรัดเพื่อผูกมัดวาสุกา ลูกสาวผู้ว่าราชการจังหวัดที่ไว้วางใจเขา สิ่งที่โสฬสขาดไม่ใช่สติปัญญา แต่เป็นสติ ความรู้ตัวจึงยอมปล่อยให้ตนตกต่ำอย่างที่ไม่รักดี และไม่รู้จักคิด ปราศจากความละอายและความกลัวเกรงบาป ดังที่เรียกว่าหิริโอตตปปะ ต่างจากมิ่งโกมุทที่หักห้ามใจได้ แม้แต่เรื่องเล็กๆ น้อย ๆ เช่น ขโมยเงินในโหลของโสวรรณเพราะกลัวไม่มีเพื่อน หากถูกจับได้ และกลัวตำรวจจับ (95)

มิ่งโกมุทพัฒนาตัวเองอย่างไม่รอโชคช่วย เธอสร้างคุณสมบัติขึ้นมา เพราะรู้จักแยกแยะได้ เริ่มตั้งแต่ความภูมิใจที่อ่านหนังสือออกเมื่ออยู่ชั้นเด็กเล็ก ด้วยการสนับสนุนของครูรัตนา โชคดีที่ได้คบเพื่อนดีอย่างหนูวัสสา รู้จักเก็บเงินกวตวิชาเพื่อเข้าโรงเรียนดี ๆ ต่อมาก็มีเพื่อนที่รักเรียนอย่างบุษบกช ดูเหมือนว่าเป็นเรื่องเล็กน้อยที่มิ่งโกมุทชักผ้าให้โสวรรณในราคาขอมเยา ทั้งยังให้เพิ่มปริมาณขึ้นด้วย แต่นั่นก็คือน้ำใจของเธอในวัย 13 ปี ที่รู้จักทดแทนคุณผู้ให้ความรักความเมตตา โดยไม่คิดแต่จะได้เงิน ในขณะที่ก็จืดจางอยู่กับการหารายได้พิเศษ เพื่อกวตวิชาสอบเข้าเรียนต่อมัธยมในโรงเรียนที่ดีเด่นทางวิชาการ โดยไม่รบกวนค่าใช้จ่ายจากตายาย ความกตัญญู จึงเป็นคุณธรรมที่มิ่งโกมุทพัฒนาขึ้นตั้งแต่เด็ก ขณะใกล้จบมัธยมปลาย ความรู้คุณของเธอก็เด่นชัดยิ่งขึ้น ดังที่ตั้งความหวังจะเรียนพยาบาล เพราะพอจะรู้ว่าตามีอาการป่วย (364) แต่เธอก็มุ่งมั่นยิ่งขึ้นไปอีก มุ่งสอบเข้าเรียนต่อแพทย์เพราะสำนึกบุญคุณตา ว่าเลี้ยงดูตนมาตั้งแต่แบเบาะ ผสมกับแรง“ยู”ของแม่ซึ่งกลับมาดูแลเอาใจใส่เธอ รวมถึงการกระตุ้นของบุษบกชเพื่อนสนิท ที่เราให้ตั้งใจแน่วแน่จะเป็น

แพทย์ด้วยกัน สิ่งสำคัญที่ผลักดันให้ประสบความสำเร็จคือ นิสัย“ชอบเอาชนะ”ของเธอ
 นั่นเอง (542)

ส่วนปริกสูญเสียพ่อแม่ไปพร้อมๆ กันในช่วงวัยรุ่น ความล้มเหลว
 ของพ่อที่ติดการพนัน และ“ถูกยิงตายในบ่อน” (204) ให้บทเรียนฝังใจแก่เขา ทั้งยังเป็น
 แรงกระตุ้นให้เขาตั้งต้นที่จะพึ่งตนเอง ด้วยการทำงานนอกเวลาซึ่งเป็นการเพิ่ม
 ทักษะในงานอย่างเป็นผลพลอยได้ ปริกทนความลำบากได้เพราะรับผิดชอบต่อชีวิตตน
 และสำนึกว่ามีหน้าที่อุปการะเลี้ยงดูน้องๆ ที่ถูกแยกจากกันไปอยู่กับญาติ แม้มิ่งโกมุท
 และปริกในช่วงวัยรุ่น ต่างก็มีความรักแบบเพื่อน หลงพิงใจในรูปโฉมและเสน่ห์ทางเพศ
 ของโสฬสและวาลูกา แต่ก็ข่มใจระงับอารมณ์ได้ด้วยความรู้จักเหมาะสม จึงสามารถ
 พัฒนาความรักที่ควบคู่กับความสำนึกในหน้าที่และความรู้จักตัวเอง มิ่งโกมุทคลาย
 ความพิงใจโสฬสเพราะรังเกียจนิสัยฟุ้งเฟ้อ เกียจคร้านและเห็นแก่ตัว ส่วนปริกก็
 ตัดใจจากวาลูกา ถึงแม้มีโอกาสใกล้ชิดเมื่อเธอกลับจากศึกษาที่ต่างประเทศ มาทำงาน
 อยู่ที่เดียวกัน และวาลูกาเลิกคบหากับโสฬสเมื่อรู้ความจริงแล้ว ปริกรู้ดีว่าเธอจะมีปัญหา
 ที่“การปรับตัว” เนื่องด้วย“พื้นเพต่างถิ่นนักหนา คงเข้าใจกันยาก” (601) และที่จริง
 คนที่เขารักและผูกพันด้วยอย่างลึกซึ้งคือมิ่งโกมุท ซึ่งจะเป็นคนที่เข้าใจเขา และเขา
 เข้าใจดี

ความขาดแคลนในชีวิตคล้ายกันเป็นโอกาสให้ตัวละครเอกทั้งสองเข้าใจ
 และเกื้อกูลกันมาตลอด ถึงแม้มีความขัดแย้งกันอยู่บ้าง เช่น ปริกวิตกเกินเหตุที่มิ่งโกมุท
 แอบเล่นการพนันคลายเครียด เขาก็คอยให้กำลังใจเธอ เช่น ให้“ชุดเขียนแบบ”
 เป็นของขวัญมิ่งโกมุทที่สอบเข้าโรงเรียนมัธยมที่มีชื่อเสียงได้ (289) แม้เป็นของเก่าที่
 ปริกใช้แล้ว แต่ก็บ่งชี้ว่าเขามีความรักความเมตตาที่เผื่อแผ่ให้ หากเทียบกับมิ่งโกมุท
 น้ำใจของปริกก็ไม่ด้อยไปกว่า ก่อนจะสำเร็จการศึกษาด้านวิศวกรรม เป็นอาจารย์
 มหาวิทยาลัยและได้ทุนเรียนต่อปริญญาเอก เขาแบ่งรายได้ให้น้องทุกๆ เดือน ทั้งที่ต้อง
 ดันรนทำงานส่งเสียตัวเองเรียน โดยไม่หวั่นกับความเหน็ดเหนื่อยยากลำบาก
 เมื่อโสฬรรณเลิกจากอาชีพหญิงบริการ และรับรักมารุตลูกของมิ่งโกมุท ที่ไม่หวั่นต่อ
 ไรคร้ายของเธอ พร้อมๆ กับที่ปริกคิดจะแข่งตีแกวขายเครื่องเสียง และรับซ่อมอุปกรณ์
 ไฟฟ้า โสฬรรณที่จุนเจือให้ปริกพักที่แฟลตกับโสฬสมาแต่แรก ก็ช่วยลงทุนให้จากเงินที่
 ขายรถ เธอยอมแต่งงานอยู่กินกับมารุตโดยพักอยู่ชั้นบน ให้ปริกอยู่ชั้นล่างกับป้า
 น้องชายคนเล็ก มิ่งโกมุทมุ่งมั่นพิสูจน์คุณค่าของตนเพื่อจะได้ภูมิใจในตัวเอง โดยเฉพาะ
 ตายายก็ได้ประจักษ์ว่าหลานสาวคนเดียวนอกจากไม่เสียคนอย่างคำสบประมาทแล้ว

ยังเอาดีได้ด้วยตนเอง ทั้งปริกและมิ่งโกมุทเติบโตขึ้นจากการคลุกคลีกับคนระดับล่าง แต่แยกแยะความดีความชั่วได้ ก็เป็นดัง“ดอกบัวอันเกิดจากโคลนตม” (607) มิ่งโกมุทยังมีใจละเอียดอ่อนรู้ว่าคนทุกข์ยากมีความน่าเห็นใจอย่างไร เมื่อจบเป็นแพทย์ ก็คิดจะเลือกศึกษาเฉพาะทางเกี่ยวกับ“โรคอันเกิดจากเพศสัมพันธ์” เพื่อให้ผู้หญิงยากจนและเคราะห์ร้ายได้มีที่พึ่งพิงและสะดวกใจจะไปพบแพทย์ที่เป็นชาย (589) เป็นไปได้ว่าการคิดช่วยเหลือผู้หญิงเหล่านี้ มาจากความซาบซึ้งในน้ำใจของโสวรรณที่เมตตาเธอมาตั้งแต่เด็ก

2.3 ความเสียสละ

นำคิดว่าในทองเนื้อเก้า ความรักของวันเฉลิมที่มีต่อแม่มีอานุภาพใหญ่หลวง ความสำเร็จในชีวิตของเขาไม่ได้เริ่มต้นจากรักตัวเองที่กระตุ้นให้ใฝ่ดี วันเฉลิมรักและผูกพันกับแม่ตั้งแต่จำความได้ เพราะแม่เป็นคนเดียวที่ใกล้ชิดกับเขาในวัยทารก ถึงแม้จะไม่ได้เอาใจใส่อย่างสม่ำเสมอเท่าใดนัก อย่างไรก็ตามดูเหมือนว่ามีประเด็นทางสัญชาตญาณอยู่ด้วย ดังคำบรรยายว่า

ตอนบ่าวันเฉลิมโยเยร้องไห้หาแม่ เขาเพิ่งอายุได้ขวบเศษ แม่จะชินกับปู้ย่า รักใคร่สนิทสนม แต่หนึ่งเดียวในหัวใจวันเฉลิมคือแม่ ถึงแม่จะดุต้น เลี้ยงเขาแบบปล่อยปละละเลย จุกกระซาก ลากู แต่แม่ก็คือแม่ ยามรักแม่อุ้มชูกอดไว้แนบอ ก ยามเบื่อหน่ายแม่ผลักใส เขาก็ร่ำร้องหา เมื่อหันไปทางไหนไม่เห็นหน้าแม่ วันเฉลิมก็ร้องไห้เสียเป็นชั่วโมง (81-82)

เมื่อเริ่มรู้ความ ความรู้คิดผนวกเข้ากับความรักเป็นเหตุให้วันเฉลิมพยายามทำตัวให้เป็นประโยชน์ ในวัย 3 ขวบ เขาก็รู้ว่าแม่เป็นคนสกปรกมั่งง่าย เขารู้ว่าพ่อกับพ่อเลี้ยง ที่เขาเรียกว่าป้า“คงทนแม่ไม่ได้เพราะเหตุนี้” (200-201) แต่ยิ่งโตขึ้น วันเฉลิมก็ยังสำนึกในความจำเป็นที่ต้องช่วยแม่ เมื่อต้องย้ายไปอยู่โรงเรียนวัดเพราะรายได้จากบ่อนไฟของลำยองไม่พอจุนเจือ ขณะที่พี่น้องต่างพ่อรวม 4 คน สันต์พ่อของวันเฉลิมมาชวนไปอยู่ด้วย เขาก็ปฏิเสธด้วยเหตุผลว่าเป็นห่วงน้อง (257) ต่อมาเมื่อมีกำนันเสือเป็นพ่อเลี้ยง กำนันรับชายฝากบ้านไม้สักที่ลำยองได้จากกวงสามีคนที่สอง แต่ลำยองก็ทำตัวเสื่อมเสีย ปล่อยให้มิลูกกับซู่หนุ่มที่ควงกลับมาจากบ่อน จึงแตกหักกับกำนัน ยิ่งโกหกกว่าเด็กในครรภ์เป็นลูกของเขา เพราะไม่เคยล่วงรู้ว่ากำนันเสือ “เคยผ่าตัด

เป็นหมัน มีลูกไม่ได้แล้ว” (292) ก็ยิ่งประจานความสำส่อนของตน กระทั่งบ้านหลุดจำนอง กำนันคิดจะรื้อบ้านเอาไม้สักไปปลูกใหม่ วันเฉลิมก็ไม่ยอมไปอยู่กับปู่หรือพ่อ เขายืนยันว่าไม่เรียนต่อระดับมัธยมศึกษา โดยให้เหตุผลกับกำนันเสียว่า “ผมทิ้งแม่ทิ้งน้องไปไม่ได้” (295-296) ไม่เพียงแต่ความสำนึกในหน้าที่ของพี่ และลูกที่ต้องไม่ออกตัณญ์ต่อแม่ ที่ทำให้วันเฉลิมไม่อาจจะเห็นแก่ตัวได้ การไปอยู่กับปู่ซึ่งไม่ไกลจากบ้านยาย สำหรับเขาก็ยิ่งตอกย้ำความแตกต่างที่เขาสุขสบาย แต่“น้องลูกแม่เดียวกันอดอยากปากแห้ง...ปราศจากคนดูแล” (299) เขาจึงไม่คิดว่าเอาตัวให้รอดก่อนแล้วค่อยช่วยเหลือแม่กับน้อง สำหรับวันเฉลิมการร่วมทุกข์เท่านั้นเป็นสิ่งที่เขาต้องกระทำเพราะยังดีกว่าทนเห็นความทุกข์ของผู้ที่เขาผูกพันแล้วปลิกตัวหนี ความเด็ดเดี่ยวของวันเฉลิมนี้เองชนะใจกำนันเสีย จึงยกบ้านคืนให้

ด้วยคำขอของพ่อและปู่เพื่อให้ย่า“ตายตาหลับ”และพ่อกับปู่“เบาใจ” วันเฉลิมยินยอมบวชเป็นสามเณรในครั้งแรก ขณะที่ใจก็ยังห่วงแม่ ห่วงน้องและบ้านช่องที่ไม่มีคนดูแล ทั้งไม่ไวใจน้ำตา ยายที่เอาเป็นที่พึ่งไม่ได้ เขาวางเงื่อนไขว่าแม่ต้องสัญญาว่าจะลดเหล้า (317-318) นี่คือนิยามของอุบายที่ต้องอาศัยหมอชดช่วยหลอกล่ายองว่าถ้ายอมให้ลูกบวช โยมแม่จะพ้นเคราะห์ “ได้ลาภยศสรรเสริญ” (340) จนลำยองเอ่ย “สัญญาต่อหน้าพระ”ว่า“แม่จะอยู่บ้าน จะพยายามหยุดเหล้า เล่นไพ่” (341) วันเฉลิมจึงเบาใจ ถึงกระนั้นเขาก็ยังห่วงใยแม่กับน้อง แบ่งอาหารที่รับจากบิณฑบาตให้เสมอ ในช่วงลำยองมีอาการหนัก นอกจากเลิกเหล้าไม่ได้แล้ว ยังเป็นกามโรคซิฟิลิสขึ้นสมองถึงขนาดพูดเพ้อเจ้อ หนีไปอยู่โรงลิเก วันเฉลิมเมื่ออายุย่าง 15 ปี ยอมทิ้งอนาคต สึกมาพยาบาลแม่ที่ใคร ๆ ก็รังเกียจ ซ้ำทางโรงพยาบาลให้กลับมารักษาที่บ้าน ในสถานการณ์ที่จะต้องแก้ปัญหา ขาดเงินทองจะจ้างคนดูแล จำเป็นต้องรับหน้าที่นี้ และหาเลี้ยงชีพเพื่อน้องและแม่ จึงฝ่าทางตันด้วยตนเอง ทั้งที่รู้ว่าทำให้พ่อผิดหวังและเสียใจมาก ดังคำบรรยายว่า

ไม่ว่ามองข้างไหนหนทางมันตันไปเสียหมด วันเฉลิมก็คงไตร่ตรองถี่ถ้วนแล้ว เมื่อจะสึก เขาสบตาพ่อแล้วก็น้ำตาไหลเหมือนเห็นนรกเด่นอยู่ตรงหน้า ตัวเขาอายุแค่นี้ทำให้พ่อผิดหวังจนน้ำตาตก วันเฉลิมแน่ใจว่าเห็นพ่อร้องไห้ บาบักหนาทำให้ผู้กำเนิตต้องรำไห้ แต่เขาไม่มีทางเลือก (415)

งานหนักไม่ทำให้เขาย่อท้อ แต่ไม่ยอมทำงานทุจริต ประสบการณ์ของการบวชเรียนเป็นทุนให้ตั้งสติมั่น ระวังอารมณ์ไม่ให้หวั่นไหวว่าวุ่นไปกับความเจ็บปวดทรมานของแม่ จึงสามารถควบคุมจิตใจให้สงบได้ ดังคำบรรยายว่า

เขาเข้าห้องนอน กำหนดจิตให้สงบ ภาพที่แม่ทรนทรายยังติดตาอยู่ไม่วาย หากไม่ทำสมาธิ เขาจะต้องนอนไม่หลับ เพราะความเป็นห่วง แต่ห่วงจนนอนไม่หลับก็ไม่มีประโยชน์อะไร เขาจะต้องนอนหลับให้สนิท มิฉะนั้นจะไม่มีแรงทำงานในวันพรุ่งนี้ กลัดกลุ้มไปก็ไร้ประโยชน์ (456)

จิตใจที่ละเอียดอ่อนลึกซึ้งของวันเฉลิมเป็นเหตุให้รู้สึกเศร้าหมอง แต่แยกแยะได้เมื่อเผชิญความทุกข์ สิ่งที่เขายึดถือเป็นสิ่งบรรเทาความทุกข์โศกคือความคิดเรื่องกรรม เขาบอกตัวเองว่าคงจะได้ทำกรรมร่วมกับมารดาในชาติก่อน จึงต้องมาใช้ชีวิตร่วมกัน(409) วันเฉลิมไม่เคยคิดจะให้ใครตอบแทนบุญคุณ หรือให้รางวัลความเสียสละของตน ยิ่งได้รู้ว่าความพยายามช่วยเหลือตนนั้น สร้างความทุกข์ข้ออย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์ที่ร้ายแรงที่สุดก็คือยายแลคิดวางยาล้ายอง แต่ตาปอรับเคราะห์แทน

สำหรับวันเฉลิม การเสียสละคือการทำหน้าที่ด้วยความสำนึกว่า เป็นสิ่งที่ต้องกระทำ แต่ไม่ใช่เพื่อผลตอบแทน การตัดสินใจบวชเณรครั้งที่สองจึงเกิดขึ้นด้วยเจตนาจะสร้างกุศล แทนที่จะเลือกทางแห่งอนาคตกลับไปอยู่กับพ่อและปู่ ซึ่งหมายถึงมุ่งไปสู่ความสำเร็จเฉพาะตนเพียงคนเดียว ดังที่เมื่อยายทักท้วงว่าที่บวชนี้ไม่คิดถึงอนาคตหรือ เขาตอบว่า

“อนาคตของผมอยู่ที่ผ้าเหลือง ผมจะบวชให้นานที่สุดเท่าที่ทำได้ ร่ำเรียนให้มากที่สุด ส่วนกุศลทั้งหมดผมขอมอบให้ยาย ถ้ามอบกันได้นะยาย ยายน่าจะดีใจที่ผมบวชแล้วสงบสุข ผมจะกลับมาอยู่วัดกับหลวงตาปิ่น จะได้ดูแลหลวงตาด้วย ท่านเดินไม่ไหวแล้ว...” (492)

การคลี่คลายปัญหาด้วยการเสียสละ ยิ่งเห็นชัดเมื่อวางเทียบกับความเห็นแก่ตัว ในลับแลลายเมฆ ความรักต่อภรรยาโดยปราศจากเงื่อนไข เป็นกำลังให้หมอมันตาประคับประคองเธอให้ผ่านพ้นวิกฤต ในช่วงแรกมันตาระมัดระวังตนไม่ตีเสมอ ถึงแม้ภรรยาจะนับถือเขาเป็นพี่ โดยไม่แบ่งแยกว่าเขาเป็นเพียงลูกชายแม่บ้านเพื่อนสนิทของย่าแหวววรรณภรรยาใหม่ของปู่จิดต์ เมื่อภรรยาใกล้จะแต่งงานกับกฤต มันตาก็ยังเก็บงำความรู้สึกต่อเธอและพยายามหลบเลี่ยงการพบปะ แต่ไม่สำเร็จ เพราะจำเป็นต้องดูแลต้อนรับครอบครัวของภรรยาและกฤตรวมถึงเพื่อน ๆ ซึ่งมาพักผ่อนที่พัทยา โดยเฉพาะที่เขาเป็นลูกแม่บ้านและรู้เส้นทางสถานที่ท่องเที่ยวในฐานะคนในพื้นที่ โดยทำงานเป็นแพทย์ประจำในโรงพยาบาลเขตกันดาร มันตาจึงมีโอกาสได้รู้ว่าภรรยามีอาการป่วยไข้ทางใจซ่อนอยู่ โดยเฉพาะเมื่อได้พบนายชม ชาวบ้านแถบชายทะเล และได้มาเห็นบ้านเก่ายามเยาว์วัยของตนโดยบังเอิญ ก่อนที่ภรรยาจะพบว่าตนมีปัญหาร้ายแรงในจิตใจได้สำนึก เธอรู้สึกถึงฝันร้ายที่เข้ามาครอบงำอยู่เสมอ ไม่ว่าปู่จิดต์ ย่าพจีและย่าแหวว พร่ำบอกให้เธอลืมเพียงใด เมื่อได้พูดคุยกับมันตาในเช้ามืดที่เธอตื่นจากฝันร้ายอีก เธอ“รู้สึกถึงความสุขใจ ความสงบอบอุ่น ผ่อนคลายจนยากบรรยาย ไหลรินอยู่ระหว่างกัน ... ความรู้สึกเช่นนี้ทำให้ฝันร้ายเริ่มลบเลือน” เธอคิดว่า“คงเป็นเพราะบุคลิกของมันตา ... คงเป็นเพราะความรู้สึกว่าเขาเป็นพี่...” (73) ส่วนมันตานั้นยอมรับสถานะผู้อาศัย และพยายามกันตัวเองไม่ให้ใกล้ชิด เขาจึงไม่ย้ายจากการรับราชการในโรงพยาบาลที่ต่างจังหวัด เข้ามาในกรุงเทพมหานคร ความผูกพันที่มันตามีต่อภรรยาไม่ได้มาจากรูปโฉม แต่“เป็นความห่วงหาอาทร ความปรารถนาจะช่วยเหลือ ปกป้องและอยู่เคียงข้างเสมอ” (77)

ถึงกระนั้นก็ตาม มันตาเห็นว่าภรรยาจะมีกฤตที่จะแต่งงานด้วยอย่างเหมาะสม กระทั่งในยามที่ภรรยาเริ่มฟื้นความทรงจำและเผชิญความขัดแย้งรุนแรงในชะตาชีวิต เมื่อเธอต่อต้านความสัมพันธ์ทางเพศกับสามีและทำให้เขาโกรธ เธอสับสนระหว่างการหา“แหล่งพักพิงอันปลอดภัย ที่มีใครสักคนที่ช่วยเธอได้ และไม่คิดถือสา ... ไม่โกรธเกรี้ยว ... อย่างที่กฤตกำลังเป็น” (236) กับการยุติชีวิตของตน (240) ความประสงค์อย่างแรกทำให้เธอขับรถมาที่บ้านมันตา แต่แล้วก็เดินลุยทะเลไปด้วยความรังเกียจตัวเอง มันตาเข้ามาช่วยไม่ให้ภรรยาฆ่าตัวตาย และปลอบประโลมให้เชื่อว่าไม่มีปัญหาใดไม่มีทางแก้ (250) เขาโน้มน้าวให้เธอสำนึกว่า“ชีวิตคนเรามีค่าเกินกว่าจะทำลาย” (251) มันตาเปลี่ยนจากการปลอบโยนให้ลืม

มาเป็นชักนำให้เผชิญความจริง โดยย่ำว่าความจริงแม้เลวร้ายเพียงใด ก็ไม่สามารถทำลายคุณค่าของชีวิตไปได้ (253) ในเวลาเพียง 2 วัน ที่เธอพักอยู่กับเขา นภนภางค์ก็รู้สึกว่

... เรื่องราวหนักหน่วง ทั้งเจ็บปวด ทั้งน่ากลัว ทั้งชวนให้หัวโนหว คล้ายจางลงไปกับการแสดงออกอย่างง่าย ๆ สบาย ๆ ของอีกฝ่าย ... ความเมตตา และเยือกเย็นของเขาช่วยเธอได้มากทีเดียว

คงไม่มีใครอีกแล้ว ... แม้กระทั่งกฤต จะสามารถรับรู้เรื่องราวของเธอได้ด้วยการยอมรับ ความเข้าใจและอารมณ์อันแจ่มใส มันคงเช่นมันตา ... (272)

ระหว่างที่คู่สมรสใหม่ต้องแยกห่างกัน มันตาพยายามสื่อให้กฤตรู้ว่าอาการหวาดกลัวถึงขั้นต่อต้านการมีเพศสัมพันธ์ของนภนภางค์ ดูเหมือนไม่ใช่ความผิดปกติที่ร้ายแรงและสามารถรักษาได้ แต่“หากจะเป็นเรื่องหนักหนาสาหัส... มันก็ต้องแก้ไขได้ อธิบายได้ ทำความเข้าใจได้ และยอมรับได้” โดยมันตาช่วยให้กฤตคำนึงถึงความรักที่มีต่อนภนภางค์ (265) ส่วนตัวเองนั้น ก็ไม่ได้“ฉวยโอกาสเปิดเผยความรัก ที่เขามีต่อภรรยาของชายอื่นออกมา” (269) สิ่งที่มันตาพยายามในการเยียวยา ก็คือ ให้โอกาสเธอได้ทำงานในโรงพยาบาล โดยไม่ต้องจมอยู่กับความทุกข์ เมื่อประสบความสำเร็จของคนอื่น นภนภางค์ก็ได้คิดว่าตนไม่ใช่คนเดียวที่น่าเวทนา พร้อมกันนั้น มันตาได้นำเธอเข้ารับการบำบัดกับจิตแพทย์ที่ไว้วางใจ

มันตายังคงเก็บงำความรู้สึก และปรารถนาจะประสานความแตกต่างของเธอกับกฤตให้ตรงคู่ต่อไปได้อย่างราบรื่น ขณะที่ยิ่งรู้ว่านภนภางค์มีรอยตำหนิที่ถูกข่มขืน มันตาก็ยิ่งห่วงใยความสัมพันธ์ในชีวิตคู่ของเธอ โดยเฉพาะความเด็ดฉันท้ของกฤตเมื่อรู้ความจริง ซึ่งย่อมกระทบกระเทือนจิตใจนภนภางค์สำหรับมันตา คุณค่าของชีวิตอยู่เหนือข้อกำหนดตายตัว เช่น ความยึดถือที่ความบริสุทธิ์ทางเพศของสตรี ดังที่เขาคิดแทนกฤตในฐานะสามีนภนภางค์เมื่อพูดกับจิตแพทย์ที่รักษานภนภางค์ว่า “ถ้าผมเป็นเขา ผมจะยิ่งรัก ยิ่งเวทนา ยิ่งดูแล ยิ่งต้องเอาใจใส่ ประคับประคองให้เธอผ่านช่วงเวลานี้ไปได้ ให้เธอมั่นใจในชีวิต และคุณค่าที่แท้จริง

ของตัวเอง” (293-294) ตรงข้ามกับกฤตที่แม้ยังไม่ล่วงรู้ว่านภางค์เคยถูกย้ายก็รู้สึกถึงขั้นว่าอาการทางจิตของนภางค์ “ชวนให้พะอืดพะอมยิ่งนัก” ถึงแม้จำต้องรับผิดชอบเลี้ยงดูเธอในฐานะภรรยา (262)

ด้วยความห่วงใยจิตใจที่บอบช้ำของนภางค์ ประกอบกับ“ความรักที่ไม่ต้องการสิ่งตอบแทน” (478) มันทาไม่สามารถทนเห็นนภางค์ปวดร้าวได้ ถึงขนาดคิดจะยุติการบำบัด เมื่อรับรู้จากหมอสุพจน์เพื่อนปุจฉิตว่า ความลับอันโหดร้ายซึ่งยังฝังแฝงอยู่ในความทรงจำของเธอก็คือ ในวัยเด็ก นอกจากถูกข่มขืน เธอยังได้สังหารคนร้ายที่กำลังย้ายแม่ต่อหน้าต่อตา คนผู้นั้นเคยกระทำต่อเธอมาก่อน ในเหตุการณ์นั้น นภางค์ถูกกระแทกด้วยแรงปืนที่เธอลั่นไกยิงด้วยตนเอง จนตกบันได หมดสติและแท้งบุตร ส่วนแม่ก็ถูกแทงตาย เธอสูญเสียความทรงจำในเรื่องนี้เพราะจิตใจถูกกระทบกระเทือนอย่างสาหัส รอยต่างหรือความร้าวรานในชีวิตของนภางค์ มิได้ทำให้มันตารังเกียจ กลับยิ่งห่วงใยและเห็นใจเธอมากขึ้น ดังคำบรรยายความรู้สึกและความคิดของเขาว่า

พายุแห่งความเสียดาย เศร้าโศก เวทนา หมุนวนคลุ้มคลั่ง อยู่ในดวงความคิด ... คุณพระ! เรื่องมันร้ายแรงถึงขั้นนี้! เธอจะรับได้หรือ นภางค์ผู้สูงส่งและบอบบางคนนั้นจะรับได้หรือ

มีหนทางใด มีวิธีไหนที่เขาจะสามารถทำเพื่อเธอ ... สามารถแบ่งปัน แลกรับแทนเธอได้ เขาอยากปกป้องเธอจากเรื่องร้าย ไม่อยากให้เธอได้รับรู้เรื่องรุนแรงเช่นนี้ ... อยากให้มันฝังอยู่ในจิตสำนึก แฝงอยู่หลังลับแลอย่างที่มีมันเคยอยู่ตลอดไป ... (466-467)

แต่นั้นเป็นเพียงความคิดชั่วขณะเท่านั้น มันทารู้ดีว่าไม่ใช่วิธีที่ถูกต้องในการบำบัดรักษา ผู้ที่ทำให้การเยียวยาดำเนินไปได้จนบรรลุผลก็คือตัวของนภางค์เอง เธอปฏิบัติการปกป้องอย่างที่เคยได้รับมาตั้งแต่เด็ก และยืนยันจะต่อสู้กับปมฝังใจให้ถึงที่สุด โดยขอกลับไปฟื้นความจำในบ้านที่เกิดเหตุ ก่อนที่เขาจะพาเธอเข้าไป เธอทำให้เขาแน่ใจว่าเข้มแข็งพอ โดยตั้งใจจะ“สู้และตั้งต้นใหม่ให้ได้” เมื่อนภางค์เผยว่าความตั้งใจนี้เกิดขึ้นได้ “เพราะกำลังใจ ความเชื่อมั่น ความเมตตาที่พี่มีให้ตลอดมา

...” (490) มันตาจึงหลุดปากให้คำสัญญาว่า “ไม่ว่าคุณฟ้าจะเป็นอย่างไร...ผมจะเชื่อมัน ยอมรับและ...รัก...คุณเสมอ...” (491)

พลังความรักของมันตาไม่เพียงปลุกปลอบจิตใจเธอ ยังหนุนให้ นภนภางค์ข้ามพันวิกฤต สามารถเผชิญความจริงอันร้ายกาจอีกครั้ง เธอสิ้นสติสมปฤติ ไปถึง 16 ชั่วโมง เมื่อฟื้นขึ้นมา มันตาให้คำตอบต่อคำถามถึงเหตุของเคราะห์กรรม ตามหลักศาสนาว่าเป็นกรรมเก่าตามหลักพุทธศาสนา หรือจะว่าเป็นการทดสอบของ พระผู้เป็นเจ้าของตามความคิดของศาสนาคริสต์ (520) คำตอบนี้สร้างความซาบซึ้งแก่นภนภางค์ สิ่งที่เธอได้กลับคืนมาหลังจากที่สูญหายไปด้วยความตระหนกในความทุกข์ ก็คือ “ความศรัทธาในโลก ชีวิตและผู้คน” เธอมองชายผู้เป็นที่รักว่าเขา “คือหลักฐานว่า คนดียังมีอยู่ !” (521) คนดีจึงหมายถึงผู้เข้าใจความจริง เข้าใจชีวิต และคุณค่าของชีวิต อย่างแท้จริง

ในบรรดาตัวละครเอกฝ่ายหญิงที่ศึกษาทั้ง 9 เรื่อง เดือนสิบในข้าม สี่พันดร มีความจำเป็นต้องคำนึงถึงความต้องการส่วนตัวน้อยที่สุด ในฐานะพี่สาว เมื่อน้องชายคนโตติดยาเสพติด ความทุกข์ร้อนของพ่อแม่กระทบต่อจิตใจเธอมาก ที่สำคัญหญิงสาวรักน้องชายจนเจ็บปวดไปกับเขา แต่ไม่สิ้นหวังที่จะหาทางสู้ เดือนสิบ เป็นลูกที่พ่อแม่ให้ความเชื่อถือ เธอจึง “เป็นคนเดียวที่รับเรื่องไว้...รับทั้งเรื่องพ่อ เรื่องแม่ เรื่องน้อง” (208-209) ในขณะที่ทุกคนมีปัญหาหนัก ก็เชื่อว่าเดือนสิบจะปลอดภัยจากปัญหา การมีน้องชายติดยาเสพติด เป็นต้นเหตุให้ครอบครัวของลำธารคนรักของเธอตั้งข้อ รังเกียจ เดือนสิบไม่สามารถละทิ้งครอบครัวได้ ปัญหานี้ทำให้เธอเศร้าอยู่เสมอ เดือนสิบ ต้องรับรู้ความยากลำบากในการรักษาตัว ซึ่งไม่ใดยี่จะช่วยตัวเอง หมดแม่แต่ความ ผูกพันกับพ่อแม่ (267) เมื่อพบเที่ยงวันซึ่งมีประสบการณ์การติดยา และเลิกได้ แม้ยังไม่ถึงขั้นสมบูรณ์เสียทีเดียว เดือนสิบจึงรู้สึก “ขอบคุณโชคชะต้ายิ่งนัก” ที่ช่วยให้เธอ ตัดสินใจมาทัศนजरที่แอฟริกาใต้ (202)

ภาระหนักของเดือนสิบในช่วงแรก ก็คือต้องปลุกปลอบน้องชายให้ยอม กินยาเพื่อรักษาตัวเองด้วยความสมัครใจ (268) ต้องเกลี้ยกล่อมนายดำเกิง ซึ่งเป็นคน แข็งกระด้าง เจ้าทิฐิ และมีกระเปิดอารมณ์ใส่ลูกชายเมื่อไม่ได้ตั้งใจ ให้ยอมรับความจริง เมื่อสภาวะแม่ของเธอก็ไม่อาจช่วยชี้แนะสิ่งใด มีแต่ท้อแท้ คนในครอบครัวนี้ จึง “เหมือน ถูกขังกรง ... นอกจากจะเปิดออกมาไม่ได้แล้ว ก็ยังหันมาโต้เถียงกันเป็นครั้งคราว อีกด้วยว่าใครผิด เถียงแล้วก็ไม่เคยสรุปได้สักครั้งว่าใคร” (364)

ดูเหมือนเดือนลิบโซคร้ายที่ลำธารคนรักของเธอก็เป็นคนหัวอ่อน “อยู่ในอำนาจของมารดา” (69) เป็น“ลูกติดแม่”ที่ยอมถูกกำหนดบทบาทชีวิต (332) แม่ของลำธารผูกพันกับลูกชายเมื่อพ่อล่วงลับ และเงินยวงน้องสาวคนเดียวเอาแต่ทำงาน จึงห่างเหินกับแม่ช้าไม่ค่อยลงรอยกัน แม้มีบุญหยาดน้ำสาวซึ่งเป็นหม้ายอยู่กับแม่ ลำธารก็ไม่วางใจ เมื่อรู้สึกว้าเหวแม่เพียงผู้เดียว เขาจึงรักและผูกพันรวมถึงเคารพ เชื้อฟุ้ง ขณะที่คุณยี่สุน“ปลาบปลื้มภูมิใจ”ที่ลูกชายมีการงานดี จบการศึกษาสูง ก็ยึด “ลำธารเป็นความหวังอันสูงสุดแต่ผู้เดียวของเธอ” (66) เพราะหลงว่าตนเป็นภรรยา ผู้ตรวจราชการกระทรวง และเป็นแม่ของรองผู้จัดการใหญ่ คุณยี่สุนจึงไม่ยินดีรับ เดือนลิบเป็นลูกสะใภ้ เนื่องจากรังเกียจที่เธอมีน้องชายติดยาเสพติด ซึ่งกระทบถึงหน้าตาทางสังคม

ปัญหาของลำธารคือแม้อยังรักเดือนลิบ แต่เขาไม่กล้าขัดใจแม่ ลำธารต่างจากเงินยวงตรงที่ “เงินยวงเป็นคนหัวใหม่สุด” เธอพร้อมจะ“ยืนหยัดสู้กับความจริง” และเห็นว่าต้องแก้ปัญหาคือให้ตรงจุด (159) แต่ลำธารใช้วิธีบ่ายเบี่ยง เพราะไม่กล้าหักหาญแม้อยังมีความคิดเห็นเป็นของตัวเอง เขาเห็นใจเดือนลิบและดวง เคยตัดสินใจว่าจะหาทางช่วยดวงเพื่อจะได้ยุติปัญหาที่แม่รังเกียจครอบครัวนี้ (160) แต่ก็ไม่ได้ลงมือกระทำอย่างจริงจัง เขาแยกตัวออกห่างเกือบสองเดือนเพื่อเลิกร้างกับเธอ แต่แล้วเมื่อรู้อย่างไรก็รักเธอ ก็หวนกลับไปสานสายสัมพันธ์อีก ขณะที่เดือนลิบทุ้มเทาและจดจ่อกับดวงที่หักดิบได้ ถึงแม่ดวงก็ไม่เต็มใจนักเพราะถูกพ่อล้ามโซ่ไว้ โดยมีเพียงวันคอยดูแลและนำไปฟื้นฟูจิตใจที่สถานบำบัด เดือนลิบต้องรู้จักเดือนตัวเองให้เข้าใจสงบ ยอมรับสถานการณ์ภายนอกอย่างเข้มแข็ง ดังคำบรรยายความรู้สึกนึกคิดของเธอว่า

ยามนี้จำเป็นเหลือเกินที่หล่อนจะต้องนั่งสงบและใจเย็น ยอมรับสภาพครั้งต่อครั้งระหว่างความหวังกับสิ้นหวัง จนถึงกับคิดว่าทุกข์ทเวซของครอบครัว อันเชื่อมโยงไปถึงความรักระหว่างหล่อนและลำธาร ถือเป็นบททดสอบทั้งสติและปัญญาอันยิ่งใหญ่ มิพักต้องพูดถึงสมาธิด้วยดอกว่า ... สมาธิที่จะคุ้มครองผองภัย อันเกิดจากวิปริตของอารมณ์จะต้องแข็งแกร่งเพียงไหน จึงจะเป็นหลักให้ตนสามารถแหวกว่ายข้ามทะเลแห่งปัญหา

ครอบครัว จนล่องถึงปากฝั่ง ... แล้วหยุดยืนขึ้นสู้อุปสรรคศัตรู
ที่ขวางกั้น

‘ทั้งนี้ทั้งนั้น มันอยู่ที่ใจเจ้าตัวอย่างเดียว’ (437-438)

ความเข้มแข็งของเดือนสิบ นอกจากเห็นชัดที่การยืนหยัดต่อสู้กับปัญหา
หนักในครอบครัว โดยมีความรักต่อพ่อแม่และน้องชาย หนุนให้กระทำหน้าที่อย่าง
เต็มกำลังความสามารถ ในแง่ความสัมพันธ์กับล้าธราที่แม่รู้ว่าเป็นไปได้ เดือนสิบก็
แข็งแกร่ง เลือกรักษาศักดิ์ศรีของตน โดยมีหลักการที่จะไม่ยอม“เป็นเบี้ยล่างของล้าธรา”
(599) ทั้งที่รักเขา เมื่อเห็นล้าธราลงเลิกกับการแต่งงาน ก็ไม่รีรอให้ถ่วงเวลา
กล้าสอบถามหาคำตอบที่ชัดเจน และบอกเลิกความสัมพันธ์ก่อน พร้อมกับที่พยายาม
รักษามิตรภาพกับเที่ยงวันในฐานะเพื่อนที่จริงใจต่อกัน โดยระมัดระวังไม่ทำให้
ความสัมพันธ์พัฒนาไปเกินกว่าเพื่อน เพราะหวังใยความรู้สึกของเขา และเธอก็
ไม่สามารถทนเห็นผู้ปรารถนาดีที่ช่วยเหลือตนและน้องชาย ต้องผิดหวังเสียใจ ที่สำคัญ
เธอรู้อยู่แล้วว่าเที่ยงวันยังอ่อนไหวง่าย เมื่อถูกกระทบกระเทือนจิตใจ ก็อาจหวนกลับไป
เสพยาอีก เดือนสิบคำนึงถึงความทุกข์ของผู้ที่เกี่ยวข้องผูกพันด้วย โดยเฉพาะ
คนในครอบครัว ช้ายังไม่กล่าวโทษผู้ใด กลับตรวจสอบแก้ไขความบกพร่องของตน
และทำความเข้าใจ ยอมรับตัวตนของบุคคลที่ข้องเกี่ยวกับปัญหา ความรู้คิดของเดือนสิบ
จึงส่งผลให้เธอสามารถตั้งรับกับความผิดหวังเสียใจที่ตลกร้ายออกจากสถานบำบัด
โดยไม่ตีโพยตีพายและย่ำคิดถึงความผิดพลาดของพ่อแม่ เดือนสิบจึงทักท้วงเที่ยงวัน
ซึ่งกล่าวโทษพ่อแม่และพี่สาวของเขา ที่เอาเป็นที่พึ่งไม่ได้ ว่า

“อย่าโทษคนอื่นเลยคะ คุณเที่ยง” เดือนสิบบอกกล่าวกับเขา
อย่างเจ็บช้า เจ็บทั่วสรรพางค์ หัวดวงใจอันขมขื่นรวดราว “เพราะว่า
...สำหรับฉัน...ถึงหากพ่อแม่จะไม่เข้าใจดวล...แต่ก็เป็นนิสัยอย่างนั้น
ของพ่อ เป็นเรื่องที่แก้ไม่ได้...ก็ทำไมละคะ...เมื่อเราเห็นข้อบกพร่อง
ของพ่อแม่แล้ว ทำไมเราไม่ช่วยแก้ไข...ทำไมเราไม่อยู่เหนือ
ความบกพร่องของท่าน ทำไมเราต้องซ้ำเติมครอบครัวให้พังถล่ม
จมดิน ทำไมเราไม่แก้ที่ตัวเรา...ทำไมเราต้องลงโทษแต่พ่อแม่
สังคมเพื่อนฝูง...คนนั้นคนนี้...ทำไม...ทำไมคะ...”(685)

วิธีคิดในความหนักแน่นของเดือนสิบ ได้ให้สติเพียงวัน ดังนี้

เพียงวันได้แต่รู้สึก ... ประหนึ่งว่าเขม่อันจับหนา ... ที่
ทำให้เขาว้าวุ่นและว้าวเหว ถูกเป่าด้วยแรงแห่งวาจาที่เปล่งจากใจ
ดวงแท้ของหญิงสาวนามเดือนสิบ

.....

หล่อนได้หยิบยื่นถ้อยความอันงามเลิศให้เขาได้ตระหนัก (685)

ถึงแม้ไม่ย่อหย่อนต่อการกระทำหน้าที่ ในส่วนลึกของหัวใจ เดือนสิบก็
ยังต้องการเพื่อนปรับทุกข์ ความเสียใจที่ความรักของเธอกับลำธารจบสิ้นลง ถูกทดแทน
ด้วยความประทับใจที่เธอคิดว่า “เพียงวันคือเพื่อนคนเดียวที่...มี” (718) ถ้อยคำ
ปลอบโยน และชี้คุณค่าของเธอที่ได้ยินจากเพียงวันว่า “...ตัวคุณ ใจคุณ ยังอยู่นะครับ
คุณเดือน” (718) ทำให้เธอตัดใจจากลำธารได้

2.4 การเรียนรู้

ในเรื่องที่คลี่คลายปัญหาด้วยการเรียนรู้ของตัวละคร ความสมเหตุสมผล
อยู่ที่การพัฒนาของการเรียนรู้ในประสบการณ์ของตัวละคร เกิดขึ้นขณะเผชิญภาวะ
วิกฤต ซึ่งส่งผลให้ปรับเปลี่ยนทัศนคติ ซึ่งเป็นปัญหาให้เห็นทางออก ดังพฤติกรรมที่
เป็นปัญหาใหญ่ของนัด ในเวลาในขวดแก้ว คือการหมกมุ่นกับความสุขในอดีต
เมื่อสามารถยอมรับความเปลี่ยนแปลงในชีวิต ความเข้มแข็งก็เกิดขึ้น แทนที่จะ
เรียกร้องหาความรัก ก็รู้ว่าความรักที่ประกอบด้วยการให้นั้นยิ่งใหญ่มากกว่า เขาเริ่มต้น
การรับรู้และซาบซึ้งในคุณค่าของความรัก เมื่อเข้าใจความรักความเสียสละของ
พี่แหวน ภรรยาใหม่ของเธอที่เอาใจใส่ให้กำลังใจสามีผู้เรียกได้ว่าเป็นคนล้มเหลว
แม้พ่อตกงานและป่วยหนัก พี่แหวนก็ไม่ทอดทิ้ง ทั้งที่เธอยังสาวและมีโอกาสเริ่มต้น
ชีวิตใหม่ได้ แต่ก็ดิ้นรนหาเงินรักษาพ่อ ถึงขั้นไม่หวั่นว่า“ต่อให้พี่ต้องแลกเนื้อเป็นชิ้น ๆ
หรือขายตัวเพื่อมาเลี้ยงเขา พี่ก็จะทำ” (152) ความจริงใจของพี่แหวนทำให้นัดเข้าใจ
เหตุผลที่พ่อเลือกมาอยู่กับเธอ ความคิดว่ามีสิ่งอื่นนอกเหนือจากความถูกต้องอย่างเดียว
ค่อย ๆ เปิดโลกของนัดให้กว้างขึ้น ถึงแม้เขายังไม่เข้าใจนักเมื่อได้ยินพ่อบอกว่า
“...เราทุกคนต่างมาไกลจากจุดเริ่มต้น ไม่มีใครที่จะหวนกลับไปใหม่ ถึงวันนี้เราต่างก็
มีทางเลือกอยู่เพียงอย่างเดียว คือเรียนรู้ที่จะมีชีวิตและเติบโตกับสภาพการณ์เหล่านี้”
(95) ส่วนแม่ก็ได้เชื่อว่าแย่งสามีคนอื่นเหมือนกัน แต่ก็ตกลงกับภรรยาเดิม ซึ่งไม่ได้

จดทะเบียนสมรสได้ด้วยดี ลุงอมรยังช่วยเป็นกำลังใจให้ครอบครัวของนัด จนกระทั่งแม่ขายบ้านแลกกับการเซ็นใบหย่า ก็ได้มาเปิดร้านอาหาร ดูแลกิจการด้วยความภูมิใจที่เลี้ยงตัวเองและลูก ๆ ทั้งสองได้ นัดค่อย ๆ ยอมรับการตัดสินใจของแม่ในฐานะภรรยาจดทะเบียนที่อยู่กินกับลุงอมร เมื่อเห็นค่าความใส่ใจของสามีใหม่ของแม่ที่หวังดีต่อเขาและน้องสาว ส่วนแม่ก็เปลี่ยนเป็นคนร่าเริง ตั้งเมื่อตอนที่ลุงอมรพาไปพักผ่อนเชียงใหม่หลังนัดและหนึ่งสัปดาห์ แม่ก็“หัวร่อต่อกระซิกอย่างสนุกสนาน...ทำท่าเหมือนมาดื่มน้ำผึ้งพระจันทร์กับลุงอมร” นัดกับหนึ่ง“อดยอมรับไม่ได้ว่าความหวานชื่นนั้นได้ชุบแม่ให้มีชีวิตชีวาขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่จมอยู่กับกองไฟแห่งความทุกข์มานานปี” (118)

นัดต้องประสบความเสียใจผิดหวังเพราะสอบเข้าเรียนในสาขาจิตรกรรมที่ใฝ่ฝันไม่ได้ ประกอบจ๋อมห่างออกไปเพราะเป็นทุกข์ที่แม่ป่วยหนัก ซ้ำพ่อของเธอก็พาภรรยาใหม่เข้ามา นัดยึดเพื่อนที่ผิดหวังเหมือนกันเป็นที่ปรึกษา เขากับชัยไปเที่ยวหนองคายตามที่ชัยชวน นัดได้พบครูวาทีนซึ่งเคยสอนไวโอลินที่โรงเรียน แต่ลาออกจากงานที่กรุงเทพมหานครแล้ว การพักอยู่กับครูที่ตุนผูกพันและชื่นชม เป็นโอกาสให้เขาได้รับ“ความรู้”ใหม่ พีวีภรรยาครูวาทีน เป็นหญิงสาวคนเดียวกับคนที่เขาเคยเห็นที่กรุงเทพมหานคร เธอเป็นคนที่ครูหมายปองอยู่นาน แม้นัด“ยังไม่เข้าใจ”ความซับซ้อนของความรักระหว่างครูวาทีนกับพีวี โดยหาคำตอบไม่ได้ว่า “ทำไมผู้ชายช่างคิดช่างฝันอย่างครูวาทีนถึงรักผู้หญิงที่ซัดซาเงียบเฉยอย่างพีวี...” (222) แต่นัดก็ประทับใจที่ครูกับภรรยามุ่งมั่นที่จะรักษาความรักอย่างไม่ย่อท้อต่อความยากลำบาก โดยครูวาทีนยอมเหน็ดเหนื่อยหางานสอนดนตรีที่โรงเรียนแห่งใหม่ ขณะที่พีวีก็อดทนทำงานที่ร้านตัดเสื้อทั้งที่“ไม่เคยทำงานอะไรมาก่อนเลย” และกำลังตั้งครรถ์ลูกคนแรกประมาณเดือนหรือสองเดือน (225) ความซาบซึ้งในการยืนหยัดตามทางที่เลือกของครูกับภรรยา กระตุ้นให้นัดเห็นว่า “การดิ้นรนต่อสู้ของคนทั้งสองเพื่อที่จะได้อยู่ร่วมกันนั้น เป็นการต่อสู้ที่ยิ่งใหญ่” (222) ขณะพักที่บ้านห้องแถวของครู นัดได้รับคำแนะนำให้คลายทุกข์จากความพลาดหวังในการสอบ โดยครูบอกว่า

“เธอยังเด็ก ยังมีเวลาที่จะแก้ตัวได้อีกมาก”... “บางครั้งสิ่งที่เธอรักกับสิ่งที่เธอเรียน ก็ไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งเดียวกันเสมอไป ครูเคยเห็นคนหลายคนที่ยื่นรูป หรือเล่นดนตรีได้ดี ทั้ง ๆ ที่อาชีพ

ของเขาเป็นหมอ วิศวกร หรือตำรวจ ทหาร ... นัตอาจเลือกเรียน หรือลงสมัครวิชาที่นัตอาจจะไม่ชอบ แต่นัตทำได้ดี แล้วเอาเวลา ส่วนที่เหลือมาฝึกฝนในสิ่งที่นัตชอบ แต่ยังทำได้ไม่ดี ซึ่งจะทำให้ นัตได้ประโยชน์ทั้งสองทาง” (218)

นอกจากนี้ ครูยังแนะนำให้ นัตปรับตัว ยอมรับสภาพที่เกิดขึ้นว่าเป็นธรรมดาของชีวิต โดย รู้จักแยกแยะด้วยปัญญา ดังที่กล่าวไว้ว่า

“...บางครั้งเราก็ต้องยอมรับกับความแปลกแยกที่เกิดขึ้นในชีวิตของเรา ต้นไม้ยังโตก็ยังมีกาฝาก หรือเห็ดรา มากขึ้นตามไปด้วย เป็นธรรมดา แต่เมื่อเรารู้ว่าอะไรเป็นเนื้อแท้ของต้นไม้ อะไรเป็นกาฝาก และทำให้ใจให้ได้ดีกับสิ่งที่เป็นอย่างนั้น เราก็จะสบายใจขึ้น” (220)

ข้อคิดที่ครูให้แก่ นัตอีกอย่างหนึ่ง ในแง่การให้เวลาตัวเองได้เรียนรู้ จนกว่าจะเติบโตพอที่จะยอมรับความเปลี่ยนแปลงในชีวิตได้ อยู่ในคำพูดสั้น ๆ ว่า “ให้เวลาตัวเองอีกสักพัก” และ “ทุกคนต้องเติบโตทั้งนั้น ขึ้นอยู่ที่ว่าช้าหรือเร็ว” (220) ในช่วงที่อยู่หนองคาย ซึ่งนัต “ใช้ชีวิตอย่างสงบ” และได้รับคำแนะนำจากครูวาทิน เขารู้สึกว่าตัวเอง “รู้จักการมองโลกอย่างครุ่นคิดและไตร่ตรองขึ้น” (221)

นัตกลับกรุงเทพนานนครด้วยความหวังใฝ่ฝันเพื่อนสนิทคนหนึ่ง ซึ่งเขาได้ข่าวว่าบาดเจ็บ และถูกคุมขังในข้อหาก่อความไม่สงบในการร่วมประท้วงกรณี โรงงานทอผ้า ส่วนจ่อมก็ขัดแย้งรุนแรงกับแม่เลี้ยง ในช่วงนี้เขามีพัฒนาการคือ ทำใจยอมรับความเป็นจริงของสภาพครอบครัวได้มากขึ้น เนื่องจากประสบการณ์ แห่งการเรียนรู้ที่หนองคาย นัตยอมเรียนนิติศาสตร์ตามที่แม่เสนอด้วยความหวังดี นัตยังได้พบว่าความแตกร้างในครอบครัวของตน นับว่าเล็กน้อยเมื่อเทียบกับปัญหา ในชีวิตของจ่อมสาวรุ่นพี่ที่เขาหลงรัก เธอยังแม่เลี้ยงจนบาดเจ็บ เพราะโกรธเกลียด ที่กีดกันไม่ให้พ่อเธอมาเยี่ยมแม่ซึ่งกำลังป่วยหนัก แม้การกระทำของจ่อมดูขาดสติ จนเธอต้องหนีออกไปเผชิญชีวิตนอกบ้าน ไม่ได้พบแม่อีกเลยกระทั่งแม่เสียชีวิต แต่อย่างน้อยจ่อมก็ต่างจากนัตตรงที่มีความคิดเป็นของตัวเอง และกล้าตัดสินใจอย่าง เด็ดเดี่ยว

เมื่อจ่อมหนีไปอยู่กับเพื่อนชายในช่วงที่เผชิญความผันผวนในชีวิต นัตเสียใจอย่างมาก เพราะความรักของเขาไม่ได้รับการสนองตอบ ยิ่งหมกมุ่นกับความผิดหวัง นัตก็ยิ่งมองไม่เห็นความรักของป้อมที่มีต่อตน เขายังจดจ่ออยู่กับการตามหาจ่อม โดยไม่ได้สังเกตว่าป้อมกระทบกระเทือนจิตใจเพียงใด ป้อมรู้ว่านัตรักจ่อมมาก ความรู้สึกของเธอที่ขอเพียงได้รักจึงถูกเก็บงำเสมอมา เพียงแต่นัตจะสังเกตและรับรู้ก็จะเข้าใจ แต่เขาก็ปล่อยผ่านไป กระทั่งเธอถูกระเบิดบาดเจ็บสาหัสในการร่วมเดินขบวนขับไล่ทหารอเมริกันช่วงก่อนเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 และสิ้นชีวิตไป นัตเพิ่งจะรู้ว่าป้อมรักตน เมื่อเธอมีอาการหนักหลังผ่าตัดสมอง นัตเสียใจและรู้สึกผิดที่หมกมุ่นกับความรักต่อจ่อม จนละเลยความรู้สึกของเพื่อนแท้ จึงวาดรูปเหมือนของป้อมให้เธอได้ชื่นชมก่อนสิ้นใจ เขาสำนึกผิดที่ไม่เคยใส่ใจต่อคำร้องขอของป้อมเลย มองข้ามแม้กระทั่งความนัยที่ป้อมบอกตนขณะถูกปล่อยตัวในกรณีโรงงาน ทอผ้าว่า “มีคนอยู่คนเดียวที่เป็นทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิต” (255) หลังป้อมเสียชีวิตในคืนนั้นนัตจึงขับรถไปด้วยความโศกเศร้า เพื่อเก็บดอกตะแบกบนถนนสายที่เคยขับผ่านไปกับป้อม แล้วปล่อยลงแม่น้ำเจ้าพระยาที่สะพานพระราม 6 ซึ่งเขากับป้อมเคยมาด้วยกัน ประสบการณ์นี้เป็นบทเรียนสำคัญให้นัตเล็งเห็นคุณค่าความรักว่าอยู่ที่การให้

นอกจากนัตได้เรียนรู้จากการเสียป้อม ความเปลี่ยนแปลงของจ่อมที่เขาได้รับรู้หลังงานศพป้อม ก็กระตุ้นให้นัตรู้จักตั้งสติอยู่กับปัจจุบัน แม้ยังรู้สึกเสียใจที่จ่อม อยู่กินกับพลศักดิ์เงินมีลูกชาย โดยยอมรับว่าตนไม่ได้เข้าใจจ่อม และไม่มี ความหมายต่อเธอนัก (274) แต่เมื่อไปเยี่ยมจ่อมด้วยความหวังโยที่เล็กร้างกับสามี และต้องเลี้ยงลูกตามลำพัง นัตก็เห็นความเข้มแข็งของจ่อม ที่มีความรับผิดชอบในฐานะแม่ ทำงานเลี้ยงลูกพิสูจน์ความรักต่อเลือดเนื้อเชื้อไข โดยพึ่งตนเอง ทั้งที่ไม่เคยลำบากมาก่อน ที่สำคัญ“ไม่เคยโทษใคร”เมื่อเกิดความล้มเหลวในชีวิตคู่ (303) จ่อมหนักแน่นที่ทำได้ยอมรับความเปลี่ยนแปลง โดยไม่พะวงกับความผิดพลาดที่ผ่านมา เธอจึงเป็นผู้ที่อยู่กับปัจจุบัน ดังเธอกล่าวกับนัตว่า “เราต่างคนต่างโตขึ้น”... “ทุกสิ่งทุกอย่างได้ผ่านเลยไปหมดแล้ว ... ไม่จำเป็นต้องจดจำอะไร ถ้ามันไม่มีคุณค่าที่สมควรจะจดจำ และไม่จำเป็นต้องคิดถึงเรื่องอะไรล่วงหน้า ถ้ามันเป็นเพียงความเพ้อฝันที่ไม่มีวันเป็นจริง” (304) ความแข็งแกร่งของจ่อมที่ไม่ฝังตัวอยู่กับอดีต ยอมรับสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้น ให้นัตได้เรียนรู้ว่าต้องเผชิญปัญหาด้วยความเชื่อมั่นในตัวเอง แม้ในส่วนลึกนัตยังหลงรักจ่อม เขาก็ทำใจยอมรับความสัมพันธ์ในฐานะ

เพื่อน พร้อมกับที่พยายามตั้งใจ ออกห่างจากจอมและ“ไม่ได้แวะไปเยี่ยมหล่อนอีกเลย” (304) อย่างไรก็ตาม มิตรภาพของนัตกับจอมก็ยังดำรงอยู่ โดยจอมส่งบัตรอวยพรปีใหม่ให้นัตทุกปี หลังจากเธอไปอยู่ที่อังกฤษ ส่วนนัตก็ยังเก็บนาฬิกาทรายที่จอมให้ไว้ โดยหวนระลึกถึงความทรงจำระหว่างเขากับเธอเสมอ เรื่องจบด้วยการจบการศึกษา ระดับปริญญาตรีของนัต ซึ่งพ่อแม่ต่างก็ยินดี แต่ก็เห็นได้ว่านัตยังไม่พบคุณค่าที่แท้จริงสำหรับตัวเอง นัตเฝ้าถามว่า “หากผมเก็บเวลาไว้ได้จริงๆ ผมจะได้ทุกสิ่งทุกอย่างที่ผมมุ่งหวังไว้หรือไม่” (308) คำถามที่เขายังหาคำตอบไม่ได้นี้ แสดงว่านัตยกให้เวลาเป็นสิ่งกำหนดความสุขความทุกข์ ผู้เก็บเวลาไว้ได้ก็คือผู้เป็นนายของเวลา แต่นั่นเป็นความเพ้อฝันมากกว่า ผู้อ่านอาจจะคิดย้อนว่าปัจจัยที่ทำให้มนุษย์มีความสุข คือความเข้าใจความจริง เวลาทำให้เรารู้ว่าเราไม่ได้กำหนดทุกอย่างได้ แต่เรากำหนดคุณค่าในขอบเขตที่เราปรารถนาได้

การเรียนรู้ประกอบกับพื้นฐานจิตใจที่ละเอียดอ่อน เป็นปัจจัยให้เที่ยงวันในข้ามสี่พันตรคิดได้ เมื่อเผชิญปฏิภริยาในทางลบของสังคม ก็พยายามจุดรั้งตัวเองไม่ให้หวนไปเสพยาอีก สิ่งที่เขาต้องเรียนรู้ก็คือ ความปั่นป่วนในจิตใจเพื่อจะควบคุมให้อยู่ ถึงแม้ว่าเคยอดีตที่แม่เข้ามาจัดการชีวิต ซึ่งเป็นมูลเหตุส่วนหนึ่งของการติดยา แต่เขาก็แยกแยะได้ว่า แม่ซึ่งประดับประดาเขาอย่างใกล้ชิดนานนับ 10 ปีแห่งการบำบัดรักษา เป็นเพียงคนเดียวที่เขาควรห่วงใย ในขณะที่ศนาจรไกลบ้าน น้ำใจของเดือนลิบหญิงสาวแปลกหน้าที่ไม่เอาแต่จ้องจับผิดและเยาะเย้ยซ้ำเติมอย่างผู้ร่วมเดินทางอีกหลายคน ไม่ได้ทำให้เที่ยงวันรู้สึกวางใจนัก จนต่อมาเขาพบว่าเดือนลิบก็มีความอ่อนแอเพราะปัญหาที่ยังแก้ไม่ตก ความ“นับถือ”ของเดือนลิบเมื่อรู้ว่าเขาเลิกเสพยาได้ และออกปากวิงวอนให้เขา“ช่วย”ดวลน้องชายเธอซึ่งประสบปัญหาอย่างเดียวกัน สามารถทำให้เขาเกิดความชุ่มชื่นใจและโสมนัสยินดีขึ้นมา (181-182) เที่ยงวันได้รับการกำชับตั้งแต่ก่อนมาต่างบ้านต่างเมืองแล้วว่า เขามา“ทดสอบการปรับตัวครั้งแรก” แบบฝึกหัดของเขาก็คือการอดทนอดกลั้น (110) เมื่อรู้สึกดีต่อเดือนลิบ ความหงุดหงิดก็คลายไปบ้าง แต่ก็มี“ความฟ่ายแพ้ทางอารมณ์”อยู่เป็นช่วง ๆ (163) ความเข้าใจความทุกข์ของเดือนลิบ ที่เทียบเคียงได้กับความทุกข์ของแม่ของเขา เป็นจุดพลิกผันให้เที่ยงวันกลายเป็น“คนรู้จักเห็นใจ” มีคำบรรยายความรู้สึกของเดือนลิบในสายตาของเที่ยงวันว่า

... ความเจ็บปวดดิ้นรนกินลึกเกินกว่าจะพรรณนาเป็นถ้อยคำ หากเขารู้และสัมผัสได้ เข้าใจทุกซอกซอญของพีที่รักน้องมาก และพยายามอุ้มเอาไว้ ดุจดังมารดาเขาที่ประคองกอด ความอดกลั้น เพียรแก้เพียรดึงจนเขาก้าวขึ้นจากหุบเหวแห่งความไร้สมประดี ... แล้วยืนขึ้นด้วยแข่งชาด้วยสติสัมปชัญญะของคนปกติ หลังจากผจญความตกต่ำอันยาวนาน (193)

ส่วนเดือนสิบก็สามารถปลุกปลอบอย่างจริงใจ ให้เที่ยงวันเห็นค่าของการฝึกตัวเองด้วยการเผชิญกับสังคมที่มีคนหลายประเภท (214) ดังนั้นในระหว่างทัศนจร เที่ยงวันจึงทำแบบฝึกหัดที่นักจิตวิทยาชี้ชวนมาก่อนว่า ต้องเริ่มด้วยการให้อภัยและให้น้ำใจ เขาสามารถให้อภัยนางรื่นเริง ซึ่งเห็นชัดว่าเกลียดชังเขา เที่ยงวันจึง“ให้โอกาส”เธอหยิบสลากก่อน เพื่อรับสิทธิพิเศษ ทั้งๆที่สตรีผู้นี้เยาะหยันดูถูกเขาอยู่เสมอ (217)

เมื่อคลายความหมกมุ่นกับปมด้อยของตน ขณะช่วยแนะนำดูแลดวงให้เข้ารับการบำบัด เดือนสิบพยายามถนอมน้ำใจของเขา และพยายามบรรเทาอาการ“คลั่งไคล้ไหลหลง”ที่เขามีต่อเธอ (509-510) เที่ยงวันจึงจำเป็นที่จะต้องรู้จักฝึกตนให้สู้กับความล้มเหลวอีกแบบหนึ่ง ต้องทนเจ็บปวดที่เห็นเธอไปกับลำธารชายคนรัก รู้สึก“หัวอกสะท้อนสะท้อนเหมือนจับไข้ขึ้นทันควันทันใจ” (589) ก็ยังมีสติเตือนตัวเองแต่“กว่าเขาจะตั้งตน ตั้งอารมณ์ให้สงบลงจนถึงสงบนิ่ง ก็เพียรใช้สมาธิและพลังทั้งหมดอย่างมากมายนกว่าทุกวัน ... นับจากวันที่จบการฟื้นฟูจากศูนย์ราชดำริ ... นับจากวันที่ลาจากบ้านพิชิตใจ กลับถึงบ้านที่มีพ่อแม่คอยต้อนรับ” (590) ในสภาวะวิกฤตนั้น เขาต้อง“สำรวจกายและใจให้เป็นสมาธิ” เพื่อขับชี่รถจักรยานยนต์ให้ถึงบ้าน (592) แม้บอบซ้ำจนเกือบทวนไปเสพยาอีก เที่ยงวันก็จุกคิดได้ว่า ถ้าเขาจะยึดเอาเดือนสิบเป็นคนพิเศษที่จะคอยปลอบใจ โดยไม่หวังประโยชน์จากเขา เธอรักเขาหรือไม่ (593) พร้อม ๆ กันนั้น เดือนสิบก็รู้สึกเหนื่อยหน่ายที่ต้องตกเป็นเบี้ยล่างของลำธาร (599) ฝ่ายเที่ยงวันก็มีแม่ปลอบใจไม่ให้เห็นแก่ตัว (608) ปัญหาทวีขึ้นจนถึงขั้นที่ตวลหนีออกจากสถานบำบัด เที่ยงวันประทับใจความเข้มแข็งเยือกเย็นของเดือนสิบที่ไม่ตีโพยตีพาย และยอมรับได้ว่าความไม่เข้าใจของพ่อกับน้องชายอาจจะมาจากนิสัยของพ่อ แต่ก็ก็เป็นหน้าที่ของตนที่จะช่วยแก้ไขเพื่อจะไม่ซ้ำเติม

ครอบครัวของตัวเอง ที่สำคัญแทนที่จะโทษคนอื่น “ทำไมเราไม่แก้ที่ตัวเรา”(685) คำพูดไม่กี่คำนี้ทำให้เที่ยงวันราวกับได้รับแสงสว่าง จนมันคงเข้มแข็งขึ้น ภาพดวลที่ห้องซัง หลังจากนั้นทำให้เที่ยงวัน“สลัดใจ”และ“คิดตก” เขารู้ว่าไม่มีวันหวนกลับไปหา ยาเสพติดอีกแล้ว (705-707)

ในใต้เงาตะวัน ปารีณาได้พัฒนาการเรียนรู้ โดยอาศัยจุดตั้งต้นจากประสบการณ์แห่งความทุกข์ที่นายบิดาของเธอ จบชีวิตไปพร้อมกับช็อกกล่าวหาร้ายแรงเรื่องการทุจริต ความศรัทธาเชื่อมั่นในคุณความดีของพ่อ เป็นพื้นฐานสำคัญที่กระตุ้นให้ปารีณาเด็ดเดี่ยวในการค้นหาความจริง ในที่สุดก็ได้พบว่าพ่อของเธอ บริสุทธิ์จากช็อกกล่าวหา แต่ก็มีคามผิดพลาดในเรื่องส่วนตัว อาชญากรที่ทั้งทุจริตและเป็นฆาตกรกลับเป็นกานต์ ผู้มีภาพลักษณ์งดงามสะอาด ซึ่งเป็นคนที่คุณคิดว่า เขามีใจให้ สิ่งสำคัญในการค้นพบคือความจริงสองด้านของชีวิต ที่แม่แยกขาดได้ แต่ก็ปนเปกันอยู่ในตัวคนคนเดียวเป็นส่วนใหญ่ การหาคำตอบได้ว่าใครผิดหรือถูก ยังสำคัญน้อยกว่าการรักษาความสงบสุขในชีวิตให้คงอยู่ และเพื่อแผ่ความรักความเห็นใจ และการให้อภัยต่อผู้ที่เกี่ยวข้องและมีความสัมพันธ์กันกับตนย่อมมีค่ากว่า การเอาชนะ

ภายหลังได้พบบทกวีนิพนธ์ภาษาอังกฤษลายมือพ่อ ที่แฝงความเศร้า การรอคอยและความรู้สึกผิด พร้อมกับตัวลอนดอน-เซธแธมปตันซึ่งเก็บไว้กว่า 15 ปี และภาพถ่ายก่อนเสียชีวิตไม่ถึงอาทิตย์กับเด็กหญิงวัยรุ่นลูกครึ่งที่เยอรมัน ปารีณาก็มุ่งไปพบเด็กสาวในรูปถ่าย กรณีถือโอกาสพาลูกสาวอาเกรียงที่จะไปเข้าเรียนที่อังกฤษร่วมเดินทางไปด้วย นอกจากประจบเหมาะ ปารีณาไม่รู้ว่เบื้องหลังที่กรณี “ไปเป็นเพื่อน”คือ“แรงผลักดันลึกซึ้งในใจ” (289) ความใกล้ชิดกับกรณีเป็นโอกาสให้ ปารีณาได้รู้ว่า เขาเกือบจะเป็นคนเดียวที่ห่วงใยเธออย่างแท้จริง แม้กรณีระมัดระวัง เก็บงำความรู้สึก ภาวะวิกฤตยามสูญเสียนี้เอง เปิดโอกาสให้ปารีณาได้เรียนรู้ทั้งนิสัยใจคอที่ซ่อนอยู่ของกรณี และความเป็นจริงที่ไม่มีใครดีพร้อม หรือเลวร้ายไปเสียทั้งหมด แม้แต่พ่อของเธอเอง ดังนั้นตั้งแต่กรณีได้เข้ามาช่วยเธอค้นหาความจริงเมื่อฉายถึงแก่กรรมใหม่ๆที่ภูเก็ต เธอยังเชื่อว่าพ่อบริสุทธิ์ แต่น้ำใจของกรณีก็ทำให้เธอเห็นอีกแง่มุมหนึ่งของเขา ดังคำบรรยายว่า

... ความเป็นชายหนุ่มเหลวไหล เสเพล ชมชอบช้องแฉะ
เกี่ยวข้องกับเรื่องชั่วช้ามาตั้งแต่เพิ่งเริ่มรุ่น แบบที่เธอรับรู้และฝังใจ

มาตลอดนั้น กลายเป็นเพียงมุมเล็กๆ ซึ่งถูกบดบังด้วยมุมของ
ความเป็นคนมีน้ำใจอันกว้างขวาง ละเอียดอ่อน และกล้าแสดง
ความคิดเห็นของตนอย่างตรงไปตรงมา

เขาทำทุกอย่างโดยไม่คิดลังเล ทำโดยไม่ต้องไตร่ตรองถึงผลได้
ผลเสียที่จะกระทบถึงตัว ... อาจกล่าวได้ว่า ทำไปด้วย 'ใจ' มิใช่
เหตุผล ...

ขณะที่หญิงสาวกำลังวิ่งวน ดันรน เพื่อลบเงามืดให้ดวงตะวัน
ในใจ เธอก็ได้ค้นพบคุณสมบัติข้อนี้ของเขา...คุณสมบัติแบบที่ก็เพิ่ง
ได้ค้นพบเช่นกันว่า ไม่มีในตัวคนดีพร้อมสมบูรณ์แบบอย่างกานต์ !

(163)

ถึงแม้ในขณะค้นหาสาเหตุการตายของฉาย ปารีณาได้พบความจริงที่
เจ็บปวดว่าพ่อมีลูกสาวอีกคนหนึ่งกับภรรยาลับ แต่เพราะความมีน้ำใจ เธอจึงเห็นใจ
เจนกับวิกกี สองแม่ลูกที่สูญเสียฉายผู้เป็นที่รักเช่นเดียวกัน โดยปารีณายังสำนึกผิดและ
ขอโทษแทนพ่อต่อศพของสามีเจนด้วย แม้ว่าความผูกพันกับกานต์ยังไม่ลึกซึ้ง จิตใจ
ของเธอก็ร้าวรานอย่างสาหัส เมื่อได้ล่วงรู้ว่ากานต์คือผู้ฆ่าพ่อ และกรณีที่รักเธอรับคำกับ
พี่ชายว่าจะช่วยเขาปิดบังความผิด แน่แน่นอนว่าปารีณาารู้สึก "รังเกียจเดียดฉันท์" กานต์
อย่างที่ไม่เคยคิดว่าจะรู้สึกได้ (687) แต่พัฒนาการของเธอก็เกิดขึ้น แม้เศร้าใจที่พ่อ
ไม่ควรต้องตายด้วยน้ำมือของคนที่เขารัก ซ้ำยังคอยช่วยเหลือมาตลอด แต่เมื่อกลีกับ
แม่ของเธอแสดงความกระอักกระอ่วนเรื่องกานต์ให้เห็น ปารีณาก็รู้สึกเข้าอกเข้าใจ
(693)

คุณสมบัติข้อความเด็ดเดี่ยวแน่วแน่ของปารีณายังไม่ได้หมดสิ้นไป
แต่สิ่งที่มีมากขึ้นก็คือความเข้าใจและอุเบกขา สีสัปดาห์ภายหลังที่กลับเมืองไทย ได้อยู่
กับความเจ็บและปิดตัวจากโลกภายนอก ปารีณาได้ใคร่ครวญ ตรวจสอบความรู้สึก
ของตน จนเงื่อนปมในใจได้คลายออกและฟื้นคืนจากความมืดมน ที่สำคัญเธอยังเก็บ
หลักฐานที่พบไว้ มิได้ดำเนินการใดๆ โดยที่ไม่รู้ว่าเป็นเพราะเหตุใด อาจเป็นเพราะเธอ
ยังตอบไม่ได้ว่า

... พ่อของเธอจะยินดีไหม? ยินดีกับความสะอาดงดงาม
ของท่าน บนความเจ็บปวดลุ่มสลาย บนซากปรักหักพังของคนดี

ท่านรักอย่างกรณี... ของคนที่ท่านเคารพอย่างเกียรติ อย่างเกริก
เกรียง ไกร และอย่างคุณบำไใหญ่ ผู้ยื่นมืออันเยือกเย็นเข้าค้ำจุน
ทุกคนด้วยความเมตตาและยุติธรรมเสมอ ... (716)

สิ่งที่เธอประจักษ์ก็คือ “การเรียกร้องครั้งนี้ไม่มีวันพาพ่อผู้แสนดีของเธอ
กลับคืนมาได้ ... ไม่ว่าจะเป็นการทวงชีวิตของท่านคืนมา หรือการหวนกลับสู่สภาพเดิม
ของท่านที่เธอเคยมี” (716) ขณะนั้นเองปารีณายังรับได้ว่า “พ่อของเธอเป็นเพียงปู่ชุน
คนหนึ่ง มีความผิด มีความถูก มีแสงสว่างและเงามืด! ... ท่านไม่ใช่ดวงตะวันที่เจิดจ้า
ไร้มลทิน ไม่มีวันดับสูญ ที่แท้ท่านก็เป็นเพียงมนุษย์ผู้ชายคนหนึ่งเท่านั้น...” (716-
717) ความขัดแย้งในใจของปารีณาอยู่ที่ความแค้นและความขง ที่กระตุ้นให้กระทำ
ทดแทน กับการร่วมทุกข์โศกกับบรรดาผู้ที่ตนผูกพันมายาวนาน กระบวนการละความ
เคืองแค้นต่อครอบครัวเกียรติ เกิดขึ้นเมื่อปารีณาพาตัวเองย้อนไปสู่ความทรงจำใน
วัยเยาว์ โดยเริ่มจากการพิศรูปล่ายเก่า ได้เห็นหลักฐานของความรักความผูกพัน
ของตนและครอบครัวกับตระกูลเชียวอิสราฮัย โดยเฉพาะภาพที่ฉายถ่ายกับกานต์
และกรณีในวัยเด็ก ปารีณาสว่างวาบ และแน่ใจว่าฉายพ่อของเธอ “ไม่มีวันยินดีกับ
ความสะอาดงดงามของท่านบนความเจ็บปวดลุ่มสลาย บนซากปรักหักพังของคน
ที่ท่านรักอย่างกรณีและกานต์ ... ของคนที่ท่านเคารพอย่างเกริก เกียรติ เกรียง และไกร
เป็นอันขาด !” (724)

เมื่อบรรลุถึงภาวะอันเป็นอิสระจากความเคียดแค้นชิงชัง ปารีณาก็มีใจ
ห่วงใยต่อกานต์ผู้ตกต่ำและมัวหมอง อีกทั้งกรณีผู้มีความรักต่อพี่ชายอย่างแน่นแฟ้น
เธอรูสึกผิดที่ไม่ได้อยู่เคียงข้างกรณีอย่างที่เขากระทำเมื่อเธอโดดเดี่ยว ความรักของ
ปารีณากับกรณีสมหวังด้วยความเข้าใจด้านมืดและสว่างของมนุษย์ในประสบการณ์ของ
ปารีณานั้นเอง ปัญญาที่ปารีณาได้รับการฝึกล้ำความเลวร้ายก็คือคุณค่าของความรัก
อย่างแท้จริง ดังที่กล่าวกับกรณีว่า “พ่อของฉันทบอกว่าความรักเยียวยาได้ทุกสิ่ง มันสร้าง
ปราสาทขึ้นได้บนซากปรักหักพัง... เพียงแค่คุณมีมัน ชื่อสัตย์มั่นคง ยอมรับและเติบโต
ไปกับมัน ...” (743)

ในลับแลลายเมฆ ความบกพร่องทางจิตและความขัดแย้งภายในของ
นภนภางค์ คลายไปด้วยความประคับประคองของหมอมันตาในการให้โอกาสเธอได้รับ
การเยียวยา โดยใช้วิธีการเผชิญปัญหา แต่ยอมล้มเหลว หากปราศจากความตั้งใจมั่น
และความกล้าหาญของนภนภางค์ เมื่อแรกที่รู้เบื้องหลังความพิกลพิการทางจิตของเธอ

จากปากคำของหมอสุภจนี มันทาหวังว่าแม่แต่งงานมูลนิธิ การรับรู้ความทุกข์ของหญิงสาวที่มีประสบการณ์ทำนองเดียวกับเธอ จะซ้ำเติมเธอ แต่ณภณางค์ก็ยืนยันจะทำตนให้เป็นประโยชน์ “วิญญูณแห่งการต่อสู้ของเธอ” ได้รับการปลุกปลอบให้เข้มแข็งกล้าหาญ (435) นอกจากนี้ ความมุ่งมั่นของเธอยังเกิดขึ้นด้วยแรงกระตุ้นของข้อถกเถียงของเหยื่อและอาสาสมัครผู้ทำงานของมูลนิธิ (444-447) เธอจึงได้คิดและเห็นค่าของประสบการณ์ของตน

นอกจากเงินทอง ความสามารถ และความรู้ที่มี ... ประสบการณ์ของเธอ ภาวะทางอารมณ์ อាកารทางจิต ... ทั้งหมดอาจเป็นข้อมูลเป็นกรณีศึกษาที่ช่วยให้เด็กหรือผู้หญิงอีกหลายคน ซึ่งประสบปัญหาแบบเดียวกัน มีอาการทั้งทางกายและทางใจดีขึ้น

และจะยิ่งดีไปกว่านั้น หากเรื่องราวของเธอเป็นตัวช่วยให้ผู้ปกครองเพิ่มความระมัดระวัง ให้ทุกคนไม่วางใจ ไม่ประมาทต่อสิ่งที่เรียกว่าชะตากรรม ทำให้อีกหลาย ๆ คนได้รอดพ้นแคล้วคลาด ... เคาระห์กรรมของเธออาจเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น ! (449)

สิ่งที่แสดงว่าตัวละครเอกฝ่ายหญิงมีความเปลี่ยนแปลงก็คือการตัดสินใจอาสาช่วยงานมูลนิธิด้วยความตั้งใจแน่วแน่ เมื่อเล็งเห็นความซับซ้อนของปัญหาการล่วงละเมิดทางเพศในสังคม ภายหลังที่มีโอกาสได้ร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ช่วยเหลือดาวสาวโรงงาน ต่อสู้เรียกร้องความเป็นธรรมที่ถูกข่มขืน ซึ่งทำให้เธอรู้ความหนักหนาของปัญหาว่าเกี่ยวข้องกับปัจจัยอื่นด้วย ประกอบกับที่เห็นใจและเข้าใจความทุกข์ของเหยื่ออย่างถ่องแท้ ความรู้สึกนึกคิดของภณางค์ในขณะนั้น บรรยายด้วยเสียงของผู้เล่าว่า

ข้อมูลและเรื่องราวมากมายที่ได้รับรู้ ทำให้ภณางค์เจียบขีริมหากรุ่นคิดอย่างมีระบบมากขึ้น เป็นครั้งแรกที่เธอได้มองไกลออกไปสู่ชีวิตและปัญหาของผู้อื่น ไม่คิดหมกมุ่น วนเวียนอยู่เพียงกับเรื่องราวของตนเอง (451-452)

การสลัดความขมขื่นที่รบกวนจิตใจ และตั้งต้นทำความรู้จักตัวเอง ด้วยการบำบัดทางจิต เป็นที่มาของการยอมรับความจริง โดยเฉพาะเมื่อมีแรงหนุนของความรักที่จริงใจของมันทา นภนภางค์จึงเข้มแข็ง ตั้งใจแน่วแน่ที่จะเอาชนะความทรงจำโหดร้ายที่คุกคามจิตใจ แม้มันทายังห่วยโย พยายามป้องกันไม่ให้เธอเจ็บปวดกับปมฝังใจ นภนภางค์ก็แสดงความแข็งแกร่ง โดยยืนยันการต่อสู้กับอำนาจของจิตใต้สำนึก ดังที่กล่าวว่า “ตอนนี้เรื่องสำคัญคือ เราต้องลุกขึ้นเผชิญหน้ากับความจริง ต้องสู้และตั้งต้นใหม่ให้ได้ ฟ้าเชื่อว่าฟ้าจะสู้กับมันได้ ฟ้าเชื่อว่าฟ้าจะยอมรับมันได้ ... ยอมรับแล้วก็เข้มแข็งพอที่จะเริ่มชีวิตใหม่ ...” (334)

เมื่อเอาชนะความอ่อนแอ รักษาอาการทางจิตได้ลุล่วง นภนภางค์ยังตรวจสอบตัวเองกระทั่งรู้ว่าแท้จริงมิได้มีใจรักกฤต จึงเลิกร้างอย่างไม่หวั่นไหวต่อสายตาสังคม โดยเผยความจริงของตนให้สามีรับรู้อย่างไม่ปิดบังและไม่มีปมด้อย พร้อมกับที่กำหนดเป้าหมายชีวิตใหม่ เป็นอาสาสมัครฟื้นฟูจิตใจเหยื่อที่ถูกข่มขืน ด้วยความเข้าใจและเล็งเห็นค่าของตน ประสบการณ์ของเธอแม้มีจุดเริ่มต้นที่ความเจ็บช้ำ ก็ไม่สำคัญเท่ากับที่ได้เรียนรู้จนพบพลังในชีวิต ดังผู้ประพันธ์จบเรื่องด้วยเสียงของผู้เล่าที่ตั้งความปรารถนาว่า

ขอให้ทุกคนสามารถค้นพบพลังเข้มแข็งที่มีแฝงเร้นอยู่ในกายตัว สามารถเสาะหาไอศวิเศษสำหรับตนเองพบ แบบเดียวกับที่ นภนภางค์ได้พบ หากเหนือสิ่งอื่นใดขอให้มนุษย์สามารถสรรค์สร้างสังคมที่สะอาดสะอาดอันอบอุ่น เปี่ยมไปด้วยความเอื้ออาทรต่อมนุษย์ทุกเพศ โดยเท่าเทียมกันได้สำเร็จในวันใดวันหนึ่งข้างหน้า ... (595)

รูปแบบ

ในด้านที่นวนิยายฉายภาพชีวิตในบทนี้อาจจัดเป็นวรรณกรรมคำสอนสมัยใหม่ สิ่งสำคัญที่ได้พิจารณาไปในหัวข้อก่อนคือ เนื้อหาเกี่ยวกับปัญหาในตัวตนของตัวละครเอกและตัวละครที่เกี่ยวข้อง อีกทั้งแนวทางแก้ปัญหาก็สอนใจทางอ้อม อันเห็นได้ว่าพัฒนาขั้นท่ามกลางข้อขัดแย้งต่าง ๆ ทั้งภายในจิตใจและข้อขัดแย้งระหว่างบุคคลรวมทั้งข้อขัดแย้งกับสิ่งแวดล้อมหรือสถานการณ์ ด้วยเหตุที่นวนิยายเป็นบทประพันธ์

ประเภทอิงชีวิตจริง (realistic) การเผชิญปัญหาของตัวละครจึงเชื่อมโยงกับความซับซ้อนของนิสัยใจคอ โดยตัวละครไม่ได้เป็นเพียงแบบของความชั่วร้ายหรือมีลักษณะอุดมคติที่ตัดกันเป็นขาวเป็นดำอย่างนิยายประโลมโลกแบบเก่า การประกอบสร้างงานจึงจำเป็นต้องอาศัยรูปแบบที่เอื้อต่อการสื่อสารประสบการณ์ร่วมอย่างแนบเนียน ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะพิจารณาเป็นสองส่วน คือ การนำเสนอมุมมอง (point of view) ที่กำกับการสื่อสารเนื้อหาทางอารมณ์และความคิด ซึ่งเชื่อมโยงกับความขัดแย้งและการคลี่คลายกับจะพิจารณาความสัมพันธ์ของทักษะผู้แต่งกับกลวิธีการสร้างตัวละคร

1. มุมมอง

1.1 ปูนปิดทอง

ความโดดเด่นในปูนปิดทอง คือการนำเสนอความขัดแย้งในใจของตัวละครเอกด้วยมุมมองภายใน ซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้อ่านได้วิเคราะห์ลักษณะนิสัยอันเป็นที่มาของพฤติกรรมและปมปัญหาของตัวละคร ดังที่ผู้แต่งใช้มุมมองภายในของสองเมืองเผยความเจ็บแค้นต่อบุพการี ขณะยังกระหายความรัก เช่นในบทที่ 2 เมื่อสนทนากับกำไลวงที่ถ้ามถึงวัยเด็กของเขา มีคำบรรยายความทุกข์อย่างฉับพลันของเขาว่า “ ‘คนเราอย่างน้อยๆ ก็ต้องมีพี่น้อง มีพ่อแม่’ ประโยคนี้น่าขมขื่นสำหรับเขาเหลือหลาย” (16) ในบทที่ 3 เมื่อสองเมืองอาศัยบ้านเพื่อนชื่อสภา เป็นที่คลายทุกข์อย่างที่กระทำเสมอมา เขารู้สึกต่อแม่ของสภาว่า “... ผู้หญิงคนนี้ประเสริฐนักแล้ว เธอทำบุญกับเขามาตลอด ด้วยการหยิบยื่นไออุ่นให้เขา ผู้ชายที่ไม่กำพร้าพ่อแม่ แต่ก็เหมือนกำพร้า” (20) ผู้อ่านยังได้พบความรู้สึกน้อยใจชีวิต ดังนี้

สองเมืองมองดูภาพทั้งหลายด้วยดวงใจแปรปลานิดหนึ่ง ...
ไม่ใช่อิจฉา หากแต่ก็น้อยเนื้อต่ำใจในวาสนาของตนเองขึ้นมา
อย่างช่วยไม่ได้

สภาไม่เคยฐานะดีอย่างเขา พ่อของสภาเป็นเพียงข้าราชการที่ไต่เต้าขึ้นมาช้าๆ แล้วมาเป็นใหญ่ ครั้งสุดท้ายในตำแหน่งผู้อำนวยการกอง จากนั้นก็ปลดเกษียณ กินบำนาญ มีที่ดินแคร์้อยตารางวา บ้านไม้หนึ่งหลัง แล้วไม่เคยมีสิ่งใดอีกเลย ที่ดินผืนนี้ก็ซื้อผ่อนตั้งแต่ตารางวาละร้อยบาท ด้วยเงินสวัสดิการของกรมปลูกบ้านอีกหนึ่งหลังก็ด้วยเงินจากกองทุนนั้น ส่วนนางลำพู

จบการศึกษาแค่มัธยมสี่ ครองชีวิตในฐานะแม่บ้านมาโดยตลอด ไม่เคยออกไปทำงานที่ใด งานพิเศษที่ทำอยู่อย่างถนัดนักหนา ก็คือ ทำของควาหวานส่งขายตามร้านค้าต่าง ๆ บ้าง แต่ก็มีใช้กิจการใหญ่ ‘เอาแค่ช่วยค่าใช้จ่ายในบ้าน’ นั่นคือจุดมุ่งหมาย

ภายในครัวเรือนหลังนี้ มิได้เป็นระเบียบ ‘เปี้ยบ’ อย่างบ้านเขาเอง มีข้าวของสารพันแออัดอยู่ตามชั้นและโต๊ะ ตามตู้และหิ้ง เหมือนบ้านไทยโบราณ แต่ข้าวของเหล่านั้นได้ปรุปรุแต่งให้ห้องทับต่าง ๆ ที่แลเห็นเป็นบ้านที่มีชีวิตจิตใจ ไม่ใช่ ‘บ้านติดลูกไม้’ อย่างบ้านเขา (21-22)

พร้อม ๆ กันนั้นผู้แต่งก็ใช้มุมมองภายนอกของตัวละครอื่น ซึ่งมีความเข้าใจสภาวะทางจิตใจของสองเมืองในระดับที่ต่างกัน ดังที่เฟื่องแก้วภรรยาของสภาคับนางลำพูสนทนากันว่า

“คนที่ขาดความรักนี่ เป็นคนน่ากลัวนะคะแม่ ไม่น่าอยู่ด้วยเลย”

“แม่ว่าน่าสงสารมากกว่า”

“รักมาก สงสารมาก...นี่...พูด ๆ แล้วยังอยากจะร้องไห้เลยนะเฟื่อง” แม่ผิวหล่อนผู้ไม่มีลักษณะของ ‘แม่ผิว’ เลย คล้ายแม่ตัวเองมากกว่า เอ่ยด้วยน้ำเสียงค่อนข้างเครือ “ชีวิตเขาอาภัพมาก”

“เฟื่องทราบค่ะ...แต่ถ้าเป็นเฟื่องนะ เฟื่องมีความสามารถยังงี้ เฟื่องก็ไม่เห็นอยากจะย้อนไปนึกถึงเลย ลืมมันเสียดีกว่า ไม่งั้นมันก็ชุนใจหงุดหงิด ไม่เป็นสุขอยู่นั่นเอง” (24-25)

ความเห็นของเฟื่องแก้วนี้แสดงว่า เธอไม่เข้าใจความซับซ้อนในจิตใจของสองเมือง ทั้งไม่หยิ่งรู้ถึงความเจ็บปวดทุกข์ทรมานของเขา เช่น เขารู้สึกแปลกแยกจากบ้านอันใหญ่โตของตัวเอง ในบทที่ 15 เมื่ออยู่ตามลำพัง

สองเมืองค่อย ๆ ลุกขึ้น ก้าวช้า ๆ เนิบ ๆ ไปเปิดไฟ แล้วถอยหลังกลับไปนั่งบนเตียง

มองไปรอบ ๆ อย่างต้องการจะรู้สึกต่อทุกสิ่งทุกอย่าง นั่นพรมนั้น โตะ แก้อ้อ... ปุ่มประตูเสื้อผ้า... อ้อ... เรายังอยู่ ยังเป็นตัวเรา ไม่ได้แปรปรวนวิปลาไปเหมือนความรู้สึกเมื่อสักครูที่ถูกกดและบีบอย่างหนักหน่วง... จากอะไรสักอย่างซึ่งดำมืดอยู่ภายใน

ชายหนุ่มเปิดประตูออกไปข้างนอก เปิดไฟหยิบน้ำเย็นในตู้เย็นรินน้ำดื่ม หน้าต่างปิดสนิทหมดทุกบาน จึงทำให้ภายในอบอ้าว... เขากินน้ำแล้วเดินไปรูดม่านเปิดหน้าต่างออก แสงจันทร์เรื่อ ๆ ระบายอยู่บนสนามด้านข้าง แลเห็นขาวว้าง... สนามนั้นกว้างใหญ่จนบางครั้งเขานึกเอือมส่วนเกินของมัน ซึ่งดูเหมือนจะเป็นความสูญเสียเปล่าอย่างแท้จริง

เขาเกือบจะไม่ได้เสพลิงที่เขาอยู่เหล่านี้เลย

ทุกวันนี้หรือเมื่อวันก่อน ๆ ไฉน เขาทำมาหากินเพื่อที่จะไม่อยู่หนึ่งอย่างหนึ่ง เพื่อที่จะพิสูจน์ว่าเขาที่ยืนอยู่บนขาของตัวเองได้ดีอีกอย่างหนึ่ง นอกจากนั้นแล้ว ก็ดูเหมือนจะไม่มีจุดหมายปลายทางอย่างอื่น

สองเมืองพยายามเดินกลับไปกลับมา จากสุดห้องด้านนั้นมาด้านนี้ สักครูเขาก็รู้สึกดีขึ้น พลังทรุดลงนั่งบนเก้าอี้ตัวหนึ่งแล้วมองออกไปรอบ ๆ

นี่เขามีวันจะสมปรารถนาในชีวิตบ้างไหม ชายหนุ่มลองถามตนเอง (176-177) (เน้นโดยผู้วิจัย)

ในส่วนความสัมพันธ์กับบาลี เราจะเห็นว่ามรากฐานประสบการณ์ในวัยเด็กรองรับ ตั้งในบทที่ 4 สองเมืองมาพบบาลีด้วยปัญหาของสภรรยาพี่ชายของเธอที่ป่วยหนัก เป็นครั้งแรกที่คนทั้งสองได้พบกันภายหลังที่เติบโตเป็นหนุ่มสาวแล้ว “สองเมืองรู้สึกว่าเขาเองมีแต่ความปิติ จนดูราวกับวันคืนเก่า ๆ ในสมัยหนึ่งกำลังไหลบ่าเข้ามาอย่างเร็วรี่” (35-36) ความรู้สึกผูกพันที่พัฒนามาเป็นความเกาะเกี่ยวใคร่ครอบครองปรากฏในบทที่ 14 เมื่อรับรู้ว่ามีอภิมรเป็นคู่หมายของบาลีและมีความสัมพันธ์กันเกินกว่าคู่รัก ถึงแม้สองเมืองล่วงรู้ว่าบาลีกำลังเบื่ออภิมรเพราะมีจุดหมายของชีวิตต่างกัน อีกทั้งบาลียังเบื่อเมืองนอกที่อภิมรตั้งใจจะพาเธอกลับไป เมื่อสองเมืองได้พูดคุยกับอภิมร เขาหัวเราะโดยไม่เข้าใจตัวเอง ผู้เล่าบรรยายไว้ในบทที่ 15 ว่า

...ใจของเขาก็คล้ายกับหล่นวูบลงสู่ที่ที่ลึกสุด ... มันดิ่งลงไปจน
เนื้อตัวเบาโหวง

สองเมืองไม่รู้ว่าความหวั่นไหวนี้เกิดขึ้นเพราะอะไร...เพราะ
เสียชีวิตที่แลเห็นความไม่คู่ควร หรือเพราะ...ใช่...อาจจะเป็นเพราะ
อมรุตเป็นพ่อค้าเร่มากกว่าจะเป็นผู้ชายอีกชนิดหนึ่ง...ชนิดไหน...
เขาเองก็ไม่รู้แน่...แต่ที่แน่ ๆ ก็คือคิดว่า คนอย่างอมรนั่นอาจ‘ดิบ’
เกินไปสำหรับบาลี

ทำไมเขาจะต้องหวังเห็นหล่อนเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ได้สิ่งนั้น
สิ่งนี้ สองเมืองนึกฆ่าตนเองขณะขับตามไปจนถึงสี่แยก แล้วต่างคน
ต่างเลี้ยวไปตามทางของตนเอง สองเมืองนึกถึงแห่งหนึ่งที่คนทั้งสอง
พากันไปในชั่วโมงข้างหน้า! ความจริงเขาเองก็ไม่น่าเก็บเอา
ความสงสัยใด ๆ มาครุ่นค่านึง...หากสิ่งนั้นเกี่ยวข้องกับความประพฤติ
ของหล่อน...เป็นไปได้อย่างไรที่เขายังหวังเห็นหล่อนเป็น‘ผ้าขาว’
ที่ไม่เคยมีรอยมลทิน ... เป็นไปไม่ได้ เขาคิด แท้จริงแล้วเขาเอง
ก็ไม่ได้หวังเช่นนั้น ... แต่นั่นแหละ ถึงอย่างไรเขาก็เป็นชาวไทย
จะไม่ให้ถือสาเกี่ยวกับเรื่องเช่นนี้เสียเลย ย่อมเป็นไปได้อีกเช่นกัน
(169-170)

เราจะเห็นได้ว่าสองเมืองวางบาลีไว้ในสถานะสูงกว่าอมรในด้านความ
ละเอียดอ่อน เมื่อสองเมืองหาเหตุผลให้ความซับซ้อนในจิตใจของตนไม่ได้ เราจึงเห็นว่า
เขาพยายามให้เหตุผลแบบง่าย ๆ ว่า

...นับตั้งแต่เขาพบบาลีครั้งใหม่...เขาเกิดความรู้สึกว่าหล่อนเป็น
เพื่อนเก่าที่เขาเหลืออยู่คู่กับสภา นอกนั้นก็ไม่มีใคร

อาจเป็นเพราะหล่อนกับสภานั้นเป็นของเก่ามีค่า หายากกระมัง
... เขาจึงไม่อยากจะเห็นหล่อนบอบช้ำ สูญสลายไปเร็วเกินควร ...
สองเมืองคะเนอย่างรวู่น (170)

แต่ที่จริงบาลีมีความหมายต่างจากสภา เพราะสองเมืองย่อมไม่ก้าวล่วงชีวิตส่วนตัวของสภา ความวิตกกังวลถึงความบอบซ้ำ สูญสลายของบาลีที่กำลังจะใช้ชีวิตคู่กับอมร ก็คือความผูกพันมากกว่าความเป็นเพื่อน ความขัดแย้งนี้สร้างความทุกข์แก่สองเมืองมาก แต่ก็เป็นโอกาสให้คุณสหายทองได้ช่วยเขาให้เข้าใจตัวเอง

เมื่อไม่อาจจัดการกับสภาวะไม่มั่นคงในใจ สองเมืองจึงเกลียดตนเองที่มองโลกในแง่ร้ายและมีอคติต่อผู้อื่น แต่ก็แก้ไขไม่ได้

เขาเกลียดตัวเองในเวลาเช่นนี้ ... ขณะอยู่ตามลำพัง ไม่มีธุรกิจ ความฟุ้งซ่านไร้สาระจะแล่นเข้ามาคลุมอารมณ์...ก่อให้เกิดความหงุดหงิด ขุ่นใจ ... หลายต่อหลายหนที่เขาได้แต่โกรธตัวเองที่หัวใจดูต่างปร้อย เปรอะเปื้อนด้วยความเกลียด! แม้ไม่ถึงกับเกลียด ก็ไม่รักไม่ชอบ ... ทุกคนดูมีตำหนิ มีความไม่น่าพึงพอใจ จนเขาเองรู้สึกอึดอัด ดิ้นรน... หาทิไป ... ซอกซอนไปในโลกนี้ ด้วยหวังว่าจะมีสักแห่งซึ่งเขาสามารถชื่นชม และผาสุกในที่นั้นได้ (170-171)

รายละเอียดความแปรปรวนทางอารมณ์ที่เผยด้วยมุมมองภายใน เป็นเนื้อหาให้ผู้อ่านได้ทำความเข้าใจปมขาดรักของสองเมือง ที่เป็นประสบการณ์ร่วมกับบาลี การมีคู่ควงโดยไม่ยอมผูกมัด ไม่สามารถเยียวยาแผลในใจของตัวละครเอกทั้งสองได้ ความเข้าใจกันเพราะโหยหาความรักไม่ต่างกัน กระตุ้นให้บาลีเห็นใจสภาวะทางอารมณ์ของสองเมือง เมื่อมีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งถึงขั้นปัดป้องการมีลูก บาลีก็หวนคิดถึงแม่ ในบทที่ 38 ว่า

หล่อนหรือจะไม่เคยคิดถึงดวงชีวิตน้อย ๆ ที่เป็นเลือดเนื้อของตนเอง แบ่งภาคมาจากหยดโลหิตในกายตัว เพียงแค่คิดถึงก็รักได้ จนสุดสายรัก ดั่งนั้นสิ...หล่อนจึงนึกเลยไปถึงครั้งก่อนเก่า หัวใจของแม่หล่อนสร้างด้วยธาตุใดกันแน่ จึงสามารถปล่อยปละละเลยหล่อนไว้กับความว่าเหวได้ลงคอ แล้วหล่อนก็กินหนึ่งในน้ำใจแม่ตลอดเวลายาวนาน (547)

มุมมองภายในที่แสดงสำนึกของบาลี เมื่อคิดถึงเลือดเนื้อเชื้อไข ไม่เพียงทำให้ผู้อ่านประทับใจในความรักที่เธอมีต่อลูกซึ่งจะถือกำเนิด ยังเผยการแปร ความเจ็บแค้นแม่ ที่ทิ้งขว้างตนในวัยเด็กมาเป็นแรงกระตุ้น ที่จะไม่กระทำชั่วร้าย ด้วยความรู้ค่าของการเป็นพ่อแม่ ดังความตระหนักในบทที่ 38 ว่า

อาจจะเนื่องจากหล่อนเทิดคำว่า‘ปุษนียบุคคล’ไว้สูงส่ง หากถ้า เป็นพระก็ยอมเป็นพระพุทธรูปอันแท้จริง ซึ่งปวงมนุษย์ทั้งโลกหล้า คารวะบูชาด้วยรูป เทียน ดอกไม้ และเปลวทองคำอร่ามเรือง มิใช่ ลักแต่เป็นปูนซีเมนต์ ที่มีรูปลักษณะคล้ายพระพุทธรูป หลอกให้คน เข้าใจผิดด้วยแผ่นทองที่หุ้มไว้ (547)

บาลีซึ่งเป็นผู้รับผลโดยตรงจากความแตกร้าง เมื่อได้เป็นแม่ เธอได้รู้ว่าจิตสำนึกผู้ให้กำเนิด สร้างขึ้นได้ด้วยความรักลูกอย่างแท้จริง และ ความรักนั้นเป็นที่มาของความสุขอันยิ่งใหญ่ ดังที่บาลีคิดในตอนแรกตลอด ในบท ที่ 52 ว่า

ความสุขเต็มตื่นอยู่ในหน่วยตาทั้งคู่ของเขา [สองเมือง] ... เขาได้เป็นพ่อ และหล่อนได้เป็นแม่แล้ว หลังจากเป็นลูกมานาน นักหนา ... หล่อนเองก็อยากรู้เหมือนกันว่า การกระทำที่หล่อนเคย ว่าพ่อแม่ว่าทำบกพร่อง ไม่สมบูรณ์นั้น ถ้าหล่อนทำบ้าง จะทำ ได้ดีสักแค่ไหน แต่บาลีก็มีความเชื่อตัวเองเต็มเปี่ยมว่าหล่อน ต้องทำได้และทำดีด้วย หากหล่อนยังคงมีความสุขอย่างเดี๋ยวนี (754)

ผู้แต่งยังเน้นการวิจารณ์ความบกพร่องของพ่อแม่ไว้ในตอนท้ายเรื่อง โดยตั้งใจซ้ำประเด็นคุณค่าที่พึงเป็นของบุพการี ผ่านมุมมองของสองเมือง เมื่อเห็น หลานสาวร่ำร้องหาแม่ ซึ่งถูกแยกไปคุมขัง ผู้อ่านได้รับรู้ความสะเทือนใจของสองเมือง ต่อเคราะห์กรรมของเด็กหญิงอัน ในสถานการณ์นั้น

สองเมืองอดที่จะมองดูอย่างเศร้าใจไม่ได้ ... บิดามารดาคือ
 ปุชนียบุคคลโดยแท้ ถึงอย่างไรก็ยอมถูกย่ำซ้ำแล้วซ้ำราวากรรม
 ของบิดามารดาคือกรรมของบุตรโดยแท้เช่นกัน เขานึกถึงบิดา
 มารดาชนิดหนึ่ง คือ ชนิดที่เป็นปูนปลาสเตอร์ซึ่งถูกหล่อให้คล้าย
 พระพุทธรูปแล้วเอาทองปิด ดูร่ามงามสรรพก็เพียงเปลือก
 (768) (เน้นโดยผู้วิจัย)

การย่ำทับตะผู้แต่งที่โยงกับแก่นเรื่องผ่านมุมมองของสองเมือง ในบท
 ที่ 53 ชำเนื้อความเดิมกับที่แฝงไว้ในมุมมองของบาลี แม้เป็นความเห็นของผู้มี
 ภูมิหลังเดียวกัน และมีจิตใจประสานกันอย่างแนบแน่น แต่ผู้แต่งพะวงกับสำนวน
 ที่ชี้ในลักษณะสัญลักษณ์อย่างจงใจขึ้นมาเกินไป จนจัดเป็นข้ออ่อนทางวรรณศิลป์
 ทั้งนี้อาจเกิดขึ้นด้วยข้อจำกัดของการเขียน ที่ทยอยลงตีพิมพ์เป็นตอนๆ ใน
 นิตยสารมาก่อน จึงจำเป็นต้องเน้นประเด็นสำคัญสำหรับผู้ที่ไม่มีโอกาสทบทวน
 แม้ผู้แต่งสามารถแสดงความบกพร่องของตัวเองครุ่นพ่อแม่ได้อย่างสมเหตุสมผล
 แต่การที่แทบจะไม่แสดงมุมมองภายใน หรือการต่อสู้ในจิตใจของตัวเอง
 เหล่านี้ เมื่อสร้างปัญหาในอดีต (ยกเว้นคุณสายทองที่ย้อนระลึก(flash back) กลับไป)
 แต่ให้ตัวละครรุ่นลูกระลึกถึงอดีตพาดพิงไปถึงพ่อแม่ ก็ย่อมลดความน่าเห็นใจ
 ของตัวละครรุ่นพ่อแม่ ซึ่งถูกลดความเห็นที่สร้างความปลอดภัยต่อชีวิตลูก อย่างไรก็ตาม
 ปัญหาที่พ่อแม่หลงในกามารมณ์โดยมีแรงหนุนจากฐานะและวงศ์ตระกูล ก็พอ
 เตือนใจได้ว่าปัจจัยภายนอก นอกจากจะไม่เป็นคุณสมบัติไปแล้ว อาจเป็นโทษได้ด้วย
 ที่สำคัญมุมมองภายในของคนรุ่นพ่อแม่ ที่มาเน้นในปัจจุบันวัย ก็พอทดแทนได้ว่า
 การเรียนรู้สามารถกระทำได้เสมอ เพียงแต่ว่าความรู้เรื่องชีวิตนั้น ยากนักที่จะ
 ศึกษาค้นคว้า ณ ดังที่คุณสายทองคิดขณะที่ร่วมสนทนากับคุณบุรีและคุณทวี ในบท
 ที่ 47

... คนทั้งสาม ... ผู้มีอายุล่วงเข้าปัจฉิมวัย ต่างได้รู้ได้เห็น
 ได้สัมผัสระดับของทุกข์สุข สมหวังผิดหวังกับชีวิตนี้ของตนเอง
 มาแล้วทุกชั้นเชิง ต่างก็ยิ่งรู้อยู่เสมอว่า ... ตนก็ยังหวาดต่อกลไก
 ของชีวิตอยู่นั่นเอง เนื่องด้วยกลไกนี้เป็นสิ่งมหัศจรรย์ยิ่งนัก

เป็นสิ่งที่ไม่มีวันที่ใครผู้ใดสามารถจะประมาทได้ ชะล่าใจได้ หรือเชื่อมั่นได้ (691)

1.2 ข้ามสีทันดร

ในข้ามสีทันดร ความอ่อนไหวง่ายของเที่ยงวัน เป็นเนื้อหาที่ทำให้ความเข้าใจต่อมูลเหตุของปัญหา และความยากลำบากในการต่อสู้ แต่ความอ่อนไหวนี้เองก็ทำให้เที่ยงวันซดรากถอนโคนความทุกข์ของตนได้ เมื่อประจักษ์ความทุกข์ของผู้อื่นซึ่งเป็นประสบการณ์ร่วม ขณะอยู่ในชั้น“กลับเข้าสู่สังคม” โดยฝึกปรับตัวให้ทนรับความเด็ดฉันทให้ได้ เที่ยงวันพบเดือนลิบในคณะทัศนจรแอฟริกาใต้ ความเข้าใจในทุกข์ที่มีร่วมกัน ทำให้เที่ยงวันรู้จักเห็นใจผู้อื่นเป็นครั้งแรก เมื่อเขาทวนนึกถึงความเกลียดชังที่ตนเคยมีต่อทุกคนในอดีต แม้กระทั่งผู้รักและหวังดีที่อยู่ใกล้ชิด ในบทที่ 18 เที่ยงวันรู้ซึ่งถึงความเปลี่ยนแปลง ว่า

เขากลายเป็นคนรู้จักเห็นใจ ... ทั้ง ๆ ก่อนหน้านี้ยังเคยนึกเกลียดพ่อแม่และพี่สาวอยู่บ่อย ๆ ถึงขนาดไม่อยากเห็นหน้า ไม่อยากได้ยินเสียง ทุกคนเหมือนศัตรูคู่อาฆาตไม่ผิดเพี้ยน ดังนั้นเรื่องโกหกทุกคำ จึงเป็นความเคยชินที่จงใจทำ อย่างน้อยก็ลวงให้ศัตรูของเขาเขว

แม้กระทั่งนักจิตวิทยาหรือนักสังคมสงเคราะห์นั้นก็ตาม

เที่ยงวันได้ยินเสียงหัวเราะของตนเองดังลอยมา ... อย่างขบขัน หยันหยามทุกคนที่ก้าวเข้ามาติดกับ (193-194)

ในขณะที่เดือนลิบรู้สึกยินดีที่ได้รู้จักเที่ยงวัน ซึ่งเธอคาดว่าจะช่วยแก้ปัญหาให้ดวง ผู้แต่งใช้มุมมองภายนอกของเดือนลิบที่จับต้องความอ่อนไหวของเที่ยงวันได้ ดังในบทที่ 20 เมื่อการต่อสู้ของเที่ยงวันยังอยู่ในระหว่างการทดสอบ เดือนลิบสังเกตเห็นว่า

เที่ยงวันนั่งบนที่นอนปลายเตียงของเขา หันหน้าเข้าหาคนทั้งสอง มีแสงจากภายนอกและภายในห้องฉายลงมาบนผมเส้นใหญ่ที่ค่อนข้างแห้ง หากก็หิวไว้เรียบร้อย ดวงหน้าสะอาดสะอ้านก็

จริง แต่แวนนัยน์ตาก็ฟ้องร้องถึงความปั่นป่วนในใจ เขาค่อนข้างคิดมากทีเดียว เดือนสิบนี้...อ่อนไหวกับคิดมาก สองอย่างนี้ไม่ควรมีในบุคคลผู้จะต้องใช้กำลังกายกำลังใจมหาศาล เพื่อข้ามให้พ้นหุบเหว หล่มลึกและทะเลชีวิต โดยเฉพาะเป็นทะเลชีวิตของยุคปัจจุบันที่ทุกอย่างมีแต่แก่งแย่งแข่งดี ‘ชิงดำ’กันแทบทุกอย่างก้าว ผู้คนสามารถเหยียบย่ำ โคนล้มและก้าวอย่างลงไปบนร่างกายและหัวใจของเพื่อนมนุษย์ เพียงเพื่อคว้าหลักชัยมาเป็นของตน

อ่อนไหวและคิดมาก จึงไม่ควรมีในอารมณ์ของเที่ยงวัน...ผู้ในกาลที่ผ่านมา เขาได้ล้มลงอย่างแรงจนถึงกับสูญเสียความทรงจำและบาดเจ็บสาหัส (205-206)

คำสำคัญในข้อความนี้คือ “ทะเลชีวิต” ซึ่งเป็นคำที่สอดคล้องกับชื่อเรื่อง **ข้ามสี่พันตร** ซึ่งตีความได้ว่าบุคคลย่อมต้องนำพาชีวิตให้รอดด้วยตัวเองขณะเผชิญกับความอ้างว้างและความยากเข็ญของปัญหาอันหนักหน่วง ดุจอยู่ในห้วงน้ำกว้างใหญ่ที่มีคลื่นลมแรง จึงจำเป็นต้องสร้างสมความแข็งแกร่งทางจิตใจและปัญญาเพื่อเป็นพลังยืนหยัด ต่อสู้กับแรงปะทะของพายุกิเลส ฝ่าวิกฤตของชีวิตไปสู่ฝั่งแห่งความเป็นปกติสุข

ในด้านที่เป็นคุณ เพราะเที่ยงวันมีความอ่อนไหว เขาจึงเข้าใจความทุกข์ของผู้อื่นได้เร็ว โดยเชื่อมโยงกับประสบการณ์ตรงของตน ภายหลังจากรับรู้ความทุกข์ของเดือนสิบ ที่ต้องแบกรับปัญหาของครอบครัว ผู้เล่าบรรยายความสะทกสะท้านใจของเที่ยงวันว่า “เที่ยงวันแลเห็นประกายน้ำวับวาวอยู่ในหน่วยตาของหญิงสาว เป็นเหตุให้เขาหายใจขัดขึ้นทันควัน ... น้ำตาของเขาเองก็พานจะไหล ด้วยดีมลึกในเรื่องราวที่หล่อนกำลังบรรยาย” (208) เที่ยงวันไม่ได้มีแต่ความอ่อนไหว เมื่อเดือนสิบปรับทุกข์กับนางสาวทแม่ของเที่ยงวันว่า “เกิดอะไรขึ้นกับเรา ... ไม่เข้าใจ ... น้องหนูเหมือนผี ... ถ้าเหมือนคน ก็เหมือนคนถูกสาป เพราะทั้งโกหกทั้งขโมย ... เพื่ออย่างเดียวคือมีเงินไปซื้อผง” (209) มีคำบรรยายมุมมองของเที่ยงวันว่า

ใจของเที่ยงวันหล่นลง แล้วหดสั้น เหลือเล็กน้อยเมื่อหล่อนเอ่ยถึงตรงนี้

เขาเข้าใจความเป็น 'ภูตผีปีศาจ' ของคนดี ๆ คนหนึ่งอย่างถ่องแท้ ภูตผีนั้นได้เข้าสิงและบัญชาให้กระหายหิว กะโหลกศีรษะที่ฝังขมวด สีขาวก่อนโตไว้เพื่อใช้คิด ใช้รู้สึก และสั่งการ คล้ายถูกโกยออก ปล่อยให้เหลือเพียงโพรงว่าง ๆ ร่างไร้กลไกของสิ่งประเสริฐและ พิเศษ มีแต่กากเดนและเศษซากของสิ่งปฏิภูลทิ้งให้เห็นเป็นพยาน ว่าครั้งหนึ่งในกะโหลกวางเปล่าเนาเหม็น เคยมีมันสมองอันสดใส ของเด็กชายอึดอยู่เต็ม (209)

ด้วยความเชื่อมโยงของมุมมองทั้งภายใน และภายนอกของ ตัวละคร ซึ่งเป็นผู้เผชิญสถานการณ์ร่วมกัน ผู้อ่านจะได้เห็นกระบวนการทำงาน ของจิตใจ ขณะรับรู้ ครุ่นคิด และมีปฏิกิริยาตามสภาพอารมณ์และปัญญา พร้อมกันนั้นผู้แต่ง ก็ได้แฝงความคิดหลักว่า ยาเสพติดทำลายชีวิตคนอย่าง นำสะพรึงกลัวและน่าเวทนา

มุมมองภายในของเที่ยงวัน นอกจากแสดงการต่อสู้กับความปั่นป่วน เมื่อต้องเผชิญกับผู้ที่จ้องจับผิด ยังเป็นองค์ประกอบที่สื่อให้เห็นว่า การตั้งสติควบคุม ความว้าวุ่นด้วยตนเอง มีความสำคัญเป็นอย่างมาก ดังในบทที่ 27 ขณะนั่งเครื่องบิน กลับจากทัศนจักร ผู้เล่าเผยความแปรปรวนทางอารมณ์ของเที่ยงวัน พร้อมกับที่แสดง การมุ่งระงับโทสะ ภายหลังจากที่ถูกนางรื่นเรียงและพรหมจู้จุดอ่อนที่ยังเรียนในมหาวิทยาลัย เปิดโดยใช้เวลานานกว่าคนทั่วไป มีคำบรรยายผลกระทบต่อความรู้สึกของเที่ยงวันและ การข่มใจของเขาว่า

เกือบสิบชั่วโมงบนเครื่องบินเที่ยวนี้ ทั้งนางสาวทและเที่ยงวันจึง มีแต่ความทุกข์ กินอาหารเสร็จเธอก็ชักผ้าขนสัตว์ขึ้นคลุมจากปลาย แท้ถึงหน้าตัก ส่วนลูกชายกอดอก นิ่งสงบ หลับตา...ราวกับกำลัง ทำใจ ทำสมาธิให้มั่นคง รวบรวมทั้งปัญญาและสติเพื่อสู้กับการ ทำร้ายของมนุษย์

พรหมอาจมันปาก...อาจทั้งกลัวและเกลียด...ใช่...ทั้งหมั่นไส้ ขยะแขยง เหยียบย่ำ...สารพัดความรู้สึกอันมีต่อใครสักคนหรือ หลายคนที่ติดยา เที่ยงวันคิดในใจ...พร้อมกับมานะอย่างยิ่งที่จะกด ความโกรธอันแรงกล้าลงไป...ความโกรธอันแรงกล้า แน่นอนถ้า

เขาคุมอารมณ์ไม่ได้ อะไรจะเกิดขึ้นที่นี่ บนเครื่องบินที่ยังบินอยู่
กลางหาวนี้ ไอ้หมอนั่นคงยังไม่รู้ หรือรู้แล้วกลั่นแกล้งจะเพื่อตอกย้ำ
หรือเตือนสติก็ตามที่ แต่ตัวมันควรจะได้บทเรียนดีกว่านั้น บทเรียน
ที่บอกมันว่า อย่าคุยเขี่ยปมด้อย ไม่ว่าจะของผู้ใดก็ตาม...

มือของเขากำแน่น กำจนรู้สึกเจ็บฝ่ามือ...นี่ถ้าเล็บยาวอีกสักนิด
มันก็คงเจาะซอนลงไป แล้วได้เลือดสดๆ กลับมา

“เที่ยง” แม่เรียกเบาๆ หลังจากไฟเหนือศีรษะปิดหมด ทางเดิน
มืดมิด เมื่อเขาเหลียวไปก็เห็นนางรื่นเรียงขดตัวอยู่กับพนัก...
หัวแทบชนไหล่พรหม ผู้บัดนี้ศีรษะไหลไปข้างขวาขีดทางเดินเพราะ
เกรงใจนางรื่นเรียง “ปรับเก้าอี้ให้มันเอนหน่อยซิ จะได้นอนสบาย”

“แม่ละฮะ” เขาถามเรียบ ๆ อย่างผู้ผ่านการเอาชนะใจตน
มาหลายชั่วโมง (284-285) (เน้นโดยผู้วิจัย)

การเอาชนะความอ่อนแอของตน อีกทั้งต้องตั้งรับปฏิกิริยาของผู้อื่น
ยังพบอีกในบทที่ 58 เที่ยงวันเจ็บลึกแสนสาหัส เมื่อเดือนสิบไม่ยอมสานสัมพันธ์
ฉันคนรัก ในวันที่เขาไปพบเธอถึงที่ทำงาน เธอเผชิญหน้ากับลำธารชายคนรัก ซึ่งมารับ
ออกไปหลังเลิกงาน มุมมองภายในของเที่ยงวันยังเผยความเข้มแข็งที่พยายามกอบกู้
ตนเอง ระวังความเสียใจ ค่อย ๆ ตั้งสติ ควบคุมตัวเองไปจนถึงบ้านด้วยรถ
มอเตอร์ไซด์

นี่ไงน้ำมันคลอขึ้นมาเอง...คลอขึ้นมาจนฉันตาพร่าเลือน
จนต้องพารถเลี้ยวเข้าปั้มน้ำมันตรงปากซอย...เติมน้ำมันอีกนิด...
แต่ก็ใช้ว่าอยากเติมเพราะก่อนมาก็เติมแล้ว...หากเพื่อปาดน้ำตาที่
ขังเต็ม กับให้กำลังใจตนเองอีกครู่หนึ่ง

เพื่อถอดความตึบตันที่แล่นขึ้นมาคับ...จนคล้ายขยายคำตรง
หว่างอก...ให้จมลงไปบ้าง อย่างน้อยก็ขอให้ถึงบ้านโดยปลอดภัย

.....

เติมน้ำมันและปาดน้ำตา พร้อมหายใจลึก...พลางก็ดึงกระบัง
หมวกลงครอบ ครั้นแล้วจึงสำรวจร่างกายและใจให้เป็นสมาธิ...

สมาธิ...

.....
 คนรัก...

เที่ยงวันพยายามสลัดคำนี้ออกจากสมอง...คนรัก...คนรักผู้
 สามารถรวมเอาคุณสมบัตินี้ข้างต้นไว้ได้ในตัวหล่อน...จะค้นหาจาก
 ที่ได้ถ้าไม่ใช่จากหญิงสาวชื่อเดือนลิบ

แต่หล่อนรักเขาหรือ

ผ่านสี่แยกแล้วเลี้ยวขวา ตรงไปอีกครู่ เขาก็ต้องจอดรถเข้า
 ข้างทาง ด้วยมีอาจสู้กับความคิดที่คอยแต่จะพลัดเข้ามา...ที่มีภาพ
 หล่อนกับชายหนุ่ม ทำทางที่ก้าวขึ้นนั่งเคียงกัน ดูคุ่นเคยชิดใกล้
 เหมือนเพื่อนใจคนสนิทมากกว่าติดต่อเพียงการงาน

เขาขับแล้วจอด ขับแล้วจอด กระทั่งถึงบ้าน (592-593)
 (เน้นโดยผู้วิจัย)

มุมมองภายในที่แสดง ความปั่นป่วน สะเทือนใจของเที่ยงวัน
 ในขณะเผชิญภาวะวิกฤต โนม่น้าวให้อ่านเห็นใจ พร้อมกับที่เอาใจช่วยให้เขาชนะ
 ความอ่อนแอ ยิ่งรับรู้ว่ายี่งวันเป็นคนอ่อนไหว ผู้อ่านก็สามารถทำความเข้าใจ
 ได้ว่าการเห็นดวงถูกขัง ส่งผลกระทบรุนแรงอย่างฉับพลันต่อความรู้สึกของเที่ยงวัน
 จนเหนี่ยวนำให้เขาฉุกคิดได้ และตัดสินใจเลิกขาดจากยาเสพติด ดังคำบรรยายใน
 บทที่ 71 ว่า

เขาไม่รู้ใจดวง...รู้แต่เพียงใจเขา ใจอันบัดนี้โลดแล่นแสนสว่าง
 และเตรียมพร้อม...ในความพร้อมที่เตรียมแล้ว อารมณ์อันเคยตื่น
 บางแกมเบาหวิว ก็ประหนึ่งว่าเต็ม ลึก และอึดเียบด้วยน้ำหนัก
 เขาซึ่งมันได้ทันควัน เพียงกระทบกับภาพดวง...ภาพที่ต่อเนื่องเป็น
 ลูกโซ่ นับจากวันที่เด็กหนุ่มถูกโซ่ล่าม นับจากวันหักดิบ และครั้ง
 สุดท้ายคือเมื่อเช้า

แม้เขาจะเคยแะะดวง หากบัดนี้ดวงคือครูของเขา (717)

ความละเอียดอ่อนลึกซึ้งของเดือนลิบ ก็เป็นองค์ประกอบสำคัญที่
 ทำให้การตัดใจจากลำธารเป็นสิ่งที่สมเหตุสมผล เมื่อเดือนลิบ“มาถึงจุดสุดยอดของ

การยอมรับ รัชสภาพอันร้ายสุดของครอบครัว” (703) ในบทที่ 69 เพียงวันก็ได้
 ประสบกับความน่าตระหนกตกใจ และเศร้าสะเทือนใจอย่างถึงที่สุดของครอบครัวนี้
 เขาเห็นเดือนสิบและนายดำเกิง พ่อเจ้าทริฐอวณณ์ร้าย ร้องไห้กอดกันต่อหน้าดวง
 ที่ถูกคุมขัง ภาพความทุกข์ของผู้เป็นที่รัก นำเขากลับไปเผชิญความตกต่ำของตน
 ในอดีต

ใจเขามึนเมา...

ดวงคนเดียวจริง ๆ ... ชายหนุ่มคำนึงพลางก้าวขึ้นไป ... เพราะ
 ดวงคนเดียวจริง ๆ ... จะว่าสลดใจก็เป็นได้ ... ความสลดหมดใจ
 จูโจมในทันที ปราดเข้าตีตรงแสงหน้า แล้วจากนั้นเป็นต้นมา
 ก็คล้ายกับช็อกไปครู่ใหญ่ ในที่สุดเมื่อฟื้นตื่น เขาก็กลายเป็น
 อีกคนหนึ่ง (707)

ส่วนเดือนสิบก็ถูกดวง“ช็อก”เช่นกัน ดังผู้เล่าบรรยายความรู้สึกของเธอ
 ในบทที่ 70 ว่า

... วันนี้ดวงก็“ช็อก”หลอนด้วยเหมือนกัน ช็อกจนเกิดอาการ
 คิดได้ ... คิดขึ้นมาได้ว่าความรัก หรือการแต่งงานระหว่างหลอน
 และลำธารเป็นเพียงความคิดฝันที่ไม่มีวันเป็นไป เป็นเพียงเศษ
 แห่งความหวานที่แทรกเข้ามาในความขม เป็นความรู้สึกอันแสนเล็ด
 ที่ร่าเพยพัดมาชั่วคราว” (713)

น่าสนใจว่า การเผชิญความจริงอันเลวร้ายนี้ สามารถเปลี่ยนแปลง
 ความอ่อนแอให้กลายเป็นความเข้มแข็ง เปรียบดังการรักษาด้วยยาแรงอย่างเด็ดขาด
 ฉับพลัน

ในการสร้างความเข้าใจให้ผู้อ่านล่วงรู้ปัญหาของตัวละคร ผู้แต่งยังใช้
 บทสนทนาประกอบการบรรยายมุมมองภายใน เพื่อแสดงตัวละครโดยอ้อม (indirect
 characterization) ดังบทที่ 71 ในสถานการณ์ที่ดวงแอบเข้ามาขโมยเหล้าพ่อไปขาย
 แลกยามาเสพ ผู้อ่านได้เห็นว่าแม้นายดำเกิงมีน้ำเสียงประนีประนอม ไม่แสดงความ

โกรธเคืองอย่างเคย แต่ลูกชายก็ยังต่อต้าน การแสดงออกของดวลว่าไม่ไวใจพ่อ
เผยความหวาดกลัวที่ฝังใจต่ออารมณ์รุนแรงของพ่อ ดังผู้เล่าบรรยายความรู้สึกของเขา
ขณะเผชิญหน้ากับนายดำเกิงว่า

ดวลเบิกตาโต มือข้างหนึ่งยังกุมคอขวดเหล้าที่เพิ่งล้วงจาก
ตู้ลอย ... ทันทีที่แลเห็นบิดายืนตระหง่านอยู่ เขาดกตะลึง นิ่งงัน
... งันเพราะถูกจับได้คาหนังคาเขา ว่ากำลังขโมยเหล้า งัน
เพราะเชื่อว่าพ่อเอาเรื่องแน่คืนนี้ ... อาจจะเตะกับล่ำมโซ่เขาอีก
ก็เป็นได้

“พ่อดีใจนะดวล...ที่ลูกกลับบ้าน” นายดำเกิงเอ่ยขึ้นท่ามกลาง
ความเงียบ สีหน้าไม่เหลือโทสะเลยแม้แต่น้อย...ขณะที่ตายังคงมอง
กัน จ้องกันแน่วหนึ่ง...อย่างคุมเชิง...แนนอน...เขาไม่เคยไวใจพ่อ
โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ‘อารมณ์’

“นี่พอก็นั่งรอแกอยู่...ทุกคนรอดดวลนะลูก”

ไม่มีคำตอบจากริมฝีปากก่อนข้างค้ำของเด็กหนุ่ม นัยน์ตาโต
ยังคงมองนิ่ง...มองราวจะแทงให้ทะลุถึงน้ำใจของผู้พูด

.....

“แนใจวายังไงๆ แกก็ต้องกลับบ้าน”

ดวลเกือบแค้นยิ้มออกมาแล้ว...เขากลับบ้านก็จริง แต่ไม่ได้
กลับมาอยู่ กลับมาเพียงเพื่อจะหยิบของสักชิ้น...ไปเปลี่ยนเป็น
ธนบัตร...ของที่ควรจะซื้อของขวัญที่สุด...อย่างน้อยก็ได้สักร้อย ครั้ง
ร้อยไปแลกยา...

.....

“ดวล ... ลูกกับพ่อน่าจะคุยกัน จริงไหม แกก็เป็นลูกชาย
คนเดียวของพ่อ ... เราน่าจะคุยกันได้ ...” นายดำเกิงกล่าวต่อไป
อย่างผู้ที่หมดทฐิ ลิ่นปัญญา ... เขาถูกต้อนมาจนอยู่ ณ มุมแคบ
ที่ต้องสู้กัน ถ้าออกจากมุมไม่ได้ เขาก็ต้องตายอยู่ตรงนี้ “แกจะให้
พ่อทำยังไงลูก จะให้ทำยังไง แกถึงจะเลิกยาได้ หรือถ้าเลิกไม่ได้
ก็ขอให้สภาพของแกดีกว่านี้...ไหน...บอกมาซิดวล...ว่าแกจะให้พ่อ
ทำยังไง...”

เด็กหนุ่มยังคงยืนนิ่งไม่กระตุกกระตัก ไม่คล้อยตาม หากก็
ไม่ได้แย้ง ... เพียงแต่แวบแข็งด้านจากดวงตาค่อย ๆ อ่อนโยนลง

.....

“พ่อรับรองว่าพ่อจะทำทุกอย่าง...ทำทุกอย่างเพื่อให้ลูกดีขึ้น”
นายดำเกิงยังคงย้ำ ขณะที่กำลังสิ้นความตื่นตันลงลำคออย่างลำบาก
... เขาเว้นระยะอึดใจหนึ่ง ... พร้อมกะพริบตา ... เมื่อรู้สึกวุ้นวุ้น
เริ่มวิ่งขึ้นมาหล่อเย็นพร้อมจะหล่นร่วง แต่กระนั้นก็กลั้นไว้
เม้มปากไว้ สะกดไว้ ... รวบรวมกำลังใจพูดต่อ “แม้กระทั่ง
แกยีนกรานว่า แกจะไม่เลิก พ่อก็จะยอม ... ยอมให้แกใช้ยา
ต่อไป ...”

.....

“พ่อกำลังจะไปซื้อยา...พ่อกำลังจะไป...แหล่งขายยามันอยู่ไหนล่ะ พ่อก
ไป พ่อจะจ่ายเงินไปซื้อยาให้แก...” ปลายประโยคของชายร่างใหญ่
ผิวคล้ำ...แสนสั้น

แล้วก็นั่นเอง น้ำตาที่หล่อล้นอยู่เต็มตาพลันหล่นร่วงลงมา
ตามด้วยเสียงสะอื้นอึกอึกของหัวหน้าครอบครัว ผู้ไม่เคยยอมใคร
ไม่เคยร้องไห้ นับแต่สูงวัยมานี้

.....

“แหล่งซื้อขายอยู่ที่ไหนดวล พ่อจะไปซื้อยาให้แก” นายดำเกิงปาด
น้ำตา พลังดึงธนาบัตรใบละพันจากกระเป๋าเสื้อยืด “ให้...ให้...มัน
...รู้ไป...ว่า...ตลอด...ชีวิตนี้ ลูกพ่อจะต้องมียา...จะ...ต้อง...มี...ยา
...”

ริมฝีปากของเด็กหนุ่มสั่น ... ภาพพ่อกับพี่สาวประคองกัน
อยู่ตรงหน้า พร้อมแม่ยืนนำตานองอย่างทุกข์ยาก เป็นภาพ
ที่โหด ที่แรง ที่ล้นเลือนสะเทือนลึก จนเขาเองก็อ่อนผล็อย
มือหลุดจากคอขวด พลังรูตราลงนั่งคล้ายขดแน่น ขณะที่
ชบหน้าลงบนหัวเข่า สันเทาไปทั้งตัว (722-725) (เน้นโดย
ผู้วิจัย)

การแสดงปฏิกิริยาทางอารมณ์ของพ่อลูก โดยใช้บทสนทนาที่เน้นการขับเคลื่อนระหว่างทิวากับความรัก ก่อความสะเทือนใจต่อผู้อ่าน พร้อมกับกระตุ้นให้เห็นค่าของความรัก ที่มีอำนาจประสานรอยร้าวของครอบครัว นับเป็นคุณธรรมที่ผู้แต่งเน้นอย่างชัดเจนว่าเป็นปัจจัยให้ “คิดได้” หรือเกิดปัญญา หรือกล่าวได้ว่า ทิวาเป็นสิ่งบดบังปัญญานั้นเอง มีความสมเหตุสมผลที่ผู้แต่งจงใจเน้นมุมมองภายในของเที่ยงวันขณะเข้าถึงความรู้สึกของดวง ควบคู่กับที่เลือกเผยความคิดของเดือนสิบ เมื่อหยั่งถึงสภาวะทางอารมณ์ของเที่ยงวัน ในฐานะที่เธอก็มีน้องชายติดยาเสพติด นับเป็นการเลือกใช้อรรถประกอบอย่างเหมาะสม ส่วนภavnายดำเกิงที่เสนอผ่านสายตาของดวง ที่เห็นแต่ความเกี่ยวกราด ก็สอดคล้องกับนิสัยเจ้าทิวาของนายดำเกิง

อย่างไรก็ตามการพ่วงกับการให้ข้อคิดด้วยสำนวนเดียวกัน ผ่านมุมมองภายในของตัวละครที่ต่างคนต่างคิด ก็เป็นจุดอ่อนอย่างเดียวกับในปูนปิดทอง วาตะที่ตัวละครสำคัญกล่าวจึงเป็นเสียงของผู้แต่งที่ย้ำเตือนผู้อ่าน จนลดน้ำหนักการค้นพบของตัวละคร ดังในบทที่ 33 ที่เผยมุมมองของเที่ยงวันว่า รู้ซึ่งถึงความยากเข็ญ ในการเลิกยาเสพติด

...เพราะศรัทธากรรมัง จึงพยายามลืมความยาก ความลำบากลำเค็ญ ความทรมาณทนทุกข์...กว่าจะว่ายข้ามมา...ฝ่าทั้งลมและคลื่น ผ่านผืนมหรณพใหญ่กว้าง...จนกระทั่งมาขึ้นบกได้ (342-343)
(เน้นโดยผู้วิจัย)

ผู้อ่านเห็นมาแล้วในบทที่ 20 ว่าผู้เล่าอย่างผู้รู้ใช้ความเปรียบอย่างเดียวกันพรรณนาความนึกคิดของเดือนสิบเมื่อสังเกตเห็นความปั่นป่วนใจของเที่ยงวันว่าเป็นปัญหาใหญ่ ดังนี้ “อ่อนไหวกับคิดมาก ... ไม่ควรมีในบุคคลผู้ต้องใช้พลังมหาศาล เพื่อข้ามให้พ้นหุบเหว หล่มลึกและทะเลชีวิต” (205-206) (เน้นโดยผู้วิจัย) และยังซ้ำความเปรียบเติมผ่านสายตาของเดือนสิบในบทที่ 42 เมื่อประจักษ์ว่าต้อง “ยอมรับสภาพครั้งต่อครั้งระหว่างความหวังกับสิ้นหวัง” เธอเข้าใจได้ดีว่าปัญหาที่ตัวเองเผชิญ เป็นเครื่องทดสอบสติปัญญา อีกทั้งสมาธิ เธอตั้งคำถามว่า

...สมาธิที่จะคุ้มครองผองภัยอันเกิดจากวิปริตของอารมณ์
จะต้องแข็งแกร่งเพียงไหน จึงจะเป็นหลักให้ตนสามารถแหวกว่าย
ข้ามทะเลแห่งปัญหาครอบครัว จนลุล่วงถึงฟากฝั่ง...แล้วหัตถ์ยื่น
ขึ้นสู้อุปสรรคศัตรูที่ขวางกั้น ... (437-438) (เน้นโดยผู้วิจัย)

1.3 เลื่อมสลับลาย

สิ่งที่มุ่มมองภายในเผยให้ผู้อ่านรับรู้เด่นชัดในเลื่อมสลับลาย คือ
ประสบการณ์ทางอารมณ์ของพาลีขณะเผชิญความขัดแย้งกับระบบคุณค่าของสังคม
ต้องยืนหยัดด้วยตนเอง พร้อมกับที่ค่อย ๆ มีสติรู้สึกถึงความควรไม่ควร ในบทที่ 15
พาลีสำนึกผิด เมื่อย้อนคิดถึงความพลั้งพลาดในอดีต อันเนื่องด้วยความหุนหัน
พลันแล่น ขณะเวลาผ่านมาร่วมสิบปีว่า

พาลีรู้สึกว้าวุ่นจนขอบตาร้อนจัด

ถ้าเส้นทางชีวิตย้อนกลับได้ หล่อนก็จะกลับ

บุคคลแรกที่อยากหวนไปหาคือพ่อแม่บุญธรรม แม้จะไม่ใช่
พ่อแม่ที่แท้จริง หากทั้งคุณเชื่อมและคุณพิสมัยก็เทียบเท่าพ่อแม่
ผู้ให้กำเนิด หรือดียิ่งกว่า ตรงที่คนทั้งสองสามารถรักหล่อนได้โดย
ไม่ต้องใช้ความพยายาม

พาลีนึกเกลียดตัวเอง ในวัยสิบห้าปีของตนเอง หล่อนไม่
สามารถทนรับความจริงที่โหดร้ายปานนั้นได้ เพราะกำลังเต็มอิมด้วยความ
ความสมบูรณ์พูนสุข อยู่ดี ๆ ที่เดียวก็เกิดมีตัวมารตัวหนึ่งมาแจ้งข่าวร้าย
ที่แทงหัวใจได้หน้าตาเฉยว่า หล่อนไม่ใช่ลูกแท้ของคนทีหล่อนแน่ใจ
ตลอดมาว่าคือผู้ให้กำเนิดของตนเอง

ฟ้าผ่าสิบหนก็ยังไม่แหลกมลายได้เท่านั้น

คนที่ไม่เคยเข้าใจความรู้สึกเช่นนี้ ก็คงจะงงอยู่หรือกว่า
มันกระทบกระเทือนอย่างถอนรากถอนโคนตรงไหน

จากนั้นเป็นต้นมา หล่อนก็ใช้อารมณ์หุนหันพลันแล่น ทำตนเป็น
เด็กมีปัญหาทันที

น้ำตาร้อนจัดจนได้ที่ ปรีมขึ้นมาเอ่ออยู่ที่ขอบตา แล้วซึมไหล
ลงมาตามร่องแก้ม

พาไลปาดมันออกไป

ถ้ารู้ว่าการชนของออกจากบ้านไปอยู่กับเพื่อนชาย จะก่อความ
วิโยคให้แก่ตัวเอง จนหันหลังกลับไม่ได้แบบนี้ หล่อนก็จะไม่ยอม
ทำเลยเป็นอันขาด (136-137) (เน้นโดยผู้วิจัย)

ความขมขื่นที่รู้สึกไร้ความหมายหลังรู้ความจริงว่าไม่มีพ่อแม่เป็นตัว
เป็นตน ค่อยคลายลงหลังจากที่ผ่านความเลวร้ายอย่างที่เรียกว่าตกบันไดพลอยโจน
พาไลเข้าใจดีว่าต้นทุนที่ได้รับการเลี้ยงดูจากครอบครัวที่“ดี”นั้นมีคุณค่า แต่ยังไม่
เพียงพอสำหรับจะอยู่ให้รอดได้ เนื่องจากไม่มีวิชาความรู้ การนำเสนอตัวละครเอกฝ่าย
หญิงที่มีชีวิตผกผันจากสูงมาต่ำ ยังไม่ต้องอาศัยความพยายามเท่ากับการสร้างความ
สมเหตุสมผลที่ผู้ตกต่ำสามารถยกระดับตนขึ้นสู่ความดีงามได้ด้วยตัวเอง ผู้แต่งเผย
ตัวตนของพาไลให้ผู้อ่านได้ทำความรู้จักมากขึ้น โดยใช้มุมมองภายในของเธอว่าภายหลัง
ที่ผิดหวังหลายครั้งและรู้จักคิด ขณะที่ทนรับความไร้ศักดิ์ศรีของตัวเองไม่ได้ เธอก็
มุมนะจะพึ่งตัวเองโดยไม่ต้องรอการเลี้ยงดูของชายที่เป็นคู่นอน อย่างไรก็ตามสิ่งที่
รบกวนจิตใจของพาไลก็คือ“รู้สึกว่างเปล่าเหงาจับใจจนอารมณ์แทบจะขาดผิงออกจากกัน
มิหนำซ้ำ ยังบวกด้วยความกลัวเนื่องจากขาดหลักประกันมั่นคงต่าง ๆ นานา” (139) แต่
เธอก็ค้นพบว่าไม่มีทางอื่นนอกจากต้องอดทน (139-140)

เมื่อเทียบกับมุมมองภายนอก ผู้อ่านได้เห็นพาไลถูกหยามหมิ่น
เพียงไร เนื่องจากเธอถูกเหมารวมไปกับผู้หญิงที่ยึดอาชีพเช่นนี้ ดังสายตาของ“ปา”ที่
เลี้ยงดูมิมเพื่อนของเธอเป็นภรรยาบ่อย มองเธอในบทที่ 16 ว่า

... เขาไม่ยกย่องผู้หญิงอย่างหล่อนสักเท่าไร เนื่องจาก
นึกอยู่เสมอว่า ผู้หญิงพวกนี้ไม่มีทั้งความรู้และภูมิปัญญา
ส่วนทัศนคติต่างๆ ก็ทั้งผู้พั่งและผิดเพี้ยน มิฉะนั้นแล้ว ก็ไม่มีทาง
จะดำรงชีวิตอย่างจับจดอยู่ได้เป็นเวลายาวนาน โดยไม่นึก
ตะขิดตะขวงใจ (143)

พาลิได้รับความเห็นใจจากคนที่เคยดูถูก ภายหลังที่ได้พิสูจน์ว่ามีความตั้งใจแน่วแน่ที่จะไม่หวนกลับสู่ทางเสื่อมเสียอย่างในอดีต ถึงกระนั้นงานต้อนรับในโรงแรมที่พาลิได้ทำด้วยความอนุเคราะห์ของป้า ค่าจ้างก็พอจ่ายค่าที่พักเท่านั้น ความผิดพลาดเมื่อเปลี่ยนเส้นทางชีวิต เป็นบททดสอบอย่างสำคัญ ดังในบทที่ 26 เมื่อเสียที่มีธุรกิจข้องเกี่ยวกับนายจ้างของเธอ พยายามใช้เงินซื้อความสัมพันธ์ พาลิก็ปฏิเสธอย่างเด็ดเดี่ยว ผู้เล่าบรรยายความในใจของเธอว่าไม่หวั่นไหวนักต่อสภาพความไม่มั่นคงของชีวิต

หล่อนอยากรู้เหมือนกันว่า ความอดกลั้นข่มใจของตนเองจะยืนยาวไปได้สักแค่ไหน จะลองสู้กับอุปสรรคทางใจดูสักพักเพื่อความหวังในอนาคต ซึ่งแม้หล่อนจะยังไม่รู้เลยว่ามันจะเรื้องรองเพียงใด แต่พาลิก็ตั้งใจเด็ดเดี่ยวแล้วว่าลอง (236)

อุปสรรคทางใจที่ว่านี่ก็คือ การปรับตัวเมื่อ“เพิ่งซาบซึ้ง”กับ“ความอึดอัดขัดสน” ภายหลังที่เคยได้เงินมาง่ายๆจนไม่รู้ค่าเงิน พาลิไม่ได้เปลี่ยนตัวเองจนไม่ต้องการเงิน ยิ่งเรารู้ว่าเธอต้องการเงินเพียงใด ยิ่งเห็นค่าความอดทนเด็ดเดี่ยวของเธอเพียงนั้นมีคำบรรยายความขัดแย้งภายในของเธอว่า

ใครจะรู้ว่าหล่อนต้องการเงินเพียงใด ต้องการจนแทบใจจะขาดไปเสียเดี๋ยวนี่ทีเดียว ความต้องการนั้นมากมายสุดประมาณ เพราะฉะนั้นเมื่อจำต้องสะกดกลั้นใจด้วยมานะอดทนอย่างไม่เคยทำมาก่อนเลยในชีวิต พาลิก็รู้สึกเหมือนกับว่าน้ำตาปริ้มออกมาเอง โดยไม่คิดจะร้องไห้ (235)

ในส่วนของปีนปึก ความทุกข์สาหัสหลังการแต่งงานปรากฏเพราะศกหมดความตื่นเต้นเมื่อพิชิตเธอได้แล้ว ที่ร้ายคือเขาเห็นแก่ตัว ทอดทิ้งเธอตั้งแต่ตั้งครรภ์ ขณะที่ควงคู่กับหญิงอื่นโดยไม่ละอาย ถึงกระนั้นปีนปึกก็พยายามอดทนต่อพฤติกรรมมั่งง่ายของสามี ประดับประดาชีวิตคู่จนคลอเคลีย มีแต่คุณประโยชน์ของเธอที่ได้รับรู้ว่าปีนปึก “กำลังทน กัดฟันทน ... จะหันหน้าไปบอก ไปเล่ากับใครก็อายเขา จะบอกพ่อแม่ ก็กลัวว่าพ่อแม่จะเป็นทุกข์กังวล”

(299) นั้นหมายความว่าชีวิตสมรสมาถึงจุดวิกฤต คุณโปรยถามตัวเอง ในบทที่ 34 ว่า

เป็นความผิดของใครกัน ของปิ่นปัก ของเธอ หรือของ
คุณยอด ที่พร้อมใจกันแลเห็นแต่ความร่ำรวย น่ารักน่าดูและ
ความเป็นสุขภาพบุรุษของผู้ชายคนนั้น ปลาบปลื้มเมื่อเขาลุ่มหลง
ลูกตน ยกหล่อนเสียเลอเลิศราวจะไม่ให้แตะดิน แต่แล้วอยู่มา
วันหนึ่งผู้ชายที่เป็นสุขภาพบุรุษคนนั้น ก็ทำอะไรอีกหลายอย่าง
ลบล้างความน่าชื่นชมเสียสิ้นเชิง เหมือนพลิกจากเขียวเป็นม่วง
(299)

เคราะห์กรรมอย่างผิดคาดของลูกสาว กระตุ้นให้คุณโปรยได้ฉุกคิดว่า ความมั่งคั่ง
ที่สำคัญผิดกันว่าเป็นคุณสมบัติอันจกนำมาซึ่งความสุข ที่แท้ก็เป็นสิ่งลวงตา
อาจเป็นเพราะมีชีวิตในสถานะสูงมาโดยตลอด ความอดทนของปิ่นปัก
ดูจะเทียบไม่ได้เลยกับของพาลี ดังผู้แต่งแสดงผ่านสายตาของนครินทร์ ขณะคิด
เทียบเคียงน้องสาวของตนกับพาลีซึ่งเขาเข้าใจดีว่าตกอยู่ในความยากลำบาก

สำหรับน้องสาวของเขา นครินทร์ก็แลไม่เห็นความอดทนของ
หล่อนเลย เพราะปิ่นปักไม่ได้เกิดมาสำหรับจะทน หล่อนเคยเป็น
คนภาคภูมิใจ ปลื้มตัวเองออกอย่างนั้น หล่อนหรือจะยอมก้มหัวให้
เหตุการณ์เลวร้ายเช่นนี้ได้ไม่นาน

เขาถอนใจตั้งเฮือก ขณะที่แลเลยออกไปข้างนอก ไฟในห้อง
พาลีสว่าง ม่านเผยออกจากกันเต็มที นั่นไงหล่อนยืนอยู่ตรงนั้น
ตรงไปจากสายตาเขา นครินทร์แลเห็นนัยน์ตาดำลับที่มีเรื่องราว
ซับซ้อนบรรจุอยู่...จากมโนภาพ หล่อนเหมือนคนจมน้ำที่กำลัง
ตะเกียกตะกายผลัดตัวเองให้ขึ้นมาสู่อากาศเบื้องบน (304)

ชีวิตสมรสของปิ่นปักพังทลายโดยสิ้นเชิง เพราะศกหยามหมิ่นเธอ
อย่างไม่เหลือการให้เกียรติใดๆ ในบทที่ 37 มีคำบรรยายความรู้สึกของปิ่นปัก
ในขณะนั้นว่า

คิดดูก็น่าขำและสมเพชนี่กระไรที่ ... ผู้ชายคนหนึ่งได้อาเท้า
ของเขาเหยียบย่ำความภาคภูมิใจของหญิงหนึ่ง...ซึ่งในตอนเริ่มต้นนั้น
ไฝฝืนถึงความเป็นแม่อย่างซุ่มซึ้น ให้อวดววยหายนะไปได้ในเวลา
ไม่นานเดือน (329)

ภายหลังหย่าร้าง ปิ่นปักจึงปฏิเสธกฎเกณฑ์ หมดศรัทธาต่อ
การแต่งงาน ใช้ชีวิตหม้าย โดยยอมเป็นภรรยาลับ การเปลี่ยนเส้นทางของปิ่นปัก
เป็นสิ่งที่ผู้อ่านเข้าใจผ่านความในใจของเธอ เมื่อปิ่นปักยอมมีความสัมพันธ์อย่าง
ไม่เหนียวรั้งตนเองกับเพรียว เพื่อนร่วมงานโดยไม่พะวงกับการแต่งงาน ในบทที่ 61
เธอได้เปิดโอกาสให้ตนเอง ทำตามความเรียกร้องทางใจเพื่อชดเชยความขาด ซึ่งมากกว่า
กามารมณ์

หล่อนไม่เมา...จึงรู้สึกตลอดเวลาว่าอะไรเกิดขึ้นและผ่านไป
ดูง่ายตายสิ้นความหวังแหวะแหวะระว่าง ไม่เหมือนสมัยหล่อนเป็น
สาวและยังรักกับศก เมื่อเพรียวจูบหล่อนและคลุกคลีหล่อนอย่าง
ถึงเนื้อถึงตัว หล่อนมิได้ปิดป้องอะอะ เหมือนกับว่าเมื่อก่อนหล่อน
เคยปิดประตูบ้านหล่อนไว้แน่นหนามิดชิด กลัวโจรผู้ร้ายแม้กระทั่ง
คนกันเอง แต่เดี๋ยวนี้หล่อนกลายเป็นคนหละหลวม ไม่นำพาต่อการ
ดูแลความปลอดภัย หลังจากถูกปล้นอย่างเลือดเย็น เพราะถือเสียว่า
ไหนๆก็หมดตัวแล้ว

.....

ปิ่นปักปล่อยให้เขาออก ...รู้สึกอบอุ่นขึ้นมาอย่างช่วยไม่ได้ ...
ทั้งๆที่หล่อนก็ชินแล้วกับการถูกทิ้งให้ออนลืมตาคว้างอยู่ตามลำพัง
ในยามค่ำคืน หล่อนนั่งทบทวนถึงความอบอุ่นอันนี้ ถึงอย่างไร
ก็บอกได้ว่ามันสำคัญมากสำหรับคนมีคู่หรือเคยมีคู่ เพราะมัน
ไม่ได้หมายถึงกามารมณ์อย่างเดียว หากหมายถึงความเอื้ออาทร
ซึ่งคนเราพึงมีต่อคนที่ตนรัก หมายถึงหน้าที่ ... ถ้าหากจะเอ่ยอ้าง
ว่าเป็นหน้าที่ หมายถึงความรับผิดชอบยิ่งใหญ่ ... หากจะพาดพิง
ไปถึงความผูกพันที่ลึกซึ้งกว่านั้น สรุปแล้วก็คือ หมายถึงทุกสิ่ง
ทุกอย่างของคนที่ตั้งครอบครัวและมีจุดรวมความรักร่วมกัน

น้ำตาปิ่นปักไหลริน (516-577) (เน้นโดยผู้วิจัย)

มุมมองภายใน ที่เผยความละเอียดอ่อนของตัวละครที่ถูกประณาม เช่นนี้ เป็นองค์ประกอบที่ผู้แต่ง ใช้ประท้วงความอยุติธรรมของสายตาสังคมที่ยึดถือจารีต นอกจากนี้ปิ่นปักยังถูกเด็ดฉันทด้วยอคติ ดั่งบทสนทนาที่เสนอผ่านสายตาแม่ของเพรียว ในบทที่ 62 เธอตอบลูกชายที่ถามว่า ปิ่นปัก“นำเกลียดตรงไหนหรือ” ดังนี้

“นำเกลียดตรงที่หย่าผัว แล้วก็ทิ้งลูก เทียวทำเร็ดกับคนนั้น คนนี้ ถึงจะมีเงินแม่ก็ไม่สนใจ แม่ไม่ชอบผู้หญิงมีเงิน แล้วจะเอาความมีเงินมาชมลูก แต่ที่ไม่ชอบที่สุดก็คือ ฟังเอาอะไรต่ออะไรติดมา เป็นปัญหาให้เราต้องพะอืดพะอม กลืนไม่เข้าคายไม่ออกไม่ไหว แม่ไม่ชอบเกี่ยวข้องกับพวกไฮโซไฮตี้ เรื่องของพวกเขา มันมาก สลับซับซ้อน เปลี่ยนผัวเปลี่ยนเมียให้หัวไปหมด ถือว่ามีเงินเสียอย่างทำไงทำได้ มันก็เลยดูน่าเกลียด ไม่ใช่แบบแผนที่ดี” (522-523) (เน้นโดยผู้วิจัย)

ความทุกข์ในชีวิตสมรสของปิ่นปัก สาหัสจนเธอเซ็ดขยายด แม้ทำตามความพอใจ ก็ใช้ว่าไม่มีความขัดแย้งภายใน ในขณะที่ดิ้นรนหาทางบรรเทาความโหดเหี้ยมด้วยความสัมพันธ์กับชายที่พึงใจ ปิ่นปักก็“รู้ตัว”ว่าบกพร่องในหน้าที่แม่และสงสารลูกที่ถูกทอดทิ้ง ความรู้สึกผิดเผยด้วยมุมมองภายในของเธอ ในบทที่ 85 ขณะเห็นหน้าลูกชายเมื่อมาเยี่ยมที่บ้านสามี

ปิ่นปักแอบกรีดน้ำตาด้วยความรันทด สุดสงสารลูกน้อย จนรู้สึกเหมือนว่ากำลังจะล้าล้าความเศร้าที่ท่วมท้นอยู่ภายใน เป็นความเศร้าลึกซึ้งที่ไม่เคยหายไปได้เลย ตลอดเวลาที่หล่อนวิ่งกระเจิดกระเจิงไป ด้วยหวังจะหาช่องทางเยียวยาบาดแผลฉกรรจ์ของตัวเองนี้ หล่อนรู้ตัวว่าไม่สามารถที่จะทำดีที่สุดพร้อมกันได้ทุกเรื่อง (710)

ในขณะที่ปิ่นปักอกอาศัยการตอบสนองทางกามารมณ์บรรเทาความเปล่าเปลี่ยว ผู้อ่านก็เห็นว่าแม้พาลโหยหาความรักไม่ต่างกัน เธอกลับรู้จัก“ข่มใจ” เอาชนะอารมณ์ใคร่ ดังในบทที่ 52 เมื่อนครินทร์ที่เธอหลงรักมาหาที่ห้องและอยู่ด้วยกันตามลำพัง มีคำบรรยายความในใจของพาลว่า “การข่มใจเช่นนี้ไม่ใช่เรื่องง่ายนักสำหรับหล่อน พาลไค้แต่การจับผู้ชายที่พึงพอใจมาเป็นของหล่อนโดยเร็วที่สุด เพราะฉะนั้นก็เกือบอดไม่ได้ ที่จะทำเช่นนั้นด้วยความเคียดชัง” (446) ผู้เล่าเผยความขัดแย้งภายในของพาลภายหลังที่ลงไปส่งนครินทร์ถึงรถว่า ต้องต่อสู้กับความเห็นแก่ตัวที่ต้องเอาตัวรอด แต่ก็ระงับความฟุ้งซ่านได้ด้วยความรู้คิดว่าจะไม่ปล่อยตัวให้คนรักดูถูกได้นั้นคือเธอจะต้องเป็นผู้เสริมสร้างความนับถือแก่ตัวเอง เพื่อจะได้รับความรักอย่างยั่งยืน ดังความในใจของเธอว่า

‘เราน่าจะจับเขา’ หล่อนบอกตัวเองขณะที่ความเห็นแก่ตัวและความเคียดชังแล่นขึ้นมา พาลเอนตัวลงนอนกายน้้าผากบนเตียง แต่แล้วเมื่อระงับความฟุ้งซ่านได้ และทบทวนถึงทุกสิ่งทุกอย่างด้วยประสบการณ์ที่ผ่านมา พาลก็กลับเห็นภาพระหว่างเธอกับหล่อนแจ่มกระจ่างขึ้นมาอีกครั้ง

สมมุติว่าคืนนี้หล่อนตกเป็นของเขา

อย่างน้อยหล่อนก็ต้องกลับไปเป็นผู้หญิงคนเก่าอีกครั้ง เป็นผู้หญิงที่นครินทร์จะแฝงความดูถูกไว้ในใจ ส่วนลึกแล้วเขาย่อมหมดอาลัยตายอยากต่อการที่จะเมตตาหรือผลักดันหล่อนให้ก้าวออกไปสู่การเริ่มต้นใหม่ (446-447)

ที่มาของการรักษาความนับถือตนเอง ที่พาลเอาชนะแรงปรารถนาของตนได้ เป็นสิ่งที่ผู้อ่านทำความเข้าใจได้ว่า มาจากความซาบซึ้งต่อทัศนคติของนครินทร์ ที่ไม่ตัดสินบุคคลอย่างฉาบฉวย โดยผู้แต่งเผยมุมมองที่เปิดกว้างของนครินทร์ในบทที่ 51 ขณะที่เขาให้ความมั่นใจแก่พาลถึงความสัมพันธ์ที่มีต่อกัน ภายหลังจากหายหน้าไปเกือบสัปดาห์ ว่า

“อย่าคิดอะไรเลย ผมกับคุณยังคงเป็นเพื่อนกันต่อไปได้เรื่อยๆ ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง”

.....

“เราเป็นเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน” นครินทร์ตอบด้วยน้ำใจที่เปี่ยมด้วยอุดมคติ “ผมไม่ชอบซ้ำเติมคนที่ผิดพลาด คนเราสามารถผิดพลาดด้วยกันได้ทุกคน ตามแต่จังหวะชีวิตจะหมุนไป บางทีเหตุผลก็เอาชนะอารมณ์ไม่ได้ ผมว่าเพราะคนเราถูกสร้างขึ้นมาจากธาตุที่แตกต่างกัน ใครที่ใช้อารมณ์น้อยที่สุด ก็ดูเหมือนจะโชคดีที่สุดจริงไหมคุณ คนที่กระทบหนาวก็หนาว กระทบร้อนก็ร้อน เป็นคนโชคร้าย ผมว่านะ”

พาลที่สุดที่จะหักห้ามความนิยมยินดีอย่างสูงในชายผู้นั่งตรงหน้าต่อไปได้

หล่อนจึงยกมือในอุ้งมือหล่อนขึ้นจุมพิตเบา ๆ (443)

ไม่แปลกที่บิดาของนครินทร์ มองผู้ผิดพลาดด้วยโลกทัศน์ของสังคมที่เห็นแตกต่าง ในบทที่ 49 มีความเห็นต่อพาลที่ขัดแย้งกันระหว่างนครินทร์กับคุณยอด ที่เรียกเธอว่า“อีตัว”

“เขาเป็นสัตว์หรืออะ พ่อ”

คุณยอดผุดลุกขึ้นจากเก้าอี้ทันที เพราะนึกไม่ถึงว่าบุตรชายจะแสดงอาการ‘อกรับ’แทนหล่อนได้ขนาดนั้น

“ไม่ใช่สัตว์หรือ...คนนี่แหละ แต่เมื่อคนเราประพฤติดัวเลียมเสียล้ำสอน ไม่ใช่สัตว์ก็เกือบ ๆ แหละนะ”

“ผมไม่เห็นพาลอะไรเลย”

“ลูกเอ๋ย” คุณยอดครางเสียงยาว เหมือนไม่รู้จะตั้งหลักมันสถานไหน จึงจะหาเหตุผลอันถ่องแท้มาอธิบายแก่ลูก ซึ่งมีความรู้สูงให้ได้ว่าได้เข้าใจจุดตั้งเรียนรู้จากตำราของเขาได้ “ผู้หญิงที่ลูกจะคบเอาไว้เป็นเพื่อนนะ แค่นี้เคยแต่งงานแล้ว ก็ยังพูดได้เต็มปากว่าไม่คู่ควร อย่าว่าเลยมาถึงผู้หญิงที่...คงจะอย่างคนนี่เลย”

นครินทร์ไม่ยอมยกมือ

เพราะเขาคิดว่าเขาเองก็มีสิทธิ์จะคบผู้หญิงเหมือนกัน ไม่ว่า
หล่อนคนนั้นจะเป็นใคร

“แต่ผมก็ไม่ได้คิดจะเอาเขามาทำอะไรอย่างพ่อว่าหรือกะ เพียง
แค่คบเท่านั้น”

“ก็คบนะซี อ้าว...นี่เริ่มฟังไม่เข้าใจเสียแล้วรีไรง”

“พ่อจะไม่ให้ผมคบใครเลยหรือ” เขถามอย่างน้อยใจ

“ไม่ใช่ไม่ให้คบ แต่ไม่ยอมให้คบคนแบบนี้ ยากดีมีเงินพ่อไม่ว่า
จนเท่าไรก็ไม่ว่า ขออย่าให้เสื่อมเสีย ถ้าเสื่อมเสียแล้ว มันจะเป็น
ปัญหาที่หลัง แก่ไม่กลัวตกเป็นขี้ปากคนหรือหรือ คุณนครินทร์
คนเก่ง ไปคว้าเอาน้อง ๆ ี่ตัวมาเป็นเมีย” (421-422)

ลักษณะนิสัยของนครินทร์อยู่ที่การมีความคิดเป็นของตนเอง ไม่หันต่อ
ค่านิยมของสังคม ต่างกันอย่างตรงข้ามกับคุณยอดที่ด่วนสรุปและมองข้ามความซับซ้อน
ในจิตใจ แม้มีบทเรียนความล้มเหลวของปิ่นปักให้เห็นแล้ว ก็ยังไม่เปลี่ยนเกณฑ์ชีวิต
คุณค่า เมื่อนครินทร์ตัดสินใจจะจดทะเบียนกับพาลีด้วยความซื่อสัตย์ต่อตัวเอง
ภายหลังที่รู้ใจตน ผู้เล่าบรรยายความหนักแน่นของนครินทร์ขณะพูดกับพาลีในบทที่
89 ว่า “ผมเองผมก็เคยเกลียดตัวเองเหมือนกัน แต่จะถึงกับบังคับให้เป็นยังงั้นยังงี้
อย่างที่คนอื่นอยากให้เป็น...ก็เหลือจะทำได้ ผมตัดสินใจแล้วว่าอนาคตจะเป็นยังไงก็ตาม
ผมขอทำตามความพอใจตัวเองก่อน” (749)

ความขัดแย้งภายในของนครินทร์มีน้อยกว่าตัวเอกฝ่ายหญิง ผู้แต่ง
เผยสายตาของพาลีเมื่อซาบซึ้งกับความเห็นใจที่นครินทร์มีให้เธอ เริ่มตั้งแต่บทที่ 32
เมื่อนครินทร์บอกพาลีว่าเขาไม่ซ้ำเติมเธอเพราะ “ฐานะของผมไม่ได้อยู่ที่การคอยเห็น
ที่ผิดใคร” และ “อยากเห็นความผิดของใคร ๆ ถูกกลบ ไม่ว่าตัวเขาเองลบตัวเอง หรือ
คนอื่นช่วยลบให้เขา” พาลีรู้สึกพิศวง เธอคิดว่า “ยังมีคนชนิดนี้หลงเหลืออยู่อีกหรือ
หล่อนจึงอยากรู้ว่าเขาพูดด้วยความจริงใจแค่ไหน” (288) นี้ไม่ได้หมายความว่า
นครินทร์เป็นคนแปลกประหลาด ที่แท้เขาอาจจะเป็นคนดีตามบรรทัดฐานอุดมคติ
ในระดับสูงของวัฒนธรรมไทย แต่เขาแตกต่างจากคนทั่วไปในปัจจุบันที่ผู้แต่งแสดงผ่าน
ความคิดของพาลีว่า

มนุษย์ทุกวันนี้มีแต่แลเห็นความผิดของผู้อื่น ปิดบังซ่อนเร้น ความบกพร่องของตน ซ้ำเติมผู้ก้าวพลาด ไม่ยอมให้โอกาส ใครที่อยากจะมีโอกาสสักหนหนึ่ง หรือสองหนสำหรับแก้ตัว อย่างหล่อนั้น มีความอยากแก้ตัวอยู่ในหัวใจหลายครั้งที่เดียว ในปีหนึ่งๆ แต่ความอยากมักจะสูญหายตายจากไปในที่สุดเสมอ ด้วยสิ่งแวดล้อมชักจูง ด้วยผู้คนที่ไม่ยอมให้ความร่วมมือ และ ทำที่สุดก็ด้วยใจที่เกิดความท้อแท้จนสิ้นพลังกำลังจะต่อสู้กับ อำนาจฝ่ายต่ำ (288)

นครินทร์ยังเป็นคนละเอียดอ่อน เขาห่วงใยความรู้สึกของผู้อื่น แม้เพิ่งแรกคบหากับพาไลเป็นเพื่อนและรู้ความเสื่อมเสียของเธอในอดีต รวมทั้งกำเนิด ที่ต่ำต้อย เขาก็ไม่มองเธออย่างดูถูก แต่กลับเห็นใจ และไม่เพียงพยายามทำความเข้าใจ ยังรักษาน้ำใจเธอ ไม่น้อยกว่าที่คำนึงถึงจิตใจของคนในครอบครัว เมื่อพาไล ขอไปเยี่ยมปิ่นปักหลังคลอดบุตร เขาหวังว่าเธอจะเป็นทุกข์กับสายตาเฉียดฉันทย์ของ ครอบครัวเขา ขณะที่ห่วงใยความรู้สึกของพ่อแม่หากรับรู้ความสัมพันธ์ของเขากับพาไล มีคำบรรยายความในใจของนครินทร์ในบทที่ 36 ว่า

...ถึงอย่างไรเขาก็ไม่มีวันถือกระเช้าของ ‘ผู้หญิงที่คอร์ด’ เรอรา เข้าไปในห้อง แล้วบอกน้องสาวกับมารดาตรงไปตรงมาเช่นนั้นแน่ ปิ่นปักอาจจะเพียงแต่พยักหน้าอย่างแปลกใจนิดๆ เพราะขณะนี้ หล่อนมิได้สนใจใครมากไปกว่าตนเอง แต่มารดาเขาสี...จะ ตระหนักตกประหม่าสักแค่ไหน

ครั้นเขาจะปฏิเสธแข็งขันกับพาไล หล่อนก็จะเสียน้ำใจ พานคิด ไปว่าพวกที่บ้านเขารังเกียจดูแคลนหล่อน เมื่อต้องถนอมถึงสอง ฝ่ายเช่นนี้ เขาก็คิดจะตัดบทอย่างง่าย ๆ โดยบอกปิ่นปักว่านี่คือ ดอกไม้ของเขาเอง แล้วเขาก็จะหาทางตอบแทนพาไลในวันหน้า (319)

ความรอบคอบระมัดระวังของนครินทร์ ยังโยงถึงการพยายามถนอมมิตรภาพ โดยมีความ“สำนึกตัว” ชุ่มอารมณ์ปรารถนาของตน ไม่ให้“เจตนาดี”ที่มีต่อพาลี ถูกแทนที่ด้วยความใคร่ มีคำบรรยายความคิดของนครินทร์ในบทที่ 52 ว่า

นครินทร์มิได้แตะเนื้อต้องตัวหล่อน หรือทำท่าว่าต้องการต่อความ เขาระวังตัวอยู่แล้วที่จะไม่ยอมให้ทุกสิ่งทุกอย่างจบลงง่ายตายรวดเร็วเช่นเดียวกับผู้ชายอื่น หรือผู้หญิงอื่นๆ เนื่องจากเขาสำนึกตัวอยู่ตลอดเวลาว่า เขาควรจะประพฤติตัวต่อหล่อนสถานไหน อย่างน้อยเวลานี้ พาลีก็ไม่ควรจะเสียตัวเพราะความคะนอง แต่เพียงอย่างเดียวของเขา

ไหนๆเขาก็มีเจตนาดีต่อหล่อน การได้เสียระหว่างเขากับหล่อนนั้นไม่ใช่เรื่องลำบาก แต่การไม่ได้เสียนั้นลำบากกว่า นครินทร์เลือกที่จะหีบเอาสภาพหลังที่เขาแลเห็นว่าดีกว่ากัน จนเปรียบเทียบไม่ได้เลย (444)

หากเทียบกับปูนปิดทองและข้ามสีทันดร นับได้ว่าเล่มสลับลายซึ่งแต่งเป็นตอนๆในนิตยสารระหว่างปี พ.ศ. 2522-2524 รวมพิมพ์ 2525 (ในปีเดียวกันกับปูนปิดทอง) เป็นบทประพันธ์ที่แฝงคำถามและคำตอบไว้อย่างแนบเนียน โดยไม่มีจุดอ่อนที่แสดงความจงใจอย่างสองเรื่องก่อน ผู้แต่งมิได้วิสัยนาชื่อเรื่องด้วยวาทะของตัวละครตัวใดเลย แต่ได้เรียบเรียงพฤติกรรม การแสดงออก ความใส่ใจและการปะทะภายในใจกับข้อขัดแย้งของบุคคลกับสังคม และค่านิยมได้อย่างแยบคาย น่าสนใจว่า กฤษณา อโศกสิน เน้นการสั่งสอนอย่างจงใจมากขึ้น ดังเห็นในข้ามสีทันดร ที่เขียนระหว่างปี พ.ศ.2537-2539 และรวมเล่มในปี พ.ศ. 2539 เป็นการเลือกเดินตามแนวทางของปูนปิดทอง ที่มีการสอนอย่างค่อนข้างโจ่งแจ้ง (เขียนระหว่างปี พ.ศ. 2523-2524 และรวมพิมพ์ปี พ.ศ. 2525) ทั้งนี้พอจะกล่าวได้ว่า ความบกพร่องในศิลปะการประพันธ์ ไม่ได้มีปฏิสัมพันธ์กับบุคลิกภาวะของผู้แต่ง ตัวแปรของปัญหานี้อาจเป็นความพะวงกับความรุนแรงของปัญหา หรือความปรารถนาดีต่อผู้อ่านมากเกินไปก็ได้

1.4 ทองเนื้อเก้า

ในทองเนื้อเก้า ผลงานของโบตัน ความเพ้อฝันของลำยอง เป็นมูลเหตุของชะตากรรมที่ยากจะแก้ไขได้ ยิ่งประกอบเข้ากับความมั่งง่าย ไม่ชอบครุ่นคิดพิจารณาหาเหตุผล ลำยองก็พาตัวเองตกต่ำลงเรื่อย ๆ ความตกต่ำนี้กลายเป็นสิ่งทำลายความแข็งแกร่งของวันเฉลิม ที่ค่อย ๆ เติบโตขึ้นตามวัย

ลำยองเพ้อฝันเรื่องคู่ครองด้วยความหวังจะร่ำรวยอย่างปาฏิหาริย์ เมื่อฝากชีวิตไว้กับโชคชะตา ชีวิตคู่ของลำยองกับสันต์พ่อของวันเฉลิม ก็เริ่มด้วยความบังเอิญ ดังในบทที่ 1 เมื่อยายแลแม่ของลำยองสอนลูกสาวว่าสันต์น่าจะมีอนาคตดีกว่าหนุ่ม ๆ ในละแวกนั้น ขณะที่แม่ก็เห็นว่าลำยองหน้าตาดีกว่าน้อง ๆ “น่าจะได้ดีเพราะมีพี่รวย” (8-9) ลำยองปล่อยตัวกับสันต์ เมื่อพบว่าสันต์ไม่ร่ำรวยอย่างที่คาด ก็หวังจะมีสามีใหม่ ยิ่งแม่ชี้ทำนายว่าดวงชะตางงฟ้ามาเกิด จะได้พบเทพบุตร ต้องทำบุญมาก ๆ (39) ลำยองก็เอาแต่ทำบุญ โดยละทิ้งหน้าที่ในบ้านจนถูกสามีลงไม้ลงมือ ความมั่งง่ายของลำยองยังเห็นได้จากเมื่อได้รับโอนบ้านจากนายกวง เธอก็บอกแม่ว่าเป็นเพราะ “เช่นไหว้ครบถ้วนตามที่แม่ชี้สั่ง” (117) แต่ถึงแม้ได้อยู่กินกับเจ้าของโรงงาน ผู้ร่ำรวยมีเงินให้ใช้จ่ายตามสบาย ลำยองก็ไม่สามารถผูกใจนายกวงไว้ได้เพราะเธอไร้ความจริงใจ บอกสามีใหม่ว่าวันเฉลิมเป็นน้อง ชำร่วยยังทำตัวสกปรก มั่งง่ายและเกียจคร้าน แม่กำลังตั้งครรภ์ ก็ยังตี๋มโดยไม่คำนึงว่าลูกจะเป็นอันตราย จนเสียกวงไม่พอใจเมื่อเห็นว่าลูกชายของตนมีสุขภาพอ่อนแอ (172)

นอกจากไร้คุณสมบัติใดๆ ของแม่เรือน ลำยองยังติดยาตองตั้งแต่คลอดวันเฉลิม จนติดเหล้าเรื่อยมา เมื่อคลอดลูกชายที่มีปัญหา สิ่งที่ลำยองวิตกไม่ใช่การถูกพรากรูก แต่เป็นความหวาดหวั่นว่า “ถ้าไม่มีลูก หล่อนจะมีอะไรไปต่อรองกับเขาเล่า ลำพังลำยองหล่อนรู้ตัวเสียแล้วว่าเสน่ห์ไม่แรงพอจะผูกมัดเขาไว้ได้นาน” (179) ในบทที่ 16 มีคำบรรยายของผู้เล่าถึงความคิดของลำยองที่โลกกับเงินค่าตัวลูกชายว่า

สองหมื่น หูของลำยองได้ยินแค่คำว่าสองหมื่น เกิดมาไม่เคยมีเงินเท่านี้เลย เมื่อเอาวันเฉลิมมานั้น ยาของวันเฉลิมให้แค่สามพัน ลงท้ายจะให้ห้าพัน ลำยองไม่ยอมให้ลูกไป แต่รายนี้ให้สองหมื่น กระนั้นลำยองก็ยังสั่นหัวตึก บ้านหลังนี้ราคาเป็นแสนเขายังให้ได้

นี่ลูกชายเขาทั้งคน ให้สองหมื่น ถึงจะมากแต่ล่ายองคิดว่าน่าจะมากกว่านี้อีก (180)

คำเรียกร้องต่อรองเสี้ยกวงเพิ่มเป็น “สามหมื่น” โดยทิ้งท้ายอย่างไม่ไยดีกับลูกชายว่า “ทีนี้จะเอาไปไหนก็ไป” (181) ย้ำความกลัวเปล่านั้นทางจิตสำนึกของล่ายองเพราะความหลงใหลแต่เงิน

ล่ายองมาลุดคิดได้เมื่อเขาเอาลูกชายไปแล้วในวันรุ่งขึ้น หล่อนได้เงินสด ๆ จากเขามาสามหมื่น เข้าห้องนอนปิดประตู นั่งนับเงินอย่างเพลินเพลิน เกิดมาไม่เคยเห็นเงินมากเท่านี้มาก่อน ใบแดง ๆ ทั้งนั้น ล่ายองจะเอาไปซื้อทองมาใส่ให้แดงไปทั้งตัวทีเดียว (181)

แต่พอเสี้ยกวงไม่กลับมาอีก ล่ายองก็หวั่นว่าจะขาดที่พึ่ง ครั้นตามไปหาถึงโรงงาน พบแต่ภรรยาหลง ก็แสร้งบอกว่าห้วงลูก ความเมตตาของภรรยาหลงขัดกับความหยาบกระด้างของล่ายองที่ปรากฏขณะตื่นตื่นกับเงินช่วยเหลือที่ส่งตามมา โดยไม่มีเชื้อใยกับลูกแม้แต่น้อย ในบทที่ 17

ล่ายองเปิดดูยิ้มในหน้า ผงกัศริษะแล้วขึ้นไปชั้นบน เข้าห้องนอนในช่องนั้นมีธนบัตรสีแดง ๆ ปีกหนา กับภาพถ่ายอีกปีกหนึ่ง รูปลูกชายของล่ายองเอง แต่งชุดแดงนอนบนที่นอนหนาน่าสบาย ล่ายองไม่สนใจรูปลูกชาย ธนบัตรยั่ววนใจหล่อนมากกว่า ล่ายองมือสั่นขณะนับเงิน

“นั่งหน้าโง่ ถือว่าเป็นเศรษฐี ซื้อผ้าคีนสองหมื่น ชะ ๆ” ล่ายองเช่นเขี้ยวเคี้ยวฟัน เขาก็ได้วะสองหมื่น ลูกคนผ้าคน เอาคีนไปเถอะ”

หล่อนเก็บเงินเข้าลิ้นชัก เดินธลาไปที่ชวดโหลบนโตะหัวเตียง

“กีนยาตองดีกว่า เงินเอาไว้ซื้อตุ๋เย็นวะ เอาตุ๋ใหญ่ ๆ เลย”

ล่ายองเพิ่งสังเกตเห็นกระดาษขาวแผ่นบาง มีตัวหนังสือสองสามแถวตกอยู่ที่พื้น มันคงหล่นมาจากซองธนบัตร

“ให้เธอไว้ทำทุนค้าขาย วันหน้าลูกโต ย่าเขาอาจจะให้มาพบ เด็กสบายดีมีหมอบประจำตัวที่โรงพยาบาลหัวเฉียวไม่ต้องห่วง”

ล่ายองหัวเราะเฮอะๆ ยินดีที่ลลอกภรรยาหลงได้สำเร็จ ได้เงินอีกสองหมื่น แต่ล่ายองไม่เอาไว้ทำทุนค้าขายหรอก ล่ายองไม่ชอบทำงาน ชอบแต่งตัวสวย ๆ ออกเที่ยวเท่านั้น ที่นี้ล่ายองก็จะกลับเป็นสาวอีกครั้ง มีสมบัติติดตัว บ้านไม้สักหนึ่งหลัง ถึงจะไม่ใหญ่ แต่ก็ราคาไม่น้อย มีทองคำราคาสามสี่หมื่น มีตู้เย็น โทรภาพ ลูกก็ยังมีอีกคน คือ เจ้าวันเฉลิม น่ารัก แข็งแรงกว่าเจ้าลูกเจ๊กนั่นเป็นไหนๆ

ส่วนวันนะห่างายจะตายไปในเมื่อล่ายองยังสาวยังสวย หล่อนจะหาที่ดีกว่า หล่อกว่านายกง เจ๊กโรงงานคนนี้ได้ จะได้ควงเหยยกันบ้าง ดูแต่ผิวคนที่สองยังรวยกว่าผิวคนแรกมากมาย ล่ายองไม่เห็นจะกลัวคำพิงเพยเรื่องผู้หญิงสามผิวเลย นางฟ้ามาเกิดอย่างล่ายองนั้นได้ผิวก็คน ๆ ก็ล้วนเทพบุตร (190) (เน้นโดยผู้วิจัย)

กล่าวได้ว่าหายนะของล่ายองมาจากความหลงตัวเอง ความเพ้อฝันและความขาดวิจรรย์ญาณ ลำนึกของความเป็นแม่คล้ายจะไม่เคยมีอยู่ ชำร่ายความมั่งงายต่อดวงชะตาว่าจะสุขสบาย มีเทพบุตรอุปถัมภ์ ทำให้ล่ายองยิ่งงอมืองอเท้า ประกอบกับที่หลงรูปโฉมตัวเอง จึงคิดแต่จะหา“เทพบุตร”ที่เพ้อฝัน แม้อลัมเหลวในชีวิตคู่กับสันต์และเสียกงมาแล้ว ก็ไม่ได้บ่เรียนเพราะไม่รู้จักคิดแก้ไขตัวเอง กลับยิ่งหมกมุ่นหาผู้ชายคนใหม่ เมื่อขาดสติ ประกอบกับที่กามารมณ์ร้อนเพราะสุรา และฝากชีวิตไว้กับดวงชะตา โดยไม่ย่อนพิจารณาความบกพร่องของตน นอกจากชีวิตคู่ครั้งใหม่กับเมืองเทพและกำนันเสือต้องลัมเหลว ล่ายองยังกลายเป็นคนล่าสอน

สิ่งที่น่าสนใจก็คือ วันเฉลิมกำเนิดจากหญิงที่ไร้คุณธรรม แต่กลับพาตัวให้รอดจากความเลวร้ายได้ การผูกเรื่องเช่นนี้ย่อมแสดงว่าผู้แต่งเชื่อเรื่องกมลสันดานมากกว่าสิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตาม ความดีของวันเฉลิมจะเป็นสิ่งสมเหตุสมผลได้ ก็ต่อเมื่อตัวละครนี้สามารถพัฒนาความดีงามขึ้น โดยอาศัยปัญญาและความรัก สิ่งแรกนั้นมาจากความใกล้ชิดกับผู้รู้ทางธรรมคือ หลวงตาปิ่นที่อุ้มชู

ตั้งแต่วัยเยาว์ และเมตตาอบรมสั่งสอนจริยธรรม เมื่อเติบโตไปศึกษาที่อินเดีย หลวงพี่พระอาจารย์ก็ให้สติชี้แนะสู่ความสงบ ส่วนความรักที่เป็นพื้นฐานของความดีงาม เกิดกับจิตใจอันละเอียดอ่อนของเขา คือความรักแม่ตั้งแต่วัยทารก ดังกล่าวแล้ว เมื่อพอรู้ความ “พ่อก็คือคนอื่น” แต่แม่นั้น “คือทุกสิ่งทุกอย่างของเขา” (109) ในบทที่ 18 วันเฉลิมรู้จักสะเทือนใจตามประสาเด็ก เมื่อแม่มีน้องอีกคนหนึ่ง ยายและน้าๆ ก็พูดว่าเขาจะเป็น“หมาหัวเน่า” พ่อก็มาพูดย้ำอีก ผู้เล่าบรรยายว่า “วันเฉลิมสะเทือนใจจนหันหน้าไปทางอื่น ไม่พูดกับพ่ออีก” (168) แต่วันเฉลิมก็ไม่ได้เกลียดชังน้อง

แม้ยังเด็กแค่ 3 ขวบ ผู้อ่านก็เห็นว่าหนูน้อยรู้จักควบคุมตนเอง ดังในบทที่ 18 เมื่อล่ายองเริ่มเล่นไฟ ไม่มีคนดูแล พอเห็นกับข้าวเป็นหมูต้มผักกาดดองในมือเย็น แม่ไม่ชอบวันเฉลิมก็ไม่ตีโพยตีพาย โดยผู้เล่าบรรยายความคิดของเขาวว่า “วันเฉลิมมองผักกาดดองในจานข้าวแล้วก็นิ่ง เย็นนี้ผักกาดดองอีกแล้วหรือ เขาอยากจะไม่ชอบเลย แต่กลับนิ่งเสีย ไม่ใช่ความผิดของละม่อม เพราะแม่ให้แค่สิบบาท ซื้อหมูต้มผักกาด” (215) ขณะที่หนูน้อยรู้จักคิด ล่ายองซึ่งขาดความรับผิดชอบ ยังหาประโยชน์จากความ เป็นแม่ เรียกร้องค่าเลี้ยงดูวันเฉลิม เมื่อสันต์ขอลูกไปเลี้ยงอีกครั้ง พ่อสามีไม่มีเงินให้ เธอก็เอาลูกไว้ใช้งาน ผู้แต่งย้ำความไร้สำนึกของล่ายอง ซึ่งไม่สะทกสะเทือนที่ถูกยายแลตำหนิ ซ้ำยังโต้เถียงว่าตนมีความชอบธรรมเพราะ “เสียเงิน”เลี้ยงลูกมา ในบทที่ 23 ว่า

“แหมแม่ ฉันเสียเงินเลี้ยงไอ้วันมาเท่าไร๋ ตอนนีพื่อใช้งานได้แล้วจะมาเอาไป มันหุงข้าว ซักผ้า ถูบ้าน วิ่งซื้อของ เลี้ยงน้องได้แม่รู้ไหม ฉันเสียเงินให้มันเรียนอนุบาลสองปีก็พัน ทั้งค่าอาหาร ค่ำรถ คิดจะมาขอเอาไปง่าย ๆ ฉันจะคิดให้ฟังนะ แม่ละ ตอนที่เอามันมาใหม่ ๆ ฉันเรียกสองหมื่น นี่เลี้ยงมันมาอีกตั้งห้าหกปี คิดปีละหมื่น ก็ตั้งเจ็ดแปดหมื่นนะ บอกเขาซีฉันลดให้เหลือห้าหมื่น จะเอาก็เอาเงินมาให้ฉันชะดี ๆ ค่าเลี้ยงดูมาตลอดหกปีนี่นะ”

“เฮ้ย เอ็งก็เป็นแม่มัน คิดยังงั้นได้เรอะ แม่ก็ต้องเลี้ยงลูก”

“ไม่รู้ละ จะเอาอีกห้าหมื่น” แล้วล่ายองก็หัวเราะคัก ๆ อย่างสะใจ
“เรื่องจะให้เปล่า ๆ นะ ไม่มีทาง มันอยู่ยังใช้งานได้”

“มีงมันแม่ประสาอะไรวะ คิดเอาเปรียบลูกขนาดนี้ได้”

“อ้าวแม่ละ แม่ไม่ได้เลี้ยงลูกไว้ใช้เหมือนกันหรอะ พอทำมา
หาได้ แม่ก็ทวงแต่ค่ากินอยู่ เล็ก ๆ ก็ใช้งานยังกับอะไร ฉันนะ
ขายขนมให้แม่มานานก็ปี นังงมันจ่ายแม่มาก็ปี” ล่ายอง
เถียงฉอด ๆ

“อัปรีัย อีลูกเนรคุณ กูนะเคยเอาเงินมีงก็จริง แต่ไม่เคยคิดขาย
มีงแบบนี้หว่า เลี้ยงมีงมาก็ต้องให้มีงทดแทนบุญคุณมั่ง แต่อย่าง
ไต้หวัน พ่อมันจะเอาไปเลี้ยงให้ตี ไม่ให้ไป จะเอาไว้ใช้ ทวงค่าเลี้ยงดู
อะไรแบบนี้”

“มีทางได้ก็ต้องเอาไว้ก่อนละ”

“มีงมันหลงไฟติดเหล้าจนหมดสติแล้ว อียอง” ยายแลเข้าใจดี
ที่เดี๋ยวว่าล่ายองต้องการเงินมากินเหล้าเล่นการพนัน “อีกหน่อยก็
หมดความเป็นคน”

“ลูกฉันนี่ ฉันออกแรงเบ่งมันออกมา ก็ต้องใช้ให้คุ้มซี” (259-
260)

วันเฉลิมมีจุดเด่นที่ เป็นผู้อดทนต่อความยากลำบาก โดยไม่คิดถึงตัวเอง
มาตั้งแต่เด็ก ดั่งบทสนทนาของล่ายงกับยายแลในบทที่ 25

“บอกให้มันมาอยู่กับปู่ มันก็ไม่มา ห่วงแม่ไม่มีข้าวกิน โธ่เอ๊ย
เขาซื้อเองได้หรือหน้า ลูกกตัญญูจะได้ดี ไอนี่ซึนกตัญญูมากนักร
จะตกต่ำ” ล่ายงบ่น “ห่วงน้องไม่มีคนเลี้ยง ไอ่จ้งเอ๊ย”

“วันก่อนมันขาดโรงเรียน นังจิตราไม่สบาย มันไม่ไว้ใจ
ให้ตาเลี้ยง ...” (277)

เหตุผลของพฤติกรรมที่คนอื่นไม่เข้าใจ เห็นในมุมมองภายในของ วันเฉลิม ที่ผู้เล่าบรรยายความรู้สึกอนาถใจของเขา เมื่อเทียบสภาพนำเวทนาของน้อง ที่บ้านกับลูกใหม่ของพ่อที่เกิดกับแม่เลี้ยง

...เด็กชายคิดอย่างขมขื่น แล้วยิ่ง ๆ ลูกไม่มีพ่อพวกนี้เล่า แต่ละคนผอมหัวโต น้ำมูกไหลยืดยาด เสื้อผ้าเก่าขาด ต้องรอคุณยายของหนูสมถึยยกเสื้อผ้าเหลือใช้ของหลานสาวมาให้ แล้วก็รับของของน้องลูกน้าล่ายง

.....

วิธีอ้วนท้วน แก้มแดงเปล่งปลั่ง ริมฝีปากก็แดงจัด แขนขาของหล่อนอวบท้วมแน่นตึงผิดกับอ้อย ฟันแต่ละซี่ขาวสะอาด แต่ฟันของน้อง ๆ ลูกแม่ล่ายงผุด ๆ ทั้งปาก ก็มีใครสอนพวกเขาแปรงฟันกันเล่า และถึงจะอยากสอนก็ไม่มีแปรงสีฟันให้ ของวันเฉลิมยังต้องใช้ด้ามหนึ่งนานเป็นปีเลย นอกจากปุ้จะซื้อให้เมื่อนึกขึ้นมาได้ ยาสีฟัน สบู่ถูตัว หวี สารพัดของใช้ส่วนตัว ถ้าไม่มีปุ้เสียคน วันเฉลิมก็รู้ตัวอยู่ว่าจะต้องเหมือนเด็กกองขยะทีเดียว

แต่น้องลูกพ่อเดียวกันอุดมสมบูรณ์เหมือนลูกผู้ดี ... (279-280)

แม่เผชิญภาวะวิกฤตก็ไม่คิดเอาตัวรอด เมื่อบ้านหลุดจ่านอง วันเฉลิมยิ่งสำนึกในหน้าที่พี่และกตัญญูต่อแม่ ไม่ยอมผละหนีไปอยู่กับปุ้ย่า ไม่คิดเรียนต่อ เพื่อจะได้ดูแลแม่กับน้อง คำพูดของวันเฉลิมที่กล่าวกับกำนันเสือพ่อเลี้ยงในบทที่ 27 แสดงความสำนึกในหน้าที่อย่างเด่นชัด

“เห็นจะไม่เรียนแล้วละ ลุงกำนัน ผมอยู่ดูแลบ้านช่องเลี้ยงน้องให้แม่ หุงข้าวทำกับข้าวซักผ้า ถ้าผมไม่อยู่ใครจะทำ”

“แม่เอ็งใจ วัน ๆ ทำอะไร เอาแต่เล่นไพ่กินเหล้า บ้านช่องสกปรกเหมือนรังหนู มีแต่ลูกหนูอยู่ดูแล ช่วยทำรกทำเลอะเทอะ”

“ผมก็พยายามทำความสะอาดแล้ว” วันเฉลิมอดปากไว้ไม่ได้ เขาทำดีที่สุดแล้ว จะให้ทำอย่างไรได้ เขาไม่อาจ

เปลี่ยนแปลงแม่ได้ แต่แม่ก็คือแม่ เขาจะออกตัณญต่อแม่ ได้อย่างไร

“ถ้าเอ็งไม่เรียน ปู่เอ็งจะต้องเสียใจ”

“บ้านไม่มีจะอยู่ จะกินเข้าไปยังไม่มี จะคิดเรียนอะไรกัน”

“ทำไมเอ็งจะเรียนไม่ได้ ก็ไปอยู่กะปู่เอ็ง ตาลินเขาเป็นเพื่อน กะข้า เขาแสนจะรักเอ็ง ห่วงเอ็ง ทำไมเอ็งไม่ทิ้งทางนี้ไปอยู่กับปู่ ทนอยู่กะแม่เอ็งไปทำไม”

“ผมทิ้งแม่ทิ้งน้องไปไม่ได้”

“ลำพังเอ็งนะช่วยอะไรได้ ตัวแค่นี้ ช่วยตัวเองให้รอดเสียก่อน เถอะวะค่อยคิดช่วยคนอื่น ยังงั้นมันเตี้ยอ้อมค้อมนี้หว่า พอตีตายหมด ทั้งฝูง”

“ผมไม่อยู่น้องๆ จะเอาอะไรกิน แม่ละ ไม่มีใครเฝ้าบ้าน”

(296)

พลังความรักและความดีเดี๋ยวของวันเฉลิม ทำให้กำนันเสื่อยอม ยกบ้านที่หลุดจ่านองคืนให้ ส่วนตาลินกับยายแลก็เห็นใจ จึงร่วมมือกับหมอชด วางอุบายหลอกล่ายอง ให้วันเฉลิมได้บวช ลดภาระที่แบกรับและมีความก้าวหน้าในชีวิต ถึงกระนั้นณรวันเฉลิมก็ยังห่วงใยแม่กับน้อง ยิ่งได้รับความเมตตาจากแม่เลี้ยง ถวายของเผื่อให้นำไปเจือจุนทางบ้าน เขาก็ยังสะท้อนใจเมื่อนึกถึงแม่ล่ายองที่ไม่เคย ใส่ใจลูก ผู้เล่าเผยมุมมองภายในของณรวันเฉลิม ที่พยายามตั้งสติระงับความป่นป่วน ว้าวุ่นใจ ในบทที่ 33 ว่า

ณรวันอยากจะร้องไห้ที่คนอื่นห่วงน้องมากกว่าแม่แท้ๆ ของ น้องเอง แม่ล่ายองเป็นอะไรไปแล้วหนอ จึงประพตติดนเช่นนี้ได้ ทั้งลูกเต้าไม่มีห่วงใย พาผู้ชายมานอนไม่เลือกหน้า แต่ณรวันร้อง ไม่ออก ได้แต่ปลง อ่านหนังสือธรรมะให้มากขึ้น สวดมนต์นานขึ้น นั่งสมาธิฝึกจิต ทำงานทุกชนิด ไม่ให้มีเวลาว่างแม้เพียงนิดเดียว กระนั้นเวลานั่งรถเมล์ก็ยังคงคิดถึงเรื่องนี้ไม่ได้ จึงต้องเอา พจนานุกรมอังกฤษ-ไทยมานั่งท่องจนจำได้เกือบหมดเล่ม

พจนานุกรมไทยเล่มโตนักแบกไม่ไหว ใช้เฉพาะเวลาอยู่กุฏิ
ยังไวยากรณ์บาลีสันสกฤต ภาษาตายแล้ว ไวยากรณ์ยากนักหนา
แต่เณรก็จำได้หมด เพราะไม่ต้องการให้สมองว่างแม้แต่นาทีเดียว
ยกเว้นเวลาพักผ่อนนอนหลับ (364)

เมื่อล่ายองป่วยหนักด้วยโรคร้าย ต้องช่วยกันจับส่งโรงพยาบาล ในบทที่
36 วันเฉลิมถูกล่ามห้ามไม่ให้ตามไปพบล่ายองที่โรงลิเกร้างในวัดด้วยคำพูดว่า “... เณร
อยู่บนสวรรค์แล้ว อย่าลงไปเยี่ยมกรายดูนรกขุมนี้เลย” แต่เณรวันเฉลิมก็ทำให้ล่ายอง
สะเทือนใจกับความรักที่เขามีต่อแม่เมื่อเขาพูดอย่างเด็ดเดี่ยวว่า “ถ้าแม่ผมอยู่ในนรก
ผมก็ยินดีจะลงนรกไปช่วยดึงแม่ขึ้นมา ถ้าช่วยไม่ได้ เณรจะลงนรกแทนเอง น้ำอย่าห้าม
เลย”(399) ความยากลำบากและความตกต่ำในสายตาสังคมไม่ทำให้เขาหวั่นไหว
กฎเกณฑ์ที่กำหนดด้วยสถานภาพนักบวช ไม่สามารถสกัดกั้นเณรจากความพยายาม
พาแม่ไปรักษา ขณะที่คนภายนอกเห็นแต่เพียงเณรไล่จับผู้หญิงแก้ผ้า ผู้เล่า
บรรยายความรักความหวังใญ่ของวันเฉลิม ที่ผิดแผกจากความรังเกียจล่ายองของ
ผู้อื่น พร้อมกับเผยมุมมองภายนอก ที่ตำหนิพฤติกรรมของเณรวันเฉลิมในบท
ที่ 37 ว่า

“แม่ อย่าไปเลย เตี่ยรรถชนเอา อย่าไป แม่” วันเฉลิมร้องลั่น
ล่ายองไม่ฟังเสียง พยายามจะฝากลุ่มคนไป นักเรียนสาวห้าหกคน
แตกฮือ หลีกทางให้ ใคร ๆ ก็กลัวคนบ้าตัวเน่าทั้งนั้น แต่ล่ายองสะตูด
ก้อนหินลั่นลง วันเฉลิมคว้าแขนแม่ไว้ รู้สึกถึงความเหนอะหนะ
สกปรกด้วยเหงื่อโคลและน้ำหนอง หากเขาไม่ได้คิดรังเกียจ

“เฮ้ย ดูเณรไล่จับผู้หญิง” เจ้าเด็กวัดปากเปราะคนหนึ่งเอ่ยขึ้น
เสียงดัง เขาวิ่งตามมาจะจับล่ายองเพราะอยากได้ค่าจ้างลิบบาทที่
ล่ายองสัญญาจะให้ แต่เขาอดปากเปราะไม่ได้

“เฮ้ย ผู้หญิงแก้ผ้าด้วยวะ” อีกคนเฮตาม ไม่นึกถึงความผิดชอบ
ชั่วดี

.....

“ดูเณรไล่จับผู้หญิงแก้ผ้าวะ เกิดมาไม่เคยเห็น” เจ้าเด็ก
ปากเปราะไม่วายพูดเสียงดัง

“จะบ้าเรอะ ปากไม่ดีนี่หว่า” ล่ายงแหว เณรเม้มริมฝีปาก แต่ไม่ยอมปล่อยแขนมารดา ล่ายงเรียกรถรับจ้าง คันแรกพอเห็นล่ายงก็ออกรถหนี ไม่อยากรับคนบ้าตัวเนาขึ้นรถ แต่คันที่สองยอมรับ กระนั้นก็ยังสั่งแล้วสั่งอีก

“ห่อแกให้ตีนา เตียนน้ำหนองเลอะรด แล้วทำไมเณรต้องมาไล่จับคนบ้าแบบนี้ด้วยเล่า ไม่มีคนอื่นหรือไง มันน่าเกลียด คนบ้าเป็นผู้หญิง” คนขับว่า (402-403)

ผู้แต่งเน้นความกตัญญูและจิตใจที่ละเอียดอ่อนของวันเฉลิม เป็นองค์ประกอบสำคัญเพื่อสร้างความเข้าใจให้ผู้อ่านล่วงรู้ว่า ความรักความผูกพันนั่นเองที่เป็นแรงผลักดันสำคัญให้วันเฉลิมตัดสินใจสีก ยอมทิ้งอนาคต มาพยาบาลแม่และหาเลี้ยงน้อง ๆ อย่างไม่ย่อท้อต่อความยากลำบาก พฤติกรรมของตัวละครเอกบ่งชี้ว่าการได้เรียนรู้ธรรมะเป็นโอกาสให้รู้จักระงับความว้าวุ่นทุกซี้ใจ แม้มีความกตัญญูรบกวนอยู่เสมอ ก็ตั้งสติ ควบคุมจิตใจให้สงบได้ ดังผู้เล่าบรรยายสภาวะจิตใจของวันเฉลิมในบทที่ 41 ว่า

ไม่ใช่ว่าเขาไม่ทุกข์ แต่เขาฝึกตนไว้จนเป็นความเคยชิน เมื่อทำอะไรแล้ว ก็สนใจเฉพาะงานตรงหน้า ไม่มีวอกแวก เวลาหัวถึงหมอนลี ความทุกข์ในเวลากลางวันที่สะสมไว้จึงเข้ามาในสมอง บางคืนเขาต้องลุกขึ้นมานั่งสมาธิ กำหนดจิตให้สงบจึงนอนหลับได้ กระนั้นฝันร้ายก็ยังมาเยือนอยู่บ่อย ๆ จนต้องลุกขึ้นมากำหนดจิตกลางดึก (451)

ประสบการณ์จากการบวชเรียน นอกจากส่งผลให้วันเฉลิมคลายความเศร้าหมองเมื่อล่ายงจบชีวิตลง เขาเลือกที่จะบวชเณรครั้งที่สอง แทนที่จะสอบเรียนต่อในโรงเรียน โดยเลือกการบวชหน้าศพแล้วอยู่ในสมณเพศต่อมา สิ่งที่เป็นปริศนาคือ วันเฉลิมคิดอะไร ตัวละครอื่นไม่มีใครล่วงรู้ ผู้เล่าได้ให้คำตอบไว้ในบทที่ 45 เมื่อเณรมาเยี่ยมยายแล้วกล่าวอุทิศกุศลที่บวชให้ ธรรมะเป็นปัจจัยให้วันเฉลิมไม่ตัดสินใจดีความชั่วของใครอย่างผิวเผิน และไม่วิตกวิจารณ์จนเกินเหตุ ในคำพูดที่เผยความในใจกับยาย วันเฉลิมบอกว่าตนพอจะรู้ว่าายเป็นทุกข์ด้วยเหตุที่วางยาเบื่อหนู

หวังให้ล่ายองกิน (แต่ตามารับเคราะห์แทน) โดยจับความที่ยายพูดซ้ำ ๆ ว่าไม่ตั้งใจ วันเฉลิมไม่ได้ตำหนิยาย แต่เขาเสียใจที่ยายรักเขามากเกินไป จนพยายามช่วยให้พ้นภาระจากแม่

“ที่จริงทุกอย่างที่เกิดขึ้นเพราะยายรักผมมากไป หวังดีกับผมมากไป เพราะผมเองเป็นต้นเหตุ ทุกคนอยากให้ผมหมดภาระทางกาย แต่มันเท่ากับเพิ่มภาระทางใจให้ผม ผมถึงไม่ไปอยู่กับปู่กับพ่อ แต่บวชดีกว่า อย่างน้อยยังสร้างกุศลได้บ้าง อาจจะได้บาปให้แม่ให้ยายได้บ้าง ยายสบายใจเถอะ เวิร์กกรรมของยายกับตามีร่วมกันมาถึงได้เป็นอย่างนี้ เพราะผมเป็นตัวต้นเหตุให้ยายเป็นห่วงกังวลถึงอนาคตของผม ที่จริงผมจะอยู่ยังไง เป็นยังไง ก็กรรมของผมเอง ไม่น่าที่ยายจะต้องกังวลถึงขนาดนั้น” (491-492)

การบวชครั้งที่สองของวันเฉลิม กระทำด้วยการปลดเปลื้องภาระทางใจ คือ“ได้บาป”ให้แม่และยายดังกล่าวนี้ เป็นการเลือกด้วยความผูกพันอย่างเดิม เหมือนที่กระทำมาทุกครั้ง กล่าวได้ว่า สิ่งสำคัญที่กล่อมเกลาจิตใจวันเฉลิมไม่น้อยกว่าหลักธรรมก็คือประสบการณ์ชีวิต ตั้งแต่เมื่อหลานชายลูกอ้อยถือกำเนิด ถึงแม้เป็นลูกที่หาพ่อไม่ได้ เพราะเธอถูกชายชั่วฉวยโอกาสจากความบกพร่องทางสมอง รุ่มข่มเหง แต่หนูน้อยก็ยังมีความดีกับสามีรับเป็นลูกบุญธรรม และล่ายองยังช่วยเหลือยงดู แป้งน้องชายคนเล็กของล่ายอง สังเกตปฏิกิริยาของวันเฉลิมขณะเป็นภิกษุแล้ว ท่านกล่าวกับทารกว่า“เจ้าเกิดมาเพราะโมหะร่วมกันของมนุษย์ชายและหญิง เกิดมาเพื่อผลบุญกรรม หวังว่าเจ้าจะไม่ก่อกรรมด้วยตัวเจ้าอีกในอนาคต มนุษย์ผู้ชาย” (552) แป้ง ซึ่งคลุกคลีกับพระมาแต่เด็ก กล่าวแทนท่าน ดังนี้

แป้งเข้าใจดีว่าท่านกำลังนึกถึงแม่ ตัววันเฉลิมก็เกิดจากโมหะของหญิงชาย ล่ายองนั้นโมหะหนักหนาเต็มดวงจิต อ้อยแล้ว อ้อยนั้นเต็มไปด้วยความเขลา ความลุ่มหลงเพราะด้อยปัญญา แต่แม่ล่ายองเพราะความมัวเมาในอบายทั้งปวง

ท่านยังไม่สามารถตั้งอุเบกขาไว้ในหัวใจได้เต็มทีดอก แป้ง
แนใจ สิ่งนี้ยากเย็นนัก แม้จะอยู่ในผ้าเหลืองมาหลายปี แต่ก็ไม่อาจ
'บังอบายเบิกฟ้า ฝักพินใจเมือง' (552)

ข้อความในอัญประกาศเดี่ยว ที่ยกจากนิราศนรินทร์ กล่าวถึง
พระกรณียกิจของกษัตริย์ ไม่ค่อยจะเข้ากับวันเฉลิม และดูไม่กลมกลืนกับพื้นฐาน
แป้งที่เล่าเรียนเพียงประถมศึกษา จึงขาดความสมจริง และดูเหมือนผู้แต่ง
จงใจเกินไป

เมื่อตัดสินใจสึกจากเพศสมณะ ผู้เล่าก็เผยมุมมองภายในของ
พระวันเฉลิมให้ผู้อ่านล่วงรู้ว่า ไม่ใช่เพราะเบื่อหน่ายหรือทนต่อวินัยสงฆ์ไม่ได้ แต่เพราะ
คำนึงถึงความทุกข์ยากของญาติพี่น้องที่ตนต้องเป็นภาระ ดังที่บรรยายความรู้สึกของ
วันเฉลิมในบทที่ 51 ว่า

...หากแม่อยู่ในผ้าเหลืองต่อไป ก็มีแต่ต้องทัณฑ์มาระให้ญาติ
ผู้ใหญ่ น้ำ ๆ พ่อ แม่ เลี้ยง และปู่ผู้ชรา ตนเองยกสูงขึ้นไปในฐานะ
ผู้ทรงศีล อาศัยผ้าเหลืองว่าได้สร้างกุศลไถ่บาปให้แม่ ให้พ่อกับปู่ได้
ชื่นชมว่าอยู่ในพระศาสนา ช่วยเผยแพร่อัจฉริยธรรม แต่แท้จริงแล้ว
ไม่ได้ช่วยอะไรใครได้เลย เป็นได้แต่ภาระอีกภาระหนึ่งของทุกคน
เช่นอ้อยคนปัญญาอ่อน

.....
วันเฉลิมจึงตัดสินใจจะใช้ชีวิตเยี่ยงคนธรรมดา เป็นฆราวาส
แต่ปฏิบัติธรรมเสมอด้วยนักบวช หรือน้อยกว่าเฉพาะในเรื่อง
ส่วนตน หากสิ่งที่ต้องประพฤติปฏิบัติต่อส่วนรวมแล้ว จะยึดไว้
อย่างเหนียวแน่น (559)

ลักษณะเด่นของวันเฉลิมที่ รู้คิดและห่วงใยทุกข์สุขของผู้เป็นที่รัก
ในครอบครัวเป็นอันดับแรก โดยไม่คำนึงถึงตนเอง นับเป็นสิ่งที่โดดเด่นย้ำเน้น
ตั้งแต่ต้น เริ่มจากชื่อเรื่องที่ขัดกับข้อกังขาว่า เลือดแม่ของตัวละครเอกเป็นสิ่ง
น่ารังเกียจหรือไม่ (606-607) นำคิดว่าสัญลักษณ์ทองเนื้อเก้าที่เปรียบกับคุณสมบัติ
ของวันเฉลิม โดยซ้ำในวาทีของตัวละครหลากหลาย เช่นในบทที่ 36 หลวงตาปิ่น

เห็นว่าวันเฉลิม “ถึงยังไงก็ตกน้ำไม่ไหลตกไฟไม่ไหม้” โดยอธิบายให้สันต์เข้าใจว่า “อันทองแท้แม้จะหลอมละลายซ้ำแล้วซ้ำเล่า ก็ไม่มีวันแปรสภาพ ยังเป็นทองอยู่วันยังค่ำ อาจจะแปรรูปทรงบิดเบี้ยวไปบ้าง แต่สามารถแก้ไขให้สวยงามดังเดิม หรือยิ่งกว่าเดิม” (392-393) ส่วนในบทที่ 55 สมฤดีก็ยกคำของคุณยายที่ชื่นชมวันเฉลิมว่า “เขาเป็น อภิชาติบุตร เป็นทองเนื้ออ่อนพคุณ ตกน้ำไม่ไหลตกไฟไม่ไหม้” (606-607) กลวิธีนี้เท่ากับย้ำทัศนคติของผู้แต่ง อย่างไรก็ตามก็ไม่ถึงกับเป็นการยัดเยียด เนื่องจากสำนวนนี้เป็นคำพังเพยที่รู้จักกันโดยทั่วไป เมื่อใช้กล่าวถึงวันเฉลิมซึ่งมีคุณสมบัติ นำพิศวง จึงเป็นคำกล่าวที่เหมาะสมที่ใคร ๆ สามารถคิดได้ โดยเฉพาะคนรุ่นเก่าที่คุ้นเคย กับภาษิตคำพังเพย

1.5 ผู้หญิงคนนั้นชื่อบุญรอด

ในผู้หญิงคนนั้นชื่อบุญรอด โบทันใช้มุมมองภายในเสนอลจุดเด่นของ ตัวละครเอกที่รู้จักคิดด้วยความมุ่งมั่นที่จะบรรลุเป้าหมาย พร้อมกับเผยปฏิกิริยาของ คนรอบข้างต่อความคิดของบุญรอด ดังในบทที่ 3 เมื่อครูอรพินถามภายหลังรู้ว่าบุญล้า พี่สาวของศิษย์ยี่ตอาชีวะเมียเช่า บุญรอดแสดงความคิดเห็นว่า

“ไม่เอาหรอกคะ หนูบอกแม่ว่าหนูจะต้องเก่ง เป็นที่พึ่งของแม่ และน้อง ๆ ได้ แต่ไม่ใช่วิธีเดียวกับบุญล้า มันไม่คงทนถาวร หนูอยากมีอาชีพที่แน่นอน อย่างครูก็เป็นครู อย่างบ้านโน้นเป็นช่าง ตัดเสื้อ หรือทำร้านอาหาร ทำโรงงาน เป็นเจ้าตัวเอง ไม่ใช่เจ้าแม่ เนี่ยนะคะ”

“เธอเป็นผู้หญิง เธอก็ต้องเป็นเจ้าแม่เนี่ยวันยังค่ำ กลายเพศเป็น เจ้าแม่ไปไม่ได้หรอก”

“หนูหมายถึงว่าเป็นเจ้าของจริง ๆ นะคะ ไม่ใช่แค่เมียเจ้าของ เพราะแค่เป็นเมียเจ้าของวันหนึ่งอาจเลิกกันได้ ไม่เป็นหลักได้ จริง ๆ” (26)

ขณะที่ครูอรพินมีความเห็นว่า บุญรอดเป็นเพียงผู้หญิงและไม่มีทุนรอนอะไร ที่ว่าจะ เป็นเจ้าของกิจการนั้นเป็นการ “พูดเกินตัว” และบุญรอดก็ไม่ได้พยายามโต้เถียง ทั้งยังคล้อย ตามว่าจะเรียนก่อน แต่คำวก่อน ก็ยังแฝงความคิดว่านี่คือกิจกรรมขั้นต้น หลังจากนั้นผู้

แต่งก็ได้ผูกเรื่องให้เห็นความไม่ลดละที่จะดำเนินชีวิตตามความมุ่งหมาย ดังได้อภิปรายมาแล้วในหัวข้อก่อน

ถึงแม้มีการศึกษาไม่สูง บุญรอดก็พยายามยกระดับฐานะ โดยไม่เอาตัวรอดคนเดียว ดังที่อธิบายแนวทางช่วยเหลือครอบครัวให้ครอบครัวรพินฟัง ในบทที่ 5 ว่า

“...รอดให้ไม่มากนักหรอก รอดอาจจะเป็นลูกอกตัญญูไปหน่อยก็ได้ เพราะมีเงินก็เก็บเสียเอง ให้แม่แค่เดือนละสามร้อยกับข้าวสารอีกกระสอบ เวลาไปเยี่ยมรอดก็ซื้อพวกปลากระป๋อง ผักดองไปไว้ให้ไม่กี่ไข่เค็มปลาเค็มปลาร้า รอดไม่ให้เป็นเงิน

.....

“เพราะแม่ชอบแทงหวยไต่ดินกับชื้อยาแก้ปวดโดยไม่จำเป็น ชื้อกินแก้ปวดเมื่อย แม่ว่ายังงั้นนะคะ ถ้าไม่ได้กินแล้วทำงานไม่ไหว รอดไม่เห็นด้วยเลยไม่ให้เป็นเงินมากนัก สามร้อยนี้แม่ต้องให้บุญสินไปเรียนหนังสือ กับน้องอีกสองคน กำลังเรียนทั้งนั้นเลยไม่ค่อยมีเหลือไปแทงหวย กับชื้อยาแก้ปวด” (51)

เมื่อเริ่มตั้งหลักในชีวิตได้ด้วยการรู้จักตนเองว่ามีฝีมือในการทำอาหาร บุญรอดก็รับน้องมาอยู่ด้วย พร้อมกับฝึกให้มีอาชีพเลี้ยงตัว โดยมองเห็นจุดเด่นของแต่ละคน บุญสินจึงพัฒนางานกลึงได้อย่างรวดเร็ว ขณะที่บุญทำก็เรียนรู้งานครัวถึงกระนั้นการทำงานที่ร้านอาหารในฐานทัพอเมริกัน มักทำให้บุญรอดถูกมองว่าเป็นผู้หญิงให้เช่า เนื่องด้วยแต่งหน้าจัดและแต่งกายฉูดฉาด เช่นในบทที่ 6 มีคำบรรยายความเห็นที่ต่างกันระหว่างกิตติกับโรเบิร์ตว่า

กิตติหนุ่มปากเปราะชยับแก้อูไปใกล้โรเบิร์ต

“ไม่เท่าไรหรอกน่า ลองทาบดูซี” กิตติผู้ร้งหนุ่มใหญ่ “พี่สาวก็พวกอึดิมแหละ มีลูกหัวแดงคน หัวหยิกดำเป็นนิโกรคน อาจจะแพงหน่อยเพราะไม่ใช่อาชีพ แต่ถ้าได้สักหกเจ็ดพัน กินอยู่ด้วยก็ไม่แน่นหรอก รับจ้างขายป้อมจอมตีตจะได้สักเท่าไร พ้นกว่าสองพัน

อย่างมาก เหนื่อยด้วย ต้องเลี้ยงน้องตั้งหลายคน มีอะจะไม่ตาโต
เมื่อเห็นเงิน”

“ฮือ กิตติ ผู้หญิงบางคนซื้อไม่ได้ด้วยเงิน”

“นายช่างพูดตรงข้ามกับนายช่างวิลส์เลย ขานั่นเขาไม่เชื่อหรือ
กว่ามีผู้หญิงไทยคนไหนซื้อไม่ได้ด้วยเงิน แม้แต่คนมีการศึกษาดี ๆ
ทำทางอย่างยายบุญรอด แล้วก็ครอบครัวญาติพี่น้องอย่างนี้มีอะจะ
จะไม่เอา เพียงแต่ยังไม่ใส่ใจเท่านั้นเอง”

โรเบิร์ตส่ายหน้า

“พี่น้องกันก็คนละคนนี่นา ไม่จำเป็นต้องเหมือนกัน”

“ผมไม่ได้หมายความว่าอย่างนั้น ผมหมายถึงว่าเขาต้องเลี้ยงแม่
น้อง แล้วก็หลาน เขาอาจจะตาโตพอได้ยืมว่าเดือนละเจ็ดพัน
งานสบาย ๆ นอนกินทั้งวันทั้งคืน ยายนี่นำลง สดดี เปรี๊ยวดี
มีชีวิตชีวา ถ้าเขาอารมณ์ดี เขาก็ทำอาหารฝรั่งอร่อยให้กินได้ ฝีมือ
ไม่เลว”

“เขามีฝีมือทำมาหากินได้ ผมไม่คิดว่าเขาจะสนใจอาชีพเมียเขา
หรอก” โรเบิร์ตยังมองบุญรอดในแง่ดี

“อ้อ ดูแต่งตัวเข้าให้ซิ” กิตติเหยียดริมฝีปาก

“ทำไมละ เขาแต่งตัวสะอาดตาดี พวกผู้หญิงผิวดำน่าจะแต่งสี
แจ๊ด ๆ หน่อยซิถึงจะสดใส ถ้าแต่งสีขรึม ๆ หรือสีอ่อน ๆ ก็จะไม่ดี”
โรเบิร์ตแสดงความเห็น พลังขยับตัว “ผมต้องไปทำงานต่อแล้วละ
กิตติคุณก็เหมือนกัน หมดเวลาพักในอีกสิบนาทีนี้เท่านั้นเอง” (60-
61)

โรเบิร์ตเป็นตัวแทนของคนใจกว้าง ที่ไม่ด่วนตัดสินบุคคลอย่างฉาบฉวย ส่วนกิตติ
ก็คือ ตัวแทนของชายไทยไม่น้อย ที่มักตีค่าสตรีจากรูปลักษณ์ภายนอกและสถานภาพ
ทางสังคม

ยิ่งเผชิญกับสายตาดูถูก บุญรอดยิ่งมุ่งมั่นพิสูจน์คุณค่าของตนและ
พี่น้อง ดังที่ปลุกปลอบบุญสินกับบุญทำ ในบทที่ 7 ว่า

“... พวกเรานะชาวบ้านเขาก็ดูถูกกันอยู่ว่าจะไปไม่รอด ผู้หญิงก็คงได้แค่เมียเช่า อีตัว หากินด้วยการขายของเก่า ขายที่นา แปลงเล็ก ผู้ชายก็แค่กุลี จะให้เขาสมใจกัน หรือว่าเราจะเขยิบฐานะเราขึ้นไป แล้วจะได้หัวเราะเยาะไอ้คนที่มันดูถูกเรามั่ง คิดดูให้ดีๆ นะ บุญสิน”

“พี่กลัวคนเขาวัวพี่เป็นเมียเช่า แล้วทำไมคบตาหัวเหม่งนั้นล่ะ”
บุญทำสงสัย “ทำทำสนิทสนมจนคุณป้อมเขาระแวง”

“พี่ไม่ได้กลัวใครเขาวัวพี่เป็นเมียเช่าหรือว่าจะเป็นหрок พี่กลัวใครเขาจะเห็นว่าเราจะไม่มีวันไปได้ดีกว่าอาชีพเมียเช่า อาชีพกุลีนะซี เราจะต้องไปดีกว่านั้นไม่ใช่เรอะ จะได้มาหัวเราะเยาะหรือทำคอแข็งใส่คุณป้อมได้มั่ง แต่ที่จริงก็ไม่สำคัญหрок สำคัญว่าเราจะภูมิใจในตัวเราได้มากกว่า” (72)

นอกเหนือจากแนวแน่ต่อเป้าหมายชีวิต และมีความรับผิดชอบต่อครอบครัว บุญรอดยังสำนึกคุณผู้อ่อนเคราะห์ จึงเก็บงำความรักที่มีต่อคุณจินต์ ไม่ทำให้ครูอรพินลำบากใจ ทั้งที่ลูกชายครูแตกร้างกับวิชชุดา เนื่องด้วยการเสียชีวิตของลูก บุญรอดก็ไม่ฉวยโอกาสทำลายชีวิตคู่ของผู้เป็นที่รัก แต่กลับพยายามประสานความสัมพันธ์ โดยคลี่คลายปัญหาให้คุณจินต์กับภรรยา ดังที่เสนอความคิดในบทที่ 8 ว่า

“ครูคะ” บุญรอดเอ่ยขึ้นเมื่อเห็นทั้งแม่ ลูกชายและสะใภ้เฝ้ากันไปหมด “อย่าว่าหนูสะเออะสอนเลย ทำไมคุณจินต์กับคุณดาไม่แยกกันอยู่สักพักละคะ คุณดาไปอยู่กับคุณครูที่กรุงเทพฯ หารงาน บ้านการเรือน ให้ค่อยเป็นค่อยไป ไม่ใช่ต้องมาทำอะไรเองทั้งที่ไม่เคยเป็นมาก่อนเลยอย่างนี้ ค่อยๆ หาร ยังมีเวลาอีกนานกว่าคุณจินต์จะเรียนจบ ส่วนคุณจินต์ก็เลิกเที่ยวเลิกกินเหล้า ตั้งหน้าตั้งตาเรียนหนังสือ บ้านช่องนี้ก็เลิกอยู่ได้แล้ว ไปอยู่หอพักเถอะ จะของมหาวิทยาลัยหรือของเอกชนก็ได้ ไม่ต้องห่วงเรื่องบ้านช่องลูกเมียห่วงเรียนเรื่องเดียว พอคุณจินต์เรียนจบ แล้วจะทำงานหรือไปนอก

ก็ค่อยมาคิดเรื่องคุณตา ถ้าทำงานก็อยู่ด้วยกันใหม่ได้ เริ่มต้นชีวิตกันใหม่ ลืมเรื่องเก่าๆเสียให้หมด ถ้าคุณจินต์ไปเรียนต่อเมืองนอก คุณตาก็อยู่กับคุณครูเรียนหนังสือต่อที่กรุงเทพฯ พอคุณจินต์กลับจากนอก ถึงค่อยเริ่มต้นใหม่ ไม่ดีหรือคะ” (89)

แม่อูเหมือนบุญรอดยังไม่เข้าใจความรู้สึกที่แท้ของตัวเอง ดังที่หาคำตอบไม่ได้ว่าทำไมไม่ดีใจกับการแตกร้างในชีวิตคู่ของคุณจินต์ แต่ทัศนคติของเธอก็สะท้อนจิตใจในส่วนลึกว่ารักด้วยความปรารถนาดี โดยไม่ต้องการครอบครอง ส่วนเมื่อตัดสินใจใช้ชีวิตกับโรเบิร์ต โดยไม่แต่งงาน ก็เพราะกลัวสวนทางค่านิยมและอคติของสังคม บุญรอดกล่าวกับบุญลินและบุญทำ ในบทที่ 12 ว่า

“เอาเถอะ แล้วก็รู้กันเองแหละว่าอนาคตจะเป็นยังไง กะอีแค่มิฝัว ถ้าเป็นผู้ชายไทย จีน ไม่มีอะไรตื่นเต้น น่าสนใจเลย พอเป็นฝรั่ง ผมแดงเข้าหน่อย ทำตื่นเต้นไปได้ กลัวใครเขาว่าชายตัวเป็นเมียเข้า อ้าวแล้วอีพวกไปเป็นเมียน้อยเสียชงละ ทำไมไม่มีใครว่า เสียชงแกเอาไปเลี้ยงปีครึ่งปีก็ไล่กลับ ไม่เห็นจะเลี้ยงเกินปีสักคน ได้เงินมาไม่กี่พัน นั่นก็ชายตัวเหมือนกัน” (125)

เมื่อเทียบกับมุมมองภายนอก ผู้อ่านได้เห็นปฏิกิริยาของสังคมที่มีทัศนคติในแง่ลบต่อพฤติกรรมของเธอ โดยเสนอผ่านสายตาแม่ของบุญรอด ในบทที่ 13 ว่า

“อีนั่งบุญรอดคนเก่ง มึงนี่ยังไงชายตัวให้ฝรั่งไม่ได้เงินเดือน”
นี่คือคำทักทายประโยคแรกของแม่ “เขาลือกันไปทั้งตำบล กูไม่รู้จะเอาหน้าไปไว้ไหน ลูกผู้หญิงก็คนขายที่นาแปลงเล็กหมด”

.....

“แล้วยังทำงานงกๆเลี้ยงตัวเอง ฝัวมึงไม่เลี้ยงมึงหรือคะ”

“ฉันไม่ได้ขายตัวอย่างพี่บุญล้ำเขาหรือ เราชอบกันนะ”

.....

“แล้วนี่มันอะไร ทำขนมขาย คนใช้ไม่มีเรอะ นึกว่าจะได้เป็น
 คุณนาย กลับมาเป็นคนใช้ให้มันทั้งในห้องนอน นอกห้องนอน”
 “แม่อย่ายุ่งกับเรื่องของฉันดีกว่า ฉันทำอะไรก็ช่างฉันเหอะ”
 “ช่างมึง อีกหน่อยก็เอาลูกผมทองมาให้กูเลี้ยงอีกนะซี” แม่แหว
 “ฉันเลี้ยงของฉันเองได้ ถ้าเลิกกับมันฉันก็มีอาชีพ จะทำขนมขาย
 หรือว่าตั้งร้านอาหารก็ได้ แม่จะสนใจไปทำไม” (140)

ความคิดในแบบแม่ของบุญรอด ก็คือความคิดของผู้หวังพึ่งพาโชคมากกว่าความเพียร
 การยังทำขนมขาย ทั้งที่อยู่กินกับชาวต่างชาติที่มีฐานะ จึงกลายเป็นความแปลก
 ประหลาดที่ไม่น่าชื่นชม แต่ผู้แต่งสามารถโน้มน้าวให้เห็นว่าสิ่งที่มีค่ามากกว่าโชคกลาง
 ก็คือ ความขยันและมีศักดิ์ศรีของเธอที่ไม่ปอกลอกสามี และไม่ยอมงอมืองอเท้า
 คำตำหนิบุญรอดจึงแสดงว่าแม่ไม่รู้จักนิสัยของเธอ ทั้งยังไม่นึกถึงจิตใจลูก ในบทที่ 14 ผู้เล่า
 เผยความรู้สึกของบุญรอดว่าต้องอดทนต่อแรงปะทะของคำหยาบหมิ่น ขณะที่ในส่วนลึก
 ก็พยายามระงับโทสะ

... บุญรอดอาจจะวางท่าไม่สนใจ แต่ในส่วนลึกหล่อนก็
 เตือดร้อนกับวาจาเหล่านี้อยู่มาก ไม่ว่าจะจากปากแม่ น้องชาย หรือ
 ปากชาวบ้าน หลายครั้งที่หล่อนต้องเข้าไประงับสติอารมณ์ใน
 อ่างอาบน้ำ น้ำที่ชุ่มฉ่ำช่วยให้หล่อนดีขึ้น ใจเย็นกว่าเดิม หลายครั้ง
 ที่หล่อนก็ตรึมฝีปากตัวเองจนห้อเลือดเพื่อระงับพรุสวาจา กำหมัด
 แน่นจนเล็บจิกเข้าไปในเนื้อนมกลางฝ่ามือ เป็นรอยซ้ำๆ ทั้งเขียว
 และแดง (148)

การเผชิญกับทัศนคติในแง่ลบของสังคมยังพบอีกหลายครั้ง เช่นที่ถูกแม่ค้าในตลาดตำ
 เมื่อบุญรอดแย้งว่าขายเธอแพงกว่าปกติ โดยคิดในราคาเมียเช่าที่มีรายได้สูง ทั้งนี้
 ผู้อ่านยังได้เห็นแนวคิดของบุญรอดที่เคารพสิทธิส่วนบุคคล ดังที่ผู้เล่าเผยมุมมอง
 ของเธอว่า

บุญรอดคิดว่าแม้บุญรอดจะมีอาชีพเมียเช่าจริง ๆ ก็ไม่เป็นการถูกต้องที่แม่ค้าคนนั้นจะมาโก่งราคาของเธอกับหล่อน อาชีพของใครเป็นสิทธิ์ที่ทุกคนจะเลือกยึดไว้ตามใจตัว ตราบเท่าที่ไม่ได้ทำอะไรก้าวกายสิทธิ์ของผู้อื่น ทุกคนต้องทำมาหาเลี้ยงชีพ มันเรื่องอะไรจึงจะมาด่าว่าเมียเช่า หรือโสเภณีกันเล่า

ผู้หญิงเหล่านั้นไม่มีสิทธิ์จะยังชีวิตให้อยู่รอดหรืออย่างไร หากว่าพวกหล่อนทำอะไรผิด น่าเกลียด หรือก้าวกายผู้อื่นก็เป็นอีกกรณีหนึ่ง ... (152)

บุญรอดไม่เพียงแต่รู้จักแยกแยะเท่านั้น ยังมีจิตใจละเอียดอ่อน คำนึงถึงผู้อื่น โดยเฉพาะคนในครอบครัว ซึ่งเธอตังใจมั่นว่าต้องเป็นที่พึ่งให้ทางบ้าน ตึกแถวที่บุญรอดเก็บเงินเช่ามาได้เพื่อปรับให้เป็นโรงกลึงของพี่น้อง คือเครื่องหมายยืนยันความมูมานะของเธอ การเห็นความรับผิดชอบของภรรยาจึงทำให้โรเบิร์ตรักบุญรอด จึงแสดงความซาบซึ้งในน้ำใจของเธอด้วยการช่วยซื้อแท่นกลึง ดังผู้เล่าบรรยายความคิดและคำพูดของโรเบิร์ตในบทที่ 18 ว่า

โรเบิร์ตรู้ดีเรื่องบุญรอดเช่าตึกแถว เขายังเสนอให้เงินหล่อนก้อนหนึ่งเป็นพิเศษ

“ช่วยซื้อแท่น เงินเก็บเก่าของผมเอง ถ้าบุญรอดสะสมจากที่ใช้ในบ้านกับที่ทำขนมขายจะต้องอีกนาน อุปกรณ์บางชิ้นผมจะซื้อของเก่าต่อจากที่ฐานให้ ราคาถูก ๆ ให้บุญลินไปดูตามโรงกลึงที่รู้จักหาแท่นเก่าดูก่อนนะ แท่นกลึงไม่แพงเท่าไร”

โรเบิร์ตรักบุญรอดมากและพร้อมจะให้เสมอหากว่าบุญรอดจะใช้จ่ายในทางที่ถูกต้อง โรเบิร์ตบอกว่าเขาเชื่อในวิจารณ์ญาณของบุญรอด เชื่อในความเด็ดเดี่ยวของหล่อน (193)

“วิจารณ์ญาณของบุญรอด”ที่โรเบิร์ตเชื่อถือ ประจักษ์แก่ผู้อ่านในบทที่ 20 เมื่อเห็นการแก้ปัญหาของเธอซึ่งสามารถคลี่คลายสภาพฝืดเคืองของโรงกลึงด้วยแผนการที่อธิบายให้บุญลินฟังว่า

“คงต้องลดที่อาหารก่อน กับไฟ อะไรที่ไม่จำเป็นก็ตัดเสีย ไฟนะ ไม่ต้องเปิดให้มันสว่างเสียทุกดวงหรือ เรียกทุกคนมาพูดกันให้รู้เรื่อง เลือ่างงไม่ต้องรีดได้ไหม เปลืองไฟ เรื่องอาหารไม่ใช่ที่ว่าพี่จะให้พวกเรอดอยาก แต่อะไรที่ติดได้ก็ต้องงด อย่างผงซุรสดเสีย แม่แกติดใส่เสียทุกอย่าง ต้องงด ประหยัดได้ตั้งพะเรือ ห้ามทุกคนเอาวิทยุส่วนตัวมาเสียบไฟ ให้ซื้อถ่านใส่เอาเองเพราะใช้ส่วนตัวกันนี้ จะเอามาพะกองกลางไม่ได้ ถ้าแกไม่ตาก็เอาปลั๊กในห้องพักออก ให้มีแต่ปลั๊กที่จำเป็นต้องใช้ในการทำงานกับในห้องกลางที่รีดผ้าจำเป็น ไม่จำเป็นไม่ต้องรีด ลดน้ำปลาอง ไข่เกลือแทนมั้ง แค่นี้ก็ลดได้มากแล้ว ปลาตีๆไม่ต้องกิน กินปลาอุกๆแทน อ้อ แล้วแกลองไปต่อรองกับลูกค้าชื่ บอกว่าแกจะลดค่าแรงให้เขาสักสิบห้าเปอร์เซ็นต์ แต่ว่า...” บุญรอดพูดไม่ทันจบ น้องชายก็โวยขึ้น

.....

“ฟังให้จบก่อนซี บอกว่าลดค่าแรงให้สิบห้าเปอร์เซ็นต์ แต่ขอเงินสดหรือให้เขาจ่ายเร็วขึ้น เราก็จะส่งงานให้เขาเร็วขึ้นเหมือนกัน ลดค่าแรงด้วย ส่งงานเร็วด้วย เพื่อจะได้งานมากขึ้น ฉันทจะบอกอะไรให้สิน ถ้าพูดธุระกับเจ้าของงานเองก็เสนอให้เขาแบบนี้ แต่ถ้าไม่ใช่เจ้าของงาน แค่ลูกจ้างรับผิดชอบงาน แกก็เช่นมันเสียหน่อยชีวะลดให้เท่า ๆกันแต่ลงบัญชีเท่าเดิม ส่วนลดยกให้อัคนันั้นมัน”

.....

“ยังมีปัญหาหนึ่งนะ โรงกลึงอื่นเขารู้เข้าจะมาเตะเราเอาเหมือนกันเพราะตัดราคาเขา” บุญสินเป็นห่วง

“ก็อย่าให้รู้ซึ่ หรือถึงรู้ก็ให้รู้ซ้า ๆหน่อย ของอย่างนี้ไม่ยอมเสี่ยงแล้วเมื่อไหร่จะตั้งตัวได้” บุญรอดเอ็ดน้องชาย “กลัวคนเตะเอาด้วยหรือวะ อีกอย่างมีวิธีพูดเยอะแยะในการจะติดสินบนคนไม่ให้นำเกลียดนะ พูดเลียง ๆอย่าให้เขาอาย หนอย จะเป็นไรไปวะ ลูกค้าแต่ละรายของเราก็แจ้กทั้งนั้น มันเอาเปรียบเราไปมากมาย เราจะติดสินบนคนของมันให้เอาเปรียบมันเสียมั้งจะเป็นไรไป ธุรกิจก็ยังมีทั้งนั้นแหละ อย่าเป็นตาเถรเดินตรงไม่เลี้ยวหนอยเลยวะ” (212-214)

ในบางครั้งบุญรอดก็เหนื่อยล้ากับปัญหาของญาติพี่น้อง โดยเฉพาะที่ไม่อาจแก่นิสัยเกียจคร้าน ไม่เอาถ่านของบุญทิ้ง น้องชายคนเล็กที่แม่คอยให้ทำงานเสียคน ถึงกระนั้นบุญรอดก็ไม่ละทิ้งครอบครัวที่ผูกพันกันมา ดังเหตุผลของเธอในบทที่ 22 ว่า

...บางครั้งบุญรอดรู้สึกเหนื่อยกับบรรดาญาติและปัญหาที่รุ่ม ล้อมสุมเข้ามา หล่อนอยากจะทำอะไรทุกอย่างที่นี้เสีย ไปอยู่กับเขาตามประสาผิวเมีย ไม่หวนกลับมามองอดีต และญาติโกโหติกาของหล่อนอีก แต่พอเห็นหน้าน้อง ๆ หลาน ๆ ความคิดนั้นก็ต้องสะดุดหยุดก็ไป บุญรอดไม่ได้เป็นนางสีดาที่พระยาภิไธยได้มานี่นะ บุญรอดไม่ได้เกิดมาจากกระบอกไม้ไผ่ด้วย แต่เกิดมาจากท้องแม่ มีน้องตามมาเป็นพรวน แวดล้อมด้วยบรรดาญาติทั้งห่างและสนิท เคยอ้อมเคยอดมาด้วยกัน แล้วจะทิ้งขว้างไปได้อย่างไร ถึงจะทำลี้มก็ลี้มไม่สนิท หากหล่อนกินอ้อมนุ่งอุ้น แต่แม่กับน้องไม่มีจะกิน ไม่มีผ้าจะนุ่ง จะกล้ากินอาหารก็ยังไม่ลงคอ (233)

ความรักของบุญรอดที่มีต่อพี่น้องเห็นชัดในบทที่ 25 เมื่อเธอมาโรงพยาบาลในกรุงเทพฯ เพื่ออ้อนวอนบุญล้าที่ตามหามานานให้กลับไปอยู่ด้วยกัน โดยบุญรอดสะท้อนใจต่อชะตาชีวิตของพี่สาวที่ยอมขายตัวเลี้ยงแม่กับน้อง ๆ จนร่างกายทรุดโทรม มีคำบรรยายความรู้สึกของบุญรอดเมื่อรับรู้ความน้อยเนื้อต่ำใจของบุญล้าว่า “น้ำตาที่กลั้นไว้ร่วงหล่อนลงบนหลังมือพี่สาว บุญรอดรีบปาดออกในทันที ดูบุญล้าเต็มใจกับประเพณีกดขี่เอาเปรียบทางเพศนี้ ไม่คิดแม้แต่จะช่วยตัวเอง บุญรอดต่างหากที่ดูจะล้าสมัยเกินไปจนเหมือนคนเห็นแก่ตัว” ปฏิกริยาของบุญล้าที่ซาบซึ้งต่อความรักผิดชอบของน้องสาวสื่อผ่านถ้อยคำที่เข้าใจบุญรอดดีว่า “บุญรอดก็ไม่ได้เอาเปรียบอะไรที่นี้นะ พี่รู้ว่าบุญรอดนะส่งเสียน้องเรียนหนังสือทุกคน บุญรอดรับภาระมากกว่าพี่เสียอีก พี่เองส่งอยู่ได้ไม่กี่ปี เวลานี้อะไรก็บุญรอด” (264) นอกจากน้ำใจของบุญรอดที่โน้มน้าวให้บุญล้ายอมกลับไปอยู่โรงกลึงด้วยกัน การที่เธออุปการะบุญล้าก็ทำให้เขาล้ำนึกบุญคุณ กระทั่งว่าวัน ลังเลที่จะตัดสินใจแยกไปอยู่กับเหมย โดยละทิ้ง

ครอบครัว ผู้เล่าเผยความสับสนเป็นทุกข์ของบุญสินด้วยมุมมองภายในของเจ้าตัว
ในบทที่ 28 ว่า

ถ้าไม่เพราะบุญรอดบังคับให้เขาฝึกงานช่าง ตั้งโรงงานให้เขา
ตัวเขาจะมีอะไรพอให้เหมยสนใจหรือ เขาคงเป็นได้แค่เสมียนหรือ
ครูประชาบาล เงินเดือนแทบไม่พอเลี้ยงตัวคนเดียว เหมยจะซ้ำเลื่อง
แลเขาสักนิดหนึ่งหรือ นี่เพราะเขาคือบุญสิน ช่างกลึงฝีมือเยี่ยม
ทำงานหนักเอาเบาสู้ ไม่แต่ต้องอบายมุขใดๆ

ความรักละ บุญสินถามตัวเอง เขารักเหมยแค่ไหนกันนะ

ถ้าขาดเหมยชีวิตของเขาจะตาวัดลงไปหรือไม่

บุญสินรักเหมยแน่ รักเพราะอะไร เพราะทะยายอยาก อยากจะ
ได้เมียลูกเฝ้าแก่โรงกลึงใหญ่ รักเพราะเหมยสวยชวนใจ หรือรัก
เพราะเหมยน่ารัก

บุญสินคิดไม่ออก เขาทรุดตัวนั่งพิงแท่นกลึง ไม่เอาใจใส่ว่าเสื้อที่
สวมอยู่นั้นจะเปราะเปื้อน ชุบน้ำกับเขาที่ตั้งชิดกัน สองมือกุมขมับ
(301)

แบบอย่างความเสียสละของบุญรอด ซึ่งรับผิดชอบต่อครอบครัว
ปลุกเร้าบุญสินให้ฉุกคิด มีคำบรรยายความคิดของเขาภายหลังที่ได้คุยกับบุญล้ำ
ในบทที่ 29 เมื่อได้ตรวจสอบตนเองจนเข้าใจความรู้สึกที่แท้ จึงตัดใจไม่แต่งงาน
กับเหมย ว่า

เขาเพียงแต่ทะยานอยากได้หล่อนมาเท่านั้นเอง

บุญสินคิดว่า ตัวเขาก็เหมือนหมาวัดในเพลงที่หมายปอง
ดอกฟ้า หากได้มาภาคภูมิเก็บไว้ไอ้อวดต่อผู้อื่น แม้นไม่ได้
ก็เจ็บปวดชั่วพริบตาเดียว หากเขาตัดทางบ้านนี้สิ เขาจะต้องอยู่กับ
ความสำนึกผิดไปจนวันตาย นึกถึงคำของบุญล้ำ ตัดแล้วตัดไม่ขาด
เหลือไว้เป็นหนอนกัดกินใจ ตัดรักแรกไปครั้งนี้จะมีเหลือก็เพียง
ความรำลึกถึง เก็บไว้ในส่วนลึกของหัวใจไว้ชื่นชม ไว้เจ็บปวด
เท่านั้น (309)

ความดีของบุญรอดนั่นเอง เป็นเหตุให้บุญลिनตัดสินใจเลือกอยู่เป็นหลัก ให้ครอบครัวในแนวทางที่เธอทำให้ดูเป็นตัวอย่าง ถ้อยคำที่เปรียบว่าบุญรอดมีหัวใจเป็นทองคำแท้ (311) ยิ่งย้ำเน้นการประจักษ์ค่าจิตใจของเธอ ความเปรียบนี้ตรงกับที่ครูอรพินในวัย 65 ปีกล่าวถึงบุญรอดว่า “หัวใจมันเป็นทองคำ” (7) การสื่อสารความดีของตัวละครเอกในสายตาของต่างบุคคลที่เห็นตัวตนที่แท้ของเธอ ดูไม่เป็นการยึดเยียดถึงแม้กล่าวด้วยวาจาอย่างเดียวกัน เนื่องจากสำนวนที่เปรียบหัวใจว่าเป็นทองคำไม่ใช่สำนวนเฉพาะบุคคล

1.6 เกิดแต่ตม

ในเกิดแต่ตม โบตันใช้ผู้เล่าอย่างผู้รู้แสดงว่ามิ่งโกมุทต้องอดทนต่อความหวั่นเกรงของตายายที่ไม่ไว้วางใจว่าหลานสาวจะเอาดีได้ แต่การเลี้ยงดูเด็กในครอบครัวจีนกึ่งไทยแบบหัวเก่าที่มักใช้การปรามมากกว่าให้ความสนิทสนม และคิดว่าถ้าให้คำชมจะกลายเป็น“ให้ท้าย” กลับเป็นแรงผลักดันให้เธอมุ่งมั่นที่จะพิสูจน์ตนเองดังในบทที่ 4 แม้มิ่งโกมุทอายุเพียง 6 ขวบ ก็ไม่ยอมให้แป๊ะประมาทหน้า เธอยื่นเงื่อนไขว่าหากเรียนจบ ต้องยอมรับว่าตนเป็นหลาน การปะทะคารมของผู้เฒ่ากับหนูน้อยปรากฏในบทสนทนา เมื่อตาบอกว่าถ้าเธอเรียนได้“สูงๆ” ก็จะส่งเสีย เกรงจะเรียนไม่จบมัธยมเท่านั้น

“ทำไมมิ่งโง่งนักเธอโง” มิ่งเถียงฉอดๆ “มิ่งโง่งสักหน่อย”

“กูไม่ได้ว่ามิ่งโง แต่มิ่งจะเรียนไม่จบหรอก ลองเที่ยวได้คบหา
อิพวกที่แพลตนั้น กูไปนั่งเฝ้ามิ่งได้เระอะ กูกะซึ่มต้องทำงานนี้หว่า”

เมื่อมิ่งโกมุททำว่าเธอทำได้ และ“แป๊ะ”บอกว่าจะให้นาฬิกาแพงๆ เธอก็ปฏิเสธ

“แล้วมิ่งจะเอาอะไร กูทำเลยอะว่ามิ่งเรียนไม่จบหรอก”

“ถ้ามิ่งเรียนจบนะ แป๊ะนะ ขอแค่...” มิ่งอึ้งไปนิดหนึ่ง
ก่อนพูดต่อ “ขอแค่ให้แป๊ะยอมให้มิ่งเรียกตาหรือก๋งเท่านั้นแหละ
ไม่ขอมากกว่านั้นหรอก แล้วก็เรียกซึ่มว่ายายด้วย”

แป๊ะนึ่งอันตะลึงตะไล อีนี่มันพูดไม่เหมือนเด็กกทชวบะ
 “ว่าไงละ แป๊ะ ตกลงไหม คราวนี้ไอ้มิ่งทำแล้วนะ เป็นไง
 เป็นกัน”

.....
 “เออวะ กูจะแถมสร้อยกับนาฬิกาให้ด้วยอย่างที่บอก ให้มิ่งเรียก
 กูยังงี้ก็ตามใจชอบ แต่กว่ามิ่งแพ้นั้น ไอ้มิ่ง”

“อ้อชนะแน่” มิ่งลอยหน้าเถียงแล้วรีบถอยออกมา ยังไม่ยอม
 เจ็บกันอีกข้าง แป๊ะตีมันเบาอยู่เสียเมื่อไหร่ ถ้างลองเปิดดู มีหวังแดง
 เป็นรอยฝ่ามือเลยทีเดียวนะ แต่คนอย่างไอ้มิ่ง ไม่ร้องไห้เพราะเรื่อง
 แค่นี้หรอก มันเรื่องเล็กจะตาย มันชอบตรงที่ได้ทำทนายคนแก่
 ต่างหากละ (50-52) (เน้นโดยผู้วิจัย)

ความสุขที่ได้“ทำทนาย” น่าจะชดเชยความรู้สึกเหงา และยังบ่งชี้ความกล้าและความมั่นใจ
 ของมิ่งโกมุท ที่จะใช้ความสำเร็จด้วยความสามารถของตนลบล้างปมด้อยที่ตายายไม่ยอม
 ให้นับญาติตามสถานะอันแท้จริง มุมมองภายในของมิ่งโกมุทขณะนั้นที่ท่าไม่ล่วงรู้ ก็คือ
 “หนอย เป็นหลานแท้ๆไม่ให้เรียกก่งเรียกตา ให้เรียกแป๊ะ มันหยามหน้าหน้ากันด้วยนี่
 ถ้าชีวิตนี้เอาชนะตาแก่ไม่ได้ ก็อย่าอยู่เป็นคนเลยวะ ไอ้มิ่ง อย่าซื้อมิ่งโกมุทด้วยเอา
 มันน่าจะซื้อมิ่งหน้ามุดดินมากกว่า” (52)

แรงบันดาลใจจากความหมายของชื่อตนเอง ขยายขึ้นชัดในบท
 ที่ 26 ในสถานการณ์ภายหลังสอบเข้าโรงเรียนมัธยมมีชื่อได้ มิ่งโกมุทพยายาม
 เสริมความรู้ภาษาอังกฤษ ที่ยังอ่อนกว่าวิชาอื่น เพราะสำนึกในความเป็นดอกบัว
 ตามชื่อที่พ้องกับบุษบกชเพื่อนสนิท เมื่อบุษบกชกล่าวเทียบตนเองกับดอกบัว
 ว่า แม้“ต้องคลุกขี้เลน มาตั้งแต่เกิด” แต่หากมุ่งพัฒนาตน ก็จะมีปัญญา“รู้อะไร
 ว่าควรหรือไม่ควร จะได้โผล่ขึ้นมาพ้นน้ำ” ไม่ถูกความชั่วร้ายทำลาย (280) โบทัน
 แสดงมุมมองภายในของมิ่งโกมุท ที่มีกำลังใจเพิ่มขึ้นอย่างมาก “ตัวหล่อนก็ดอกบัว
 หนึ่งเช่นกัน แล้วจะยอมแพ้ให้เตาปูปลากัดกินเสียตั้งแต่ดอกยังไม่ทันจะโผล่พ้นน้ำ
 ได้อย่างไร” (281)

จิตใจที่เข้มแข็งของมิ่งโกมุท ยังสังเกตได้จากที่ไม่ได้หมกมุ่นกับ
 ความต่ำต้อยในชีวิตเท่าใดนัก และไม่ใช้คนหัวสูงจึงไม่เกียจงาน เต็มใจรับหน้าที่

ส่งอาหารที่แพลด มีน้ำใจช่วยเก็บผ้าให้ญาติผู้มาเช่าอยู่ชั้นบนตึกแถว ได้เงินรางวัล เล็ก ๆ น้อย ๆ ก็สะสมไว้ เมื่อเรียนชั้นเด็กเล็กก็เลือกขึ้นรถเมล์ ซึ่งงดเว้นค่าโดยสาร ให้เด็กนักเรียน ไม่คิดจะขึ้นรถเมล์เล็กที่เก็บเงิน ความมั่งคั่งตั้งแต่เด็ก ยังไม่ สำคัญเท่ากับที่รู้จักคิดใคร่ครวญก่อนตัดสินใจใช้จ่าย เพื่อไปสู่เป้าหมายที่เหนือกว่า ในระยะยาว ดังในบทที่ 8 ซึ่งผู้อ่านเห็นความยิ่งยวดของมิ่งโกมุท ผ่านมุมมองภายใน ของเธอ

เด็กหญิงถอนใจ ขึ้นต้องอยู่ชั้นบนตึกแถว มองลงไป ที่ สนามบ้านวิสาวันงาน คงเข้าใจตายแน่ๆ แต่เงินในกระปุกที่ เก็บไว้ จะแคะออกมาซื้อกระโปรงก็เสียดายนัก ครูรัตนบอก ให้เก็บไว้มากๆ ได้สักพันจะพาไปฝากออมสิน กว่าเรียน ประถมหกก็อีกตั้งหกปีกว่า มิ่งน่าจะเก็บได้สักสามสี่พัน เหลือจะ พอไปเรียนพิเศษเพื่อแข่งขันสอบเข้าโรงเรียนดัง ๆ ใด ๆ อย่าง ศึกษานารี สตรีวิทยา ฯลฯ มิ่งจะเอาอย่างไรล่ะ กระโปรงสวย ๆ หรือเก็บไว้เรียนเพื่อลดค่าปรามาสของตา โอ๊ย มันปวดกะโหลกนัก (96)

แม้มิ่งโกมุทยังว่าวุ่น อยากซื้อกระโปรงใส่ไปงานเลี้ยง แต่ความขัดแย้งในใจที่รู้สึก เสียดาย เมื่อหวนนึกถึงคำเตือนของครูที่แนะนำให้เก็บเงินไว้กวาดวิชาเรียนต่อมัธยม ก็ แสดงความเติบโตทางวุฒิภาวะของหนูน้อยอย่างเด่นชัด ที่รู้จักยับยั้งชั่งใจ มองการณ์ไกล ถึงอนาคตในอีก 6 ปี โดยมุ่งมั่นจะ“ลดค่าปรามาสของตา” ด้วยความสำเร็จทางการศึกษา ของตน

ความรู้จักควบคุมตนเองของมิ่งโกมุท เป็นสิ่งที่โสวรรณแน่ใจเพราะคอย สังเกต ต่างจากยายแท้ ๆ ที่ไม่ค่อยรู้จักตัวตนของหลาน ผู้เล่าบรรยายความคิดของ โสวรรณที่สังเกตพฤติกรรมของมิ่งโกมุทว่า

โสวรรณ ... เห็นมิ่งมองขวดโหลใส่เศษสตางค์ตาเป็นมัน แต่ก็ วัน ๆ เงินก็ไม่เคยหายสักบาท มีแต่เพิ่ม มิ่งเอาไปใส่ไว้ให้ทุกวัน ตามสั่ง เด็กคนนี้ใจแข็งทีเดียวละ มันอยากได้แต่ไม่ขโมย ถ้ามัน

สามารถชนะใจตัวเองได้แบบนี้ ไว้ปีใหม่จะซื้อกระโปรงสวยๆ ให้
สักชุด ... (95)

ส่วน“ซิม”หรือแม่ศรีนั้น เริ่มระแวงมิ่งโกมุทตั้งแต่ที่โสววรรณซื้อกระโปรง
ให้เธอ ถึงแม้เงินในกระเป๋าไม่เคยพร่อง แต่ก็คอยจับสังเกตุ แม้มิ่งโกมุทจะน้อยใจ เธอก็
แก้ปัญหาด้วยการหลบหน้าไปอยู่ในห้อง ไม่ปะทะอารมณ์กับซิม หลีกเลียงความขัดแย้ง
ขุนเคืองใจ เมื่อตอนที่ซิมระแวงมารุต ลูกของเธอซึ่งเคยติดยา มิ่งโกมุทก็คิดว่า “ยายแก่
ไม่มีความสุข ยายแก่ซี้ระแวง ... ลูกมารุตเขาไม่ได้มีที่ทางกเงินสักหน่อย” (255)
เมื่อเงินยังหายอยู่ แม่ศรีก็ปักใจไปที่หลานสาวอีก ทั้ง ๆ ที่แก่ก็ไม่ค่อยอยากเชื่อ
แต่ตอนนั้นมารุตก็ไม่อยู่

งั้นขโมยนี้ต้องเป็นไอ้มิ่งหลานสาว แต่ทำไมมันถึงขโมยในเมื่อ
มันน่าจะรู้ว่ามารุตไม่อยู่ให้มันโทษเอาได้ มารุตเคยนอนหน้าห้อง
มัน เมื่อคืนมารุตไม่อยู่ มิ่งก็ต้องรู้ มันจะไม่รู้ได้อย่างไร แล้วทำไม
มันจึงกล้าขโมยทั้งที่มารุตไม่อยู่บ้าน (284)

หากจะพิจารณาความสมเหตุสมผล ของสุขภาพจิตของมิ่งโกมุท
วิเคราะห์ได้ว่า เพราะมีปัญหาแยกแยะได้ และไม่เจ้าคิดเจ้าแค้น สิ่งที่ได้ก็อื่นอาจจะ
รู้สึกด้อย ก็กลายเป็นสภาพน่าพอใจ ดังที่มิ่งโกมุทคิดเทียบตัวเองกับอรุณี ในบท
ที่ 14 ว่า

อรุณียากได้ของของผู้อื่นไปเสียทุกอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
เสื้อผ้าสวยๆ ก็เกิดมาไม่เคยมี ใส่แต่เสื้อขาดๆ กระทั่งชุดนักเรียนก็
ของบริจาคที่ครูเที่ยวไปขอมาให้ เวลา มิ่งนึกสงสารตัวเอง ก็จะ
พยายามนึกถึงอรุณี เปรียบเทียบตัวเองกับอรุณี แล้วก็รู้สึกสบาย
ใจขึ้นบ้าง มิ่งอาจจะถูกพ่อแม่ทอดทิ้ง แต่มิ่งก็มีแม่กับซิม ได้กิน
อิ่มนอนหลับ มีห้องนอนค่อนข้างดี มีพัดลมใช้ ได้เรียนหนังสือ
แม้จะต้องช่วยทำงาน แต่ก็มีได้กินกำลัง เสื้อผ้าก็ไม่เคยใส่
จนขาดแล้วขาดอีก ไม่เคยถูกตีจนขาลาย หน้าบวมอย่างอรุณี
(151)

เมื่อมิ่งโกมุทดูการแสดงดนตรีที่สวนอาหารบ้านหนูวัสสา คลายความ
ตึงเครียดที่ถูกเลี้ยงดูอย่างเข้มงวด เธอก็ถูกเฟื่องเลี้ยง เริ่มที่อรนุชป่าสะใภ้มาฟ่อง“ซั่ม”
ว่า

“อรเห็นแม่หลานสาวคนสวยนะ ยืนดูดนตรีร้านหลังบ้าน
ทุกคืนจนตึกจนตื้น ไม่เป็นอันหลับอันนอน ระวังเถอะ อีกหน่อย
คงได้ไปทำงานที่นั่นหรือ กเขาแย้งว่าตอนดึกมีโซว์น่าเกลียด
พวกโซว์ลามก กะทงกะเทยด้วย ยืนตรงหน้าต่างบานเกล็ด
เห็นถนัดไปเลย ดูทุกวันอีกหน่อยใจแตก คุณแม่เห็นบ้าง
หรือเปล่าคะ” (154)

ผู้แต่งใช้กลวิธีการแฝงนัย (irony) ที่ผู้“ใจแตก”กลับไม่ใช่มิ่งโกมุท
สิ่งแวดล้อมเลวร้ายไม่ได้เป็นพิษต่อเธอ เพราะมีภูมิคุ้มกันในจิตใจ ต่างจากต้นลูกชาย
มานิตกับอรนุชที่ถูกตามใจจนเหลือ คำพูดของอรนุชที่บอกแม่สามีว่าหวังลูกเพราะ
“... สิ่งแวดล้อมไม่ดีเลย อรไม่อยากจะหันมาอยู่กับสิ่งมอมเมาพวกนี้แต่เด็ก ๆ” (154)
จึงเท่ากับเผยความไม่ล่วงรู้ของผู้พูด

ประเด็นอำนาจของปัจจัยภายนอกที่โบทันวางไว้ให้ใคร่ครวญ ผู้อ่าน
สามารถวิเคราะห์ได้ว่า สิ่งแวดล้อมสำคัญน้อยกว่าความยับยั้งชั่งใจ ดังเห็นชัด
เมื่อมิ่งโกมุทสอบเข้าโรงเรียนมัธยม ที่มีชื่อเสียงได้ตามความตั้งใจ ทั้งที่เธอดู
ดนตรีจากร้านอาหารหลังบ้าน แต่ก็ไม่เหลวไหลใจแตก ต่างกับต้นที่แม่มีพ่อแม่
คอยดูแล กลับควบคุมตนเองไม่ได้ หลงไปกับสิ่งยั่วเย้าและอบายมุข ซโมยเงินแป๊ะ
ซ้อยาเสพติด ความจริงดังกล่าวนี้ อรนุชไม่พยายามทำความเข้าใจ จึงยังงุนงงที่มิ่งโกมุท
และลูกชายของตน มีชีวิตที่ผกผันผิดกัน ดังที่ผู้เล่าเผยมุมมองของเธอในบทที่
29 ว่า

อรนุชได้แต่กัดริมฝีปากด้วยความเจ็บใจ นางลูกไม่มีพ่อ ทำไม
มันหัวดีนัก ที่ลูกของเธอเลี้ยงอย่างดี เรียนโรงเรียนชั้นหนึ่งที่ใคร ๆ
ก็อยากเข้า กลับคิดเลขตก ๆ หล่น ๆ แล้วยังดำเนินชีวิตล้มเหลว
ไปติดยาเข้าเสียนี่ (306)

ความคิดของมิ่งโกมุท ทำให้เธอรู้จักรับผิดชอบตัวเองตั้งแต่เด็ก เพื่อลบคำสบประมาท จึงไม่หมกมุ่นหรือกลัดกลุ้มเท่าใดนักที่ขาดพ่อแม่ โดยเฉพาะเมื่อไม่เคยใกล้ชิดผู้ให้กำเนิดมาก่อน แต่เมื่อมีเหตุการณ์มากระตุ้น ก็อดน้อยใจไม่ได้ ดังในช่วงที่เรียนประถมห้า ป้าแหวนญาติห่างๆข้างแม่มาบอกว่า แม่แหวะไปเยี่ยมที่โรงเรียน แต่ไม่พบเพราะมิ่งโกมุทป่วย เธอก็ถามขณะ“น้ำตาพาลจะไหล” ว่า “เขาเป็นห้วงมิ่งด้วยหรือ ไม่น่าเชื่อ เขาคงมีลูกกับผิวใหม่เขาแล้วละ จะมาห้วงอะไร ถ้าห้วงก็น่าจะแหวะมาตุ้มเสียนานแล้ว แป๊ะเขาคงไม่ฆ่าเอาหรอกน่า” (194)

ถึงจะยังไม่รู้สึกดีใจที่จะมีแม่เหมือนคนอื่น ก็ยังหวังว่าจะได้รับความรักจากแม่บ้าง ผู้เล่าบรรยายความรู้สึกของมิ่งโกมุท ที่จินตนาการถึงแม่ก่อนได้พบหน้าในบทที่ 18 ว่า

ถ้าแม่มาเยี่ยม แม่จะให้อะไรมิ่งไหมนะ มิ่งคิดอยากได้นอนได้นี้ประสาเด็ก ไม่ได้ตื่นเต้นที่จะได้เจอแม่หรือ มิ่งนึกถึงของฝากมากกว่า มิ่งขาดแม่จนไม่รู้สึกลึ้นเต้นอะไรแล้ว ยิ่งป้าแหวนบอกว่าแม่ชืดเซียวอมโรค มิ่งเลยยังไม่ค่อยนึกรักหรือผูกพัน (199)

เมื่อพบแม่เป็นครั้งแรกผู้อ่านจะเห็นว่า “มิ่งก็นั่งงงๆอยู่ จนกระทั่งแม่กลับไปแล้วพอมาลีลับสายตา มิ่งจึงนึกขึ้นมาได้ พบปะพูดจากันวันนี้เป็นครั้งแรกในชีวิต มิ่งยังไม่ได้เรียกแม่เป็นแม่สักคำเลย ทำทางแม่ก็ไม่ได้หวังจะให้มิ่งเรียกแม่ แคंपุดจาด้วยก็ชื่นใจแล้ว” (202) แม้ยัง“งง” ไม่คุ้นเคยกับแม่ โบตันก็เชื่อว่ามิ่งโกมุทมีความละเอียดอ่อนพอที่จะรับรู้เยื่อใยของแม่ พัฒนาการของเธอเปลี่ยนจากจดจ่อกับวัตถุสิ่งของ เป็นความซาบซึ้งในความรักของแม่ ดังในบทที่ 20 ที่ผู้เล่าบรรยายความรู้สึกของมิ่งโกมุทว่า

...หากตั้งแต่พบแม่ เด็กหญิงอารมณ์ดีขึ้น แม่ยังเคยไปหาหล่อนที่โรงเรียนอีกสองครั้ง ซ้อขนมไปฝากครึ่งหนึ่ง อีกครึ่งซื้อกางเกงขายาวให้

ถึงไม่มีของฝาก แค่ว่าไปให้เห็นหน้าว่ายังอาทรถึง เด็กหญิงก็
สบายใจขึ้น มีความสุขนิด ๆ หน่อย ๆ แล้วละ... (214)

ในบทที่ 25 มิ่งโกมุทปลาบปล้ำที่แม่แสดงความรักต่อตนในตอนที่สอบ
เข้าเรียนต่อมัธยมได้ เธอแจกแจงให้ลุงมารุตฟังที่แม่จ่ายเงินให้สำหรับการเปิดภาคเรียน
และเอาใจใส่ดูแลในเรื่องต่างๆ ว่า

“...ค่าเล่าเรียนเก๋าร้อย ค่าอะไรต่อมิอะไร จิปาถะอีกสิร้อย
ค่าหนังสือไม่ถึงสามร้อยหรอก สมุดด้วย แม่เขายังให้ซื้อติดด้วย
เล่มหนึ่ง เอาเล่มใหญ่เลย ตั้งหกสิบแน่ะ ที่แรกมิ่งจะซื้อเล่มเล็ก ๆ นะ
สิบแปดบาทเอง แม่เขาก็บอกอย่าเลยเดี๋ยวตาเสีย ตัวมันจิวหิวเท่า
จุดไข่ปลา เดี่ยวตาเพ่งมาก ๆ จะสั้นเสีย แม่เขาเลยให้ซื้อเล่มกลาง
โตขึ้นมาหน่อย แล้วแม่เขายังพาไปวัดสายตา เพื่อตาสั้นเพราะมิ่ง
อ่านหนังสือมาก แต่หมอบอกว่ายังไม่ต้องใส่แว่นเพราะเอียงเจ็ดสิบ
ทำเอง ไม่สั้น แต่ต้องระวังหน่อย อ่านหนังสือต้องให้ไฟพอ แม่เลย
บอกให้มิ่งซื้อโคมไฟมาไว้อ่านหนังสือ เพราะนี่อ่อนที่เพดานห้อง
มันไม่สว่างพอ แล้วยังซื้อสามตามาด้วยนะเพื่อเสียบพัดลมพร้อมกัน
เพราะปลั๊กเสียบในห้องมิ่งมีอันเดียวเอง แม่เขายังสอนว่าใช้โคม
กับพัดลมด้วยกันได้ แต่อย่าเสียบเตารีดพร้อมกันกับอย่างอื่น
เดี๋ยวไฟช็อตเพราะเตารีดกินไฟมาก” (270)

การที่ผู้แต่งให้ลุงมารุตเป็นผู้สังเกตเห็นว่า มิ่งโกมุท“มีความสุข”ที่“แม่...มาหา ออกค่า
เล่าเรียนให้”(270) ย่อมยืนยันว่าจิตใจจะเอียงดอ่อน สามารถซ่อนอยู่ในผู้ดูเหมือน
เป็นคนมีปัญหา มารุตเป็นตัวละครที่เข้าใจมิ่งโกมุทไม่น้อยกว่าโสวรรณ ทั้งมารุตและ
โสวรรณ ได้ตกลงปลงใจอยู่กินกันด้วยความรัก ผู้ขาดพร่องอย่างลุงมารุตที่สัมผัส
ความชื่นบานของหลานได้ เพราะตนก็โหยหาความรักเช่นกัน

ความซบซ้อนในใจของมิ่งโกมุท เป็นเหตุผลที่อธิบายได้ว่าเธอมีความ
ลึกซึ้งพอที่จะห่วงใยความรู้สึกของผู้อื่น ดังในบทที่ 20 ภายหลังจากที่ได้พบแม่ ซึ่งจากกัน
ไปนาน เธอแสดงออกให้ปริกรับรู้ว่ามีคามยินดีอย่างมาก โดยยังไม่ทันล่วงรู้ว่าปริกร

เพ็ญจะสูญเสียพ่อแม่ไปในเวลาไล่เลี่ยกัน มีคำบรรยายความรู้สึกของมิ่งโกมุท
ในสถานการณ์ดังกล่าวว่า

มิ่งรีบเดินหนีปริกเพราะใจหายวาบเมื่อได้ยินว่าพ่อแม่เขาตาย
เขาเพิ่งกลับจากงานศพ ตายละ แล้วมิ่งกลับพรรณนายินดีปรีดาที่
แม่มาเยี่ยม หล่อนตีหน้าไม่ถูก ไม่รู้ว่าจะเอ่ยคำขอโทษเขาอย่างไร
มันเหมือนตัวหล่อนสะกิดความทุกข์ของเขาด้วยมีดคมๆ เปิดปาก
แผลให้เจ็บปวด มิ่งรู้สึกใจคอไม่ดีเลย จะว่ารู้สึกผิดก็ไม่ใช่เพราะมิ่ง
ไม่ได้ตั้งใจ หล่อนเพียงแต่อยากเล่าความสุขของหล่อนให้ใคร
สักคนรับฟังเท่านั้น... (216)

แม่ได้รับรู้“ความสุข”ที่มิ่งโกมุทพบแม่ ในช่วงที่ตนสูญเสียผู้ให้กำเนิดไป
พร้อมๆกัน ปริกก็ทำใจยอมรับชะตากรรมตัวเองได้ ทั้งยังรู้สึกยินดีกับมิ่งโกมุท
โดยเฉพาะเมื่อรู้ว่าเธอสอบเข้าโรงเรียนมัธยมที่มีชื่อเสียงได้ ถึงแม้ปริกต้องหาเลี้ยง
ตัวเอง ผู้อ่านก็เห็นน้ำใจของเขาในยามขาดแคลน ที่ให้ชุดเขียนแบบแก่มิ่งโกมุทใช้
ในวิชาการงาน โดยกล่าวในบทที่ 27 ว่า “...พี่จะยกของเก่าของพี่ให้...คนจนอย่างพี่ก็ให้
ของขวัญมิ่งได้แค่นี้แหละ...” (289)

สำหรับปริกความขัดสนไม่ใช่อุปสรรคของความเมตตาและความ
รับผิดชอบ ยิ่งเห็นน้องๆถูกแยกกันไปอยู่กับญาติ ปริกยิ่งกอดกอดห่มห่มทุกซอกทุก
พวกเขา ทั้งที่ตนก็ยังคงต้องดิ้นรนส่งเสียตัวเองเรียน มีคำบรรยายความกอดกอดของปริก
ในบทที่ 38 ว่า

ปริกถอนใจ วันนั้นทั้งวันเขาใจลอยจนเพื่อนร่วมงานทัก
ปริกนึกถึงน้องสามคน ไม่รู้จะรับผิดชอบอย่างไรได้ ปักกำลังแ่
เขาจะรับมาตอนนี้ก็ไม่มีที่ให้ปักอยู่ เกิดเรื่องโพรดปรานแล้ว
จะรับปักมาฝากที่บ้านมิ่งคงไม่ได้ จะฝากป่าแหวนก็มีหวังโดนด่า
แล้วน้ำปรุงอีกคน ไม่รู้ปานนี้เป็นอย่างไร โตเป็นสาว หรือยังเด็กอยู่
เด็กบ้านนอกมักจะตัวเล็กกว่าเด็กชาวกรุง อายุไล่เลี่ยกับมิ่งโกมุท
แต่น่าจะโตไม่เท่า มันจะบ้าผู้ชายเหมือนพี่สาวหรือไม่กี่ไม่รู้ (402-
403)

ปรีกแก้ปัญหาคือความอดอยากของปรีกที่มักถูกพี่ชายต่างพ่อกับพี่สะใภ้ ละเลย โดยเขาฝากเงินไว้กับครูใหญ่ที่โรงเรียนให้ช่วยดูแลการกินอยู่ของน้องชาย อย่างไรก็ตาม อคติของปรีกที่มีต่อน้ำปรงน้องสาวคนเล็ก ทั้งที่ยังไม่รู้จักตัวตน ของน้องอย่างลึกซึ้ง เป็นผลมาจากความผิดหวังจากโปรดปรานน้องสาวคนแรก ความเมินเฉยของปรีกมีส่วนผลักดันให้น้ำปรงฆ่าตัวตาย หนีความอับอายที่ถูกน้ำเขย ช่มเหง ภายหลังสูญเสียน้องสาวในบทที่ 54 ปรีกจึงคิดได้

ปรีกนั้นทุกซ์หนัก ไม่ได้อยากตายตามน้องสาวไปดอก แต่ อยากทำอย่างที่โสวรรณทำคือ เชือดน้ำสาวกับน้ำเขย มันไม่ใช่ มนุษย์หรือ มนุษย์ต้องรู้จักพอ รู้จักเสพสุขแค่เหมาะสม ไม่ใช่สร้าง ความทุกข์ให้ผู้อื่นเช่นนี้ เขาโทษตัวเองที่อคติกับน้อง ใจดำพอจะส่ง น้ำปรงกลับไปลงนรก แต่ทำไมน้ำปรงไม่บอกพี่เสียก่อนว่าต้องทน กับอะไรมาบ้าง

แต่บอกแล้วปรีกจะเชื่อหรือ ปรีกไม่ค่อยเคยมองใครในแง่ร้าย กระทั่งโสฬส เมื่อโสวรรณบอกเขาภายหลังว่าโสฬสขโมยข้าวของ เครื่องประดับของหล่อนเป็นแสน ปรีกยังแทบไม่เชื่อ เขาคิดว่า โสฬสเพียงแต่กลัวโรคภัย เป็นคนสำราญ แต่นึกไม่ถึงว่าจะออกตัณญา ได้ถึงเพียงนั้น ปรีกอกสันขวัญแขวนกับเรื่องเลวร้ายที่เกิดขึ้น กับ ความเลวของมนุษย์ ... (573)

ความอ่อนด้อยของปรีกที่ไม่รู้เท่าความเลวร้ายของมนุษย์ เป็นสิ่ง สมเหตุสมผลที่ผู้อ่านทำความเข้าใจได้ เนื่องจากเห็นตั้งแต่ต้นว่าเขามานะทำงาน โดยไม่ได้สนใจหรือจดจ่อกับสิ่งอื่น ถึงกระนั้นเมื่อน้ำปรงเสียชีวิต ปรีกก็ทุกซ์หนัก หมกมุ่นกับความรู้สึกผิด โทษตัวเองว่าทำให้น้องตาย ความอ่อนไหวนี้ ยิ่งบ่งบอก ด้วยว่าปรีกรักน้องสาวเป็นอย่างมาก โดยผู้อ่านได้เห็นความเข้มแข็งของเขาไปพร้อมกัน ดังที่ปรีกรับผิดชอบตัวเองจนเรียนจบ มีงานทำตามเป้าหมาย มุ่งศึกษาต่อ ทั้งยัง อุปการะปรีก สอนงานช่างให้ดูแลร้านเครื่องเสียง

อย่างไรก็ตามความทุกซ์ของปรีก ก็ส่งผลถึงมิ่งโกมุทให้รู้สึกเห็นใจ ห่วงใยสภาพจิตใจของเขา อันเป็นจุดตั้งต้นที่ทำให้มิ่งโกมุทรู้ใจตัวเองว่ารักปรีก ดังในบท

ที่ 56 ซึ่งเธอหาทางคลายความหมองเศร้าให้ปริก โดยวางแผนให้เขาสมหวังในรักกับ วาลูกา ซึ่งเคยพึงใจ มีคำบรรยายความรู้สึกของมิ่งโกมุทในขณะนั้นว่า

มิ่งโกมุทเสียดายปริกอยู่เหมือนกัน แต่หล่อนก็ไม่อยากเห็น
ปริกจมอยู่กับความหดหู่เรื่องน้องสาว ถ้าเขาสมหวังเรื่องความรัก
เขาคงจะสดใสขึ้น ในเมื่อโชคชะตานำวาลูกามาใกล้เขาแล้วก็ควรจะ
ให้เขามีโอกาสบ้าง ถ้าวาลูกาตัดใจจากโสฬสได้จริงจิง ... หากปริก
เสนอตัวเข้าไป มิ่งโกมุทคิดว่าครอบครัวของวาลูกาคงไม่รังเกียจเขา
คนดี ๆ อย่างนี้ถ้ารังเกียจก็โง่เต็มทีละ มิ่งโกมุทถอนใจ นึกสงสาร
ตัวเองอยู่หน่อย ๆ (593-594)

ความรักและหวังดีอย่างจริงใจ เป็นสิ่งที่ตัวเอกทั้งสองสัมผัสรับรู้จากกันและกันได้ ดังที่
แม้มิ่งโกมุทไม่ได้เผยความในใจต่อปริก เขาก็ซาบซึ้งในความรักที่เสียสละของเธอ
ถึงแม้ปริกไม่เคยแสดงออกอย่างชัดแจ้งว่ารักมิ่งโกมุท ไม่ใช่วาลูกา แต่ผู้แต่งก็เผยว่า
แป๊ะรับรู้ความรู้สึกของปริกได้ ในตอนจบเรื่องบทที่ 57 ภายหลังจากที่ตัวเอกทั้งสองตกลง
ใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน ผู้แต่งจึงเผยความภูมิใจด้วยการย้ำความเจียมตนของสายตาตนเอง
ที่มองปริกออกตั้งแต่ต้นว่า “อาปิก อามิ่งมันไม่เชื่อแป๊ะว่าลื้อชอบมัน เถียงคอปเป็นเอ็น
แล้วไหมละ เฮ้อ ๆ” (606) ผู้แต่งยังเผยมุมมองภายในของแป๊ะในตอนปิดเรื่อง ที่ชื่นชม
ยินดีกับตัวเอกทั้งสอง

ดอกบัวอันเกิดจากโคลนตม บ้างบางดอกไม้อาจโผล่พ้นน้ำ
ขึ้นมา ถูกกุ่มหอยปูปลากัดจนขาดหรือแหงน แม้พ้นน้ำขึ้นมาได้ก็อยู่
ในสภาพไม่สมบูรณ์ หากบัวสองดอกนี้ บานใสรีบแสงตะวัน แม้
จะต้องหุบเหี่ยวสลดหมดงามยามพลบ ก็เป็นไปตามสัจจะอนิจจัง
แป๊ะหลับตาลงอย่างเหนื่อยอ่อน แต่ใบน้ำยังเคลื่อนด้วยรอยยิ้ม
เป็นสุข (607)

มุทิตาจิตของตา ปรากฎเมื่อแก่ได้รับรู้ความสำเร็จในชีวิตของผู้เยาว์
ผู้ทำทายคำสบประมาทและโชคชะตาได้สำเร็จ สอดคล้องกับความหวังในวัยที่แป๊ะมีต่อ
ตัวละครทั้งสองมาตั้งแต่ต้น แม้กลบเกลื่อนด้วยการกำราบอย่างเข้มงวด โดยเฉพาะกับ

หลานสาว แต่ก็เฝ้าระแวงระวัง ประคับประคองชีวิตท่ามกลางสิ่งแวดล้อมอันเลวร้าย ตั้ง“ดอกบัวอันเกิดจากโคลนตม” ที่ต้องพาดนให้พ้นจากการตกเป็นเหยื่อของความแปดเปื้อนภายนอก เมื่อเห็นว่า“บานไสว” รอดพ้นจากหายนะด้วยความดีงามภายใน ของหนุ่มสาวทั้งคู่ แก่ก็พลอยสุขใจไปด้วย ความรู้ตระหนักรู้ และยอมรับอนิจจังอันเป็น ธรรมชาติของชีวิต ขณะอยู่ในสภาพไม่ใกล้ฝั่ง เป็นความสงบงามของชายชรา ที่พร้อมจะ จากโลกไปอย่างปล่อยาว

1.7 ใต้เงาตะวัน

มุมมองภายในของปารีณา ที่ขัดกับมุมมองของผู้อื่นในใต้เงาตะวัน คือความเชื่อมั่นที่มีต่อฉาย ยิ่งเธอเชื่อว่าพ่อบริสุทธิ์ ก็ยิ่งเจ็บแค้นที่ใคร ๆ ก็เห็นว่าฉายฆ่าตัวตายหนีความผิด ที่ยักยอกเงินบริษัท ผู้เล่าบรรยายความรู้สึกของ ปารีณาต่อการแสดงออกของผู้มางานศพฉาย ที่ห่างไกลจากความเป็นมิตรแท้ ในบท ที่ 9 ว่า

...หญิงสาวรับรู้จากการเคลื่อนไหวแผ่วเบาที่เบื้องหลัง เสียงพูด พิ่มพ้ำที่หยุดทันทีที่หันหน้ากลับไปมอง และดวงตาที่แอบจ้องก็หลบ วูบเมื่อเธอประสานสายตา...

ในวันหลัง ๆ ดวงตาโศกเศร้าเห็นใจของหลาย ๆ คนในวันแรก ก็กลับกลายเป็นดวงตาของความแคลงใจ ระคนอยากรู้อยากเห็น และก็มีบ้างที่ดูคล้ายเก็บความสนุกสนานสะใจไว้ไม่มี

... ก็ยังดีหรือที่ไม่มีใครเอ่ยออกมาตรง ๆ ... ‘ไหนล่ะ พนักงานเก่าแก่ ชื่อสัตย์ที่สุดในเครือข่าย... ไหนล่ะผู้ชายที่เป็น พ่อตัวอย่าง ... ที่แท้ก็แอบโกงแอบกิน แล้วหนีหน้าด้วยการ ฆ่าตัวตาย ทั้งความเสียหายไว้ให้เจ้านาย ทั้งความอับอายขายหน้า และทุกชโศกไว้ให้ลูก’

.....

ช่วงเวลานี้คือช่วงเวลาแบบที่‘เปลือก’ ของผู้คนมักจะปริศนิกออก ...ปารีณาคิดว่าเพียงแค่สบตา เธอก็สามารถรู้ได้ไม่ยากนักกว่าใครคิด อย่างไร (104-105)

สำหรับปารีณา เสียงติฉินนินทา และสายตาที่จ้องซ้ำเติมหายนะของผู้อื่น ไม่ได้ทำให้เธอ คลายความเชื่อมั่นในตัวพ่อ ถึงแม้ว่าเธอยังไม่ท้อแท้และไม่ยอมสิ้นหวังที่จะหาทางสู้กับ ข้อปรักปรำ แต่ก็สะท้อนใจมากที่แม่แต่แม่ก็“เชื่อ”ว่าพ่อทุจจริต ดังความรู้สึกของเธอ ที่ผู้เล่าบรรยายว่า

...แม่ภายนอกปารีณาจะยังดูแกร่งกระด้างและมุ่งมั่นยิ่งนัก หากก็มีเพียงแต่ตัวของตัวเองเท่านั้นที่รู้ว่า มีความเจ็บปวดร้าวกับ เลือดเนื้อทุกอณูในร่างกายของเธอกำลังถูกกรีดเฉือนด้วยคมมีด ชุกซ่อนอยู่ภายใน

...นี่แม่กระทั่งแม่ก็เชื่อหรือ? ...เชื่อว่าพ่อฉายของเธอเป็นคนคิด เช่นนั้นจริง ๆ ...คุณพระ! เธอจะยอมให้พ่อจากไปโดยทิ้งเรื่องราว แบบนี้ไว้เบื้องหลังได้อย่างไร? แล้วพ่อเล่าจะทิ้งเธอไว้ตามลำพังกับ เรื่องราวเช่นนี้ได้หรือ? ...

พลังแบบที่ไม่เคยรู้ว่าตนเองมีอัดแน่นเต็มทั้งตัวและหัวใจ... วาระนั้น หญิงสาวให้สัญญากับตนเอง...เธอจะมุ่งหน้าไปพิสูจน์ให้ได้ ว่าพ่อของเธอคือผู้บริสุทธิ์ เธอมั่นใจว่ามีหลักฐานบางประการรอให้ ค้นพบอยู่ข้างหน้า (115)

การที่คุณธรรณาย้ำกับปารีณาว่า“เชื่อ”ในความผิดของสามี โดยมองข้าม ผลกระทบต่อความรู้สึกของลูกสาว ย่อมแสดงว่านอกจากไม่รู้จักนิสัยสามี ยังไม่หยั่งรู้ถึง จิตใจปารีณาที่เชื่อมั่นในความดีของพ่อ ต่างจากกรณีที่ผู้อ่านรับรู้ว่ามีแม่เป็นคนนอก ครอบครัวยุ และแยกห่างกับปารีณาตั้งแต่เขา 15 ปี แต่เพราะความใกล้ชิดและสนใจ เธอมาตั้งแต่เด็ก ประกอบกับที่เป็นคนจิตใจละเอียดอ่อน ในบทที่ 7 กรณีจึงเข้าใจ ความรู้สึกของปารีณา สำหรับกรณีในกรณีความตายของฉาย “...ยังมีอีกคนหนึ่งที่ไม่มีความยอมเชื่อ ไม่ว่าจะเกิดอะไรขึ้น ต่อให้วิญญาณของฉายมาปรากฏและยืนยันในสิ่งที่ ได้ทำลงไปแล้ว คนคนนั้นก็คงจะยังไม่ยอมรับ!” (87) กรณีจับต้องความเชื่อมั่นของ ปารีณาได้ตั้งแต่วันแรกที่ฉายเสียชีวิต เมื่อพบเธอเธารู้ว่า

...ทุกลมหายใจคือความพร้อมที่จะโดดลงสู่สมรภูมิ และต่อสู้
อย่างหัวชนฝาอย่างไร้กติกา และอย่างไม่หวาดกลัวหัวนเกรงต่อ
ความเจ็บปวดหรืออันตรายใดๆ เพียงเพื่อยืนยันในสิ่งที่เธอเชื่อ
และยึดถือเท่านั้น (88)

เมื่อเทียบกับตัวละครอื่น ผู้อ่านได้เห็นว่ากรณ์เป็นคนเดียวที่เข้าใจ
ปารีณาอย่างแท้จริง ยิ่งในภาวะวิกฤตที่แม้แต่แม่ก็ยึดเป็นที่พึ่งไม่ได้ ซ้ำร้ายกานต์คนรัก
ก็เอาตัวออกห่าง โดยช่วงนั้นเขากับเกียรตินี้ที่ทำการระอัครระอ่วน ภาพลักษณ์ความเป็น
คนดีของกานต์ไม่เข้ากับความแล้งน้ำใจ ต่างจากความจริงใจของกรณ์ที่มาจากทุกคืน
ทั้งหลังฉาบปกิย ยังร่วมค้นหาความจริงกับเธอที่ถูก่เกิด น้ำใจของกรณ์ที่เข้ามา
ปลุกปลอบปารีณา กระตุ้นให้เธอเปลี่ยนจากที่มองเขาด้านเดียว โดยเฉพาะเมื่อ
กรณ์นำกลิกา ลูกผู้น้องที่ขัดแย้งกับพ่อ มาฝากให้ดูแล ปารีณาก็รับรู้ถึง“ความเอื้อ
อาทร” ของเขาซึ่งไม่ต้องรอให้ใครกะเกณฑ์ ผู้เล่าเผยมุมมองภายในของปารีณา
ในบทที่ 19 ว่า

... เธอสัมผัสได้ถึงความเอื้ออาทรอันอ่อนโยนของกรณ์...การ
เอาใจใส่ดูแล การพยายามยื่นมือเข้าช่วยเหลืออย่างไม่เกียจจน
โดยไม่หวังผลตอบแทน ไม่เคยคิดคำนวณถึงผลได้ผลเสีย ขาดทุน
กำไร เพื่อตนเองเลยสักครั้ง...

...ดูเหมือนเขาจะยื่นมือเข้าช่วยเหลือทุกคน และทุกเรื่องที่ผ่านมา
เข้ามาในเส้นทางเสมอ...นี่ต่างหากที่เป็นเนื้อแท้ของเขาใช่ไหม?
มิใช่เพียงแค่‘คราบ’ที่เธอเห็นอยู่ตรงหน้า

‘คราบ’ของชายหนุ่มที่ยโส เกเร ไม่ยอมรับกฎเกณฑ์
ของใคร มักจะแสดงออกถึงความคิดอันกระด้างเกือบก้าวร้าว
ของตน ด้วยท่าทีและวาจาค่อนข้างดื้อรั้นอย่างเปิดเผยเสมอ
(235)

ขณะที่ปารีณาได้มองเห็นตัวตนที่ซ่อนอยู่ของกรณ์ ผู้อ่านก็เห็นอีกแง่มุมของเขาที่รัก
และคำนึงถึงจิตใจของกานต์พี่ชาย เขารู้สึกผิดที่“ทำตามความต้องการของตนเอง” โดย

ปล่อยตัวให้ใกล้ชิดกับปารีณา แม้พยายามยับยั้งใจ ไม่ให้กระทบต่อความสัมพันธ์ของพี่ชายกับปารีณา มีคำบรรยายความรู้สึกของกรณ์ว่า

ตลอดเวลาที่มุ่งหน้ากลับบ้าน กรณ์ก็เฝ้าแต่คิด...อีกครั้งหนึ่งแล้ว...ที่เขาทำตามความต้องการของตนเองอย่างไม่ไตร่ตรองสมควรแล้วหรือที่พาดตนเองเข้ามาพัวพันชิดใกล้ดังนี้ ทั้งๆที่รู้อยู่ว่า กานต์...

เฮ้อ! ถึงอย่างไรก็ได้ทำไปแล้ว... ทำโดยการเลือกพากลิมาไว้ที่นี่...แทนที่จะพาไปฝากไว้กับจ๊อด แอน จี๊ด หรืออื่น อย่างที่ควรเป็น (242)

อย่างไรก็ตาม ด้วยความห่วงใยปารีณา ประจวบกับกานต์ออกปากฝากฝังให้เขาช่วยดูแลเธอ ถึงแม้พยายามเก็บงำความรู้สึก กลบเกลื่อนว่าจำเป็นต้องพากลิมาไปเรียนต่อที่อังกฤษ กรณ์ก็ร่วมเดินทางค้นหาความจริง โดยในช่วงที่สืบเสาะหลักฐานที่จะไขปริศนา ทั้งคู่ก็ได้ร่วมทุกข์ร่วมสุขใกล้ชิดกัน ถึงขั้นที่กรณ์แพ้ใจตัวเอง ความรักในยามที่เผชิญปัญหาหนัก เสริมความแน่วแนของปารีณาให้มุ่งพิสูจน์ว่าพ่อบริสุทธิ์ เมื่อพบความลับของพ่อที่เธอไม่คาดคิด ปารีณาสามารถรับความจริงว่าเด็กหญิงลูกครึ่งในภาพถ่ายที่เยอรมัน ที่แท้ก็คือน้องสาวอีกคนที่กำเนิดเมื่อพ่อลอบเป็นชู้กับภรรยาเพื่อนสนิท ผู้เล่าเผยมุมมองของปารีณาในบทที่ 51 เมื่อกรณ์ย้ำว่าเธอมีน้องสาวอีกคนหนึ่ง

ถ้อยคำของเขาทำให้ผู้ฟังอึ้ง ตื้อตันไปทั้งลำคอ...มันเป็นรสชาติอันแสนแปลก ยากจะอธิบาย เธอควรจะรังเกียจหรือยอมรับเด็กคนนั้น ควรจะรักหรือว่าเกลียดแค้น ควรจะผิดหวังเศร้าเสียใจหรืออ้อมเอิบต้นตัน ที่ได้รู้ว่ามิวิกตอเรีย ปริมา อเล็กซานเดอร์ อยู่ในโลก?... (655)

แม้ความรู้สึกในลำดับแรกคือความมึนงงสับสน เมื่อมีการปะทะระหว่างความรักกับความเกลียดที่ยังไม่ลงตัว แต่เมื่อครุ่นคิดถึงความทุกข์ของพ่อที่ต้องหลบซ่อนความรัก ส่วนวิกก็ก็ปราศจากความผิดใด ๆ ปารีณาจึงหาคำตอบได้

...พ่อต้องแสดงออกถึงความรู้สึกนั้นอย่างหลบ ๆ ซ่อน ๆ ตลอดมา ...เท่า ๆ กับวิกก็คือความแหม่มเจ็ดและบริสุทธิ์...เด็กคนนั้นไม่เคยรู้ไม่เคยเห็นการกระทำของผู้ใหญ่ และไม่ควรรู้!

ไม่ควรมีใครคิดแต่มีสีอันมัวหมองลงไปในชีวิตที่สดสะอาด รอวันแย้มบานราวกับหน่ออ่อนของดอกไม้อย่างแก...

วิกก็ไม่จำเป็นต้องรู้ แกควรรู้จักและรักแม่ของแกกับ อังเคล ฉาย 'อย่างที่เคยรัก และควรจะได้นำดอกไม้ไปวางที่หลุมศพของชายผู้เป็น 'พ่อ' ของแกต่อไปได้ โดยที่ไม่ต้องรู้สึกอาย รู้สึกเหมือนกลายเป็นผู้ทรยศ... (656)

เพราะคำนึงถึงความรู้สึกของวิกก็ ปารีณาจึงไม่เผยความจริงให้เธอรู้อีก พร้อมกันนั้นปารีณายังรู้จักยอมรับความบกพร่องของพ่อ โดยได้แง่คิดจากกรณีที่ใช้ให้ "ยอมรับความเป็นปุถุชน" แล้วจะ "เข้าใจและให้อภัยกับความผิดพลาดทุกอย่าง" (665) เธอจึงได้เห็นชีวิตสองด้านว่าเป็นเรื่องธรรมดา ดังที่ผู้เล่าเผยมุมมองของเธอที่ได้เรียนรู้ว่า "ที่แท้ก็ไม่มีใครหรอกนะที่ดั่งงาม และสะอาดบริสุทธิ์อย่างดวงตะวันที่ฉายแสง และอันที่จริงในดวงตะวันนั้นก็ยังมีจุดดับและเงามืด!" (664)

ภายหลังที่ปารีณามีกรณีคอยให้ความรักและกำลังใจรวมถึงให้สติ อยู่เสมอ เธอต้องรื้อรานอย่างหนักเมื่อได้ยินว่ากรณีรับปากจะช่วยกานต์ปิดบังความผิดที่ฆ่าพ่อของเธอ ความเจ็บแค้นกานต์หนักหนาสาหัสพอกับที่รู้สึกว่าคุณกรณีหักหลังกรณีและกานต์ได้ประสบปฏิกิริยาของเธอในบทที่ 54

...สีหน้าและแววตาของปารีณาเหมือนกับกระซอกเอาหัวใจของกรณีออกไปจากทรวงอก กระซอกเอาความคิดความหวังถึงความสุข ทั้งมวลออกจากชีวิตของเขานั้น ...ความผิดหวัง ความโศกเศร้า เสียใจอย่างรุนแรง ความหวั่นหวาดและโกรธเกรี้ยวคลั่งเคล้าไปกับ

ความรังเกียจเด็ดฉันทันทีที่นายชัฏอยู่ในดวงตาของเธอ ก็เป็นประดุจ
อุ้งมือหีมาที่ผลึกกานต์จนล้มคว่ำ (687)

แม่แค้นเคือง เจ็บใจอย่างถึงที่สุด ปารีณาก็ยังมีสติ ให้เวลาตัวเอง
ได้ครุ่นคิดนับเดือนภายหลังที่กลับเมืองไทย จนเกิดความสงบในใจขึ้นในที่สุด
ขณะโกรธแค้น เธอก็ยังไม่สามารถทำร้ายครอบครัวของเกียรติที่ผูกพันมายาวนาน
โดยดำเนินการตามกฎหมาย ทั้งที่มีหลักฐาน ยิ่งได้ล่วงรู้ว่าเงินในบัญชีพ่อที่ถูกกล่าวหา
ว่ายักยอกนั้น ที่แท้ได้มาจากการขายที่ดิน ผู้อ่านก็เข้าใจถึงสภาวะอารมณ์ที่ว่า
ปั่นป่วนของปารีณา ซึ่งรู้สึกขัดแย้งในใจอย่างรุนแรง ความชิงชังกระตุ้นให้เธอแก้แค้น
ทดแทน ขณะที่ในส่วนลึกก็ต่อต้าน เพราะรู้สึกร่วมทุกข์ไปกับครอบครัวผู้มีคุณ
ที่ทั้งผิดหวังและเศร้าโศกไปกับการกระทำอันเลวร้ายของกานต์ ผู้เล่าเผยความว้าวุ่น
ของปารีณาในบทที่ 56

... จะมีก็แต่ 'ใจ' ของเธอเท่านั้นแหละ! มันกำลังแบ่งแยก
แตกออกเป็นสองส่วน ...

ส่วนหนึ่งบอกให้เธอเด็ดแค้นชิงชัง บอกให้แก้คืนด้วยการ
เรียกร้องถามหาความถูกต้อง ให้หียบความผิดและมลทินของผู้ที่
ทำร้ายพ่อของเธอขึ้นมาประจานให้ย่อยยับ

หากทำไม่ได้ ก็แค่ตัดใจหันหลังให้ แล้วเดินจากไปใน
ทิศทางตรงข้ามในเส้นทางที่เป็นเส้นขนาน แล้วตัดทุกคนที่เคย
ผูกพันเหมือนดังคนในครอบครัว รวมทั้งคนที่ก้าวเข้ามา
ครอบครองใจทั้งดวงของเธอ ออกไปให้พ้นจากชีวิตและความ
ทรงจำ

ทว่า อีกส่วนหนึ่ง กลับบอกให้เธอยอมรับและทุกข์ระทม
โศกเศร้าร่วมไปกับพวกเขา ... เธอเติบโตขึ้นมาเป็นหนึ่งในสมาชิก
ของครอบครัวใหญ่ครอบครัวนั้น ความตายของฉาย และความผิด
ของกานต์ เป็นสิ่งเดียวกัน ล้วนสร้างความเจ็บปวดให้ทุกคน
เสมอกัน

ใช่ ! ทุกคนที่บ้านโน้น เศร้าโศกผิดหวังและเจ็บปวดกับความตายของฉาย ขณะที่เธอเอง ณ วินาทีนี้ก็โศกเศร้า ผิดหวังและเจ็บปวดเพื่อกานต์แบบเดียวกัน

มันยากเหลือเกินที่จะตัดใจ ทว่า ก็ไม่ง่ายเช่นกันที่จะยอมรับ
(721)

อย่างไรก็ตาม การวางเฉยยังไม่เอาผิดกานต์ ก็ไม่สำคัญเท่ากับการให้อภัยของเธอ ที่ละความแค้นต่อครอบครัวของเขา ภายหลังให้เวลาตัวเองได้พิจารณาภายในอดีต จนเล็งเห็นความรักความผูกพันของตระกูลเชยอุสราชัยกับเธอและพ่อ การปลดพันธนาการแห่ง“ความเคียดแค้นชิงชัง” นอกจากบ่งบอกการเรียนรู้ของปารีณา ยังคลายความอึดอัดคับข้องใจให้เธอด้วย ดังผู้เล่าบรรยายว่า “ความคิดที่เกิดขึ้นนั้น คงเป็นดังรหัสช่วยคลายเงื่อนซึ่งชั้นแน่นอยู่นอก” (724) เมื่อคิดได้ ประกอบกับที่วิลาวัณย์แม่ของกลีกาก็ให้สติ ชี้ถึงเยื่อใยความสัมพันธ์ระหว่างสองครอบครัว เธอจึงพลอยเสียดายภาพอันงดงามของกานต์ แทนที่จะโกรธแค้นอีกต่อไป ในบทที่ 57 เมื่อรู้ว่าเกียรติแจ้งความดำเนินคดีลูกชายด้วยตนเอง ปารีณารำพึงว่า “ในที่สุดชีวิตของพีกานต์คนดี ก็ต้องจบลงแบบนี้หรือ? ... นำแปลกที่ในความคิดของเธอบัดนี้มีแต่ความโศกเศร้า เสียหาย... โอ้เอ๋ย! พีกานต์ผู้เคยเป็นประจูดวงตะวัน อีกดวงเช่นกัน ...” (729) นอกจากนี้ปารีณายัง“สัมผัสได้”ถึงความทุกข์ของกรณีที่รักและห่วงใยพี่ชาย ซึ่งเธอเทียบเคียงได้กับความทุกข์ของตนเมื่อยังพยายามปกป้องพ่อจากมลทิน

... กรณีรักและภาคภูมิใจในตัวพี่ชายคนเดียวคนนี้นิ่งนัก ปารีณา รู้สึกราวกับสัมผัสได้ถึงความทุกข์ในใจเขา คงเป็นความทุกข์ที่คล้ายคลึงกับความทุกข์ที่เกิดขึ้นในใจเธอ เมื่อครั้งกระโน้นครั้งที่ความลับจากมรณกรรมของฉายยังไม่คลี่คลาย (729)

ผลของการเรียนรู้ที่ปารีณาได้ประจักษ์ในประสบการณ์แห่งการฝ่าฟันความเลวร้าย ไม่เพียงช่วยพุงความสัมพันธ์ของครอบครัวเธอกับตระกูลเชยอุสราชัย โดยประสานความรักของเธอกับกรณี ยังนำทางให้เธอรู้จักความรักอย่างแท้จริงว่าอยู่ที่

การให้อภัย และที่สำคัญ เข้าใจด้านมืดและสว่างของมนุษย์ ดังในบทที่ 58 ผู้เล่าเผยวิถีมองโลกของเธอขณะกลับจากโรงพยาบาลกับภรรยาตอนจบเรื่องว่า

....หญิงสาว...พบว่าตลอดเส้นทางต้องผ่านทั้งแสงไฟสว่าง
แพรวพราวและเงามืด

จริงแล้ว ! นี่คือโลก ที่มีได้มีเพียงด้านเดียว

เช่นเดียวกับสรรพสิ่ง และผู้คนก็ไม่เคยมีที่สมบูรณ์พร้อม
ทุกชีวิตล้วนต้องมีเรื่องราวให้ชุกช่อนเก็บงำ

ปารีณาเรียนรู้และค้นพบทางออกของเธอ ... นั่นคือการ
เดินทางผ่านและยอมรับทุกแง่มุมของโลก ไม่ว่าจะเป็แสงสว่าง
หรือความมืด อย่างกล้าหาญว่าเรีง

พร้อมกับการยอมรับความเป็นปุถุชนของผู้อื่น ... ความเป็น
มนุษย์ที่เปราะบางซับซ้อน จนบางครั้งก็อาจเปิดช่องให้ความ
ผิดพลาดเข้ามาเยือนอย่างไม่คาดคิด

...เธอได้ค้นพบและยอมรับความจริงข้อนี้...ระหว่างการเดินทาง
ค้นหาภายใต้เงามืดที่พาดผ่านดวงตะวันในใจ... (745)

1.8 ลับแลลายเมฆ

ในลับแลลายเมฆ บทประพันธ์ชิ้นหลังของปิยะพร ศักดิ์เกษม
การต่อต้านความสัมพันธ์ทางเพศที่ฝังใจนภางค์ นอกจากเป็นปัญหาต่อชีวิตคู่กับภ
ยังกระทบกระเทือนจิตใจเธออย่างสาหัสเมื่อฟื้นความทรงจำได้ว่าเคยถูกข่มขืนในวัยเยาว์
ความขัดแย้งรุนแรงในชะตาชีวิต ไม่เพียงพิสูจน์ความเข้มแข็งของนภางค์ ยังเผยให้
เห็นความรักของมันทาที่ประคับประคองเธอจนข้ามพ้นวิกฤต อาการกลัวความสัมพันธ์
ทางเพศเผยให้ผู้อ่านรับรู้ในบทที่ 5 โดยผู้เล่าบรรยายความรู้สึกของเธอขณะที่ถูกก
รุกเร้าในครั้งแรก เมื่อยังเป็นคู่หมั้นว่า

...การที่เขาทาบอยู่เหนือร่างของเธอ ก็คล้ายกับการคุกคามของ
พลังที่รุนแรงและแข็งแกร่งกว่า

ภาพที่ได้เห็นราวกับทำให้บางสิ่งบางอย่างในใจของหญิงสาว
ระเบิดออกเป็นเสียง...แม้ว่าร่างกายและอารมณ์ของนภางค์จะยัง

สะท้อนสันและหวั่นไหว หากสิ่งที่อยู่ลึกกว่าในดวงจิต กลับปาดป้าย
สีดาทะมึนแห่งความกลัวอย่างรุนแรงลงในใจของเธอ

กล้ามเนื้อทุกมัดในร่างของหญิงสาวกระตุก แล้วแข็งเกร็ง นิ่งราว
กับเชือกที่ตึงแล้วบิดเจียนขาด...ความหวาดผวา ความเจ็บปวด และ
ความรู้สึก คล้ายจนมุมมาจากไหนก็ไม่ทราบ หลังรินจนท่วมอก
(56-57)

แม้เธอไม่ได้ซัดขึ้น แต่“อาการชะงักแล้วเกร็งนิ่งไปทั้งตัว” ก็ทำให้กฤต
“มองเห็นความรู้สึกอันรุนแรง”นั้น แต่คิดว่าไม่ใช่อาการผิดปกติสำหรับหญิงสาว
ในสกุลสูง ที่ถูกผู้อาวุโสเลี้ยงดูอย่างเข้มงวด ถึงกระนั้นก็ตาม ผู้แต่งก็ยังเผยให้เห็น
ปัญหาทางจิตของนภนภางค์ที่แฝงในฝันร้าย โดยถูกรบกวนด้วย“จิ้งหะ... คล้ายเสียง
เสียดสีกันของไม้ไผ่” รู้สึก“อึดอัดราวกับมีหินสั๊กตันโถมทับอยู่บนทรวงอก ทำให้รู้สึก
เหมือนจะขาดใจ”และผวาต่อ“อสุรกายสัตว์ป่า” (67-68) ความผิดปกติที่ซ่อนเร้น
ในใจ แม้ปุจิตต์ ยาพิจิและยาแหวพร้าสอนให้ลืมตั้งแต่เด็ก เธอก็ไม่สามารถสลัดพ้น
ในยาม“ขวัญผวา”ที่ตื่นกลัวจากฝันร้าย นั่งอยู่ตามลำพังตอนเช้ามืดในบทที่ 7 ผู้อ่าน
ยังได้พบมุมมองที่เผยความหวังโยของมันทา ซึ่งแม้พยายามหักห้ามใจ ไม่พบปะ
โดยค่านิ่งว่าเธอมีกฤตที่จะแต่งงานด้วยอย่างเหมาะสม ก็ทนฝืนนิ่งเฉย ไม่หวังโย
นภนภางค์ไม่ได้

...มันทาเดินตรงเข้าไปหา แม้ว่าส่วนหนึ่งในใจของเขาจะเพียรย้ำ
ว่า...หยุด! อย่าเข้าใกล้ อย่ายุ่งเกี่ยว...นี่ไม่ใช่เรื่องของเขาเลยสักนิด!

ใช้สิ! ทำไมจะไม่ใช้ ... นภนภางค์อาจกำลังไม่สบาย ปวดท้อง
จะเป็นลม หายใจไม่ออก...อะไรก็ได้ที่ทำให้เธอต้องออกมานั่ง
สูดอากาศอยู่ตรงนี้

และเขาเป็นแพทย์ มิหนำซ้ำยังอาศัยบ้านของเธออยู่ จะทำ
เมินเฉย ไม่ใส่ใจโยตีได้อย่างไร (71)

ความหวังโยของมันทา อยู่เหนือความสำนึกที่เตือนตนให้เจียมตัว
ความปรารถนาดีนี้เอง ที่บรรเทาความตึงเครียดของนภนภางค์ ทั้งยังเป็นเยื่อใยที่

นำพาเธอมาหาเขา ในยามที่เป็นทุกข์แสนสาหัส เมื่อเริ่มรู้อดีตของตนร่าง ๆ มุมมองภายในของนภนภางค์ ขณะเผชิญความจริงอันโหดร้าย ปรากฏในบทที่ 22 ว่า

ใจดวงนี้มีดับอด ปราศจากเลือดเนื้อและชีวิตเสียแล้ว !

รู้สึกถึงความโศกเศร้า อาดูร ลิ่นหวัง และอับอาย...ภาพที่เกิดขึ้นในความทรงจำซึ่งแหงนหน้าทำให้รู้สึกคล้ายกับว่าความเป็นคนของตนเองไม่มีเหลืออีกต่อไป ความเป็นมนุษย์เคยถูกเหยียบย่ำจนไร้คุณค่า (238)

ในสภาวะที่จิตใจบอบช้ำอย่างรุนแรง นอกจากนภนภางค์ไม่กล่าวโทษกฤตที่โกรธเกรี้ยว เธอ ยัง“เข้อกเข้าใจ”สามีที่หวังจะพบแต่ความสมบูรณ์เพียงพร้อม ที่สำคัญเธอรูสึกผิด ทั้งที่ตัวเองก็เจ็บช้ำกับความลับที่ได้ล่วงรู้ ก่อนตัดสินใจเดินลุยทะเลฆ่าตัวตาย สำนักของเธอบอกความตกต่ำอย่างถึงที่สุดว่า

...ในใจของนภนภางค์มีแต่ความอับอาย ความรู้สึกผิด ความคิดขมทุมทอดตัวลงรับผิดชอบ ผลสมผสานไปกับความคั่งแค้น เสียขวัญทั้งหมดนั้นหมุนวนคลุ้มคลั่งอยู่ในร่างของเธอราวกับลมพายุทึมแทงภายในช่องท้องของเธอราวกับหนาม

กลางกายของเธอร้อนผ่าไม่ต่างจากการถูกสลกนด้วยไฟนรกปวดแสบยิ่งกว่าถูกราดด้วยน้ำกรด เธอกำลังถูกแผดเผาด้วยความรู้สึกว่ตนเองไร้ค่า ต้อยต่ำ ราวกับไม่ใช่มนุษย์ (242)

ผู้เล่าต่อท้ายบทพรรณานี้ด้วยการย่ำสถานภาพของ“ผู้ถูกกระทำ”ว่า “นภนภางค์คนนีไม่อาจให้อภัยตนเองได้ ทั้ง ๆ ที่ตนเองคือผู้ถูกกระทำ !” (242) ประโยคข้างต้นเท่ากับกล่าวประท้วงแทนเธอว่าผู้สมควรถูกประณามคือผู้กระทำ การกอบกู้จิตใจและคุณค่าของผู้ถูกกระทำจึงเป็นสิ่งที่ต้องมีขึ้น หากความทุกข์ของเธอเป็นสิ่งที่ไม่สมควรได้รับ

ในส่วนของม้นตา ผู้อ่านเล็งเห็นว่าบทบาทในฐานะผู้ประทับประคองนภนภางค์ให้ฝ่าพ้นวิกฤต เริ่มตั้งแต่ที่เข้ามาช่วยชีวิตเธอ และกระตุ้นให้ตระหนัก

ถึงคุณค่าของตนเอง ที่ไม่ได้สูญสลายไปแม้ถูกข่มขืน โดยชี้ว่า “คุณค่าของคุณฟ้า ก็ไม่ได้หายไปไหน” และ “คุณค่าของคนเราไม่ได้อยู่ที่ตรงนั้น” (253) ปฏิกริยาต่อ ถ้อยคำปลอบโยนของมันตา นำเสนอผ่านมุมมองภายในของนภนภางค์ ในบทที่ 23 ว่า

ถ้อยคำและสัมผัสของเขาเป็นดั่งน้ำเย็นที่รินรดหัวใจอันแห้งผาก หัวใจที่ร้อนเร่าราวถูกย่างอยู่เหนือไฟนรก...นภนภางค์รู้สึกถึงการ ยอมรับ ความเข้าอกเข้าใจ และ...ความรัก...มากมายไร้เงื่อนไขที่ ชายหนุ่มมีให้

นี้อาจเป็นเพราะความรู้สึกว่าเขาเป็นที่ อาจเป็นเพราะบุคลิก ส่วนตัว อาจเป็นเพราะความเมตตา การแสดงออกอย่างมั่นคง เยือกเย็นตามอาชีพ ที่ซึมซาบจนกลายเป็นน้ำเนื้อภายในกายของ เขาไปเสียแล้ว

ทุกอย่างในตัวของมันตา ไม่ว่าจะป็นถ้อยคำ ทำที่ ความรู้สึกที่ ส่งผ่าน จึงทำให้ความสับสน ร้าวระบม ความทุกข์ทรมานในใจของ หญิงสาวค่อยจางหาย

แม้ว่ารอยร้าวในใจ และโพรงว่างเปล่ามีดตำในอกของเธอ จะยังคงอยู่ ดุคล้ายกับว่ามันจะไม่มีวันสมานเข้าหากันได้อีกแล้ว ในชีวิตนี้ หากเธอก็สงบลงมากมาย ควบคุมตัวเองได้ดีขึ้น (253-254)

นอกเหนือจากเป็นที่พึงใจนภนภางค์ มันตายังคำนึงถึงบุคคลที่สัมพันธ์ เกี่ยวข้องกับเธอ เขาพยายามสื่อสารให้กฤตและย่าแหวคคลายความกังวล ประสาน รอยร้าวในชีวิตคู่ของนภนภางค์ ทั้งที่หลงรักเธอ ต่างกับกฤตที่ผู้เล่าบรรยายความรู้สึก ของเขาหลังรับรู้อาการของภรรยาในบทที่ 24 ว่า

...นี่มิกลายเป็นว่าเขากำลังมีภาระต้องแบกรับ แบกทั้งชีวิตและ จิตใจที่บูดเบี้ยว พิกลพิการของผู้หญิงคนหนึ่งไว้ตลอดชีวิตใช่ไหม... แน่หละ! ในเมื่อบัดนี้เธอคือภรรยา มันก็เป็นความรับผิดชอบที่ ไม่อาจเลี่ยง (262)

เมื่อพักอยู่ที่บ้านพักแพทย์ ถึงแม่ไม่สะดวกสบายเหมือนอยู่กรุงเทพมหานคร แต่นภนภางค์ก็อึดแอ็บใน“น้ำใจโยดี”ของมันตา การได้สัมผัสทุกซ์ของผู้ป่วยในโรงพยาบาลที่เขาทำงาน ยิ่งมีค่าต่อจิตใจของนภนภางค์ ดังคำบรรยายในบทที่ 25 ว่า

“ภาพและผู้คนที่เพิ่งได้รับรู้ ได้สัมผัส อย่างที่เธอไม่เคยมี โอกาสได้รับรู้ ได้สัมผัสอย่างเป็นจริงเป็นจังเช่นนี้มาก่อน ... กลับช่วยเยียวยารักษา‘ใจ’ของหญิงสาวได้มากมายเกินกว่าใครจะคาดคิด!” (280)

นภนภางค์ประสานใจของเธอเข้ากับดาว ดาวโรงงานที่ถูกข่มขืน จึงมีแรงยืนหยัด ที่จะ“เริ่มชีวิต[ใหม่]ของตนเองต่อไปให้สำเร็จ” ดังมุมมองของเธอในบทที่ 30 ว่า

หลังจากถูกครอบด้วยความมืดดำของรัตติกาล โลกก็ยังสามารรถเริ่มอรุณ นภนภางค์คนนี้ก็ต่อเริ่มชีวิตของตนเองต่อไปให้สำเร็จเช่นกัน นอกจากเธอกับเด็กดาวคนนั้นแล้ว คงจะยังมีอีกมากมายที่เป็นเหยื่อ

เส้นทางสายโสมม เส้นทางที่สร้างความเจ็บปวด ยากลำบาก และไม่อาจลืมเลือนนี้ มิได้มีเธอเดินอยู่เพียงลำพัง

หากไม่ว่าจะยากเย็นอย่างไร ก็ต้องเดินต่อไป...ผ่านมันไปให้ได้ และแม้จะไม่มีอะไรหลงเหลืออยู่ในชีวิตอีกแล้วนอกจากลมหายใจ เธอและทุกคนที่ถูกชะตากรรมผลักดันมาเดินร่วมกันในเส้นทางนี้ ก็ต้องรักษาลมหายใจนั้นไว้กับตัวเองให้ได้...(334-335)

จิตใจที่เข้มแข็งขึ้นของนภนภางค์ ดังที่เห็นชัดในสำนึกของเธอนี้ เป็นเหตุผลที่เธอเต็มใจบำบัดอาการทางจิตกับหมอชวิตา แพทย์รุ่นพี่ของมันตา ภายหลังจากที่ได้อธิบายความทรงจำที่เก็บกดไว้ นภนภางค์ได้เล่าให้มันตาฟังถึงเหตุการณ์

ที่ถูกญาติกึ่งคนงาน ช่มชืดซ้ำ ๆ กัน “หญิงสาวค่อยเรียบเรียงเรื่องราวแผ่วเบา แม้จะเจ็บปวดเจียนขาดใจ หากเมื่อได้ผ่านจุดที่ตกต่ำที่สุดมาแล้ว เธอก็ต้องเดินผ่านทุกสิ่งที่จะพานพบเพิ่มเติมต่อจากนี้ให้ได้” (328) นี่คือการกล้าเผชิญที่ได้รับแรงกระตุ้นของความรักและความซื่ออกซื่อใจ ดังมีคำบรรยายว่า “เธอปลดปล่อยความรู้สึกทั้งหมดในอ้อมแขนของมันทาด้วยความเชื่อ ด้วยศรัทธาต่อความมั่นคง เยือกเย็น และซื่ออกซื่อใจของเขา” (363) การกล้าเผชิญเช่นนี้ ก็คือ การกล้าเผชิญความเจ็บปวดอย่างแสนสาหัส เมื่อคุณแวนวรรณมาคอยดูแลที่บ้านพัก ความแข็งแกร่งของนภนภางค์ที่ทนรับความเจ็บปวดได้ขณะเผยความจริงต่อเธอ ปรากฏในคำบรรยายในบทที่ 33 ว่า

ทุกความคิด ทุกความรู้สึก ทุกประสบการณ์ ทุกความทรงจำ ถูกหยิบออกมาวางเรียง ไม่ต่างจากการกรีดมีดเล่มที่แสนคมลงไปบนเนื้อหนังของตนเพื่อตัดเลาะออกมาทีละชิ้น ทีละชิ้น แม้จะเจ็บปวด หากเธอก็ต้องยืนหยัดกัดฟันและยอมรับ
นี่คือความจริงในชีวิต...คนเราต้องยอมรับความจริง แล้วยืนอยู่ในชีวิตของตนเองให้ได้ มิใช่ยอมจมอยู่ในภาพลวง ยอมปกปิดซ่อนเร้น แล้วโกหกแม้กระทั่งตัวเอง (368)

“วิญญาณแห่งการต่อสู้”ของนภนภางค์ฉายชัดในบทที่39 เมื่อเธอปลุกใจดาวที่ท้อแท้ต่อการเรียกร้องความเป็นธรรม โดยเร้าให้คิดว่า “ถ้าเราสู้ เราก็คงต้องเจ็บปวดบ้าง แต่อย่างน้อยเราก็ได้สู้ ไม่ได้งอมืองอเท้าปล่อยให้เขาทำข้างเดียว...ถ้าเราไม่สู้ เราอาจไม่ต้องเจอกับเรื่องยุ่งก็จริง แต่จะเจ็บใจและอยู่ในฐานะผู้แพ้ไปจนตลอดชีวิต...” (437) เห็นได้ว่านภนภางค์“ล่วงรู้ถึงความในใจ”ของเพื่อนร่วมทุกข์ และเต็มใจที่ “พร้อม”ของดาวและตนเองไปพร้อม ๆ กันด้วย ดังผู้เล่าบรรยายว่า

ความหมาย ความหวัง รวมทั้งพลังการต่อสู้ในถ้อยคำนั้น นอกจากจะเจาะเข้าเต็มหลุมบ่อแห่งความท้อแท้ในใจของดาว ยังซึมซาบเข้าสู่เนื้อใจ ที่ยัง ‘พร้อม’ อยู่มากของเจ้าตัวคนพูดเองอีกด้วย (438)

การที่นภณางค์เห็นใจผู้ซึ่งมีความทุกข์คล้ายกัน ชีวามีพัฒนาการทางวุฒิภาวะ ให้มองไกลออกไปจากความหมกมุ่นกับปัญหาของตน จึงอาสาทำงานให้มูลนิธิ ช่วยฟื้นฟูจิตใจเหยื่อที่ถูกข่มเหง โดยยังมุ่งบำบัดความผิดปกติทางจิตของตน เพื่อขุดค้นหาความลับที่ยังเหลืออยู่ต่อไป ต่างจากมันตาซึ่งคิดยุติการรักษาหลังจากได้รู้ความลับอันโหดร้ายของเธอในวัยเด็กจากปากคำของคุณสุพจน์ แพทย์ผู้เป็นเพื่อนกับปุจิตต์ มันตาหวังใยความรู้สึกของเธอ หากต้องกลับไปเผชิญเหตุการณ์ในอดีตอย่างหมดเปลือก จนถึงขั้นที่เธอแท้งบุตร ฆ่าคนตายและสูญเสียแม่ไปอย่างฉับพลัน มุมมองของเขา ซึ่งประกอบด้วยความรักอันลึกซึ้งต่อเธอ ในบทที่ 42 คือ

เขาไม่ต้องการเห็นเธอเผชิญหน้ากับความเจ็บปวด โศกเศร้า หวาดกลัวอีกครั้ง ไม่อยากเห็นนภณางค์ผู้สูงส่งสะอาดและแสนงาม ต้องกระทำการประหนึ่งหยาบมีดเล่มที่แสนคมขึ้นมาเพื่อฆ่าและเอาเนื้อหนังของตนเองออกตีแผ่ที่ละชั้น...ทีละชั้นอย่างที่กำลังทำอยู่ หญิงสาวสามารถอยู่ได้ อยู่อย่างนี้ อยู่แบบที่กำลังเป็น เธอไม่จำเป็นต้องค้นหา ไม่จำเป็นต้องบำบัดรักษา ไม่จำเป็นต้องทรมานตนเองเพื่อผู้ช่วยคนไหน ...แม้แต่ชายผู้ได้ชื่อว่าเป็นสามี!

.....
ใช่! เขาสามารถดูแล อยู่เคียงข้าง และ...รัก...หญิงสาวผู้นี้ไปจนตลอดชีวิต ในสภาพที่เธอกำลังเป็นอยู่ ชายหนุ่มไม่เรียกร้องต้องการสิ่งใดตอบแทน ขอเพียงไม่ให้เธอต้องเผชิญหน้ากับสิ่งเลวร้ายในอดีตอีก (478)

ถึงกระนั้นก็ตาม มันตาก็ได้รู้ว่านภณางค์เข้มแข็งพอที่จะต่อสู้กับความโหดร้ายในประสบการณ์ที่ยังฝังแฝงอยู่ในจิตใต้สำนึก แรงหนุนสำคัญมาจาก “กำลังใจ ความเชื่อมั่น ความเมตตา” ของมันตานั่นเอง (490) ในบทที่ 44 หลังรู้ความในใจที่มันตาเพิ่งเผยความรักต่อเธอ ผู้เล่าได้แสดงความรู้สึกของนภณางค์ที่เต็มตื่นขึ้นมา ดังต่อไปนี้

ถึงแม้ภายนอกจะเป็นปกติ ทว่าภายในโพรงอกของเธอนี้สิ !
 แอ่งน้ำที่เคยมีกระแสหมุนคว้างจนขุ่นข้นด้วยดินดำจากก้นบ่อ
 กลับหยุดนิ่ง หวนคืนสู่ความใสกระจ่าง หลุมบ่อที่เคยลึกและกว้าง
 จนแทบไร้ก้นบึ้ง ก็กลับเต็มตื้นขึ้นมาได้ด้วยอนุภาพแห่งความรัก
 ความเมตตาอันพิสุทธิ์ของเขา (492)

แม้ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าพลังความรักของมันทา ช่วยส่งให้ภรรยา
 กลับไปเผชิญความจริงที่บ้านซึ่งเคยพักอาศัยในวัยเยาว์ เพื่อขุดรากถอนโคน
 อาการทางจิต แต่การต่อสู้กับความขัดแย้งก็รุนแรงจนสิ้นสติไปถึง 16 ชั่วโมง
 การขจัดปมฝังใจนั้น กระทำด้วยตัวของภรรยาเอง ซึ่งก็ใช้ความเข้มแข็งของเธอ
 อย่างเด่นชัด ไม่น้อยกว่าที่กล้าเผยรอยต่างของตนให้สามีรับรู้ทุกเรื่อง หลังรักษา
 อาการ ซึ่งแม้ภรรยาจะยังปวดใจอยู่บ้าง เราก็เห็นว่าความแกร่งนั้นมีมากกว่า
 ดังในบทที่ 47

...เธอหันกลับมาเผชิญหน้ากับกฤต เล่าเรื่องที่เกิดขึ้นให้เขาฟัง
 ทุกถ้อยคำมั่นคงแจ่มชัด แม้บางห้วงบางตอนของเหตุการณ์จะ
 ทำให้เธอเจ็บปวด รวากับใช้ปลายมีดกรีดลงไปสด ๆ บนเนื้อหนัง
 หากภรรยาที่ขยับหนีกับความรวดเร็วไว้นั้นได้อย่างสง่างาม
 (533)

นอกจากไม่ปิดบังกฤตถึงความตกต่ำในอดีตของตน ภรรยา
 ตัดสินใจหย่า แล้วหันไปใช้ชีวิตกับมันทาที่เธอชอบซึ่งในความรักความเสียสละของเขา
 โดยกล้าบอกสาธิตกับจิรณาเพื่อนสนิทของกฤตถึงมูลเหตุของการเลิกร้างว่าเนื่องจาก
 ตน“มีตำหนิ” (545) ทั้งนี้ภรรยา
 ก็ยังเปลี่ยนเส้นทางชีวิตด้วยความรู้จักตนเอง ซึ่ง
 ไม่เพียงทำงานกับสมาคมสงเคราะห์อย่างเอาจริงเอาจัง ยังสละบ้านในวัยเยาว์ให้เป็น
 สถานฟื้นฟูเหยื่อที่ถูกข่มขืน อย่างไรก็ตาม แม้มีความสมเหตุสมผลที่ผู้แตงนำเสนอ
 ความซับซ้อนของปัญหาการล่วงละเมิดทางเพศผ่านมุมมองของเหยื่อและอาสาสมัคร
 รวมถึงภรรยาที่ได้รับผลกระทบ แต่การแทรกความเห็นของผู้เล่าอย่างจงใจ
 มากเกินไป ก็จัดเป็นข้ออ่อนทางวรรณศิลป์ ดังเช่นผู้เล่ามักแสดงว่าตนล่วงรู้เหนือกว่า
 ตัวละครอยู่เสมอ เมื่อภรรยาได้รับคำเชิญให้มาเป็นอาสาสมัคร ผู้เล่าได้กล่าวไว้ว่า

“ณ วินาทีนี้หญิงสาวยังไม่รู้สึกตัวหรอกว่า การเข้ามาเกี่ยวข้อง รับรู้ถึงเรื่องราวของผู้เคราะห์ร้ายอย่างดาว ช่วยเยียวยาบาดแผลกรรจไนใจและในความทรงจำของเธอไปด้วยโดยไม่รู้ตัว” (448)

เมื่อณภางค์ระลึกได้ถึงครอบครัวในวัยเยาว์ ที่พ่อแม่ขัดแย้งกับปู่และแข็งข้อต่อกัน ผู้เล่าก็แทรกความเห็นว่า

ไม่มีใครคิดในอีกแง่หนึ่งว่า การที่ผู้ใหญ่ที่รู้จัก จะเอาชนะคะคาน กลับยิ่งส่งผลร้ายไปที่เด็ก เท่า ๆ กับที่ไม่มีใครคาดว่า ผลสะท้อนของมันจะย้อนกลับมาในรูปของการเปิดโอกาสให้เกิดเคราะห์หนักที่เด็กต้องกลายเป็นผู้รับ

เป็นเคราะห์ และเรื่องราวแบบที่ไม่มีใครสามารถกอบกู้ความเสียหายให้กลับคืนมาได้เลย ... (321)

นอกจากนี้ ผู้แต่งยังชี้ให้เห็นคาดการณ์ถึงปัญหาร้ายแรงที่ฝังแฝงในจิตใต้สำนึกของตัวละครเอก ซึ่งถือเป็นข้ออ่อนอย่างเดียวกับที่นำทางให้ผู้อ่านล่วงรู้ด้านมืดของตัวละครสำคัญที่ก่อปัญหา ในใต้เงาตะวัน ถึงแม้ปิยะพร ตักดีเกษม จะพยายามผูกเรื่องด้วยเงื่อนไขปมอาการทางจิตของณภางค์ให้ชวนติดตามอย่างเงื่อนงำฆาตกรรมในใต้เงาตะวัน แต่น่าเสียดายที่ทั้งสองเรื่องต่างก็ไม่ค่อยบรรลุผลนักในการเร้าความสนใจ เช่นที่ผู้เล่าในลับแลลายเมฆ ไม่เพียงแต่บอกความผิดปกติของณภางค์ว่าเกี่ยวข้องกับการถูกคุกคามทางเพศและอาวุธปืน ยังเผยว่าอาการป่วยใช้ทางใจของเธอ “ฝัง” อยู่ใน “ใต้จิตสำนึก” นาน “นับสิบปี” ดังรายละเอียดที่ชี้ให้ผู้อ่านล่วงรู้ภายหลังณภางค์ตระหนักตกใจจนสิ้นสติ เมื่อพบนายชมชาวบ้านแถบชายทะเล ในบทที่ 11 โดยผู้เล่าบรรยายว่า

...เป็นอาการคล้ายคลึงกับคืนวันนั้น คืนวันที่กฤตคุกคามครอบครองอยู่เหนือร่างของเธอ...

คงเป็นเพราะลักษณะซุ่มอยู่ของนายชมด้วยอากัปกริยาแบบนั้น ทรวงอกเปลือย และสิ่งที่แกถืออยู่ในมือ...กระบอกโลหะยาวร่วมศอก...มันกลายเป็นภาพต่อสามชั้นที่ต่อกันเข้าเป็นภาพที่ชัดเจนขึ้น

ของดินสิดำ ที่ฝังตัวนึ่งลึกล้าอยู่นับสิบปี ได้จิตสำนึกของหญิงสาว
(114-115) (เน้นโดยผู้วิจัย)

1.9 เวลาในขวดแก้ว

เวลาในขวดแก้ว มีความโดดเด่นที่การเล่าเรื่อง ซึ่งนักตัวละครเอก เป็นผู้เล่า โดยใช้สรรพนามบุรุษที่1 เผยสภาพจิตใจที่ถูกกระทบจากความแตกร้างของครอบครัวในช่วงวัยรุ่น สิ่งกระตุ้นให้หันย้อนกลับไปสู่ออดีต คือ เพลง“เวลาในขวดแก้ว” ของจิม โครซี ที่เขาได้ยินเมื่อจบการศึกษาแล้ว เนื้อเพลงนี้กล่าวถึงคุณค่าของเวลาในอดีต ที่เปี่ยมด้วยความหวัง ความฝันและความสุข ท่อนแรกเน้นความใฝ่ฝันที่ไม่อาจเป็นจริงว่า

“ถ้าฉันเก็บเวลาไว้ในขวดแก้วได้
สิ่งแรกที่ฉันจะทำ...
คือสะสมคืนวันที่ล่วงเลยมาในรันดร์
เพียงเพื่อมอบมันแก่เธอ...” (1) (เน้นโดยผู้วิจัย)

ความผูกพันของนักกับเพลงนี้ ชี้ว่าเขาพยายามหนีความจริงในปัจจุบันและชดเชยความขาดด้วยเงื่อนไขที่ไม่อาจเป็นไปได้ ดังความรู้สึกนึกคิดช่วงที่กำลังมีปัญหาทางบ้าน ในบทที่ 4

สำหรับผม บ้านกลายเป็นสถานที่ที่น่าเบื่อหน่าย ถ้าวันไหนมีเรียนไวโอลิน ผมกับจ้อมก็ชวนกันเถลไถลไปที่ร้านหมาแหงน กินถั่วตัดกับกาแฟเย็น และฟังเพลง “เวลาในขวดแก้ว” ซ้ำ ๆ ซาก ๆ ทั้งที่มีแผ่นเสียงอื่นอีกตั้งมากมาย แต่เราก็เลือกจะฟังแต่เพลงนี้ ด้วยความรู้สึกเป็นเจ้าของ ... มันช่างเป็นช่วงเวลาที่ดีที่สุดในชีวิตของเราสองคน บางครั้งเราจะนั่งกันเงียบกริบราวกับเกรงว่าลุ่มเสียงของเราแม้แต่เพียงนิดเดียว จะรบกวนอีกคนหนึ่ง แต่บางครั้งเราก็พูดคุยกันไม่หยุดปาก โดยไม่นึกเกรงใจคนอื่น ๆ ในร้าน (26)

นอกจากนี้กับเพื่อนหญิงที่ชื่อจ่อมมีรสนิยมทางดนตรีคล้ายคลึงกัน คือ เรียนไวโอลิน และชื่นชอบเพลงเวลาในขวดแก้ว เรายังเห็นว่านักร้องจ่อมและเพลงนี้เป็นสิ่งขัดเซย ความเหงามเศร้า ที่รู้สึกสูญเสียความรักจากพ่อแม่ โดยคิดว่ายังมีคนเข้าใจและมีบางสิ่งที่เป็นของเขาอย่างแท้จริง

หากจะพิจารณาความอ่อนแอของนัต กล่าวได้ว่านอกเหนือจากพื้นนิสัย ที่อ่อนไหวง่ายและเปราะบาง ยังมีปัจจัยเสริมคือ การอยู่ในช่วงวัยรุ่นที่ยังขาดวุฒิภาวะ และความแตกต่างของครอบครัวที่ต่างอย่างตรงข้ามกับความอบอุ่นในวัยเยาว์ ความรู้สึก ขณะเผชิญปัญหาเผยเในบทที่ 1 ว่า

...ผมมองดูเงาตัวเองที่ทอดลงในกระจก เงาของเด็กผู้ชายที่อยู่ในวัยเจริญเติบโต แต่ขาดความสดใสรุ่งเรืองเช่นที่ควรจะเป็น รูปร่างแม้จะสมบูรณ์ แต่ไหล่ที่ค่อมลงแสดงให้เห็นถึงสภาพอ่อนแอภายในจิตใจ ... ผมไม่เคยรู้ว่าสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อไหร่ ราวกับวันเวลาได้วางน้ำหนักของความทุกข์ ความยุ่งยากสับสน และความตึงเครียดที่เกิดขึ้นในครอบครัว ลงบนบ่าผมทีละน้อยๆ และกว่าจะรู้สึกตัวอีกที ผมก็แทบจะแบกรับสภาพที่หนักอึ้งนั้นไม่ไหว (6)

ผลกระทบจากการทะเลาะกัน ไม่เพียงทำให้พ่อกับแม่ต้องแยกกันอยู่นัตและหญิงยังรู้สึกว่าเหว เพราะขาดความรัก ข้ำร้ายยังต้องเป็นที่รองรับอารมณ์ของแม่ที่ชุ่นเคืองพ่อ ในบทที่ 4 นัตบรรยายบรรยากาศในครอบครัวภายหลังความขัดแย้งในวันครบรอบแต่งงานของพ่อแม่ โดยมองแม่และน้องสาว ต่อด้วยการเล่าความรู้สึกของตนว่า

หลังเหตุการณ์ที่ร้านก๊วกแก้วนั่นแล้ว สถานการณ์ในบ้านดูจะตึงเครียดยิ่งขึ้น...คล้ายๆกับเราสามคนแม่ลูกต่างขังตัวเองอยู่ในโลกส่วนตัวแคบๆ ที่น่าอึดอัด แม่ตำว่าพ่อและผู้หญิงคนนั้นด้วยถ้อยคำที่ผมไม่เคยนึกว่ามันจะออกมาจากปากของแม่ได้ แม่พยายามที่จะบอกผมและน้องว่าพ่อเป็นคนชั่วช้าสารเลว เป็นคนขาด

ความรับผิดชอบต่อครอบครัว และไม่เคยอึ้งขังขอบต่อพวกเรา
แม้แต่น้อย ส่วนผู้หญิงคนนั้นเป็นคนลึกลับ เห็นแก่ตัวและหน้าด้าน
ไร้ยางอาย

ถ้าผมหรือน้องทำอะไรที่แม่ไม่พอใจแม่เพียงเรื่องเล็กๆน้อยๆ
แม่ก็จะกราดเกรี้ยวราวกับเป็นเรื่องคอขาดบาดตาย และลงท้ายว่า
เราสองคนพี่น้องรับเอานิสัยเลวๆมาจากพ่อ

ส่วนหนึ่งนั้น เจียบไปอย่างผิดตา เธอกลายเป็นคนเศร้าซึม
ครุ่นคิดราวกับสูญเสียวัยเด็กที่ร่าเริงแจ่มใสไปในชั่วคืน ไม่มีเสียง
หัวเราะเต็มเสียง ไม่มีแววตาที่ช่างฝันและกระตือรือร้นต่อสิ่ง
รอบข้าง ไม่มีท่าทางกระโดดโลดเต้นอย่างสนุกสนานเบิกบาน
หลงเหลืออยู่ในตัวเธออีกต่อไป...หนึ่งพูดน้อยลง แม้แต่กับผม
ซึ่งเคยเป็นคนที่เธอสนิทสนมด้วยมากที่สุด กับแม่นั้นยิ่งแล้ว
หนึ่งหลีกเลี่ยงที่จะพบหน้าแม่ หากจำเป็นจริงๆ ก็เพียงแต่
ถามคำตอบคำ ซึ่งนั่นยิ่งทำให้เพิ่มความมึนตึ๊งขึ้นไปอีก

สำหรับผม บ้านกลายเป็นสถานที่ที่น่าเบื่อหน่าย ถ้าวันไหน
มีเรียนไวโอลิน ผมกับจ้อมก็ชวนกันเถลไถลไปที่ร้านหมาแหงน...
แต่ถ้าเป็นวันที่ไม่มีเรียนไวโอลิน ผมจะนั่งเป็นเพื่อนป้อมที่
ขอบสนามหรือในโรงอาหาร ดูเอกกับชัยซ้อมฟุตบอล...ป้อมมักจะ
รอกลับพร้อมเอกและชัย ปล่อยให้ผมซึ่งเซ็งเต็มแก่เดินเตร็ดเตร่
ไปตามศูนย์การค้าเพียงลำพัง ล่วงเวลาจนมืดค่ำกว่าจะกลับบ้าน
เพื่อให้เหลือเวลาอยู่กับแม่น้อยที่สุดที่จะทำได้ (25-26) (เน้น
โดยผู้วิจัย)

สิ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับเวลาก็คือ ทุกคนที่อยู่ในครอบครัวนี้ใช้เวลาอย่าง
ไร้คุณภาพ ขาดการสื่อสารที่จะมีส่วนร่วมกันในการแบ่งเบาความทุกข์ให้แก่กัน ลุกๆ
ไม่ยอมเผยความรู้สึกให้แม่รู้ ซ้ำยังหลีกเลี่ยงที่จะพบหน้า ส่วนแม่ก็เอาแต่หมกมุ่นกับ
ความทุกข์ ในขณะที่พ่อหายหน้าไป เมื่อเชื่อมโยงกับบทสนทนาของพ่อกับแม่ จะเห็น
ได้ว่าสาเหตุของปัญหาคือความไม่พยายามเข้าใจและลดราวาศอกแก่กัน

“...ถ้าคุณคิดจะอยู่กับเขา ก็เซ็นใบหย่าให้ผม แล้วอยู่กินให้มันเป็นเรื่องเป็นราว”

“ที่แท้คุณก็คิดอยู่แต่เรื่องนี้...” น้ำเสียงของแม่เปี่ยมไปด้วยความน้อยใจ “...คุณต้องการที่จะยกแม่ขึ้นนอกหน้าต่างตาเต็มที่เท่านั้นเอง”

“คุณก็...” พ่อหายใจแรง ๆ “เรื่องนี้มันไม่ได้เกี่ยวอะไรกับแหวนจณินดีเดียว ผมเพียงแต่ขอให้คุณคิดถึงลูกบ้าง”

“คุณไม่ต้องเอาลูกมาบังหน้า” แม่เสียงดั่งขึ้น “ทำไมคุณถึงต้องคอยปกป้องผู้หญิงคนนั้น มันดีในวิเศษยังไง”

“เขาอาจไม่วิเศษวิโสอะไร แต่เขาก็มีหลายสิ่งที่คุณไม่มี” พ่อประศตประชัน “อย่างน้อยเขาก็ไม่เคยตะคอกใส่หน้าผม” (67-68)

ความไม่เข้าใจกัน เป็นสาเหตุสำคัญของความแตกร้าง เมื่อแม่คิดแต่จะเอาชนะ ก็ระบายอารมณ์ด้วยการทำลายของ แทนที่จะยอมรับว่าตนก็มีส่วนบกพร่อง แม่ทนฟังคำตำหนิของพ่อไม่ได้ จึงทุ่มแจกันกระเบื้องลงกับพื้น มีคำบรรยายว่า “เศษกระเบื้องกระจายเกลื่อน แม่หันรีหันขวางอย่างไม่หายแค่นใจ และฉวยไวโอลินที่ผมวางทิ้งไว้บนเก้าอี้หวาย” (68) เสียงร้องห้ามของนัต ไม่พอที่จะยับยั้งไม่ให้แม่ฟาดไวโอลินกับมุมตู้โชว์ ขณะนั้นนัตอยู่ตรงกลางระหว่างพ่อและแม่ เขาเห็น “ความเจ็บปวดชอกช้ำ ฉายอยู่ในแววตาของคนทั้งสอง” (69) แม่ไม่ได้สนใจว่าไวโอลินมีความหมายต่อลูกเพียงใด แต่ผู้อ่านได้รู้จากมุมมองของนัตว่า มันเป็นสิ่งที่นำเขาหลบจากโลกแห่งความจริง ไวโอลินที่แตกหักกลายเป็นอาวุธที่แม่ฟาดใส่หน้าพ่อจนเลือดไหล นัตซึ่งเป็นผู้เล่าบอกเราว่า “ผมทรุดตัวลงกับพื้นซ้ ๆ เศษไม้จากไวโอลินเกลื่อนอยู่รอบตัว ผมไม่รู้ว่าเกิดอะไรขึ้นที่นี่ หรือภายในจิตใจของผม แต่บางสิ่งบางอย่างได้แตกสลายลงอย่างสิ้นเชิง” (69) นัตไม่อาจจะบอกเล่าความรู้สึกของตนได้ ผู้แต่งจึงให้ผู้อ่านตีความว่าสิ่งที่แตกสลายลงอย่างสิ้นเชิงพร้อมกับไวโอลิน ก็คือเยื่อใยความรักในครอบครัวที่เคยมีในอดีต ที่นับวันพวกเขาเดินถอยห่างออกมา และไม่สามารถเก็บรักษาไว้ได้ ผู้แต่งใช้ไวโอลินเป็นสัญลักษณ์ของความงามในอดีต นัตไม่สนใจกีตาร์อย่างเด็กสมัยใหม่ เขาชอบฟังเพลง “มานไทร้อย” ซึ่งเป็นเพลงไทยสากลที่ค่อนข้างเก่า นัต

โหยหาความสุขในบ้านหลังเก่ายามเยาว์ เขาเล่าในบทที่ 8 ว่า “น่าประหลาดใจที่ผมคิดถึงบ้านหลังนี้เสมอ รู้สึกเหมือนตัวเองยังอาศัยอยู่ในนั้น และไม่ได้เติบโตขึ้นกว่าเก่าเลย” (62-63)

รายละเอียดของความขัดแย้งระหว่างพ่อกับแม่ ที่กระทบต่อความรู้สึกของนัต ทำให้ผู้อ่านหยั่งถึงสภาพจิตใจของเขา ด้วยพื้นนิสัยอ่อนไหวง่ายและเปราะบาง นัตจึงมักหวนหาความสุขในอดีต เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาที่ต้องเผชิญในปัจจุบัน การถอยกลับสู่อดีต หลีกหนีปัจจุบัน และคอยความหวังในอนาคตอย่างเลื่อนลอย เป็นวิธีของนัตที่เขากำหนดขึ้น เพื่อผ่อนคลายความทุกข์ แต่จ้อมต่างจากนัต เธอมองเวลาอย่างแยกแยะ เวลาไม่ใช่เพียงภาพลักษณ์ที่มีไว้ประโลมใจ แต่มันมีหลายส่วนประกอบกัน และผันแปรตลอดเวลา เธอจึงกล่าวในบทที่ 3 ว่า “เวลาที่ผ่านไปไม่เคยเหมือนกันเลย” เธอแย้งนัตว่า “ฉันไม่รู้เหมือนกันว่าถ้าเก็บเวลาไว้ได้จริงแล้วมอบมันให้แก่คนที่เรารัก เราจะมีความสุขที่ได้อยู่ร่วมกับเขาในช่วงเวลาเหล่านั้นหรือเปล่า” (23)

นั่นหมายความว่าตัวแปรของความสุข (หรือแม้แต่ความทุกข์) มีความซับซ้อนกว่าที่จะคิดอย่างตายตัว ความคิดที่ต่างกันของนัตกับจ้อมปรากฏในการสนทนาที่นัตกล่าว และจ้อมแย้ง ดังต่อไปนี้

“ชีวิตเราอยู่ด้วยความหวัง” ... “อย่างน้อยก็หวังว่าคงจะต้องมีสิ่งที่ดีกว่ารอคอยเราอยู่ข้างหน้า”

“นั่นคือสิ่งที่ผิดพลาดอย่างร้ายแรงของมนุษย์” ... “เพราะมันทำให้เรากลายเป็นคนที่ไม่รู้จักพอใจกับสิ่งที่ตนได้รับ แล้วก็กลายเป็นความทุกข์ และดิ้นรนไขว่คว้าไม่รู้จักจบจักสิ้น” (23)

ความแตกต่างระหว่างนัตกับจ้อมอยู่ที่ นัตหวังอย่างเลื่อนลอยว่าอนาคตจะดีขึ้นโดยไม่ต้องสนใจกับปัจจุบัน ซึ่งเท่ากับรอคอยโชคหรือปาฏิหาริย์ ความปรารถนาของนัตจึงชี้ความอ่อนแอและหวาดกลัวต่อการเปลี่ยนแปลง ส่วนจ้อมเลือกอยู่กับความจริงและสิ่งที่เป็นไปได้ เธอเห็นว่าการอยู่กับความหวังเพียงอย่างเดียวเป็นอันตราย เพราะทำให้มองข้ามความสำคัญของสิ่งที่มีอยู่ หรือไม่รู้จักพอใจกับสิ่งที่ตนได้รับ ทั้งนี้จ้อมยังยอมรับความเจ็บปวดหรือความทุกข์ว่าเป็นธรรมดา หรือเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต

ตั้งที่กล่าวกับนัตว่า “เราชอบความเจ็บปวด มันเป็นความสุขยังไงไม่รู้ บางทีเราสบายใจที่ได้ร้องไห้” (22)

นิสัยของนัตที่หวาดกลัวการเผชิญความจริง ถูกย้ายอยู่หลายตอน เช่น ภายหลังจากที่พ่อแม่แยกขาดจากกัน นัตกลับไม่ยอมพบจ้อม เขาให้เหตุผลในบทที่ 13 ว่า

เพราะสภาพครอบครัวที่แตกร้างจนละเอียดยับ ทำให้ผมรู้สึกไม่สบายใจที่จะพบคนที่โชคดี มีชีวิตครอบครัวที่อบอุ่นผาสุก โดยเฉพาะในบางวันที่พ่อหรือแม่แวะมารับที่โรงเรียน จ้อมจะวิ่งไปหาที่รถอย่างดีใจ พร้อมกับส่งเสียงหัวเราะเบิกบาน ภาพเหล่านั้นมันช่างบาดความรู้สึกผมอย่างบอกไม่ถูก (97)

ในบทเดียวกันนี้ ผู้อ่านจะพบว่า นัตเป็นตัวแทนของคนรุ่นเยาว์ในเมืองใหญ่ ซึ่งมีความสับสนในชีวิต

เย็นมากแล้วเมื่อเราสี่คนกอดคอกันเดินเอื่อย ๆ ไปตามถนนที่จ็อกแจ็กจ้อแจด้วยรถรา และผู้คน โคมไฟข้างถนนและป้ายนิออนโฆษณาสินค้าตามหลังตึก ปรึบปรายขึ้นที่ระดวงสองดวง ลมแรงหอบเอาฝุ่นและควันจากท่อไอเสียรถยนต์ อวลคลุ้งอยู่รอบตัวเรา

ไม่มีคำพูดใด ๆ หลุดจากปากใครแม้แต่คำเดียว ต่างคนต่างจมอยู่ในความคิดของตนเอง มีแต่เสียงฝีเท้าที่ก้าวลงบนพื้นถนนที่ตั้งสมาธิเสมอ ...

วันนั้นเป็นวันที่ผมเหงาเหลือเกิน ทั้งที่มีเพื่อนรักอยู่เคียงข้างในท่ามกลางความสับสนอึ้งอลของเมืองหลวง ... ผมไม่รู้ว่าตัวเองจะต้องผ่านช่วงเวลาเช่นนี้ อีกสักกี่ครั้งกี่หนในชีวิตนี้ (98)

จุดอ่อนของนัตเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็น จึงชวนเขาไปสงบสติอารมณ์ที่หนองคาย บรรเทาความเสียใจผิดหวังเพราะสอบเข้าเรียนต่อในสาขาจิตรกรรมไม่ได้

ประกอบกับจ้อมก็ห่างออกไปเพราะมีปัญหาทางบ้าน ถึงแม้ชัยดูเหมือนเป็นคนล้มเหลว ภายหลังจากพิการพลาดหวังจากการเป็นทหาร แต่เขาก็มองนี่ตอกว่า “นายเหมือนเด็กที่ไม่ยอมโต” (212) มุมมองภายนอกดังกล่าวนี้สอดคล้องกับความคิดของครูวาทิน ที่กล่าวกับนัตในบทที่ 31 ว่า “เธอยังเติบโตไม่พอ”(220) ถึงกระนั้นก็ตาม ก่อนได้พบครูวาทินที่หนองคาย นัตก็เริ่มรู้ว่าความรักที่ประกอบด้วยการให้ นั้นยิ่งใหญ่กว่าการเอาแต่เรียกร้อง โดยได้เรียนรู้จากความเสียสละของพี่แหวนภรรยาใหม่ของพ่อ ดังความเข้าใจในบทที่ 23 ซึ่งเผยด้วยมุมมองภายในว่า

พ่ออยู่โรงพยาบาลร่วมสามอาทิตย์ ผมมาทราบภายหลังว่า พี่แหวนต้องวิ่งกู้หนี้ยืมเงินเอาเงินมาเป็นค่ารักษาพยาบาลพ่อ... หล่อนเป็นผู้หญิงคนแรกที่ทำให้ผมซึ่งถึงคำว่า ‘ความรัก’ ทั้ง ๆ ที่ หล่อนยังสาวและมีทางเลือกมากมาย แทนที่จะมาดะดะกำล่ำปาก อยู่กับผู้ชายที่แก่คราวพ่อ และไม่มีหลักประกันอะไรในชีวิต แต่พี่แหวนก็เลือกที่จะต่อสู้กับความทุกข์ยากและอุปสรรคทั้งหมดเพื่อผู้ชายที่หล่อนรัก (163)

เมื่อได้สังเกตชีวิตคู่ของครูวาทินกับภรรยา แม้นัตยังหาคำตอบของความรักไม่ได้ แต่ก็สำคัญเท่ากับที่เขาได้เล็งเห็นความมุ่งมั่นที่จะรักษาความรักของคนทั้งสอง ดังที่เผยมุมมองของนัตในบทที่ 31 ว่า

จนถึงบัดนี้ผมก็ยังไม่เข้าใจว่าทำไมผู้ชายช่างคิดช่างฝันอย่าง ครูวาทินถึงรักผู้หญิงที่ซิดซา เจียบเฉยอย่างพี่วิ... การดิ้นรนต่อสู้ของคนทั้งสองเพื่อที่จะได้อยู่ร่วมกันนั้น เป็นการต่อสู้ที่ยิ่งใหญ่ และอยู่ในความทรงจำของผมเสมอมา (222)

ในช่วงที่พักอยู่กับครูวาทิน นอกจากได้รับคำแนะนำให้ปรับตัวยอมรับความจริงของชีวิต นัตยังวิเคราะห์ตัวเองว่า มีวิจรรณญาณมากขึ้น ดังเห็นในมุมมองของเขาว่า “ช่วงที่อยู่หนองคายกับครูวาทินและพี่วิ นั้น เป็นช่วงเวลาที่ผมใช้ชีวิตอย่างสงบ รู้จักมองโลกอย่างครุ่นคิด และไตร่ตรองขึ้น” (221)

อย่างไรก็ตาม แม้อูเหมือนว่านัตเห็นแก่ตัวในบทที่ 32 ที่ไม่ไปเยี่ยมป้อม ทั้งๆที่ได้ข่าวว่าเธอบาดเจ็บ และถูกคุมขัง แต่ในที่สุดความห่วงใยเพื่อน ก็อยู่เหนือความหวาดกลัวต่ออันตรายที่จะเกิดขึ้นกับตน นัตตัดสินใจโดยมีแรงกระตุ้นจากการย่อนึกถึงน้ำใจของป้อม ในบทที่ 5 ซึ่งมาเยี่ยมเขาหลังถูกจับกุมในกรณีทะเลาะวิวาทกับโรงเรียนอื่น

ป้อมเป็นคนแรกที่ไม่ไปเยี่ยมผม มันเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวใหม่แล้ว แต่หน้าตายังคงซีดเซียวและมีร่องรอยบวมช้ำหลายแห่ง เราเกาะลูกกรงคุยกัน ในขณะที่เอนั่งขัดตัวเงียบ ๆ อยู่มุมห้อง
 “ฉันซื้อข้าวผัดกับน้ำหวานมาฝากแกสองคน” ป้อมพูดพร้อมกับส่งถุงพลาสติกมาให้ (38)

น้ำใจไมตรีที่ป้อมมีต่อนัตในยามทุกข์ยาก แทรกเข้ามาในห้วงความคิดของเขากครั้งในบทที่ 33 เมื่อรับรู้ว่าเขาเดือดร้อน ภาพในความทรงจำที่นัตหวนคิดถึงคือ

...ภาพที่ไอ้ป้อมส่งถุงพลาสติกสอดลูกกรงเข้าไปให้
 ‘ฉันซื้อข้าวผัดกับน้ำหวานมาฝากแกสองคน’
 เราเกาะลูกกรงคุยกันเบา ๆ ในขณะที่เอนของตัวอยู่มุมห้อง
 (237)

นัตซึ่งมีความละเอียดอ่อน กลับไม่เข้าถึงความรักที่ป้อมมีต่อตน ทั้งที่เธอเคยบอกเป็นนัยว่า “มีคนอยู่คนเดียวที่เป็นทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิต” (255) การที่นัตมองข้ามความรู้สึกของป้อม ก็เป็นเหมือนดังที่เขาไม่จดจ่อกับปัจจุบัน เพราะเอาแต่โหยหาอดีต ป้อมเสียชีวิตไปก่อนที่นัตจะได้เข้าใจคุณค่าของความรักที่ป้อมพร่ำบอกว่า “ไม่ขึ้นอยู่กับการครอบครอง” นัตจึงรู้สึกผิดที่ไม่เคยใส่ใจป้อม ซึ่งปรารถนาดีต่อเขาอย่างแท้จริง ความรู้สึกของนัตเผยให้ผู้อ่านรับรู้ด้วยการย้อนระลึกถึงความผูกพัน โดยในภวังค์ของนัตจะเห็นว่า มีการย่ำคิดถึงถ้อยคำของป้อมอย่างซ้ำไปซ้ำมา เช่นในบทที่ 37 หลังจากป้อมถูกปล่อยตัวกรณีประท้วงโรงงานทอผ้า นัตยังคงให้ความสำคัญกับจ่อม เขาไม่ยอมวาดรูปป้อม จนหนึ่งต่อว่าเพราะไม่พอใจพี่ชาย

“เมื่อไหร่แกจะวาดรูปฉันบ้าง” ป้อมถามขึ้นลอยๆ

“แหะ...” ผมทำท่าจะคลายของเก่า “...ไว้ให้มันและกว่านี้
อีกหน่อยก็แล้วกัน”

“ทำไม...” หญิงผุดลุกขึ้นนั่งและวางท่าอกรับแทน “ที่ยายจ่อม
พินต์ยังวาดได้เลย กะพี้ออมพินต์ถึงวาดให้ไม่ได้” (258-259)

คำถามเชิงขอร้องของป้อม แทรกเข้ามาในความคิดของนัตอีกครั้ง
ในบทที่ 40 เมื่อเขาเห็นสภาพของป้อม ที่ถูกสะกดระเบิดในการขับไล่ทหารอเมริกัน

‘เมื่อไหร่แกจะวาดรูปให้ฉันบ้าง’ คำถามของป้อมดังมาจากที่
ไกลแสนไกล ในขณะที่ผมเอื้อมมือไปหยิบดินสอในกระป๋องบนโต๊ะ

‘ทำไมที่ยายจ่อมพินต์ยังวาดได้ กะพี้ออมพินต์ถึงวาดไม่ได้’
เสียงตัดพ้อของหญิงดังแซมขึ้น

ผมเลื่อนกระดาษสีน้ำตาลออกมา และลงมือสเก็ตซ์ภาพป้อม
จากความทรงจำที่ยังปิดตายอยู่

‘...ไว้ให้มันและกว่านี้อีกหน่อยก็แล้วกัน’ ผมนึกถึงคำพูดของ
ตัวเอง พลังกดปลายดินสอลงในรูปดวงตาที่แฝงไว้ด้วยความจริงจัง
เด็ดเดี่ยว

“ป้อม...” ผมชะงักมือค้าง “...แกต้องไม่เป็นอะไร...แกต้องไม่
เป็นอะไร” (280)

ถึงแม้จะคิดขึ้นมาได้ แต่ก็ไม่ทันการณ์ เพราะในที่สุดป้อมก็เสียชีวิต
ก่อนเห็นภาพที่นัตวาดให้ บทสนทนาที่เขาย้อนนึกถึงเมื่อสายเกินไป จึงบ่งบอกความ
ขัดแย้งกับความเป็นจริง โดยแฝงความหมายว่า เวลาในปัจจุบันสำคัญกว่าการหวน
รำลึกครวญถึงอดีตเพราะไม่อาจย้อนไปแก้ไขได้อีกแล้ว

สำหรับนัต แม้ให้ความสำคัญกับจ่อมมากที่สุด แต่ในยามที่เธอเผชิญ
ปัญหาทางบ้านเช่นเดียวกับเขา นัตก็ไม่อาจเป็นที่พึ่งให้จ่อมได้ เช่นในบทที่ 21 เมื่อเขา

เห็นจอมที่ร้านขายเสื้อผ้า ก็ได้แต่เดินตามและมองอยู่ห่าง ๆ ผู้แต่งเลือกแสดงมุมมองภายนอกของนัต แทนที่จะแสดงความรู้สึกในมุมมองของจอม นัตบรรยายว่า

...หล่อนเดินเข้าร้านโน้นออกร้านนี้ ชื้อข้าวของต่าง ๆ ราวกับจะตั้งหน้าตั้งตาใช้เงินให้หมด ๆ ไป หรือชดเชยทดแทนกับบางสิ่งบางอย่างมากกว่าจะอยากได้สิ่งเหล่านั้นอย่างจริงจัง ผมนึกถึงสมัยที่เรานั่งกินกาแฟเย็นกับถั่วตัดชิ้นละ 50 สตางค์ ในร้านหมาแหงน และคอยเดินไปหยอดเหรียญฟังเพลงจากตู้เพลง...แม้ว่าเราต่างก็ไม่มีอะไรเติมในชีวิต แต่เราก็แชร์ความสุขต่อกันได้อย่างง่าย ๆ ครั้นเมื่อเราเติบโตขึ้นและมีบางสิ่งบางอย่างเพิ่มขึ้น แต่เราต่างก็ใช้ชีวิตอย่างโดดเดี่ยวเพียงลำพัง

ผมอดที่จะถามตัวเองไม่ได้ว่า เงินทองสามารถที่จะซื้อความสุข ความสบายใจได้จริงหรือ?

ผมไม่เคยบอกจอม และจอมก็คงไม่เคยรู้เลยว่า มีคนเฝ้าเดินตามเธอตลอดวันอาทิตย์นั้น แม้เวลาจะล่วงเลยมานาน แต่ผมก็ไม่เคยลืมภาพที่หล่อนเดินท่อม ๆ หอบถุงกระดาษพะรุงพะรัง เหมือนคนพเนจรที่ไร้จุดหมายปลายทาง...มองผู้คนที่ผ่านไปมาอย่างเลื่อนลอย ผมไม่รู้ว่าจอมค้นหาใครในหมู่ผู้คนเหล่านั้น อาจเป็นใครสักคนที่หล่อนพอจะพูดคุย หัวเราะ และร้องไห้ด้วยได้ หรือใครสักคนที่จะทำให้หล่อนกลายเป็นเด็ก ๆ ที่เคลียคลออยู่ โดยไม่ยอมห่างไปไหน... (149-150)

ถึงกระนั้นก็ตาม นัตก็ยังปรารถนาดีต่อจอม ดังในบทที่ 43 เมื่อได้รู้ว่าเธอเลือกที่จะเลี้ยงลูกชายตามลำพังภายหลังเลิกร้างกับพลศักดิ์ นัตก็ยังห่วงใยจอม

“แล้วจอมจะทำยังไงต่อไป”

“ทำยังไง...” หล่อนทวนคำ “...ทำไมเราจะต้องทำอะไร”

“จอมจะมีชีวิตอยู่อย่างไร จะเลี้ยงดูลูกอย่างไร” ผมก้าวขึ้นไปยืนอยู่ตรงหน้าหล่อน สายตาของเราประสานกันชั่วแวบหนึ่ง ก่อนที่ต่างคนต่างเดินออกไปทางอื่น

“เราเลี้ยงลูกมาโดยลำพังตั้งแต่แกเกิด และเราเชื่อว่าเรามีปัญญาที่จะเลี้ยงแกให้เติบโตต่อไปได้ อย่างน้อยเราก็มั่นใจว่าจะทำให้แกรู้จักชีวิตกว่าที่เราเคยถูกเลี้ยงมา”

ผมถอนหายใจแรงๆ

“จอมเองก็โตขึ้นมาก โตจนผมจำภาพเก่าๆที่ผ่านมาแทบไม่ได้”

“เราต่างคนต่างก็โตขึ้น” จอมเอื้อมมือมาแตะไหล่ผมเบาๆ

“ทุกสิ่งทุกอย่างได้ผ่านเลยไปหมดแล้ว...ไม่จำเป็นต้องจดจำอะไร ถ้ามันไม่มีคุณค่าที่สมควรจะจดจำ และไม่จำเป็นต้องคิดถึงเรื่องอะไรล่วงหน้า ถ้ามันเป็นเพียงความเพ้อฝันที่ไม่มีวันเป็นจริง”

(303-304)

ขณะที่นั่งกังวลถึงความทุกข์ร้อนของจอม เธอกลับแสดงให้เห็นว่าเข้มแข็ง ยืนหยัดได้ด้วยตัวเอง ความหนักแน่นของจอมที่เลือกอยู่กับความจริง กระตุ้นให้ฉันคลายความหมกมุ่นกับอดีต ได้เรียนรู้ที่จะหันหน้าเข้าเผชิญปัญหา กระทั่งสามารถพาตนเองเรียนจบนิติศาสตร์ตามความมุ่งหวังของแม่ ทั้งที่ไม่ใช่สาขาที่ชอบ ถึงกระนั้นฉันก็ยังฝังใจกับเพลง “เวลาในขวดแก้ว” ที่กระตุ้นให้เขาคิดถึงอดีตในตอนเปิดเรื่อง และเล่าเรื่องมาถึงตอนจบภายหลังรับปริญญา ในห้วงคำนึงของนักก็ยังนึกถึงเพลงนี้ แสดงว่าฉันยังไม่สามารถค้นพบคุณค่าอันแท้จริงของตนเอง ความหลังยังอยู่ในใจเขาเสมอ กล่าวได้ว่าถ้อยคำหรือบทสนทนาที่นึกถึงเข้าไปเข้ามาในห้วงความคิดของนัก เป็นกลวิธีที่ประภัสสร เสวิกุล สื่อตัวตนที่อ่อนไหวของนักได้อย่างแยบคาย มุมมองภายในของนักที่ผู้อ่านได้รับรู้ จึงไม่เพียงส่งผลต่อการเชื่อมโยงประเด็นการเล่าเรื่องด้วยตัวละครเอก ยังเหนียวแน่นใจให้ร่วมรู้สึกไปกับนักด้วย ถึงแม้ไม่เห็นด้วยทั้งหมด ส่วนความรู้สึกนึกคิดของเขาขณะสนทนา หรือมองผ่านผู้อื่นที่อยู่ในเหตุการณ์ นอกจากเผยลักษณะนิสัยและพฤติกรรมของตัวละคร ยังเน้นความหมายของแก่นเรื่อง

2. ความสัมพันธ์ของทัศนะผู้แต่งกับกลวิธีการสร้างตัวละคร

ด้วยเหตุที่บทประพันธ์สร้างสรรค์ขึ้นจากประสบการณ์ทั้งตรงและอ้อมของผู้แต่ง ซึ่งล้วนแต่มีชีวิตดำรงอยู่ในสังคมร่วมกับผู้อื่น ทัศนะของผู้แต่งย่อมเป็นสิ่งที่ควรเอาใจใส่วิเคราะห์ว่า สะท้อนการเรียนรู้โลกและชีวิตในแง่มุมที่มีคุณค่าต่อผู้อ่านอย่างไรบ้าง การศึกษาทัศนะของผู้แต่งสามารถทำได้โดยการวิเคราะห์วิจารณ์ตัวบทวรรณกรรม ซึ่งเป็นศิลปกรรม ในทางวรรณคดีวิจารณ์ความงามกับความหมายของงาน เป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กัน ความหมายที่สำคัญมากในนวนิยายคือ ความหมายว่าชีวิตคืออะไร อันมักจะแปรตามทัศนะของผู้แต่ง เนื้อหาหลักของบทประพันธ์ อาจเป็นปัจจัยของคุณค่าทางจริยธรรมและสร้างความสำเร็จอารมณ์ หรือความจรรโลงใจ ซึ่งจัดเป็นคุณค่าทางวรรณศิลป์ จึงกล่าวได้ว่า “สำหรับกวีเอก วรรณคดีคือการแปลชีวิต + การสร้างความงาม” (วิทย์ ศิวะศรียานนท์, 2544 : 268) ผลงานที่ชีวิตระดับของผู้แต่งไม่สามารถพิจารณาเฉพาะด้านความหมาย ความหมายของชีวิตที่ไม่สามารถโน้มน้าวใจผู้อ่าน แม้อุ่มลึกเพียงใด ก็ไม่อาจทำให้ผลงานมีคุณค่าได้ ดังที่ อี เอ็ม ฟอรัสเตอร์ (Forster, 1970 อ้างถึงใน ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, 2543 : 222) ซึ่งข้อด้วยข้อหนึ่งของนวนิยายว่า

... ผู้แต่งนำตัวละครที่ไม่จำเป็นแก่เรื่องเข้ามา ก็ทำให้เสียเวลาของผู้อ่าน น้าการเจรจาที่ไม่มีความหมายแก่โครงเรื่องเข้ามา ก็ทำให้นวนิยายกลายเป็นเรียงความแสดงทรรศนะของผู้เขียน

เมื่อนวนิยายเป็นรูปงานที่เข้ามาแทนที่นิยาย จุดเด่นของนวนิยายที่ต่างจากนิยาย คือการตีความหมายของชีวิต ที่ไม่ได้ผูกกับอุดมคติเสมอไป¹ คุณค่าของบทประพันธ์ ก็ไม่ใช่เพียงภาษาสละสลวย ความสนุกหรือเหตุการณ์ไม่ได้อยู่ที่

¹ ผู้วิจัยได้กล่าวถึงความเห็นของ ส่ง เทภาสิต ที่ตั้งข้อสังเกตเช่นนี้ในระยะแรก ๆ ของนวนิยายไทย (ดูบทที่ 1 หน้า 4-5) เห็นได้ว่า นวนิยายไทยยุคต้นของนักประพันธ์รุ่นบุกเบิก 2 ท่าน คือ ม.จ.อากาศดำเกิง รพีพัฒน์ และดอกไม้สด มีเรื่องที่ตั้งชื่อมุ่งจะแสดงความหมายของชีวิตคือ ละครแห่งชีวิต (2472) ของ ม.จ.อากาศดำเกิง รพีพัฒน์ และ นี่แหละโลก (2483) ของดอกไม้สด

โครงเรื่องที่ขาดเหตุผล แต่อยู่ที่การนำเสนอความคิดความรู้สึก ที่ทำทนายวิจารณ์ญาณของผู้รับ ดังเห็นได้ในการศึกษาในบทที่ 2 ว่า นักเขียนมีทัศนะที่สอดคล้องกับค่านิยมสังคมบางส่วน และวิพากษ์วิจารณ์บางส่วน ด้วยการตั้งคำถามต่อกฎเกณฑ์การประเมินคุณค่าในประเด็นที่ล่อแหลมทางจริยธรรม แต่มีความซับซ้อนเกินกว่าจะใช้สูตรสำเร็จมาทาบ

เมื่อศึกษานวนิยายฉายภาพชีวิตทั้ง 9 เรื่องในบทนี้ พบว่า คุณค่าของบุคคลในทัศนะของผู้แต่งทั้ง 4 คน มีลักษณะร่วมที่คุณสมบัติภายใน ที่เอื้อต่อการต่อสู้ปัญหา คุณสมบัติเหล่านี้มีหลายประการคือ ความรัก ความรับผิดชอบ ความเสียสละ และการเรียนรู้ที่เห็นชัดในตัวละครเอก ซึ่งฝ่าฟันวิกฤติได้ด้วยความรักตัวเองเป็นพื้นฐาน แล้วพัฒนาเป็นการเพื่อแผ้วความรักแก่คนใกล้ชิด ขยายไปยังคนที่อยู่ห่างออกไป ความสมเหตุสมผลของเรื่องเหล่านี้ อยู่ที่การแก้ไขความทุกข์อย่างมีรายละเอียดทางอารมณ์และความคิด โดยมิใช่ความบังเอิญ สิ่งแวดล้อมอันเลวร้ายเนื่องจากบุคคลอื่น ตลอดจนระบบสังคมที่บั่นทอนคุณค่าทางจริยธรรม เป็นปัญหาที่กระทบต่อตัวละครอย่างชัดเจน ยิ่งผู้แต่งแสดงความหนักหน่วงของความเลวร้ายเหล่านี้ ผู้อ่านก็ยิ่งเห็นความสำคัญของคุณสมบัติของตัวละคร ที่พัฒนาขึ้นมาได้ขณะที่ยังไม่ยอมแพ้ต่อปัญหา ดังที่กฤษณา อโศกสิน แสดงให้เห็นว่าตัวละครเอกใน **ปูนปิดทอง** ถอนตัวขึ้นจากหล่มแห่งความแค้นและความคับแค้นใจเพราะความสงสารตัวเองได้สำเร็จ เมื่อได้พบเพื่อนใจที่แบ่งปันความเข้าใจกันได้ จนคลายทุกข์และคลายทิฐิต่อพ่อแม่ที่ “ทำร้าย” ตนในวัยเยาว์ ชีวิตที่ดูคล้ายเป็นปริศนา อยู่ที่มิใช่ทุกคนที่มีปัญหาจะประสบชัยชนะได้เหมือนกัน ตัวแปรที่สำคัญคือลักษณะนิสัย ที่อาจจัดอย่างคร่าว ๆ ว่าเข้มแข็งและอ่อนแอ ทั้งนี้ผู้แต่งได้แสดงว่า ผู้เข้มแข็ง ก็ยังมีความอ่อนไหวและละเอียดอ่อน การตั้งคำถามตามพื้นความคิดทางพุทธศาสนา และให้คำตอบด้วยคำสำเร็จรูปว่า **เคราะห์กรรม** สำหรับยุคใหม่ดูเลื่อนลอยเกินไป เนื่องจากปัจจัยของเคราะห์กรรมอยู่ที่ผู้ถูกกระทำด้วยที่อ่อนแอเกินไป ดังในกรณีของสกรรจ์ ยามปลอดภัย เรื่องรามเห็นได้ว่ากฤษณา อโศกสิน พยายามสื่อสารทัศนะดังกล่าวในบทสนทนาของคุณทวี คุณบุรี คุณสายทองและสองเมือง เมื่อเรื่องคลี่คลายมาพอสมควรแล้ว ภายหลังที่ตัวละครรุ่นพ่อแม่และลูกได้เรียนรู้ความผิดพลาดของตน คุณบุรีพ่อของบาลีได้ปรารภในวงสนทนาว่า ดีชั่ว “อยู่ที่ดวงกำเนิด หรืออบรมสั่งสอน” กันแน่ ไม่มีคำตอบที่ถือเป็นยุติ แต่มีคำถามต่อเนื้อเรื่องของคุณบุรีว่า กรรมเก่ากำหนดชีวิต ขณะที่ “กรรมใหม่ไม่มีวันดี” จริงหรือ ในแง่นี้กรรมเก่าที่กำหนดดวงกำเนิด น่าจะหมายถึงความลึกลับที่

เจ้าตัวไม่อาจล่วงรู้ได้ เมื่อโยงกับการผูกเรื่อง ตีความได้ว่า“กรรมใหม่”คือ พฤติกรรม ในชาติปัจจุบันของแต่ละบุคคล น่าจะมีน้ำหนักมากกว่า ผู้แต่งจึงแสดงทัศนะนี้ ผ่านความคิดของสองเมืองว่า

“ผมว่าเราพยายามทำตัวดีที่สุดไว้ก็แล้วกัน ... พยายาม หลีกเลี่ยงไมโยนอะไรลงไปกับชะตากรรม ... ผมคิดว่า ... นะฮะ... ถ้าเราไม่ทำอะไรตามยถากรรมเสียอย่าง มันก็คงช่วยเราได้ ไม่มาก ก็น้อย ... ต้องช่วยได้แน่ ... ถึงว่ากรรมเก่าจะแรง หรือยังงี้ก็ตามที”
(691)

กล่าวได้ว่ากรรมที่เน้นมากก็คือมโนกรรม หรือกรรมที่กระทำด้วยใจ ตัวละครเอกในนวนิยายเรื่องนี้ และเรื่องเลื่อมสลบลาย กับข้ามสีทันดร จัดว่ามีรอยต่าง เพราะมีชีวิตผิดพลาด โดยเฉพาะเมื่อวัดตามค่านิยมสังคม สองเมืองเป็นชายและ หน้าที่การงาน และฐานะทางเศรษฐกิจดี แม้ไม่เผชิญการดิ้นรน ก็มีความทุกข์ใจ ส่วนตัวละครฝ่ายหญิงอยู่ในสถานะเสี่ยงต่อการถูกรังเกียจ อย่างไรก็ตาม กระบวนการ แก้ไขเป็นจุดเน้นที่กฤษฎณา อโศกลิน ให้ความสำคัญมากกว่าการประณาม โดยชี้ว่า ปัจจัยที่ส่งผลให้ถูกคิดและแก้ไขได้ทัน คือความสมดุลทางอารมณ์และสติปัญญา ของตัวละครเอก นอกจากบาลีในปูนปิดทอง ที่คิดว่าตัวเธอนั้น“โง่งนหมกมุ่นกับ ความขมขื่น และเอาความขมขื่นนั้นเป็นอาวุธทำร้ายตนเอง” (605-606) พาไลใน เลื่อมสลบลาย ที่สำนึกถึงความตกต่ำของตนในยามที่ตั้งสติได้ ก็ตัดสิ้นใจเปลี่ยน เส้นทางชีวิต มุมนานะทำงานเพื่อจะได้ภูมิใจในศักดิ์ศรีของตน โดยมีความรักของนครินทร์ เป็นกำลังใจ ส่วนเที่ยงวันในข้ามสีทันดร ที่กฤษฎณา อโศกลิน เน้นมุมมองภายใน ที่อ่อนไหว ซึ่งเป็นเหตุของความขัดแย้งทางอารมณ์ ก็เลิกยาเสพติดได้เด็ดขาด เพราะความละเอียดอ่อน ที่ทำให้เข้าใจความทุกข์ร้อนของเดือนสิบ จนเกิดความ เห็นอกเห็นใจ อีกทั้งได้มองเห็นความตกต่ำของตนผ่านความนำเวทนาของดวง ในระยะต่อมา

ความตระนงไม่ยอมแพ้ต่อชะตากรรม ก็เป็นคุณธรรมที่โอบตั้นเห็นว่าเป็นหลักนำพาชีวิตไปสู่ความสำเร็จ ดังบุญรอดในผู้หญิงคนนั้นชื่อบุญรอด มีสถานะทาง สังคมเป็นคนระดับล่าง ซึ่งมีพื้นเพเป็นลูกชวานาจนๆ แต่พยายามศึกษาเรียนรู้ เพื่อผลในทางปฏิบัติมากกว่าเพื่อเกียรติยศปลอมๆ ทางสังคม ไม่หมกมุ่นกับปมด้อย

ที่ถูกข่มเหงทางเพศ แต่มุ่งเอาชนะความต้อยโอกาส โดยอาศัยความสามารถ ที่สร้างขึ้นด้วยความมุมานะของตน โดยไม่ต้องพึ่งพารูปโฉม ท่ามกลางฉากที่ผู้หญิงจำนวนไม่น้อยหาทางออกด้วยอาชีพโสเภณี และเมื่อยเข้าในยุคฐานทัพอเมริกัน ช่วงสงครามเวียดนาม ความคิดเรื่องคุ้มครองของบุรุษอดันพบว่า มีความโดดเด่นที่แหวกกฎเกณฑ์ตามลักษณะนิสัยที่ทรนง และพินิจพิเคราะห์ถึงความเหมาะสมกับตัวเอง (practical) มากกว่าติดยึดกับค่านิยมสำเร็จรูปตายตัว บุรุษอดไม่คิดแต่จะเอาตัวรอดเพียงลำพัง ยังสร้างกิจการเลี้ยงญาติพี่น้องได้ พร้อม ๆ กับที่ปลูกฝังสำนึกความรักศักดิ์ศรีแก่น้องชาย

ในเกิดแต่ตม งานกลางทศวรรษ 2530 ของโบตัน มิ่งโกมุทซึ่งมีต้นทุนทางวัฒนธรรมเป็นลูกชาวบ้านคนชั้นกลางระดับล่าง ก็เอาดีได้ด้วยการแปรคำดูถูกของญาติผู้ใหญ่ เป็นแรงผลักดันให้เอาชนะ ในความหมายพ้องกันกับงานของกฤษณา อโศกสิน ที่เน้นความสำคัญของ“กรรมใหม่” ไม่ต่างกับปริกที่ใช้ความทุกข์อันเนื่องจากสูญเสียพ่อแม่ก่อนเวลาอันควร เตือนสติให้มุ่งมั่นจนบรรลุเป้าหมาย สังเกตได้ว่าแม้ตัวละครเอกเติบโตขึ้นจากการคลุกคลีกับคนระดับล่าง ในชุมชนที่ไม่ห่างไกลจากอบายมุขในช่วงพัฒนาเศรษฐกิจ แต่สิ่งแวดล้อมที่อาจจะมีอำนาจชักนำเด็กและวัยรุ่นให้หันเหไปในทางชั่ว ก็พ่ายแพ้ความยับยั้งชั่งใจ ความเชื่อเรื่องบทบาทของกมลสันดานมากกว่าสิ่งแวดล้อม เห็นชัดมาก่อนแล้วในทองเนื้อเก้า งานปลายทศวรรษ 2520 ซึ่งโบตัน ผูกเรื่องว่า แม้วันเฉลิมกำเนิดจากแม่อย่างลำยอง ที่แทบจะไม่ได้เลี้ยงดูกลม่อเกล่า ก็มีคุณสมบัติที่น่าชื่นชม มีธาตุแห่งความดีงามในจิตใจ จึงเพราะเลือกรับแรงกระตุ้นทางปัญญาจากหลวงตา อันเป็นทุนชีวิตให้ได้บวชเรียน โดยสังเกตได้ว่าตัวละครนี้มุ่งผลต่อผู้อื่นนำหน้าผลต่อตนเอง วันเฉลิมจึงสามารถพัฒนาปัญญา แยกแยะดีชั่วและเล็งเห็นความซับซ้อนของชีวิต นำพาตนขึ้นพ้นจากความเศร้าหมอง โดยยังคงความรักและกตัญญูต่อแม่ไว้ได้อย่างมั่นคง

กล่าวได้ว่านักประพันธ์ในยุค 2520-2547 ไม่ได้ปฏิเสธความสำคัญของสิ่งแวดล้อม แต่ก็เสนอทางออกว่าไม่ใช่อยู่ที่การแก้ไขเปลี่ยนแปลงระบบสังคมทั้งหมด ทางแก้ที่นักประพันธ์เหล่านี้เห็นร่วมกันก็คือ การกอบกู้ศักดิ์ศรีอย่างที่มีของบุคคล ที่แต่ละคนจะต้องกระทำโดยต้องตระหนักรู้ปัญหาเสียก่อน ในนวนิยายที่ใช้ฉากช่วงหลัง 14 ตุลาคม 2516 คือเวลาในขวดแก้ว จุดเน้นไม่ได้อยู่ที่อุดมการณ์หรือข้อขัดแย้งทางการเมือง ประภัสสร เสวิกุล เผยความสับสนเรื่องตัวตนของวัยรุ่นในสังคมเมือง เด็กบ้านแตกอย่างนิตอนตัวจากความหมกมุ่นกับอดีต เมื่อได้เรียนรู้ความสำคัญ

ของการดำเนินชีวิตในปัจจุบันเพื่ออนาคต โดยไม่หวั่นกับความเปลี่ยนแปลงของชีวิตที่สร้างความเศร้าหมองแก่ตน

ความสำคัญของการเรียนรู้สิ่งที้อาจจะเรียกตามกฤษณา อโศกสิน (2543 : 14) ว่า“วิชาชีวิต” ชีวิตด้วยความคลี่คลายปัญหาของตัวละครเอก นอกจากในเวลาในช่วงแล้ว ในผลงานของปิยะพร ศักดิ์เกษม 2 เรื่องคือ ใต้เงาตะวัน และลับแลลายเมฆ ซึ่งตีพิมพ์ในกลางและปลายทศวรรษที่ 2540 เป็นสิ่งกำหนดการผูกเรื่อง ที่แสดงเงื่อนไขว่า ตัวละครเอกจำเป็นต้องหันหน้าเข้าเผชิญความขัดแย้งด้วยตนเอง จึงจะปลดปล่อยความทุกข์ของตน ดังที่ปาริณา ในใต้เงาตะวัน รักษาความสงบสุขและเยื่อใยของความรักให้คงอยู่ได้ เมื่อยอมรับความเป็นปุถุชนที่มีทั้งด้านมืดและสว่างของบิดาและชายที่เคยมีใจให้ ส่วนนภนภางค์ในลับแลลายเมฆ มุ่งบำบัดอาการทางจิตที่ฝังใจ จนสามารถเผชิญความจริงอันเลวร้ายในอดีตของตน พร้อมกับค้นพบคุณค่าภายในที่ชะตากรรมไม่อาจทำลายได้

ความเข้าใจชีวิตที่ปิยะพร ศักดิ์เกษมย้ำในพัฒนาการทางความคิดของตัวเอก ถึงแม้เป็นการเรียนรู้ที่สำคัญ แต่การมุ่งสื่ออย่างโจ่งแจ้งซ้ำกันหลายครั้ง โดยเฉพาะในใต้เงาตะวัน ที่เน้นถึงด้านมืดและสว่างของบุคคลในสายตาของปาริณา ทั้งผู้เป็นที่รักและผู้ที่ต้องมาลายมาเป็นผู้ประทุษร้าย โดยใช้สัญลักษณ์ดวงตะวันอันเจิดจ้าที่มีเงามืดพาดผ่าน ก็ถือเป็นทั้งจุดแข็งและจุดอ่อนทางวรรณศิลป์ ในแง่จุดแข็ง สัญลักษณ์นี้ชี้ความสำคัญในแง่คุณค่าที่เห็นเด่นของฉายและกานต์ การที่ดวงตะวันก็มีเงามืดทาบทับ เทียบได้กับปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เราสามารถเรียนรู้ได้ เมื่อยอมรับความจริง ก็ไม่มีสิ่งใดน่าตระหนกเกินกว่าจะรับได้ อย่างไรก็ตาม ปิยะพร ศักดิ์เกษม พะวงกับการอธิบายความหมายของชื่อเรื่องอยู่เสมอ นำสังเกตว่าการผูกเรื่องให้กานต์เป็นฆาตกร ยังดูไม่สมเหตุสมผลนัก พฤติกรรมของกานต์ถูกมองจากภายนอกปรากฏมุมมองภายในของเขาน้อยมาก แม้อธิบายได้ว่าตัวละครนี้มุ่งรักษาภาพลักษณ์และเป็นคนอ่อนแอ ก็กระทำการโหดเหี้ยมเกินไป หากเทียบกับเงามืดในพฤติกรรมของฉายที่เป็นความผิดเรื่องความสัมพันธ์ อันเนื่องมาจากความรัก นอกจากนี้ก็น่าเสียดายที่หลายครั้งผู้แต่งชี้นำผู้อ่านโดยไม่จำเป็น เช่นในบทที่ 9 เมื่อปาริณาชุ่นเคืองกับคำกล่าวหาที่มีต่อพ่อ ผู้แต่งดูจะจงใจเกินไปที่ให้ผู้เล่าอย่างผู้รู้ชี้ว่า “ปาริณาไม่รู้ว่าภาพแห่งความสมบูรณ์แบบเช่นนี้ มักเป็นเพียงภาพลวง!...” (112) ในส่วนของความร้ายกาจของกานต์ที่ยังไม่เปิดเผย ผู้แต่งก็สะกิดผู้อ่านให้รู้ว่าตัวละครนี้มีความเลวร้ายซ่อนอยู่ ดังในบทที่ 23 ขณะที่ผู้อ่านอาจจะคิดแต่เพียงว่ากานต์พะวงกับการรักษา

ภาพลักษณ์ของตนจึงยอมสละความรัก ยอมให้ปารีณาไปต่างประเทศกับกรณ์ แต่ผู้เล่าก็เผยว่า “...ไม่มีใครรู้หรอก...เพื่อ‘ภาพ’อันดี เขาเคยยอมแลกกับสิ่งที่สูงค่ากว่านี้มากมายนัก!” (288) การนำทางให้ผู้อ่านคิดถึงปัญหาอันเป็นปมของเรื่อง จึงเท่ากับคอยกำกับการตีความอย่างไม่จำเป็น

การที่ตัวละครเอกในเรื่องเหล่านี้ ต้องหันหน้าเข้าสู่ปัญหาด้วยตนเอง ไม่ได้หมายความว่าผู้แต่งละเลยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ถึงแม้อาจจัดเป็นปัจเจกเรื่อง แต่เห็นได้ว่าท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ยิ่งบุคคลจำเป็นต้องศึกษาความซับซ้อนของชีวิตมากเท่าใด ความอนุเคราะห์ของมิตรผู้ปรารถนาดีก็ยิ่งมีคุณค่ามากเท่านั้น ความเห็นอกเห็นใจกันเป็นสิ่งจำเป็น และสามารถบรรเทาความทุกข์ร้อนได้ ผู้อ่านจึงเห็นความจำเป็นของตัวละครที่อยู่แวดล้อมตัวเอก ดังที่ ประภัสสร เสวิกุล แสดงการพูดคุยของนัดในเวลาในขวดแก้ว กับเพื่อน ครู พ่อแม่ หรือแม่แต่ผู้ได้ชื่อว่า เป็น“ผู้หญิงคนใหม่ของพ่อ” ซึ่งสามารถให้สติแก่เขาได้ ในส่วนความสัมพันธ์ของเที่ยงวันและเดือนลิบ ในข้ามสี่พันดรู ที่ต่างก็เป็นกำลังใจให้แก่กัน ถึงแม้เดือนลิบพยายามระมัดระวังไม่ให้ความหวังแก่เที่ยงวัน ก็ได้พบในที่สุดว่าชายผู้นี้เป็น“เพื่อนเพียงคนเดียวที่มีอยู่” ต่างจากลำธารที่เป็นคู่รักกันมาก่อน แต่อ่อนแอและขาดความมุ่งมั่น ในความรัก ความสัมพันธ์ที่สำคัญมาก ก็คือความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครเอกฝ่ายชาย และหญิงนั่นเอง ในเกิดแต่ตม น้ำใจของปริกกับมิ่งโกมุทที่มีต่อกันในยามทุกข์ร้อน ขัดสน ก็สร้างความประทับใจซึ่งพัฒนาเป็นความรักฉันคู่สาว ส่วนความรักความเข้าใจของบาลีกับสองเมือง ในปูนปิดทอง นอกจากบำบัดความโหยหาให้แก่กัน ยังเป็นจุดตั้งต้นให้มีสำนึกรับผิดชอบต่อลูกที่จะถือกำเนิด และยังทำให้เกิดความเข้าใจในความล้มเหลวของพ่อแม่ ในเลื่อมสลัปลาย ความกรุณาของนครินทร์ที่มีต่อพาไล อันขยายเป็นความรัก ซึ่งมีบทบาทมากขนาดที่ทำให้เขาไม่หวั่นไหวกับค่านิยมของสังคม ก็กระตุ้นให้ตัวละครเอกฝ่ายหญิงมุ่งพิสูจน์คุณค่าภายในของตน เพื่อลบล้างรอยต่างแห่งความเสื่อมเสียทางเพศในอดีต ที่ดูคล้ายสูตรสำเร็จ คือ ความรัก ความหวังคืออย่างอุดมคติของมันทา ที่ประคับประคองนภนภางค์ ในลับแลลายเมฆ ให้ข้ามพ้นความขัดแย้งรุนแรงในชีวิต โดยไม่หวังผลตอบแทน ก็ยังสมเหตุสมผล เมื่อคำนึงถึงลักษณะนิสัยของตัวละคร และคำพูดในบทสนทนาที่แสดงหลักการในชีวิต ซึ่งเหมาะสมกับสถานการณ์ ทั้งนี้การผูกเรื่องให้โรเบิร์ตในผู้หญิงคนนั้นซื้อบุญรอดสองเมืองในปูนปิดทอง นครินทร์ในเลื่อมสลัปลาย หรือมันทาในลับแลลายเมฆ เห็นคุณค่าของผู้เป็นที่รักซึ่งอยู่เหนือ“มลทิน”ตามค่านิยมสังคม ย่อมแฝงทัศนะผู้แต่ง

ที่เรียกร้องให้เพ่งพินิจความตึงภายใน อันไม่สามารถเข้าถึงได้ด้วยการตัดสินใจอย่างฉาบฉวย หากกล่าวว่า การตัดสินใจของตัวละครเอกฝ่ายชายในเรื่องเหล่านี้ ชัดกับค่านิยมที่ยึดถือกรอบตายตัว พฤติกรรมข้างต้นก็เท่ากับทักท้วงไปจนถึงขั้นประท้วงมายาคติของสังคม ด้วยเหตุนี้เมื่อพิจารณาในระดับลึก น่าจะเป็นเจตนาของผู้แต่งที่กำหนดให้ตัวละครเอกฝ่ายชายเหล่านี้ เป็นตัวแทนของชายผู้เข้าใจความหมายที่แท้ของความเป็นมนุษย์ ต่างจากชายที่กระทำย่ำยีเพศแม่ ทั้งด้วยความจงใจกดขี่และด้วยความทะนงว่าตนอยู่ในสถานะที่เหนือกว่า

ส่วนบรรดาตัวละครเอกฝ่ายหญิง แม้ไม่ใช่แบบอย่างกุลสตรีตามจารีต ก็มีคุณสมบัติโดดเด่นคือ มีความเข้มแข็ง สู้ทน และรู้จักคิด จึงสามารถแก้ไขความตกต่ำมุ่งสู่ความตึงได้ด้วยตนเอง การฝ่าฟันวิบากด้วยความเพียรของพวกเธอ รวมถึงการเป็นขบถไม่น้อยกว่ากันของตัวละครเอกฝ่ายชาย ที่ต่อต้านการตีค่าบุคคลจากองค์ประกอบภายนอก ย่อมชี้ว่าทัศนะของผู้แต่งมีพื้นฐานจากแนวคิดพุทธศาสนาที่ให้ความสำคัญกับคุณสมบัติภายในของมนุษย์ อันเป็นรากฐานของพฤติกรรมซึ่งปรับเปลี่ยนได้ หรือกล่าวได้ว่าเป็นค่านิยมเดิมที่อยู่ในรากวัฒนธรรมไทย เพียงแต่ถูกละเลยไปตามกระแสสังคมยุคใหม่ ที่วัดคุณค่ากันที่สิ่งปรุงแต่งภายนอก คือเงินทองและอำนาจทางสังคม

ความน่าวิตกของสิ่งแฉกแฉม ซึ่งส่งผลกระทบต่อชีวิตในบริบทที่เร่งการพัฒนาด้านวัตถุเป็นหลัก ยังเป็นทัศนะของผู้แต่งที่แฝงในความผิดพลาดของตัวละครมิติเดียวที่ขาดความยับยั้งชั่งใจ ดังหายนะของลำยอง ในทองเนื้อเก้า ที่เห็นชัดว่ามูลเหตุของความตกต่ำก็คือ ความหลงใหลในรูปโฉมของตนและเพื่อฝัน โดยฝากความหวังกับโชคลาภอย่างงมงาย โบตันชี้ว่าชะตากรรมของลำยองยากจะแก้ไขได้ เนื่องจากมีความโลภอยู่ในกมลสันดาน เมื่อผนวกกับการขาดสัญชาตญาณของความเป็นแม่ ทรัพย์สินเงินทองที่ดิ้นรนไฝหา จึงเป็นเพียงตัวกระตุ้นให้เหยียดสัญชาตญาณที่ขาดการขัดเกลา ชีวิตก็เสื่อมโทรมอย่างน่าสังเวช ความกลวงเปล่าทางจิตสำนึกของลำยอง อันเป็นเนื้อหาที่ขบเน้นความรักความเสียสละอันยิ่งใหญ่ของวันเฉลิม สะท้อนทัศนะของโบตันที่ไม่เพียงเชิดชูความตึงภายใน ยังแนะนำให้ตระหนักถึงคุณสมบัติภายในที่สร้างสมขึ้นได้ ในทางตรงข้ามเมื่อสำนึกทางศีลธรรมอ่อนแอ ชีวิตของตัวละครรุ่นพ่อแม่ในปูนปิดทอง แม้มีทรัพย์สินและชาติตระกูล ก็ล้มเหลว ซ้ำยังสร้างปมต่อयरวมถึงทำร้ายลูกอย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์ กฤษณา อโศกสิน ชี้ว่าเมื่อไม่สามารถควบคุมความต้องการของตนได้ ปัจจัยที่น่าจะเสริมสร้างความสุข เช่น ทรัพย์สินเงินทอง กลับยิ่ง

กระตุ้นให้หลงใหลในเกียรติและฐานะ เร่งเร้าที่จะสนองกามารมณ์ โดยมีแรงหนุนจากค่านิยมที่วัดคุณค่ากันแต่ภายนอก ความมั่งคั่งและยศศักดิ์อันเป็นเครื่องตกแต่งที่สังคมให้ความสำคัญ ยังมีอิทธิพลต่อศก ในเลื่อมสลับลาย และกฤตในลับแลลายเมฆ ซึ่งใช้ชีวิตอย่างคนร่ำรวย ซึ่งหมกมุ่นกับการบำบัดความต้องการของตนอย่างเห็นแก่ตัว โดยขาดสำนึกต่อหน้าที่สามิ ไม่ต่างกับกานต์ในใต้เงาตะวัน ที่ปิยะพร ศักดิ์เกษม แฝงทัศนะว่า แม้อร่ารวยและมีหน้าที่การงานดี เมื่อผิดพลาด กลับตื่นตระหนก รักษาภาพลักษณ์ ด้วยการทำผิดมากขึ้น ทั้งทางจริยธรรมและกฎหมายได้อย่างเลือดเย็น โดยยอมแพ้อำนาจกระตุ้นของสัญชาตญาณที่จะเอาตัวรอด หวาดกลัวต่อการถูกสังคมลงโทษ และไม่ยอมสูญเสียสถานะจอมปลอม ความล้มเหลวในชีวิตกานต์ นอกจากฟ้อง ความเสื่อมถอยทางศีลธรรม ยังชี้ว่าตัวละครนี้ถูกรอบงำด้วยค่านิยมที่เป็นปฏิบัติกับต่อชีวิต

ไม่ว่าจะมีเจตนาเขียนวรรณกรรมคำสอนหรือไม่ก็ตาม เรื่องที่กระตุ้นการพิจารณาของผู้อ่าน อยู่ที่การนำเสนอตัวตนทั้งด้านมืดและสว่างของมนุษย์ และเตือนสติว่า ไม่ควรประมาทกับชีวิต ดังที่คุณสายทองในปูนปิดทอง สำนึกว่ากลไกของชีวิตอันตนยังหวาดกลัวอยู่ ถึงแม้ผ่านมาถึงปัจฉิมวัย“เป็นสิ่งมหัศจรรย์ยิ่งนักแล้ว เป็นสิ่งซึ่งไม่มีวันที่ใครผู้ใดสามารถจะประมาทได้” (691) แต่นวนิยายเหล่านี้ก็ยังเผยหนทางแห่งความหวังเอาไว้ด้วย กลไกของชีวิตดังกล่าวนี้เอง ยังมีแง่มุมที่เอื้อต่อการค้นพบทางรอด จึงเห็นได้ว่า ความไม่ประมาทและความพยายามศึกษาเรียนรู้ นั่นเอง เป็นตัวแปรอันสำคัญ คำ“เตือนสติ”ของผู้แต่งผ่านสำนึกของตัวละครจึงไม่ใช่สิ่งที่ผู้รับจะละเลยได้

น่าสนใจว่า เรื่องที่มีการเดินทางของตัวละครเอกในต่างประเทศ คือ *ข้ามสีทันดร* และ *ใต้เงาตะวัน* ใช้ประโยชน์จากฉากต่างแดนต่างกัน กล่าวคือ ภาพของสัตว์ป่าในแอฟริกาใต้ ที่เน้นการดิ้นรนหาอาหารเพื่อความอยู่รอดตามธรรมชาติ ก็เป็นสัญลักษณ์เสียดสีมนุษย์ที่แก่งแย่ง ชิงดีชิงเด่น ถึงขั้นทำร้ายกันอย่างไร้ความเมตตา น่าละอายยิ่งกว่าสัตว์ป่า เทียบกับโลกภายนอกที่เพียงวันได้ประสบมา ส่วนฉากมหาสมุทรอินเดียที่เชื่อมต่อกับแอดแลนติก โดยตัวละครเอกเห็นความกว้างใหญ่ไพศาลของห้วงน้ำ ก็เป็นสัญลักษณ์ที่โยงกับชื่อเรื่อง *ข้ามสีทันดร* โดยสร้างจินตภาพของ“ทะเลชีวิต” ที่บุคคลล้วนมีปัญหามากหน้าไม่ต่างกัน พิสูจน์ความแข็งแกร่งของจิตใจและปัญญาในการฝ่าฟัน นำพาตนข้ามพ้นอุปสรรค แต่สถาปัตยกรรมและประติมากรรมของสถานที่ท่องเที่ยวในยุโรป ที่ปิยะพร ศักดิ์เกษม มุ่งให้ความรู้ทางศิลปะในระหว่าง

ที่ตัวละครเอกเดินทางค้นหาความจริง ถือเป็นองค์ประกอบที่นอกจากส่งผลให้การดำเนินเรื่องเยิ่นเย้อ ไม่กระชับ โครงสร้างของเรื่องยังเสียสมดุลไปด้วย โดยที่ผู้แต่งมิได้แฝงความหมายของฉากที่โยงกับแก่นเรื่องอย่างข้ามสีทันดร

เมื่อพิจารณาการเล่าเรื่องในนวนิยายทั้ง 9 เรื่อง ที่เน้นความเป็นวรรณกรรมคำสอนในรูปแบบใหม่ พบว่านักประพันธ์ที่สร้างงานอย่างต่อเนื่อง คือ กฤษณา อโศกสิน และโบตัน ใช้ผู้เล่าอย่างผู้รู้ และดำเนินเรื่องตามลำดับเหตุการณ์ ซึ่งเป็นกลวิธีตามขนบ ส่วนนักประพันธ์รุ่นหลังพยายามสร้างความแปลกใหม่ โดยประภัสสร เสวิกุล ให้ตัวละครเอกเป็นผู้เล่า เปิดเรื่องโดยย้อนเหตุการณ์ในอดีต จุดเน้นจึงอยู่ที่มุมมองภายในของตัวละครเอก ซึ่งให้ความเข้าใจปัญหา และรู้สึกร่วมกับตัวละครได้ลึกซึ้งกว่าที่กฤษณา อโศกสิน และโบตัน ใช้ผู้เล่าอย่างผู้รู้แจ้ง บรรยายสภาวะอารมณ์และความคิดของตัวละคร ถึงแม้เผยให้เห็นความขัดแย้งภายใน ก็ไม่สะท้อนอารมณ์เท่ากับการซ้ำทสนทนาที่ฝังใจ ซึ่งประภัสสร เสวิกุล ใช้เป็นอุปกรณย้ำความขัดแย้งภายในของตัวละครเอก ส่วนการตัดกลับไปกลับมาในแต่ละเหตุการณ์ คล้ายภาพยนตร์ นอกจากช่วยดำเนินเรื่องให้กระชับ ยังสร้างความสนใจได้มากกว่าที่ปิยะพร ศักดิ์เกษม เปิดเรื่องด้วยเงื่อนไขอันเกี่ยวพันกับตัวละครเอก ซึ่งแม้เป็นการผูกเรื่องคล้ายกับนวนิยายแนวสืบสวน โดยกระตุ้นให้ค้นหาตัวฆาตกร ก็ไม่ชวนติดตามนัก เนื่องจากผู้แต่งคอยกำกับให้ผู้เล่าชี้แนะ หรือเผยปมปัญหาอยู่เสมอ จึงคาดการณ์ได้ถึงตอนจบ

ในส่วนของการเสนอเนื้อหาที่เผยความหมายของชีวิต การสืบขนบวรรณกรรมคำสอนจากนิยาย ยังเห็นเค้าด้วยการสร้างตัวละครคู่ตรงข้าม ถึงแม้ไม่ซับซ้อนกันชัดเจนนัก เช่น สองเมืองกับอมร บาลีกกับกำไลวงและเพชรเรียงในปูนปิดทอง หรือปริกกับโสฬส มารุตกับมานิตาในเกิดแต่ตม กรณกับกานต์ในใต้เงาตะวัน และกฤตกับมันตาในลับแลลายเมฆ เป็นต้น นวนิยายที่แต่งขึ้นตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ 2520 จนถึงต้นทศวรรษที่ 2540 ก็ยังเห็นความตั้งใจให้คำสอน ด้วยการกำกับของผู้เล่าเรื่องเกินจำเป็นอยู่ไม่น้อย ดังนวนิยายของกฤษณา อโศกสินเรื่องปูนปิดทอง (เขียนในปี พ.ศ. 2523) และข้ามสีทันดร (เขียนในปี พ.ศ. 2537) ใต้เงาตะวัน (เขียนในปี พ.ศ. 2541) และลับแลลายเมฆ (เขียนในปี พ.ศ. 2545) ของปิยะพร ศักดิ์เกษม แทรกความเห็นของผู้เล่ามากเกินไป จนจับได้ว่ามีผู้แต่งคอยกำกับ ถึงแม้บางตอนนำเสนอผ่านมุมมองของตัวละครที่“ถูกกระทำ” แต่การตำหนิพ่อแม่ที่บกพร่อง การย้ายโทษภัยและมูลเหตุของการติดยาเสพติด การถูกตัดสินอย่างอคติและการถูกทำลายด้วย

การข้ามเหวทางเพศ ก็เห็นชัดว่ามีเสียงของผู้แต่งอยู่มากเกินไป ทำหน้าที่ให้อรรถาธิบายอย่างจริงจัง โดยไม่ปล่อยให้ผู้รับได้พิเคราะห์ใคร่ครวญ เชื่อมโยงด้วยตนเอง เช่น การย้าถึงความ เป็นปुरुชนที่มีทั้งด้านมืดและสว่าง การสอนให้คำนึงถึงศักดิ์ศรีของผู้ถูกล่วงละเมิดทางเพศ ต่างจัดเป็นข้ออ่อนทางวรรณศิลป์ หรือการลดทอนคุณค่าในการสร้างความงามอย่างน่าเสียดาย

อย่างไรก็ตาม ในอีกหลายเรื่อง คือ นวนิยายของโบทัน เรื่องผู้หญิงคน นั้นชื่อบุตรอด (เขียนในปี พ.ศ. 2524) ทองเนื้อเก้า (เขียนในปี พ.ศ.2529) และ เกิดแต่ตม (เขียนในปี พ.ศ. 2535) รวมถึงเลื่อมสลับลาย (เขียนในปี พ.ศ.2522) ของกฤษณา อโศกสิน แม้มีจุดเด่นร่วมกันที่การทาบเทียบตัวละครคู่ขนาน แต่นวนิยาย สามเรื่องแรกเชิดชูคุณสมบัติของตัวละครเอกอย่างเด่นชัด โดยนำเสนอพฤติกรรมบนรากฐานของความใฝ่ดีและรู้จักคิด ซึ่งตรงข้ามกับตัวละครคู่เปรียบที่อ่อนแอด้วยความบกพร่องทางศีลธรรม ก็จะเห็นว่าไม่โดดเด่นทางกลวิธีนัก ต่างจากการเทียบเคียงเส้นทางชีวิตที่กลับกันในเลื่อมสลับลาย ซึ่งกระตุ้นให้ฟังพิเคราะห์วินิจฉัยคุณค่า โดยเน้นมุมมองภายในของตัวละครทั้งสอง ที่เผยให้เห็นการปะทะภายในใจกับข้อขัดแย้งของคนรอบข้างที่เกี่ยวข้อง และค่านิยมสังคม นอกจากนี้ ความอ่อนแอและความเข้มแข็งของตัวละครเอกในต่างช่วงเวลา ก็เป็นจุดเด่นของเวลาในขวดแก้ว (เขียนในปี พ.ศ. 2528) ที่ประภัสสร เสวิกุล ใช้มุมมองภายในของตัวละครเอกผู้เล่าเรื่อง แสดงความรู้ไม่เท่าทันของตนในอดีต โดยนอกจากสื่อความต่อวุฒิภาวะให้ผู้อ่านร่วมรู้สึกไปด้วยกับปัญหาที่เผชิญ ยังชวนให้ติดตามพัฒนาการของตัวละครเอก นับเป็นกลวิธีที่เหนียวแน่นใจให้เล็งเห็นความสำคัญของการเรียนรู้ได้อย่างแยบยล